

Jerguš Sivoš

BEZ ROZSUDKU!

Pracovné tábory, sústredňovacie tábory
a tábory nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953

EDÍCIA
MONOGRAFIE

ÚSTAV
PAMÄTI
NÁRODA

Jerguš Sivoš

BEZ ROZSUDKU!

**Pracovné tábory, sústredovacie tábory a tábory
nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953**

Ústav pamäti národa
Bratislava 2011

Jerguš Sivoš

BEZ ROZSUDKU!

**Pracovné tábory, sústredovacie tábory a tábory
nútenej práce na Slovensku 1945 – 1953**

Edícia MONOGRAFIE

Vydal Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
www.upn.sk

1. vydanie

Recenzenti Doc. PhDr. Jan Pešek, DrSc.
PhDr. Michal Schvarc, PhD.

Zodpovedná redaktorka Alžbeta Poparová

Jazyková redaktorka Marta Bábiková

Preklad anglického textu Jana Speváková

Návrh obálky Bruno Musil

Grafický návrh Gabriela Smolíková

Sadzba a tlač Róbert Jurových, Nikara

Printed in Slovakia

Foto na obálke Tábor pre Nemcov v Petržalke
(SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov)

© Ústav pamäti národa 2011
Všetky práva vyhradené

ISBN 978-80-89335-48-0

OBSAH

POĎAKOVANIE	7
ÚVOD	9
I. NÁČRT VÝVOJA INŠITÚTU NÚTENEJ PRÁCE NA SLOVENSKU PRED ROKOM 1945	
1. Nútená pracovná povinnosť v habsburskej monarchii	19
2. Nútená pracovná povinnosť v období 1. ČSR (1918 – 1938)	24
a 2. ČSR (1938 – 1939)	24
3. Nútená pracovná povinnosť v období Slovenskej republiky (1939 – 1945)	28
Tábory pre politických väzňov	28
Tábory pre rasovo prenasledované osoby	30
Tábory pre tzv. asociálne živly	40
II. PRACOVNÉ A SÚSTREDOVACIE TÁBORY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1945 – 1948	
1. Zrod myšlienky obnovenia pracovných táborov	43
2. Legislatívny proces prijímania nariadenia o pracovných taboroch v roku 1945	46
3. Organizácia taborového systému v období od apríla 1945 do mája 1947	56
4. Obdobie tzv. právneho váku a prijatie nariadenia o pracovných útvaroch	74
5. Vznik referátu osvetové a osvetová činnosť v pracovných útvaroch	92
III. TÁBORY NÚTENEJ PRÁCE NA SLOVENSKU V ROKOCH 1948 – 1953	
1. Príprava zákona o taboroch nútenej práce	103
2. Po prijatí zákona	110
3. Tábory nútenej práce	121
TNP Nováky	121
TNP Ilava	137
TNP Ústie nad Oravou	144
TNP Hronec, okres Brezno	149
TNP Trenčín	164
TNP Ruskov, okres Košice	166
4. Úloha TNP pri represívnych akciách, politické využitie TNP	169
5. Ako ďalej s TNP	179
6. Referát osvetová a ideologická prevýchova v TNP	192
6. Agentúrno-operatívna činnosť ŠtB v taboroch nútenej práce	204
7. Postupný zánik taborov nútenej práce	208
ZHRNUTIE NA ZÁVER	211
PRÍLOHY	215
SUMMARY	221
ZOZNAM SKRATIEK	223
ZOZNAM PRAMEŇOV A LITERATÚRY	225
MENNÝ REGISTER	239

POĎAKOVANIE

Na tomto mieste by som rád podčakoval ľuďom, ktorí sa pričinili o vznik tejto publikácie. Ďakujem najmä prof. PhDr. Róbertovi Letzovi, PhD. za odborné vedenie a podnetné pripomienky. Za pomoc s výskumom v Slovenskom národnom archíve ďakujem PhDr. Eve Vrabcovej. Za kritické posúdenie práce a odborné pripomienky ďakujem recenzentom publikácie doc. PhDr. Janovi Peškovi, DrSc. a PhDr. Michalovi Schvarcovi, PhD. Ďakujem tiež kolegovi Ľubošovi Zemanovi, ktorý technicky spracoval tabuľky, grafy a fotografie. V neposlednom rade ďakujem manželke Zuzke za podporu pri písaní práce.

ÚVOD

Problematika nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945 až 1953 sa dostala do pozornosti historikov a odbornej verejnosti najmä po roku 1989. Sloboda archívneho výskumu a dostupnosť archívnych dokumentov z obdobia neslobody vytvorili priestor na spracovanie tém, ktoré komunistická historiografia zámerne obchádzala.

So sprístupnením archívnych fondov a osobných svedectiev perzekvovaných osôb sa objavili aj prvé správy o existencii táborov nútenej práce (TNP) v Československu. Pri skúmaní tienistej stránky slovenských dejín napokon historici zistili, že inštitút nútenej práce na Slovensku nevznikol až po februári 1948. Slovenský historik Vladimír Varinský poukazuje, že pracovné tábory na Slovensku kontinuálne fungovali v rokoch 1941 – 1953. Za hlavné kritérium nútenej práce pokladá to, že sa vykonávala ako trest bez súdu. Pri periodizácii vychádza z tejto „*„neprerušenej historickej linie, ktorú však možno, i vzhľadom na často len formálne odlišnosti jednotlivých období, rozdeliť do troch etáp“*!¹ Prvú etapu časovo vymedzuje rokmi 1941 – 1944, druhú etapu rokmi 1945 – 1948 a tretiu etapu rokmi 1948 – 1953. Anton Fábry, naopak, zdôrazňuje, že „*„skúsenosti s ich zriaďovaním (pracovných táborov / robotárni – pozn. autora) a napokon aj právna úprava zriaďovania a fungovania týchto zariadení pochádzala ešte z čias Rakúsko-Uhorska.“*²

Fenoménu nútenej práce sa od začiatku 30. rokov 20. storočia venovali viaceré medzinárodné organizácie. Medzinárodná konferencia práce (ILC) prijala na svojom 14. zasadnutí v Ženeve 28. júna 1930 dohovor Medzinárodnej organizácie práce (ILO) o nútenej alebo povinnej práci (č. 29)³, odporučenie o nepriamom nátlaku na prácu (č. 35) a odporučenie o úprave povinnej alebo nútenej práce (č. 36). Dohovor Medzinárodnej organizácie práce v prvom odseku druhého článku definoval nútenu alebo povinnú prácu ako „*„každú prácu alebo službu, ktorá je vymáhaná od ktorejkoľvek osoby pod hrozobou akéhokoľvek trestu a ku ktorej sa táto osoba neponúkne dobrovoľne“*“. Zakázal prácu na súkromné účely, stanovil prípustné pracovné podmienky (zakázal napr. prácu v baniach) a zakotvil povinnosť príslušných úradov vydať úplné a presné predpisy o jej používaní.⁴

Po II. svetovej vojne, na rozdiel od nacistických táborov, zostali v prevádzke pracovné tábory v Sovietskom zväze a nútensá práca sa rozšírila aj v ďalších štátach jeho vplyvu. Až v roku 1950 Organizácia Spojených národov (OSN) na zasadnutí Hospodárskej a sociálnej rady v Santiago de Chile sa uzniesla na začatí vyšetrovania nútenej práce v celom svete. Nasledujúci rok vznikla trojčlenná vyšetrovacia komisia, ktorej predsedom sa stal indický delegát Ramaswami Mudaliar. Komisia vychádzala predovšetkým z výpovedí prepustených väzňov, pretože Sovietsky zväz a jeho satelity na žiadosti komisie nereagovali. Aj napriek tomu komisia po troch rokoch činnosti

1 VARINSKÝ, Vladimír: *Tri etapy nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*. In: BARNOVSKÝ, Michal (ed.): *Od diktatúry k diktatúre*. Bratislava : Veda, 1995, s. 133.

2 FÁBRY, Anton: *Penológia*. Bratislava : Vydat. odd. PF UK, 2000, s. 65.

3 Dohovor vstúpil do platnosti 1. 5. 1932. Československo ho ratifikovalo 30. 10. 1957.

4 CHÝSKÝ, Jiří: *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovněprávního poměru*. Praha : Československá akademie věd, 1962, s. 38 – 41.

predložila Generálnemu zhromaždeniu OSN správu, v ktorej potvrdila existenciu nútenej práce z politických a hospodárskych dôvodov a medzi krajiny využívajúce nútenu prácu zaradila aj Československo. Generálne zhromaždenie OSN napokon 7. decembra 1954 prijalo len rezolúciu všeobecnej povahy, za ktorú mohol hlasovať aj Sovietsky zväz a krajiny východného bloku. Konštatovalo sa v nej, že „...systém nucené práce vážne ohrozuje základní lidská práva a jest nebezpečný pro svobodu a postavení dělnictva po rušováním záväzků a ustanovení Charty Spojených národů“. Obsahovalo tiež vyhlásenie o dôležitosti „...zrušení všech systémů nucené kolektívnej práce, ať tato slouží za prostriedek politického prinucenia neb ako trest za to, že někdo chová nebo vyjadruje své politické hledisko anebo tvorí dôležitý element v ekonomii státu“.⁵

V roku 1956 ustanovila Medzinárodná organizácia práce v Ženeve komisiu pod vedením Paula Reuggera, ktorá mala navrhnúť základné body dohovoru o odstranení nútenej práce. Nasledujúci rok prijala Medzinárodná konferencia práce na svojom 40. zasadnutí Dohovor Medzinárodnej organizácie práce o zrušení nútenej práce (č. 105). Na rozdiel od dohovoru z roku 1930 rozšíril význam pojmu nútenej práce a v prvom článku zakázal používať nútenu prácu ako prostriedok politického trestu, rasovej, sociálnej alebo národnostnej diskriminácie a metódu mobilizácie pracovných súl za účelom hospodárskeho rozvoja.⁶ Zmluvu podpísali aj štáty socialistického bloku. Napriek tomu z ich území nútenej práca v zmysle medzinárodného práva nezmizla úplne. Definitívne bola zlikvidovaná jej najtvrdšia forma – pracovné tábory.⁷

Kritiku záverov komisií R. Mudaliara a P. Rueggera, ktoré Československo zaradili medzi štáty používajúce nútenu prácu, a obhajobu táborov nútenej práce priniesla začiatkom 60. rokov už citovaná kniha Jiřího Chýského *Nucená práce a její problematika se zretelem k podstatě pracovněprávního poměru*. Autori, ktorí mali na tábory nútenej práce opačný názor, nemohli v Československu publikovať. Ich svedectvá zverejnili v zahraničí. Krátko po roku 1989 však v snahe upozorniť na zločiny komunistického režimu vyšli aj v Československu. Vychádzali z dobovej tlače, osobných svedectiev politických väzňov, často aj osobných skúseností autora, avšak takmer úplne v nich absentovali archívne pramene. Priniesli tak viaceré prehnané alebo prinajmenšom diskutabilné údaje a informácie. Medzi takéto patrí práca A. Kratochvíla *Žaluji I. Stalinská justice v Československu*⁸ (vydaná v zahraničí už v roku 1973), v ktorej autor zverejnil prehnané údaje o počte pracovných táborov, ako aj o počte zaradených osôb.⁹ Zvláštne postavenie medzi publikáciami vydanými v roku 1990 má monografia

5 Citované podľa: VALIŠ, Zdeněk: Bez rozsudku. Vojenský likvidační tábor Mírov. In: *Vojenské rozhľady. Teoretický časopis armády České republiky*, XV (XXXXVII), 2006, 2, s. 184.

6 CHÝSKÝ, Jiří: *Nucená práce*, s. 75 – 76.

7 JANÁK, Dušan: *Kapitoly o československém vězeňství 1945 – 1955. Historické souvislosti, právní základy a politické aspekty*. Opava : Slezské zemské muzeum Opava, 2002, s. 36.

8 KRATOCHVÍL, Antonín: *Žaluji I. Stalinská justice v Československu*. Praha : Dolmen, 1990.

9 V súvislosti s tábormi nútenej práce sa používa na označenie osoby, ktorá vykonáva nútenu prácu, zaradenec/zaradenkyňa; čo vyjadruje, že tieto osoby sú zaradené do pracovného procesu, i keď nedobrovoľného, zároveň sa vyhýba tomu, že by významovo bolo blízke pojmom ako väzeň, trestanec, odsúdenec.

Viléma Hejla *Zpráva o organizovaném násilí*.¹⁰ Publikácia vyšla prvýkrát v Kanade v roku 1986. Dlhoročný politický väzeň Vilém Hejl pri jej koncipovaní spolupracoval s Karlom Kaplanom, historikom žijúcim v zahraničí, ktorý disponoval prísne tajnými materiálmi z archívu ÚV KSČ. Kaplan pôsobil v šesťdesiatych rokoch 20. storočia v stranických komisiach vyšetrujúcich pozadie politických procesov z päťdesiatych rokov a mal prístup k tajným archívnym dokumentom. Kópie týchto dokumentov sa mu podarilo vyviezť na Západ. Jeho príspevkom do knihy sú dve kapitoly, no najmä rozsiahla dokumentácia. Už v roku 1990 sa tak zverejnili prvé informácie o existencii pracovných táborov podložené archívnymi dokumentmi. V oboch publikáciách sa však nútené práce spomínali len okrajovo ako súčasť perzekúcií obyvateľstva v období budovania socializmu. Autori sa bližšie nedotkli legislatívnych noriem, ktoré vytvárali ich právny rámec, inštitúcií, ktoré zabezpečovali realizáciu nariadení v praxi, konkrétnej štruktúry, ani jednotlivých pracovných táborov.

Rozsiahlu zbierku dokumentov z archívu KSČ využil Karel Kaplan v práci *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*.¹¹ Podrobne v nej popísal proces prijímania zákona o táboroch nútenej práce, činnosť bezpečnostných komisií krajských národných výborov, ktoré rozhodovali o zaradovaní osôb do TNP, pracovné a životné podmienky v táboroch, sociálne zloženie zaradencov TNP, jednotlivé akcie perzekučného charakteru, ktorými sa komunistický režim snažil izolovať nepohodlné osoby a zabezpečiť pracovnú silu pre vybrané sektory národného hospodárstva až po analýzu príčin neúspechu táborov nútenej práce a ich postupného zániku. Súčasťou publikácie je tiež bohatá príloha dokumentov. Kaplanova práca preto patrí k základnej literatúre pri štúdiu inštitútu nútenej práce, ako aj foriem mimosúdnej perzekúcie obyvateľstva v Československu v rokoch 1948 – 1954.

Aj ďalšie práce z obdobia česko-slovenskej federácie (1990 – 1992) publikovali najmä českí autori. Na jednej strane historická obec v Čechách a na Morave je pomerne väčšia ako na Slovensku, rovnako aj záujem českej verejnosti o totalitnú minulosť vyvoláva živú diskusiu o tomto období. Na druhej strane po roku 1948 zriadil režim v Čechách a na Morave nepomerne viac pracovných táborov, v ktorých tvrdo postupoval voči odporcom režimu. Navyše tu od jesene 1949 spravovala sústavu táborov Štátnej bezpečnosti. V táboroch a väzniciach českých krajín internovali aj obzvlášť nepohodlné osoby zo Slovenska. Existovali aj tábory, predovšetkým na Jáchymovsku, v ktorých sa režim pokúšal aj fyzicky likvidovať svojich odporcov.¹² Prvá publikácia, ktorá syntetizuje poznatky z archívneho výskumu v českých archívoch, je práca Dušana Janáka a Zdeňka Jiráska *Vznik a existence TNP v podmínkách zakladateľského obdobia komunistického systému v Československu*.¹³ V roku 1992 vyšla aj štúdia Mečislava

10 HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha : Univerzum, 1990.

11 KAPLAN, Karel: *Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*. In: BÍLEK, Jiří, KAPLAN, Karel: *Pomocné technické prápor 1950 – 1954. Tábory nucené práce v letech 1948 – 1954*. 2. vyd. Praha : Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992, s. 77 – 191.

12 O táboroch na Jáchymovsku pozri: ŠEDIVÝ, Zdeněk F.: *Uranový gulag. Jáchymovské peklo*. Druhé doplnené vydanie. Brno : Moba, 2005.

13 JANÁK, Dušan, JIRÁSEK, Zdeněk: *Vznik a existence TNP v podmínkách zakladateľského obdobia komunistického systému v Československu*. In: *Tábory nucené práce a další projevy mimosoudní perze-*

Boráka *Tábory nucené práce na Ostravsku (1948 – 1954)*,¹⁴ ktorá sa zamerala na existenciu táborov v dôležitej baníckej oblasti a dokumentuje systém riadenia a fungovania táborov nútenej práce v období komunistickej totality.

Z českého prostredia vyšla aj ďalšia práca *Tábory nucené práce v Československu 1948 – 1954*.¹⁵ Jej autori Dušan Janák a Mečislav Borák na základe rozsiahleho archívneho výskumu urobili komplexnú analýzu inštitútu nútenej práce v Československu po roku 1948. Mečislav Borák podrobne analyzoval činnosť bezpečnostných komisií krajských národných výborov pre zaradovanie osôb do táborov nútenej práce a Dušan Janák doplnil svoje predchádzajúce výskumy týkajúce sa vzniku a vývoja sústavy táborov nútenej práce, ako aj ústredného orgánu táborov nútenej práce. Publikácia obsahuje rozsiahlu prílohu tabuliek a grafov, ktoré dokumentujú činnosť jednotlivých bezpečnostných komisií a existenciu pracovných táborov v rokoch 1948 – 1953, resp. 1954.

Zaujímavý pohľad poskytuje aj štúdia Dušana Janáka *Sovětské vlivy v československém všezenství 1948 – 1956*.¹⁶ Autor v nej vychádza zo starších myšlienok Karla Kaplana, pričom poukazuje na zavádzanie sovietskeho modelu do zložiek Štátnej bezpečnosti a Správy väzníc a táborov v Československu.

Práce českých historikov sa prirodzene orientujú najmä na územie Čiech a Moravy a nútenej práce na Slovensku spomínajú len okrajovo. Postupne od roku 1948 a najmä po roku 1950 sa rozhodovacie právomoci TNP sústredili v pražskej centrálnej. Pri mapovaní pracovných táborov na Slovensku preto nie je možné uvedené práce obíť.

Nútene práce majú na Slovensku pomerne dlhú história a jej korene siahajú v novodobých dejinách až do obdobia habsburskej monarchie. Svoj perzekučný charakter však nadobudli až na prelome rokov 1938/1939. Nútenej pracovnej povinnosti v období Slovenskej republiky (1939 – 1945) sa vo svojich prácach venovali viacerí autori. Z nich treba spomenúť najmä Ivana Kamenca¹⁷, Igora Baku¹⁸ Eduarda Nižňanského¹⁹ a Jána Hlavinku.²⁰ Osobné svedectvo o pracovnomtáboore Židov v Novákoch podal

---

kuce 1948 – 1954. Sborník z konference SÚ ČSAV a KH FF SU. Opava : FF Slezské univerzity v Opavě, 1991, s. 5 – 27.

- 14 BORÁK, Mečislav: *Tábory nucené práce na Ostravsku (1948 – 1954)*. In: *Internačné formy politickej perzekúcie. Zborník referátov, reminiscencií a autentických dokumentov*. Košice : LAUŠ, 1992, s. 25 – 34.
- 15 JANÁK, Dušan, BORÁK, Mečislav: *Tábory nucené práce v Československu 1948 – 1954*. Opava : Slezský ústav zemského muzea, Tilia, 1996.
- 16 JANÁK, Dušan: *Sovětské vlivy v československém všezenství*. In: *Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Praha : PRIUS, 2003, s. 153 – 168.
- 17 KAMENEC, Ivan: Organizácia perzekučného systému fašistického slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945. In: *Zborník Múzea SNP*, VII, 1982, s. 71 – 98; KAMENEC, Ivan: Koncentračné, pracovné a zajatecké tábory na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: *Terezínske listy*, VI, 1976, s. 15 – 28.
- 18 BAKA, Igor: *Židovský tábor v Novákoch 1941 – 1944*. Bratislava : Zing print, 2001.
- 19 NIŽŇANSKÝ, Eduard, BAKA, Igor, KAMENEC, Ivan: *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944*. Zvolen : Klemo, 2004.
- 20 HLAVINKA, Ján, NIŽŇANSKÝ, Eduard: *Pracovný a koncentračný tábor v Seredi*. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, 2009.

Juraj Špitzer.²¹ Pracovným táborom pre tzv. asociálov sa venoval predovšetkým Ctibor Nečas.²² Najnovšie ich približuje publikácia Karola Janasa *Zabudnuté tábory*.²³

Problematika nútenej pracovnej povinnosti na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 sa do pozornosti slovenských historikov dostala až v roku 1993. Výnimkou je práca Petra Zelenáka *Socializácia živností na Slovensku z roku 1988*, ktorá na základe vtedy dostupných archívnych dokumentov priniesla čiastkové informácie o pracovných útvaroch a činnosti osobitnej komisie pri Poverenictve vnútra v roku 1948.²⁴ Rozsiahlejší výskum v slovenských archívoch urobil predovšetkým Vladimír Varinský, hoci krátke zhrnutie tejto problematiky, rovnako na základe archívneho výskumu, urobil aj Róbert Letz v publikácii *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite*.²⁵ Krátku kapitolu venoval problematike nútenej práce v rokoch 1945 – 1948 aj historik František Vnuk v práci *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Volga sa vliala do Hrona*.²⁶

Vladimír Varinský sa sústredil na objasnenie vývoja, podstaty a fungovania inštitútu nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 a podarilo sa mu spracovať prehľadný prierez problematikou. Prvé poznatky publikoval už v roku 1993 v práci *Nútene práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953*.²⁷ V nasledujúcich rokoch uverejnil nové poznatky o pracovných a sústredovacích táboroch v rôznych periodikách doma aj v zahraničí.²⁸ Svoj niekoľkoročný výskum zhrnul v práci *Nútene práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953*.²⁹ V polovici 90. rokov rozšíril výskum aj na obdobie rokov 1941 – 1944 a poznatky prezentoval v štúdii *Tri etapy nútencích prác na Slovensku*.

21 ŠPITZER, Juraj: *Nechcel som byť Žid*. Bratislava : Kalligram, 1994.

22 Pozri najmä: NEČAS, Ctibor: *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. Brno : Masarykova univerzita, 1994; NEČAS, Ctibor: *Pracovní útvary tzv. asociálů a cikánů na východním Slovensku v roce 1942*. In: *Nové Obzory*, XVII, 1975, s. 25 – 51.

23 JANAS, Karol: *Zabudnuté tábory*. Trenčín : Trenčianska univerzita A. Dubčeka, 2008.

24 ZELENÁK, Peter: *Socializácia živností na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1988.

25 LETZ, Róbert: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava : ÚSKI, 1994.

26 VNUK, František: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Volga sa vliala do Hrona*. Toronto – Svätý Jur : Zahraničná Matica slovenská, 1994, s. 323 – 351.

27 VARINSKÝ, Vladimír: Nútene práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953. In: *Aktuálne otázky historie II*. Banská Bystrica : MC, 1993, s. 76 – 92.

28 Pozri napr.: VARINSKÝ, Vladimír: Nútene práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: *Soudobé dejiny I/6*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 1994, s. 724 – 735; VARINSKÝ, Vladimír: Plody triednej minulosti – tábory nútenej práce. In: *Historická revue*, V, 1994, č. 2, s. 18 – 19; VARINSKÝ, Vladimír: Nútene práce za Slovenského štátu so zreteľom na ich vývoj v povojnovom období. In: *Zborník k 50. výročiu SNP*. Banská Bystrica : UMN FHV, 1994, s. 39 – 52; VARINSKÝ, Vladimír: Trauma nútencích prác. In: *Historická revue*, VI, 1995, č. 6, s. 33 – 34; VARINSKÝ, Vladimír: Nútene práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953. In: *Historický časopis*, XXXIV, 1996, č. 1, s. 83 – 101.

29 VARINSKÝ, Vladimír: Nútene práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953. Banská Bystrica, UMB FHV, 1996.

v rokoch 1941 – 1953.³⁰ Jeho dosiaľ poslednou publikáciou na danú tému je práca *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, v ktorej publikoval aj výber dokumentov z rokov 1945 – 1950.³¹

Prierez vývojom nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 urobila v rámci projektu mapovania zločinov komunizmu archivárka Eva Vrabcová. V štúdiu *Pracovné tábory a tábory nútenej práce* na základe archívneho výskumu v Slovenskom národnom archíve doplnila problematiku najmä o výber a zaraďovanie osôb do pracovných táborov. Zaoberá sa postupom bezpečnostných komisií krajských národných výborov pri výbere a zaraďovaní osôb do pracovných táborov, činnosťou odvolacej komisie pri Povereníctve vnútra, ako aj personálnym obsadením týchto komisií.³² Súčasťou rozsiahleho projektu bola aj snaha určiť konkrétnu obete komunistickej totality a zároveň prispieť do diskusie o počte osôb zaradených do táborov nútenej práce na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. Výskum kolektívu študentov v štátnych archívoch na Slovensku predstavoval prvý takýto čin.³³

Krátkie zhrnutie táborov nútenej práce ako formy mimosúdnej perzekúcie obyvateľstva urobili aj Jan Pešek³⁴ a Róbert Letz.³⁵ Príspevkom do diskusie o perzekúcií domnelych aj skutočných odporcov komunistického režimu zaradením do pracovných táborov a prevýchovou zaradencov sú štúdie Jerguša Sivoša *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1948 – 1953; Systém prevýchovy v pracovnomtábore v Novákoch (1945 – 1951)* a *Tábor nútenej práce v Hronci (1949 – 1951)*.³⁶ Zaoberá sa v nich aj vnútorným životom v táboroch.

Po roku 1945 postihli nútenej práce rôzne skupiny obyvateľstva a významne sa dotkli aj etnických minorít žijúcich na Slovensku. Najmä Nemcom a Maďarom sa kládla vina za vojnou spôsobené škody a vyhasnuté ľudské životy. Dekréty prezidenta republiky ich zbavili majetku, štátneho občianstva a občianskych práv. Navyše závery Postupimskej konferencie uznali požiadavku odsunu nemeckej národnostnej menšiny z Československa. Z tohto dôvodu vznikli na celom území Slovenska desiatky sústredovacích táborov, v ktorých najmä Nemci, ale aj Maďari museli fyzicky pracovať.

30 VARINSKÝ, Vladimír: *Tri etapy nútenej práce na Slovensku*, s. 133 – 141.

31 VARINSKÝ, Vladimír: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*. Banská Bystrica : UMB FHV, 2004.

32 VRABCOVÁ, Eva: *Pracovné tábory a tábory nútenej práce*. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 367 – 402.

33 SIVOŠ, Jerguš: *Zoznam občanov zaradených do táborov nútenej práce*. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 II*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 541 – 545.

34 PEŠEK, Jan: *Odvátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : HÚ SAV, Nadácia M. Šimečku, 1996.

35 PEŠEK, Jan, LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.

36 SIVOŠ, Jerguš: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. In: *Pamäť národa*, I, 2005, č. 1, s. 8 – 27; SIVOŠ, Jerguš: *Systém prevýchovy v pracovnom tábore v Novákoch (1945 – 1951)*. In: *Historický zborník* 16, 2006, č. 1 – 2, s. 57 – 68; SIVOŠ, Jerguš: *Tábor nútenej práce v Hronci (1949 – 1951)*. In: *Pamäť národa*, VI, 2010, č. 1, s. 15 – 31.

Zatiaľ čo internáciu predstaviteľov maďarskej národnostnej menšiny v pracovných a sústredovočacích táborech sa v odbornej literatúre venuje menšia pozornosť, postaveniu nemeckej národnostnej menšiny po skončení druhej svetovej vojny sa venovali viaceré odborné práce³⁷, napríklad publikácia Sone Gabzdilovej-Olejníkovej a Milana Olejníka *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*, ale aj ich staršie štúdie.³⁸ Téme sa venuje aj prípadová štúdia Jerguša Sivoša *Sústredovočací tábor v Novákoch v rokoch 1945 – 1949*, ktorá si cez životné príbehy troch ľudí všíma fungovanie najväčšieho sústredovacieho a odsunového tábora.³⁹

V súvislosti s vysídlením nemeckej minority, ktoré jej príslušníci, prirodzeni, chápali ako krivdu, začali už začiatkom päťdesiatych rokov 20. storočia západonemeckí historici zbierať osobné svedectvá a životné príbehy Nemcov vysídlených z východnej a strednej Európy po II. svetovej vojne. Od roku 1950 sa v Nemecku realizoval projekt Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa (Dokumentácia vyhnania Nemcov z východnej a strednej Európy), ktorého výsledkom je okrem iného dvojzväzková publikácia *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei* (Vyhnanie nemeckého obyvateľstva z Československa). Prvý zväzok obsahuje historické štúdie o dejinách nemeckej menšiny na území Československa a právne normy, ktoré určovali jej postavenie v Československu po roku 1945. Druhý zväzok obsahuje 137 autentických výpovedí vysídlených Nemcov. V samostatnej kapitole *Die Vertreibung der Deutschen aus der Slowakei* (Vyhnanie Nemcov zo Slovenska) sú aj výpovede dokumentujúce život Nemcov v posledných mesiacoch vojny a v prvých mesiacoch po oslobodení. Z historického hľadiska sú dôležité časti opisujúce vnútorný život v niektorých sústredovočacích táborech.⁴⁰ Spomínanú nemeckú zbierku dokumentov prvýkrát publikovali v polovici 50. rokov 20. storočia. Nasledovali desiatky podobných publikácií, napríklad *Der Leidensweg der Karpatendeutschen 1944 – 1946* (Cesta utrpenia Karpatských Nemcov 1944 – 1946), ktorá obsahuje zmienku otábre v Limbachu. Práve o tomto tábore sa dosiaľ nepodarilo dohľadať archívne dokumenty potvrdzujúce

-
- 37 K postaveniu maďarskej menšiny na Slovensku po roku 1945 pozri: VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002; ŠUTAJ, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993; GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa, ŠUTAJ, Štefan, OLEJNÍK, Milan (eds.): *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch I*. Prešov : Universum, 2005.
- 38 GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa, OLEJNÍK, Milan: *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava : Spoločenskovedný ústav SAV, Slovenské národné múzeum, Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2004; OLEJNÍK, Milan: Nemecká menšina na Slovensku a jej odsun v rokoch 1945 – 1946. In: GAJDOS, Marián, KONEČNÝ, Stanislav (eds.): *Etnické minority na Slovensku (história, súčasnosť, súvislosti)*. Košice : Universum, 1997, s. 103 – 113; GABZDILOVÁ, Soňa: Nemecká menšina na Slovensku v rokoch 1947 – 1950. In: GAJDOS, Marián, KONEČNÝ, Stanislav (eds.): *Etnické minority na Slovensku (história, súčasnosť, súvislosti)*. Košice : Universum, 1997, s. 114 – 123.
- 39 SIVOŠ, Jerguš: *Sústredovočací tábor v Novákoch v rokoch 1945 – 1949*. In: *Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)slovensku po roku 1948, 1968, 1989 I*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, Ústav pamäti národa, 2005, s. 122 – 135.
- 40 Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa IV. *Die Vertraibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei*. Bd. II, Augsburg : Weltbild Verlag GmbH, 1994 (reprint).

jeho existenciu. Podobnú prácu predstavuje aj zbierka osobných svedectiev *Kolektívna vina*, ktorú pripravili Ondrej Pöss a Ladislav Takáč.⁴¹

Okrem svedectiev príslušníkov nemeckej menšiny sa po roku 1989 objavili aj prvé osobné svedectvá politických väzňov a prenasledovaných osôb. Žiaľ, tábory nútnej práce na Slovensku sa dlho vnímali ako *miesta asociálov, zlodejov a prostitútuk*. Aj z tohto dôvodu mnohí bývalí zaradenci dodnes ľahko znášajú svoje zaradenie do pracovného tábora. Memoárová literatúra o uvedenej problematike preto takmer úplne absentuje. Navyše ľudia, ktorí v táboroch strávili časť svojho života, sa k téme starej desiatky rokov neradi vracajú. Z viacerých oslovených ochotne priblížili svoju skúsenosť len dvaja: Ján Goč z Veľkej Breznice strávil v nováckomtábore a neskôr na pracovisku v Botanickej záhrade v Bratislave 15 mesiacov za *protištátne výroky*.⁴² Ladislava Kiššku v máji 1949 Štátny súd v Bratislave v procese Albert Púčik a spol. oslobodil, no následne ho na dva roky zaradili do tábora nútnej práce. Po niekoľkých mesiacoch strávených v Ilave a v Hronci z pracovného tábora ušiel. Neskôr ilegálne prekročil štátну hranicu. Najvyšší súd v Prahe ho v odvolacom konaní odsúdil v neprítomnosti na 12 rokov väzenia. Dnes žije v USA.⁴³

Od vyhrotenia vzťahu štátu a cirkvi v marci, resp. apríli 1949 až do obdobia, kým režim zriadil zvláštne internačné tábory, resp. zberné kláštor pre knázov a rehoľníkov, internoval komunistický režim v táboroch aj viacerých predstaviteľov cirkví. Spomienky na pracovné tábory tak pochádzajú predovšetkým z cirkevných kruhov. Väčšina z nich však zachytáva život v českých táboroch, kde boli životné podmienky pomerne tvrdšie ako na Slovensku. Z mnohých možno spomenúť svedectvo Silvestra Krčméryho *Vo väzniciach a táboroch*, Jozefa Podoláka *Rozprávka môjho života. Prípad Kočiš a spol.*, Antona Srholca *Svetlo z hlbín jáchymovských lágrov* či Ladislava Hanusa *Pamäti svedka storočia*.⁴⁴ Svedectvo o pracovnomtábore v Jáchymove poskytujú spomienky Rudolfa Tibenského *Jáchymovské peklo* alebo Antona Povážskeho *Bez dôkazov*.⁴⁵

Archívne pramene k danej téme sú pomerne bohaté, no zároveň *roztrúsené* vo viacerých archívoch a fondech. Pracovné tábory totiž spravovali viaceré orgány štátnej správy (Poverenictvo vnútra, ministerstvo vnútra, ministerstvo národnej bezpečnosti a ministerstvo spravodlivosti), časť úloh navyše plnili aj územné orgány, ako aj bezpečnostné, osvetové a iné inštitúcie. Cenné archívne dokumenty sa nachádzajú vo fondech Slovenského národného archívu. Ide o fondy Poverenictva spravodlivosti a Úradu Predsedníctva SNR, no najmä o fondy Poverenictva vnútra (pracovné tábory, prezídium, sekretariát, bezpečnostný odbor, legislatívny odbor a obežníky). Ďalšie

41 HUDAK, Adalbert (ed.): *Der Leidensweg der Karpatendeutschen 1944 – 1946. Eine Dokumentation*. Stuttgart : Arbeitsgemeinschaft der Karpatendeutschen, 1983; PÖSS, Ondrej, TAKÁČ, Ladislav: *Kolektívna vina*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003.

42 Rozhovor autora s J. Gočom, Prešov 12. 4. 2005.

43 Rozhovor autora s L. Kiškom, Bratislava 10. 6. 2008.

44 KRČMÉRY, Silvester: *Vo väzniciach a táboroch*. Bratislava : Charis, 1995; PODOLÁK, Jozef: *Rozprávka môjho života. Prípad Kočiš a spol.* Bratislava : Dilema, 1998; SRHOLEC, Anton: *Svetlo z hlbín jáchymovských lágrov*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1996; HANUS, Ladislav: *Pamäti svedka storočia*. Bratislava : LÚČ, 2006.

45 TIBENSKÝ, Rudolf: *Jáchymovské peklo*. Bratislava : Nezávislosť, 1991; POVÁŽSKY, Anton: *Bez dôkazov*. Bratislava : Konfederácia politických väzňov Slovenska, 1997.

archívne dokumenty delimitoval Slovenský národný archív z Archívu Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky v Leopoldove.

Archív Ústavu pamäti národa prevzal archívne dokumenty týkajúce sa pracovných táborov z Archívu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v Levoči. Ide o fondy niektorých pracovných a sústredovacích táborov, ako aj fondy Správy internačných, zberných a pracovných stredísk, Správy TNP Praha a oddelenia BK/8 Povereníctva vnútra, ktoré spravovalo agendu táborov nútenej práce v rokoch 1949 – 1950.

Štátne archívy v Bratislave, Banskej Bystrici, Bytči, Košiciach, Nitre a Prešove obsahujú dokumenty z krajských bezpečnostných odborov, resp. referátov pre veci vnútorné. Ich súčasťou sú aj výmery komisií krajských národných výborov o zaradení osôb do táborov nútenej práce. Viaceré doplňujúce materiály regionálneho a miestneho charakteru obsahujú fondy okresných národných výborov uložené v jednotlivých pobočkách štátnych archívov.

Vzhľadom na štátoprávne usporiadanie Československa a presun kompetencií v otázke nútenej pracovnej povinnosti z Bratislavы do Prahy nie je možné obísť ani archívy v Českej republike, najmä bývalý Archív ministerstva vnútra, ktorý je dnes súčasťou Archívu bezpečnostných zložiek. Obsahovo bohatý Fond E1 (Zberné, internačné, pracovné tábory a tábory nútenej práce), uložený v pobočke Archívu bezpečnostných zložiek v Kaniciach, obsahuje aj zaujímavé dokumenty o vytváraní siete pracovných táborov po roku 1948, ako aj o ideologickom pôsobení *na masy* v období prijímania zákona o táboroch nútenej práce. V pobočke Archívu bezpečnostných zložiek v Prahe Na Struze sa vo fonde 215 (S/2, Rôzne bezpečnostné zložky na Slovensku po roku 1945) nachádzajú materiály o pôsobení bezpečnostných zložiek štátu. Napokon fond 310 (Veličstvo Štátnej bezpečnosti) obsahuje archívne dokumenty týkajúce sa prijímania a uplatňovania zákona o výchovných pracovných strediskách, resp. o táboroch nútenej práce. Vzácnou súčasťou fondu sú informácie o agentúrno-operatívnej činnosti ŠtB v táboroch nútenej práce. Záznamy z rokovania zákonodarných zborov sa nachádzajú v Archíve Poslaneckej snemovne Českej republiky v Prahe. Dnes sú už digitalizované a sprístupnené na webovej stránke poslaneckej snemovne.

I. NÁČRT VÝVOJA INŠTITÚTU NÚTENEJ PRÁCE NA SLOVENSKU PRED ROKOM 1945

Inštitút nútenej práce na Slovensku nevznikol v súvislosti s nástupom autoritátnych režimov a udalostí bezprostredne po skončení II. svetovej vojny. Jeho korene siahajú hlbšie do našej minulosti. Vzhľadom na historickú nadváznosť je preto potrebné venovať niekoľko poznamok fungovaniu pracovných táborov a nútenej práci aj pred rokom 1945.

1. Nútená pracovná povinnosť v habsburskej monarchii

Fenomén nútenej práce bol súčasťou právneho poriadku viacerých európskych štátov už od 18. storočia. Vtedajšie trestné zákony zaviedli nútenú prácu ako nový spôsob trestu na galejach, v baniach, pri stavbe pevností a pod. Nútená práca (lat. *opera publica*) sa spájala s každým ľažším trestom na slobode. Už v roku 1773 zriadili na jej výkon v Senci tzv. Domus Correctoria.⁴⁶ Od polovice 19. storočia bola nútenej práca rozšírená v nemeckých kniežatstvách, švajčiarskych kantónoch, habsburskej monarchii a Holandsku.

Zriaďovanie, rušenie a organizáciu donucovacích pracovní (DP), ako aj dodávanie osôb a dĺžku pobytu v pracovni upravovali v rakúskej časti monarchie zákony č. 108/1873 r. z., č. 89/1885 r. z. o tom, kto v donucovacích pracovniach alebo polepšovacích ústavoch môže byť držaný a zák. č. 90/1885 r. z. o donucovacích pracovniach a ústavoch polepšovacích, hoci staršie rakúske donucovacie pracovne sa riadili dekrétom dv. kom. z 15. júla 1811. V uhorskej časti monarchie sa v otázke donucovacích pracovní postupovalo najmä podľa zákonného článku XXI/1913 uh. z. o verejne nebezpečných zahálačoch.

V polovici 19. storočia existovali donucovacie pracovne v Prahe, Brne, Viedni, Štajerskom Hradci, Linzi, Gorici, Innsbrucku, Schwazi a Lvove. Po prijatí zákonov č. 89 a č. 90/1885 r. z. vznikli donucovacie pracovne aj v dolnorakúskom Korneuburgu, českých Pardubiciach, moravskom Znojme, Jihlave, Šumperku a Novom Jičíne.

Právomoc zriaďovať a vydržiavať donucovacie pracovne zveril zákon č. 90/1885 r. z. prostredníctvom krajinského zákonodarstva okresom a obciam. Do donucovacej pracovne sa zaradovali „*osoby k práci způsobilé, však jí se štítíci nebo jinak neuspřádaný život vedoucí (zebráky, tuláky, nevěstky a t. p.)*“, ktoré bolo potrebné „*donucením ku pravidelné práci, působením náboženským a vyučováním naváděti ku spořádanému životu*“.⁴⁷

O dodaní do pracovne rozhodovali pri zemských donucovacích pracovniach tzv. zmiešané komisie zložené zo zástupcov jednotlivých miestodržiteľstiev a príslušného zemského výboru. Dodávanie osôb do okresných a obecných donucovacích pracovní patrilo do kompetencie príslušných správnych úradov.

46 HAJKO, Vladimír a kolektív: *Encyklopédia Slovenska*. Zv. IV. Bratislava : Veda, 1980, s. 132.

47 Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopédie obecných vědomostí. Praha : J. Otto, 1893, zv. VII, s. 842 – 844.

Kým v Rakúsku a Prusku zaradovali do pracovní len na základe rozhodnutia súdu, ktorý v rozsudku stanovil možnosť zaradenia trestanej osoby do donucovacej pracovne po odpykaní súdneho trestu, v nemeckých kniežatstvách (Sasko, Württembersko, Oldenburško) a kráľovstvách (Bavorsko), ale aj v švajčiarskych kantónoch mohol správny úrad nariadiť zaradenie osoby do pracovne aj bez predchádzajúceho rozsudku súdu.⁴⁸

Kárancia, ako znel dobový výraz pre trestanú osobu, pritom do pracovne nezaraďovali na vopred stanovenú dobu. Dĺžka pobytu v donucovacej pracovni závisela od jeho správania a miery polepšenia. Nemohla však prekročiť tri roky.

Podľa správania a miery polepšenia sa káranci zaradovali aj do tzv. disciplinárnych tried, z ktorých im plynuli náležité výhody. Napríklad na prepustenie z pracovne sa mohli navrhnúť len káranci zaradení v najlepšej triede.

Káranci pracovali na verejných objednávkach jednotlivých krajín, v poľnom a záhradnom hospodárstve donucovacej pracovne. Podľa vzoru trestníc sa priprúšťala aj možnosť ich prenajatia súkromným podnikateľom, zväčša rolníkom alebo majiteľom vodných stavieb.

Zákon z roku 1885 stanovil možnosť zaradiť do donucovacej pracovne okrem osôb „*nepořádný život vedoucí nebo práce se štitící, ale k ní způsobilé*“, aj osoby, ktoré sa dopustili „*trestného skutku, zejména zločinu nebo přestupku proti majetku, na př. krádeže, podvodu atd.*“ Kým prvú skupinu (tuláci, žobráci...) považovali úrady za polepšiteľnú, druhú skupinu (zlodeji, podvodníci...) považovali za nepolepšiteľnú, resp. len málo polepšiteľnú.

Povinnosť platiť vydržiavací príspevok za káranca určil zákon krajine, v ktorej mal káranec trvalý pobyt. Keďže do pracovní sa dostávali zväčša zlodeji a podvodníci, nie tuláci a žobráci, ako sa pôvodne predpokladalo, za hlavný neúspech donucovacích pracovní koncom 19. storočia sa považoval najmä fakt, že slúžili na predĺženie doby väzby osôb dopúšťajúcich sa trestných činov na náklady jednotlivých krajín.

V uhorskej časti monarchie upravovali nútenu prácu najmä dve právne normy – zákonný článok XXI/1913 uh. z. o verejne nebezpečných zahálačoch a nariadenie ministerstva spravodlivosti č. 62000/1916 o dočasnej úprave organizácie a poriadku pracovní a dozorného úradu nad pracovňami.

Zákonný článok XXI/1913 uh. z. umožňoval uväzniť na minimálne osem, resp. pätnásť dní a maximálne dva, resp. šesť mesiacov osobu, ktorá bola „*práce schopná, odkázaná na činnosť zárobkovú, ktorá z odporu k práci sa túla alebo ináčej žije ako zahálač*“, ďalej osobu, ktorá „*svojim zahálčivým životom vydáva seba alebo svoju rodinu mravnej zkaze*“, resp. sa „*pravidelne žíví trestnými činmi ... hazardnou hrou*“, tiež osobu, ktorá „*po živnostensky využíva väšeň, lžahomyselnosť, nezkúsenosť alebo rozumovú slabosť iných*“ a napokon aj osobu, ktorá sa „*dá vydržovať nevestkou alebo ženou, ktorá žije z nedovolenej prostitúcie*“.⁴⁹

Súd však mohol namiesto toho, aby uložil trest väzenia, poslať páchateľa rozsudkom do pracovne, a to najmä ak považoval za nevyhnutné, aby bol „*vychovávaný*

48 Až do prijatia zákona č. 108/1873 r. z. rozhodovali aj v Rakúsku o zaradovaní osôb do donucovacej pracovne správne úrady. Pozri: Ottův slovník naučný, s. 843.

49 MILOTA, Albert, NOŽIČKA, Josef: *Trestné zákony zeme Slovenskej a Podkarpatskorúskej*. Kroměříž: Gusek, J., 1931, s. 417.

*k práci a aby zvykol riadnemu spôsobu života.*⁵⁰ Do pracovní mohol súd poslať aj tých, ktorí viedli záhalčívý spôsob života opakovane počas dvoch rokov od prepustenia, resp. tých, ktorých odsúdil za usmrtenie, ublženie na zdraví, krádeže a mravnostné delikty na odňatie slobody najmenej na tri mesiace, a to ak dospel k názoru, že uvedené činy spáchali v súvislosti so záhalčivým spôsobom života. Tieto osoby nastúpili do pracovne po vykonaní trestu na slobode. Súd však mohol v rozsudku nariadiť vykonanie celého trestu v pracovni. Právna norma pripúšťala aj doplnujúci trest – dočasné vypovedanie osoby z obce, v ktorej nie je prihlásená a v prípade cudzincov dočasné, resp. trvalé vypovedanie z krajiny.

Do pracovní sa zaraďovali osoby staršie ako 18 rokov na neurčitý čas. Uhorská právna norma však stanovila dolnú aj hornú hranicu zaradenia – minimálne jeden rok a maximálne päť rokov.

Nariadenie ministerstva spravodlivosti č. 62000/1916 predstavovalo smernice, ktorými sa riadil chod jednotlivých donucovacích pracovní. V šiestich kapitolách vymedzovalo všeobecné ustanovenia o pracovniach (I.); úlohy, funkcie a právomoci dozorného úradu (II.); organizáciu a vnútorné pravidlá DP (III.); otázky podmienečného prepustenia (IV.); opätnovného dodania do DP (V.) a podmienky prepustenia z pracovne pre nenormálny duševný stav alebo neschopnosť práce (VI.).

Pracovne sa zriaďovali pri súdnych väzniciach alebo trestniciach. Ich účelom bolo „riadnym zamestnávaním, kázňou a vyučovaním viest osoby tam odkázané k pracovitému, riadnemu životu“. Prednóstom pracovne zriadenej pri trestnici bol prednosta trestnice, pri súdnej väznici prokurátor. Pre dozorcov pracovní platili rovnaké dozorné predpisy ako pre dozorcov väzníc.

Pri každej donucovacej pracovni fungoval zvláštny kontrolný úrad, tzv. dozorný úrad nad pracovňami. Členov dozorného úradu (najmenej päť, najviac desať) vymenúval minister spravodlivosti z členov súdu, štátneho zastupiteľstva, policajného úradu a správy donucovacej pracovne na obdobie troch rokov. Úrad predsedu, ako aj členov dozorného úradu bol čestný. Medzi ich hlavné povinnosti patrilo:

- revízia pracovne a dozeranie na správny a účelný výkon opatrovania v DP,
- rozhodovanie o podmienečnom prepustení na slobodu,
- určenie miesta pobytu (podmienečne prepusteným osobám),
- na žiadosť súdu podať správu o tom, či má byť dočasne prepustená osoba daná späť do DP.⁵¹

Pri príhode do donucovacej pracovne registrovali kárancov v kmeňovej knihe, ktorú viedla správa každej pracovne. Káranci vykonávali prácu pre krajinu alebo súkromníka v areáli pracovne, ale aj mimo nej. Pracovali desať hodín denne šesť dní v týždni. Medzi dni pracovného voľna patrili nedele, sviatky a pamätné dni. Za prácu pre krajinu dostával káranec podľa usilovnosti a hodnoty výkonu finančnú odmenu v rozmedzí od 80 halierov do koruny päťdesiat za deň. Za prácu pre súkromníka jednu štvrtinu až polovicu obvykľej robotníckej mzdy.

50 Podľa nariadenia ministerstva spravodlivosti č. 68 400/1915 musel byť rozsudok súdu, v ktorom súd posal osobu do pracovne, zasláný do ôsmich dní správcovi väznice, označenej za pracovňu. O dodanie osoby do pracovne sa postaral štátny zástupca.

51 MILOTA, Albert, NOŽIČKA, Josef: *Trestné zákony zeme Slovenskej a Podkarpatskorúskej*, s. 420.

Podľa množstva a kvality práce, vzdelania a správania sa, prihliadnuc na názor príslušného dozorca, klasifikoval prednosta donucovacej pracovne štyri razy do mesiaca zaradené osoby známkami od 4 po 0, pričom vyššia známka znamanela lepšie hodnotenie. Výhody sa poskytovali len kárancom, ktorí dosiahli v jednom mesiaci súčet známok 16. Medzi hlavné výhody patrilo skrátenie pracovného času o jednu alebo o dve hodiny denne, zvýšenie stravy poskytnutím chlebového prídavku 100 g, prípadne 150 g denne a povolenie voľného času na tri hodiny, príp. vychádzky vo vlastnom obleku.⁵²

Súčasťou každodenného života boli aj disciplinárne tresty. Prednosta pracovne po vypočutí káranca mohol uložiť: pokarhanie, zavretie o samote, pôst, tvrdé lôžko, zníženie alebo odňatie pracovnej odmeny, zákaz nákupu zvláštnych vedľajších požitkov, tmavú celu, prípadne spútanie. Dĺžku jednotlivých trestov, ale aj podmienky ich vykonávania upravoval zákon. Trest o samote sa spájal s pracovnou činnosťou a prednosta ho mohol uložiť v rozmedzí od jedného dňa do polroka. Pôst pozostával z obmedzenia stravy na chlieb a vodu a ako disciplinárny trest sa mohol použiť každý druhý deň v období maximálne jedného mesiaca. Trest zníženia, prípadne odňatia pracovnej odmeny a trest zákazu nákupu zvláštnych vedľajších požitkov mohol trvať maximálne pol roka. V tmavej cele mohli káranca držať najviac tri dni za sebou, potom opäť po týždni a spolu najviac 30 dní v jednom polroku. Trest spútania (okov) spočíval z pripútania jednej ruky k jednej nohe, v ľažiach prípadoch aj z pripútania oboch rúk k obom nohám. Prednosta pracovne ho mohol uložiť maximálne na tri týždne, najviac na 6 hodín počas dňa, v noci nikdy. Osoby zatvorené v tmavej cele a spútané osoby navštevoval každý deň lekár, ktorý sledoval ich zdravotný stav. V prípade pochybností o zdravotnom stave káranca rozhodol prednosta bezodkladne o zrušení trestu.

V pracovniach sa v čase mimo pracovnej povinnosti vyučovali základné predmety a náboženstvo. Školské vyučovanie trvalo tri týždne a povinne sa ho zúčastňovali osoby mladšie ako 50 rokov, ktoré nevedeli čítať, písť, sčítať, odčítať, násobiť a deliť celými číslami. Vo voľnom čase mohli káranci, okrem povinného vyučovania navštevovali aj bohoslužby, prijímať návštevy (raz za mesiac) alebo písť listy (maximálne dva za mesiac).

Po roku strávenom v donucovacej pracovni mohol káranec požiadať o podmienečné prepustenie. Nariadenie ministerstva spravodlivosti ukladalo prednostovi pracovne povinnosť podať vo veci správu dozornému úradu, ktorý následne rozhodol. Žiadosti vyhovel len v prípade, ak osoba „*prejavila náležitú usilovnosť a dobré chovanie a jestli následkom pretvorenia jej individuality poskytuje nádej, že v prípade prepustenia na slobodu povedie pracovitý, riadny život a jestli je pre ňu zabezpečená práca.*“⁵³

52 Podľa nariadenia ministerstva spravodlivosti č. 62 000/1916 nemohli osoby dodané do pracovne používať svoj vlastný odev, ale len spoločný pracovný odev určený ministerstvom spravodlivosti.

53 Za „*náležite usilovnú*“ a „*dobre sa chovajúcú*“ sa považovala osoba, ktorá dosahovala mesačný priemer známok usilovnosti 16. Ku každému návrhu na podmienečné prepustenie pripájal prednosta donucovacej pracovne aj návrh na prácu na slobode pre kárancu, pričom do úvahy bral aj pranie samotného káranca. MIOTA, Albert, NOŽIČKA, Josef: *Trestné zákony zeme Slovenskej a Podkarpatskorúskej*, s. 421.

V prípade zamietnutia podmienečného prepustenia na slobodu mohol dozorný úrad o veci opäť rozhodovať po uplynutí najmenej šiestich mesiacov, a to na žiadosť prednosti pracovne, člena dozorného úradu, vyslanca ministerstva spravodlivosti, osoby dodanej do donucovacej pracovne alebo jej príbuzného. Právna úprava prikazovala prepustiť z pracovne každého káranca, ktorý v nej strávil päť rokov.

Pred podmienečným prepustením káranca určil dozorný úrad obec, v ktorej sa musel po prepustení zdržiavať. V čase trvania podmienky mohol dozorný úrad na žiadosť káranca toto miesto zmeniť. Prednosta donucovacej pracovne informoval o podmienečnom prepustení káranca policajný úrad, spolky starostlivosti o prepustených trestancov a štátne zastupiteľstvo (v tom čase úrad registra trestov).

Pred odchodom z donucovacej pracovne podmienečne prepusteného káranca informovali o tom, že „*prepustenie nie je konečné, že bude pod policajným dozorom, že je povinný odobrať sa na miesto jemu k pobytu označené a že sa tam má hľásiť u zamestnávateľa jemu určeného, ako aj u policajného úradu, že miesto pobytu možno trvale zmeniť len s povolením dozorného úradu, že sa môže dočasne odtiaľ vzdialiť len s povolením policajného úradu, že je povinný viesť pracovitý, riadny život, chrániť sa liehových nápojov a výstredností.*“⁵⁴

Po bezproblémovom uplynutí skúšobnej doby sa prepustenie na slobodu stalo konečným a dozorný úrad o tom na žiadosť prepusteného vydal osvedčenie. Osobu, ktorá počas podmienečného prepustenia na slobodu spáchala zločin alebo priestupok, viedla „*pijanský, nemravný alebo práci sa vyhýbajúci život*“, alebo sa inak previnila proti pravidlám dozoru, zadržali a do 48 hodín dodali príslušnému okresnému súdu, ktorý na verejnom pojednávaní v prítomnosti káranca a námestníka štátneho zastupiteľstva rozhadol o dodaní späť do pracovne alebo o podmienečnom ponechaní na slobode. Ak súd rozhadol o opäťovnom zaradení osoby do donucovacej pracovne, platili rovnaké predpisy ako pre toho, koho dodali do pracovne prvý raz.

Na sklonku Rakúsko-Uhorska sa v súvislosti s udalosťami I. svetovej vojny uplatňovala na území Slovenska aj ďalšia forma nútenej práce. Župný výbor pre práce Trenčianskej župy zabezpečoval rozdeľovanie pracovných súl podľa potreby a umiestňoval vojnových zajatcov najmä na poľnohospodárske práce tak, ako to vyžadovali verejné záujmy. Pri výbere pôsobil dôstojník, ktorý koordinoval prácu medzi zajateckými tábormi a župným výborom.⁵⁵

54 Tamže, s. 425.

55 Z činnosti výboru sa zachovali spisy z rokov 1916 – 1918, podacie protokoly prideleného dôstojníka (1917), spisový materiál prideleného dôstojníka (1916 – 1918), zoznam vojnových zajatcov (1917 – 1919) a písomnosti týkajúce sa vojnových zajatcov (1915 – 1918). Pozri: WATZKA, Jozef a kol.: *Štátny archív v Bratislave. Sprievodca po archívnych fandoch*. Bratislava : Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, 1959, s. 70.

2. Nútená pracovná povinnosť v období 1. ČSR (1918 – 1938) a 2. ČSR (1938 – 1939)

Po vzniku Československej republiky platil na Slovensku právny dualizmus. V platnosti zostal zákonný článok XXI/1913 uh. z. o verejne nebezpečných zaháľčoch, ako aj nariadenie ministerstva spravodlivosti č. 62 000/1916 o dočasnej úprave organizácie a poriadku pracovní a dozorného úradu nad pracovňami, ktoré sa spoločne s nariadením ministerstva spravodlivosti č. 68 400/1915 stalo výnosom ministerstva spravodlivosti z 1. júna 1927 súčasťou československého právneho poriadku.⁵⁶

V júni 1929 prijalo Národné zhromaždenie ČSR zák. č. 102/1929 Zb. o zriadení nútených pracovných kolónií a o zmene niektorých ustanovení trestného práva. Zákon pozmenil viaceré ustanovenia starších rakúsko-uhorských zákonov týkajúcich sa donucovacích pracovní, najmä zákon č. 43/1872, ktorý sa týka trestov na slobode, vo väzbe o samote a zriaďovaní komisií pre výkon trestu, ako aj už spomínané zákony č. 89/1885 r. z., č. 90/1885 r. z. a č. XXI/1913 uh. z., a zriadil zvláštny druh donucovacích pracovní, tzv. nútené pracovné kolónie.

Zákon postupoval prísnejsie voči osobám zaradeným do pracovní, hoci ponechal v platnosti dovedajší spôsob a dĺžku zaradenia a len v minimálnej miere pozmenil odseky stanovujúce, aké osoby môžu byť zaradené do donucovacej pracovne. Hlavné zmeny sa týkali obmedzení osobnej slobody počas doby trvania podmienečného prepustenia. Politický úrad I. stolice, ktorý na základe rozhodnutia súdu nariadil policajný dohľad, mohol prepustenej osobe zakázať pobyt v určitom okrese alebo obci (nikdy však nie v domovskej), resp. určiť miesto, kde sa prepustená osoba musela povinne zdržiavať. Navyše mohol u prepustenej osoby kedykoľvek vykonať domovú alebo osobnú prehliadku. Prepustenej osobe pribudla povinnosť oznamovať bezpečnostnému úradu zmenu bydliska, ako aj podávať správy o svojom zamestnaní, výžive, zárobku a styku s inými ľuďmi.

Skúšobná doba pri podmienečnom prepustení sa predĺžila z jedného roka na dva až päť rokov. Policajný dohľad sa zákonom obmedzil na maximálne tri roky.

Nútené pracovné kolónie zriaďovali jednotlivé krajinu. Náklady na ich zriadenie a prevádzku hradil štát, avšak len do tej miery, pokiaľ aj napriek hospodárному vedeniu náklady na vedenie nútených pracovných kolónií trvalo prevyšovali z nich plynúce príjmy.

Do nútených pracovných kolónií sa zaradovali osoby *menšej nebezpečnosti* na šest mesiacov až tri roky, pričom pojem *menšia nebezpečnosť* zákon bližšie nešpecifikoval.

Vznik nútených pracovných kolónií ako miernejšej obdoby donucovacích pracovní považuje český historik Dušan Janák za pokračovanie demokratizačných tendencií v československom väzenstve.⁵⁷ Nedostatok archívnych dokumentov však podporuje aj domnenku, že nútené pracovné kolónie v 30. rokoch napokon nevznikli.

Ako donucovacie pracovne za Rakúsko-Uhorska a 1. ČSR slúžili súdne väznice a trestnice, ktoré na to určilo ministerstvo spravodlivosti. V období 1. ČSR fungovali

⁵⁶ MILOTA, Albert, NOŽIČKA, Josef: *Trestné zákony zeme Slovenskej a Podkarpatskoruskej*, s. 419; FÁBRY, Anton: *Penológia*, s. 65.

⁵⁷ JANÁK, Dušan: *Kapitoly o československém vězenství*, s. 70.

donucovacie pracovne pre mužov v Komárne, Nitre a Ilave; pre ženy v Prešove, Trenčíne a Nitre. Až do augusta 1950, keď platnosť vyššie spomenutých zákonov zrušil nový trestný zákon, spravovalo donucovacie pracovne ministerstvo spravodlivosti. Význam donucovacích pracovní na Slovensku v 30. rokoch môžeme z republikového hľadiska považovať za zanedbateľný. Napr. v ilavskej pracovni sa v roku 1932 nachádzalo len 32 káračov.⁵⁸ Naopak, koncom 40. rokov využíval totalitný komunistický režim na internáciu osôb aj ustanovenia uhorského zákonného článku z roku 1913. Len v roku 1949 zaradili úrady do donucovacích pracovní 449 osôb.⁵⁹

Nepomerne hustejšia sieť donucovacích pracovní sa nachádzala v českej časti republiky. Išlo o väčšie zariadenia pre 250 – 400 osôb. Ich kapacita presahovala väčšinu väzníc krajských súdov. Najznámejšie donucovacie pracovne sa nachádzali v Pardubiciach, Brne, Znojme a Šumperku.

Pri trestnici v Ilave fungovala od roku 1927 donucovacia pracovňa (AZVJS)

V období 1. Československej republiky prijala zákonodarná moc aj ďalšie právne normy upravujúce nútenu prácu. Už 18. marca 1921 schválilo Národné zhromaždenie zákon o trestných pracovných oddieloch, čiastočnom vylúčení podmienečného odsúdenia a obmedzenom odklade a prerušení trestu pri trestných činoch pre vojnovú úžeru. Na základe zákona č. 129/1921 Zb. sa pri každom zborovom súde I. stolice s trestnou právomocou zriaďovali trestné pracovné oddiely. Zaradenci v nich strávili najmenej jeden mesiac, najviac jeden rok. Šesť dní v týždni pracovali na čistení a úprave ulíc, verejných

58 JANÁK, Dušan: Organizace a řízení československého vězeňství 1945 – 1955. In.: *Vězenství ve střední Evropě v letech 1945 – 1955*. Sborník z mezinárodního semináře ze dne 25. 10. 2000 v Praze, příloha časopisu České vězenství 2001, č. 3, s. 17.

59 Slovenský národný archív (SNA), fond: Poverenictvo vnútra (PV) – bezpečnostný odbor, VB – taj./1950, š. 504.

zariadení a budov, na stavbe železníc, reguláciu riek a pod. Odmenu za prácu nedostávali. Tá patrila buď rodine odsúdeného, a to v prípade, ak bola nemajetná a majetok odsúdeného nestačil na jej výživu, alebo justičnej správe, ktorá získané finančné prostriedky využívala na starostlivosť o mladistvých odsúdencov.

Ďalšia iniciatíva z roku 1921, tentoraz vládnych predstaviteľov, mala krátke trvanie. Na základe rokovania československej vlády vydal minister s plnou mocou pre správu Slovenska Martin Mičura⁶⁰ 25. októbra 1921 prípis č. 9821/1921, ktorým vo väzniči zrušenej sedrie (súdnej stolice) v Zlatých Moravciach zriadil tábor s kapacitou 60 miest pre internovaných z územia Slovenska. Tábor existoval necelý mesiac (od 28. 10. do 26. 11. 1921). Za ten čas sa v ňom vystriedalo 52 zaradencov slovenskej, maďarskej a ukrajinskej národnosti. Išlo najmä o komunistov, robotníckych aktivistov, osoby bez cestovného pasu a osoby podozrivé z ireditizmu, resp. z monarchizmu. Zaradovanie a prepúšťanie vzhľadom na celoslovenskú pôsobnosť zabezpečovali jednotlivé župné úrady. Tábor viedol četnícky dôstojník.⁶¹

V polovici 30. rokov 20. storočia schválila vláda Československej republiky vytvorenie tzv. pracovných táborov mládeže, ktoré mali riešiť nezamestnanosť mladých ľudí. Na základe uznesenia vlády z roku 1934 vznikli mládežnícke tábory na stavbe trate Červená Skala – Margecany, na stavbe ciest a reguláciu potokov pri Kremnici a na Železnej studienke v Bratislave. V táboroch vládla vojenská disciplína. Príslušníci táborov pracovali za stravu alebo minimálnu mzdu, zúčastňovali sa na prednáškach a školeniach. Pre nedostatok finančných prostriedkov, no najmä pre odpor verejnosti vláda nakoniec od myšlienky budovania pracovných táborov mládeže ustúpila.⁶²

Na konci 30. rokov sa podľa vzoru iných štátov aj v Československu rozšírila vojensky organizovaná pracovná služba na posilnenie obranyschopnosti a znižovanie nezamestnanosti. Začiatkom októbra 1938, v období štátoprávnych zmien, vláda Československej republiky podľa § 138 zákona č. 131/1936 Zb. z. a n. o obrane štátu a podľa § 60 ústavnej listiny vydala vládne nariadenie č. 223/1938 Zb. z. a n. o pracovných útvaroch.⁶³ Stalo sa tak jedenásť dní po mníchovskom diktáte a len päť dní

60 Martin Mičura (1883 Dlhé Pole – 1946 Moskva) – kresťanský politik a právnik. V roku 1918 člen SNR a signatár Martinskej deklarácie slovenského národa, podpredseda Slovenskej ľudovej strany. V roku 1918 – 1920 teakovský a nitriansky župan, 1920 – 1922 minister s plnou mocou pre správu Slovenska, 1923 – 1931 prezident súdnej tabule vrchnostenského súdu v Košiciach, 1931 – 1939 prezident Hlavného súdu v Bratislave, 1939 – 1945 predseda Najvyššieho súdu. Od roku 1925 predseda Československej strany ľudovej na Slovensku, ktorú až do roku 1938 zastupoval aj v Národnom zhromaždení. V roku 1938 člen HSĽS. 1943 – 1945 podpredseda Štátnej rady. Koncom septembra 1945 ho zadržali príslušníci Červenej armády a následne odviedli do ZSSR, kde nasledujúci rok zomrel.

61 Z činnosti tábora sa zachovala evidencia osôb, podaci protokol a spisový materiál (rôzne predpisy a smernice, denný poriadok, pripomienky a sťažnosti zaradencov a hlásenie o zahájení ich hladovky). Pozri: KOSTICKÝ, Bohuš, WATZKA, Jozef: *Štátny archív v Bratislave, pobočka Nitra. Sprievodca po archívnych fondech II.* Bratislava : Slovenská archívna správa, 1963, s. 210.

62 HAJKO, Vladimír a kol.: *Encyklopédia Slovenska*, s. 132, 489.

63 K vládnemu nariadeniu č. 223/1938 Zb. z. a n. pozri aj vládne nariadenia č. 246/1938 Zb. z. a n. o náročných osob zařazených do pracovních útvarů v oboru zákona ze dne 9. října 1924, č. 221 Sb. z. a n. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří ve znení právních předpisů jej měnících a doplňujících, a č. 314/1938 Zb. z. a n. o náročných osob zařazených do pracovních útvarů v oboru nemocenského a pensijního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách a pojištění u baňských bratrských pokladen.

po vyhlásení autonómie Slovenska, v čase, keď Československo stratilo päťinu územia, štvrtinu obyvateľstva, 40 % priemyslu, väčšinu pohraničných pevností a dôležité komunikácie.⁶⁴ Túto skutočnosť reflektovala aj konečná podoba zákona. Zákon určil pracovným útvarom vykonávať verejnoprospešné práce, najmä tie, ktoré by sa za iných okolností nevykonávali. Pripúšťal však aj možnosť použiť pracovné útvary „*v mimo-řádných dobách i k pracím jiným, jejichž včasné provedení je s hlediska národochospodářského zvlášť náležavé*“.

Pracovné útvary zriaďovalo ministerstvo národnej obrany na dočasné hospodárske zabezpečenie nezamestnaných osôb a na využitie ich pracovnej schopnosti na verejnoprospešné práce.⁶⁵ Nezamestnaných československých občanov starších ako 18 rokov zaraďovali do pracovných útvarov okresné úrady na základe vlastnej evidencie nezamestnaných. Zaradenci pracovali 48 hodín týždenne. Riadenie a organizácia pracovných útvarov podliehala vojenskému veleniu. Tvorili ho vojací z povolania, civilní zamestnanci vojenskej správy, prípadne vojenskí „gážisti“ vo výslužbe a dôstojníci v zálohe, ktorých povolali do prechodnej činnej služby buď na základe vlastnej dobrovoľnej prihlášky, alebo na základe rozhodnutia vojenskej správy. Náklady na pracovné útvary hradilo ministerstvo sociálnej starostlivosti alebo odvetvie verejnej správy, pre ktorú sa pracovné útvary používali. Na zriaďovaní pracovných útvarov sa na porade 12. októbra 1938 dohodla aj slovenská autonómna vláda.

Od marca 1939 vznikali okrem pracovných útvarov aj tzv. kárne pracovné tábory, ktoré na základe vládneho nariadenia č. 72/1939 Zb. z. a n. z 2. marca 1939 zriaďovalo ministerstvo národnej obrany a vydržiavalo ministerstvo vnútra. Zákon o „kárnych“, teda disciplinárnych pracovných táboroch sa výrazne nelíšil od zákona o pracovných útvaroch, stanovil však minimálnu dobu pobytu v tábore na tri mesiace a navyše pripustil aj možnosť zaraďovať do „kárnych“ pracovných táborov aj príslušníkov pracovných útvarov, ktorí „*jsou hrubě neukázněni nebo úkoly jim uložené vykonávají úmyslně nedbale*“.⁶⁶

Vládne nariadenie č. 72/1939 Zb. z. a n. nemalo dlhú účinnosť. V apríli 1939 ho vláda Protektorátu Čechy a Morava pozmenila a v podobe vládneho nariadenia č. 188/1939 Zb. z. a n. platilo až do novembra 1946, keď jeho platnosť zrušili ustanovenia zákona č. 195/1946 o používateľnosti predpisov z doby neslobody. Prechod od pracovných útvarov ku kárnym pracovným táborom v roku 1939 znamenal prechod k perzekúcii.

64 Československo-nemeckú hranicu navrhli tak, aby popretrhávala najdôležitejšie komunikačné tepny v Československu. Napríklad železnica z Prahy do Bratislavu prechádzala až 9-krát cez nemecké územia. Pozri: TIBENSKÝ, Ján a kolektív: *Slovensko. Dějiny*. Bratislava : Obzor, 1971, s. 705.

65 Kedže pracovné útvary zriaďovalo ministerstvo národnej obrany, navyše v časoch neslobody, boli pracovné útvary organizované podľa zásad brannej moci. Týkalo sa to okrem iného aj ubytovania, zdravotného zabezpečenia (nárok na bezplatné ambulantné liečenie), výživovacích príspevkov, odevu a pod.

66 Kárne pracovné tábory boli podobne ako pracovné útvary organizované podľa zásad brannej moci. Zaradencami boli nezamestnané („práce sa štífici“) osoby staršie ako 18 rokov, ktoré do táborov určovali okresné úrady na vykonávanie verejnoprospešných prác. Pracovný čas bol 48 hodín za týždeň. Správu tábora tvorili osoby v činnej vojenskej službe, policijti, väzenskí dozorcovia alebo občianski zamestnanci verejnej správy.

3. Nútená pracovná povinnosť v období Slovenskej republiky (1939 – 1945)

V období Slovenskej republiky (1939 – 1945) vznikli na Slovensku desiatky táborov internačného a pracovného charakteru. Historik Ivan Kamenec ich rozdelil na tábory pre politických väzňov, tábory pre rasovo prenasledované osoby a tábory pre tzv. asociálne živly, hoci aj podľa neho charakter jednotlivých táborov neboli vždy jednoznačný.⁶⁷

Tábory pre politických väzňov

Jediný tábor pre politických väzňov na Slovensku v tomto období predstavoval zaistovací tábor v Ilave. Významnú úlohu pri jeho vzniku zohral náčelník politického štábu Hlinkovej gardy Karol Murgaš, ktorý v polovici júla 1939 navštívil koncentračný tábor v Dachau. Vznik a existencia tábora sa spájala aj s menom ministra vnútra a veliteľa Hlinkovej gardy Alexandra Macha.⁶⁸

Tábor zriadilo ministerstvo vnútra na základe vládneho nariadenia č. 32 z 23. marca 1939 o zaistovacom uväznení nepriateľov slovenského štátu.⁶⁹ Nariadenie zmocňovalo ministra vnútra, aby „*dal väzbou zaistiť osoby, ktoré doterajšou činnosťou vzbudili a vzbudzujú vážnu obavu, že budú prekážkou v budovaní Slovenského štátu*“ a na tento cieľ zriadil „*zaistovací tábor, v ktorom sú väzni povinní i telesne pracovať na všeuzátočných prácach*“.⁷⁰ Nariadenie doplnil v máji 1944 zákon o ochrane osobnej slobody, domového pokoja, ich dočasnom obmedzení, ako aj o obmedzení iných práv a slobôd, na základe ktorého bolo možné „*v období brannej pohotovosti štátu (...) zaistiť (...) v osobitných taboroch alebo ústavoch spravovaných MV osoby, ktoré svojou činnosťou vzbudzujú vážnu obavu, že by mohli ohroziť celistvosť štátu, jeho ústavu, obranu, verejnú bezpečnosť, verejný pokoj a poriadok, ako aj osoby, ktoré svoje nepriateľské zmýšľanie voči štátu rozširujú, alebo na takéto zmýšľanie iné osoby povzbudzujú*“.⁷¹ Podľa historika Ivana Kamenca do koncentračného tábora v Ilave posielali občanov nielen za skutkové politické prečiny, ale aj za ich politické zmýšľanie.⁷²

Oficiálny predpis z polovice februára 1944 uvádza, že ide o „*vhodný a dobrý doplnok riadnych trestných opatrení, ktorým sa podvratnou činnosťou dôvodne podozrivá*

67 Pozri: KAMENEC, Ivan: Organizácia perzkučného systému, s. 71 – 98.

68 Spojením Machovho mena s názvom nemeckého koncentračného tábora Dachau dostal tábor prezývku „MACHAU“. Tamže, s. 76

69 O ilavskomtáboore pozri aj: VICEN, Jozef: K problematike zaistovacieho tábora Ilava v rokoch 1939 – 1945 (Perzkučno-represívny prostriedok). In: *Slovenská republika očami mladých historikov 1939 – 1945 IV*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 135 – 143.

70 Vládne nariadenie č. 32/1939 z 24. 3. 1939 o zaistovacom uväznení nepriateľov slovenského štátu.

71 Slovenský zákonník 1944. Zákon č. 50/1944 Sl. z. z 11. 5. 1944 o ochrane osobnej slobody, domového pokoja, ich dočasnom obmedzení, ako aj o obmedzení iných práv a slobôd.

72 Pozri: KAMENEC, Ivan: Organizácia perzkučného systému, s. 74.

osoba vytrhne z jej dosavadného života a jej zaistením, prípadne aj po riadnom výkone súdneho trestu, sa jej znemožní pokračovať v očakávanej protištátnej podvratnej činnosti“.⁷³

Ilavský tábor sa nachádzal v areáli miestneho hradu, ktorý už od 19. storočia slúžil ako väznica. Od roku 1927 tu sídlila donucovacia pracovňa pre mužov a od jesene roku 1938 aj tábor, do ktorého vtedajšia politická moc zaraďovala najmä komunistov, predstaviteľov rozpustených alebo „zjednotených“ politických strán a občanov českej národnosti žijúcich na Slovensku.⁷⁴ Tábor tvoril osobitný trakt väznice s 200 celami-samotkami a rozsiahle pivničné priestory, kde v časoch hromadného zatýkania umiestňovali stovky väzňov. Návrhy na zaistenie do Ilavy predkladali príslušné okresné (policajné) úrady, často na priamy podnet miestnych organizácií HSLS, HG, ako aj Deutsche Partei.⁷⁵ Dĺžku väzby vtáboore určovalo ministerstvo vnútra a Ústredňa štátnej bezpečnosti.

V ilavskom tábore sa zaistňovali:

- osoby, ktoré svojimi výrokmi kritizovali vedúcich predstaviteľoch slovenského štátu, ľudácky režim a jeho zahraničných spojencov,
- neoprávnení držitelia zbraní,
- komunisti,
- „árijské“ osoby, ktoré nejakým spôsobom pomáhali židovským občanom zachrániť sa pred deportáciou,
- rasovo prenasledované osoby,
- sovietski vojaci utekajúci z nacistických táborov, zadržaní na Slovensku,
- odbojoví pracovníci rôzneho politického zmýšľania,
- osoby politicky indiferentné, ktoré sa dostali do tábora na základe udania alebo vybavovania si účtov medzi miestnymi politickými činiteľmi.⁷⁶

Každodenný život v tábore výrazne ovplyvňovali udalosti II. svetovej vojny. V tábore bol zavedený zostrený väzenský režim spojený s tvrdými disciplinárnymi trestami (samoväzba, spútanie, tmavá cela, zmenšený prídel stravy a pod.), vypočúvaním, bitím a pod. Pri prepúšťaní museli väzni podpísť reverz, podľa ktorého sa vzdávali akejkoľvek politickej činnosti.

Po porážkach nacistov na východnom fronte v roku 1943 sa pomery v tábore dočasne uvoľnili. Hoci v polovici roka 1944 sa opäť zostrili, po vypuknutí povstaleckých akcií sa morálka definitívne uvoľnila. Začiatkom septembra 1944 väzni z ilavského tábora hromadne ušli, prešli na povstalecké územie a zapojili sa do ozbrojeného odboja. Zaistňovací tábor v Ilave už niekoľko dní po príchode nemeckej armády na Slovensko obnovili. Od jesene 1938 do januára 1945 prešlo jeho bránami 2 707 osôb.⁷⁷

73 Citované podľa: VICEN, Jozef: K problematike zaistňovacieho tábora v Ilave, s. 135.

74 Pozri: FÁBRY, Anton: *Penológia*, s. 65; KAMENEC, Ivan: Organizácia perzekučného systému, s. 73

75 KAMENEC, Ivan: Organizácia perzekučného systému s. 75.

76 Tamže.

77 Tamže.

Alexander Mach (v popredí vľavo) a Karol Murgaš stáli za vznikom zaistovacieho tábora v Ilave (SNA)

Tábory pre rasovo prenasledované osoby

V rokoch 1941 – 1944 vznikli na Slovensku štyri židovské pracovné tábory a niekoľko židovských pracovných stredísk. Ich zriadením sa plnil program vlády, ktorý určil sústredit Židov vyradených v rámci riešenia židovskej otázky z hospodárskeho života a organizovať ich pracovnú silu v prospech národného hospodárstva.⁷⁸

Niekoľko taborov, resp. útvarov internačného a pracovného charakteru vzniklo už na prelome rokov 1938/1939. Ku chronologicky najstarším patrili pohraničné tábory na slovensko-maďarskej hranici z konca roku 1938 v obciach Štvrtok na Ostrove, Veľký Kýr a Miloslavovo, ktoré vznikli pri odsune všetkých židovských obyvateľov bez československého štátneho občianstva do Maďarska. Po neúspešných rokovaniah s Maďarskom umiestnili Židov do taborov na bratislavskej Patrónke, Nitre a Zlatých Moravciach. Od polovice roku 1939 vznikali na základe vládneho nariadenia z 21. júna 1939 židovské pracovné útvary pre vojakov prezenčnej služby. V rokoch 1939 – 1943 vznikli takéto útvary v Čemernom pri Vranove, v Humennom, v Petre pri Liptovskom Hrádku a v Zohore. V roku 1941 vznikol nariadením ministra národnej obrany Ferdinanda Čatloša tzv. VI. robotný prápor pre Židov a Cigánov. Navyše v zime roku 1939/1940 organizovali radikáli z Hlinkovej gardy bez akéhokoľvek právneho podkladu pracovné skupiny Židov, ktorí čistili ulice, odpratávali sneh a pod.⁷⁹

78 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 9.

79 Pozri: KAMENEC, Ivan: Organizácia perzekučného systému, s. 88 – 94; BAKA, Igor.: *Židovský tábor v Novákoch*, s. 15 – 30.

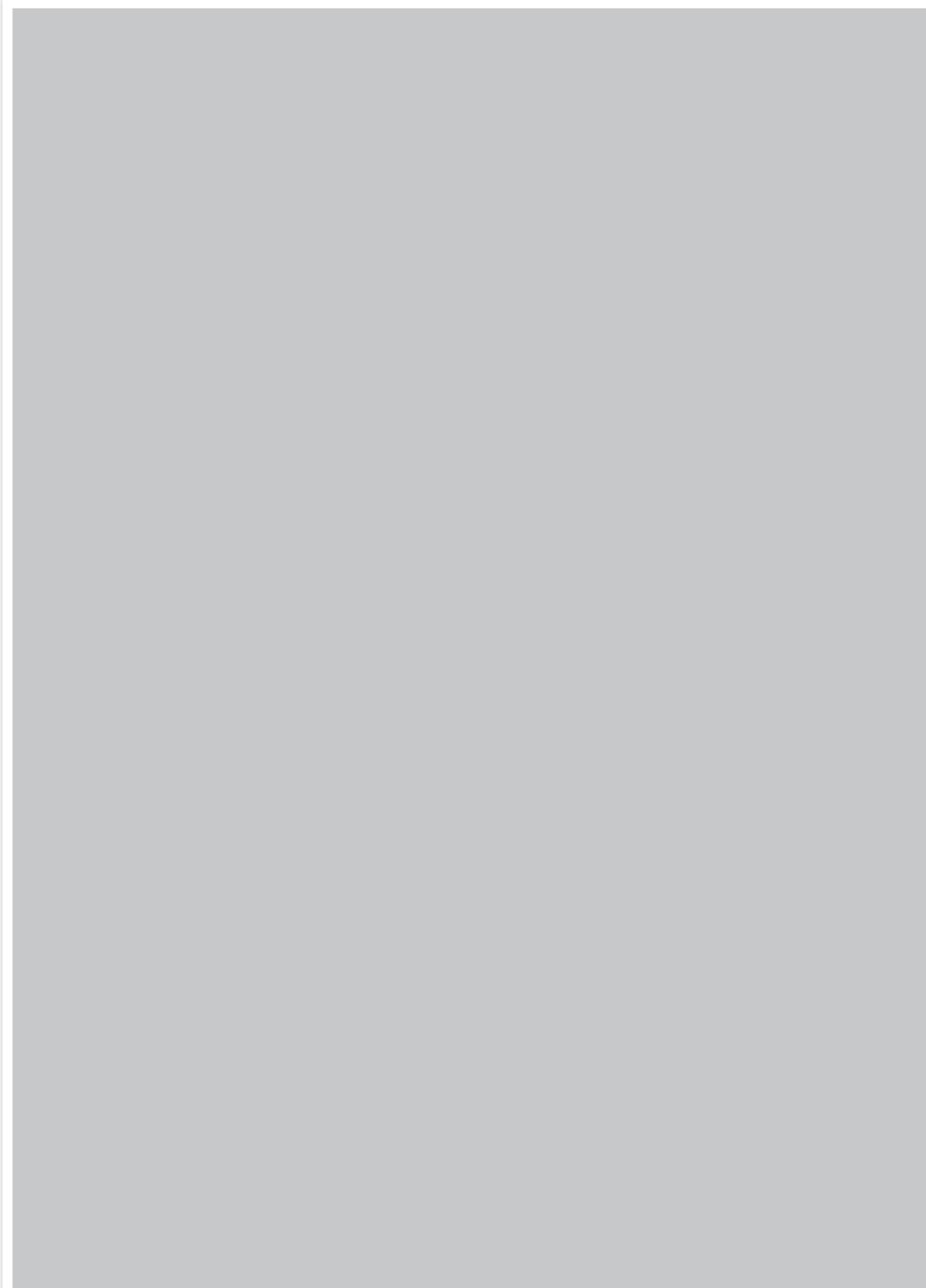
Odvody Židov do pracovných táborov 4. októbra 1939 (SNA)

S prípravnými prácami na zriadenie židovských pracovných táborov začalo ministerstvo vnútra na jeseň roku 1941. Po vyhliadnutí vhodných priestorov poverilo Štátne stavebnú správu úpravou, adaptáciou a dobudovaním objektov v Novákoch, v Seredi a vo Vyhniach. Stavebné práce vykonávali židovské pracovné sily. Ku skupine Židov, ktorá začala s prácami na dostavbe táborov, sa koncom jesene 1941 pridali Židia dislokovaní z Bratislavы a začiatkom marca 1942 aj ich rodinní príslušníci. Koncom marca pokročili práce natoľko, že sa mohlo prikročiť k produkčnej činnosti. Navyše 25. marca 1942 sa začali deportácie Židov zo Slovenska do koncentračných táborov na území Poľska, čo viedlo k rýchlemu dokončovaniu pracovných táborov.

Právny podklad existencie židovských pracovných táborov vytvorila vyhláška ministerstva vnútra z 1. apríla 1942 o zriadení židovských pracovných táborov, vychádzajúc z § 22 nar. č. 198/1941 Sl. z. o právnom postavení Židov. Kompetencie vo veci pracovnej povinnosti Židov prevzalo 14. oddelenie ministerstva vnútra (tzv. židovské oddelenie), ktoré spravovalo židovské pracovné tábory v Novákoch, Seredi, Vyhniach a v krátkom čase od 26. júla do 9. augusta 1944 aj v Krupine, resp. niekoľko židovských pracovných stredísk.

Židovské pracovné strediská vznikali v rokoch 1942 – 1944 na miestach s trvalým nedostatkom pracovných sôl. Na fyzicky náročné práce zaraďovalo ministerstvo vnútra prevažne slobodných a mladších Židov. Zaradenci bývali v drevených barakoch a stravovali sa v spoločnej kuchyni. Náklady na ubytovanie a stravu hradili z vyplatenej mzdy. V niektorých židovských pracovných strediskách vznikla, podobne ako v židovských pracovných táboroch, samospráva. Dozor zaradencov vykonávali príslušníci Hlinkovej gardy.

V júni 1943 pracovalo v židovských pracovných strediskách 654 osôb, v januári 1944 ich počet mierne klesol na 622.

Organizácia židovských pracovných táborov, jún 1943 (SNA)

Baraky Pracovného tábora Židov v Seredi (SNA)

Ubytovanie zaradencov Pracovného tábora Židov v Seredi (SNA)

Krajčírska dielňa židovského pracovného tábora v Novákoch (SNA)

Výroba bielizne v židovskom pracovnomtábore v Novákoch (SNA)

Náčrt vývoja inštitútu nútenej práce na Slovensku pred rokom 1945

Stavba bazénu v židovskom pracovnom tábore vo Vyhniach (SNA)

Výroba sieťok v židovskom pracovnom tábore vo Vyhniach (SNA)

Zaradenci židovských pracovných stredísk pracovali na stavbe hydrocentrály v Ilave a v Kostolnej pri Trenčíne, na stavbe štadióna Hlinkovej gardy v Žiline, cesty v Degesi pri Nitre, odvodového kanálu rieky Šúr vo Svätom Jure, dvojkoľajového tunelu v Kraľovanoch, odvodovej hrádze rieky Morava v Zohore, ale aj v tehelní Sociálneho ústavu HSLS v Nitre, v tehelní v Devínskej Novej Vsi (dodávala materiál na výstavbu budovy Slovenskej národnej banky), na regulácii rieky Morava a potoka Maliny v Lábe. Ďalšie pracovné strediská vznikli v Bratislave, Ivanke pri Nitre, Zemianskej Kerti, Horných Krškanoch a Liptovskom Hrádku.⁸⁰

Tablo pracovníkov kancelárie židovského pracovného strediska v Žiline (SNA)

Židovské pracovné tábory a strediská boli organizované na základe zásady sebestačnosti. Náklady na spravovanie táborov, rátajúc do toho zaopatrenie práceschopných rodinných príslušníkov táborových zaradencov, sa museli hrať z výťažku práce táborov. Výrobná činnosť táborov musela byť v súlade s požiadavkami domáceho trhu a práce vykonávané v tábore nemohli obmedziť pracovné príležitosti domáceho obyvateľstva a domácich podnikateľov.

Jadro výrobného procesu každého židovského pracovného tábora tvoril jeden veľký podnik, ku ktorému sa pridružovali menšie dielne a pracovné skupiny.⁸¹ Podniky

80 Porovnaj: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 9. Pracovné tábory a strediská pre Židov – správa o vývoji, stave, organizačnej a pracovnej štruktúre a doterajšej činnosti z 15. februára 1944; BAKA, Igor: *Židovský tábor v Novákoch*, s. 28.

81 Základ výrobného procesu v židovskom pracovnomtáboore v Seredi tvorila mechanizovaná stoláreň, ktorá vyrábala tovar pre ministerstvo hospodárstva (oddelenie štátnych lesov a majetku), ministerstvo vnútra (Ústredné riaditeľstvo kúpeľov – vnútorný nábytok pre kúpele Piešťany, Tatry, Sliač),

vybavovali verejné objednávky (vojsko, žandárstvo, polícia, Hlinkova garda, rezortné ministerstvá) za výrobnú cenu, bez toho, aby konkurovali súkromným podnikom. Priemerne sa pracovalo 25 dní v mesiaci. Pracovnú povinnosť mali aj ženy a deti od 14 rokov.⁸²

Príslušníci tábora nedostávali za svoju prácu odmenu. Výťažok ich práce plynul do pokladne tábora. Za vykonanú prácu dostávali nutné životné potreby (ubytovanie, stravu, šatstvo, obuv a pod.), minimálne vreckové a v prípade nadvýkonov aj určité pracovné odmeny.⁸³ V januári 1944 predstavoval denný náklad na príslušníka 17 korún, za stravu 9 korún.

Popri prísnom táborovom režime⁸⁴ (nechýbalo šikanovanie a ponižovanie ľudskej dôstojnosti) mali židovské pracovné tábory vlastnú samosprávu, sociálne aj kultúrne zariadenia – zdravotnú službu s ošetrovňou a ambulanciou, školu,⁸⁵ jasle, škôlku, knižnicu, divadlo.

Židovské pracovné tábory ako špecifické strediská na izoláciu, internáciu a využitie pracovného potenciálu židovského obyvateľstva plnili dôležitú funkciu v hospodárskom živote štátu. Ako pracovné a hospodárske nezárobkové, ale samostatné organizácie plnili úlohy dané politickými, sociálnymi, verejnými a hospodárskymi záujmami štátu v rámci riešenia židovskej otázky na Slovensku. Vypuknutím povstaleckých akcií v auguste 1944 židovské pracovné tábory zanikli.

Po príchode nemeckej armády na Slovensko sa obnovil tábor v Seredi, kde okrem Židov internovali vojakov povstaleckej armády, partizánov a civilov, podozrivých z podpory povstaleckých akcií.

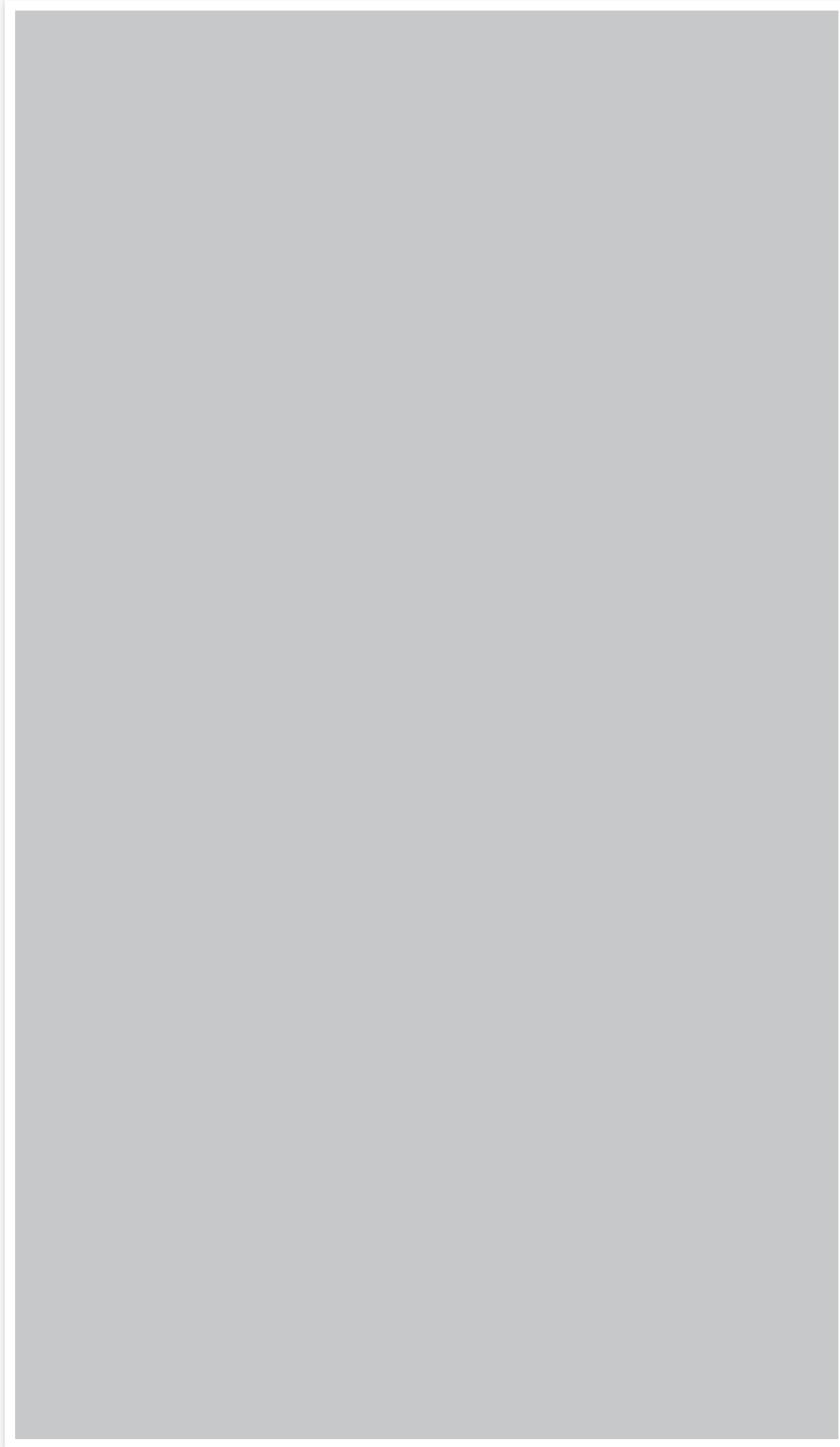
ministerstvo školstva a národnej osvety (nábytok pre Observatórium na Skalnatom plese), Sociálny ústav HSLS, Úrad propagandy a pod. V Novácoch fungovala krajčírska dielňa, vo Vyhniah adaptáčné a stavebné práce. SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 9. Pracovné tábory a strediská pre Židov – správa o vývoji, stave, organizačnej a pracovnej štruktúre a doterajšej činnosti z 15. februára 1944.

82 Pred zaradením do pracovného tábora vykonávalo 60 % Židov duševnú prácu. V roku 1944 až 90 % z nich pracovalo fyzicky. SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 9.

83 Pri nadvýkone príslušníka židovského pracovného tábora, resp. strediska plynulo z výnosu 20 % štátu (do táborovej pokladne), 80 % robotníkovi. Pozri: Tamže.

84 V židovskom pracovnomtáboore v Novácoch sa „na utuženie celkovej disciplíny ... zaviedli vojenské praktiky. Každý deň sa konali nástupy, povinné pre všetkých mužov, počas ktorých sa pravidelne vykonávali poradové cvičenia. Ženy museli nastupovať len pri čítaní táborových rozkazov, čo bolo asi raz za týždeň. Každá ubikácia (barak) mala svojho veliteľa, ktorého vymenoval objektový veliteľ. Pri vstupe komisára tábora do baraku, prvý, kto ho zbadal, skríkol „Pozor!“, na čo sa ostatní zaraďenci automaticky postavili do pozoru.“ Budíček bol o 5.30 hod., večierka o 22.00 (v sobotu a večer pred sviatkami o 23.00), pracovný čas pre mužov bol od 7.00 do 12.00 a od 13.00 do 18.00 (muži pracovali 10 hodín denne, 55 hodín týždenne), pracovný čas pre ženy bol od 7.30 hod. do 11.45 a od 13.15 do 17.45 (ženy pracovali 8 hodín 45 minút denne a 48 hodín týždenne). V sobotu poobede a v nedelu sa nepracovalo. Pozri: BAKA, Igor: Židovský tábor v Novácoch, s. 73 – 77.

85 Obecná škola bola zriadená v každom židovskom pracovnom tábore. Na jej chod dohliadali kompetentné orgány ministerstva školstva a národnej osvety. Vyučovanie trvalo 6 hodín denne. Deti do 10 rokov trávili v škole 9 hodín, deti nad 10 rokov 7 hodín (+ 2 hodiny v dieľni pri ľahších prácach). Školy mali vlastné knižnice, chýbali však učebné pomôcky. Večer sa v školách organizovali preškolovacie kurzy a povinné kurzy slovenského jazyka pre pracujúcich Židov. Vecné a osobné náklady škôl hrala Ústredňa Židov. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 9.

Plán židovského pracovného tábora v Seredi (SNA)

Náčrt vývoja inštitútu nútenej práce na Slovensku pred rokom 1945

Plán židovského pracovného tábora v Novákoch (SNA)

Plán židovského pracovného tábora vo Vyhniach (SNA)

Tábory pre tzv. asociálne živly

Do široko organizovaného perzkučného systému, ktorý sa na Slovensku vytvoril po roku 1939, patrili aj tábory pre tzv. asociálov.⁸⁶ Ich vznik presadzoval minister vnútra Alexander Mach. Navrhoval umiestniť pracovné útvary v blízkosti poľských hraníc a vytvoriť v nich neznesiteľné podmienky, ktoré by zaradencov donutili utieť za hranice. Tábor mal byť obohnáný drôtom s elektrickým prúdom a vodnou priekopou. Predstava útoku zaradencov do okolitých krajín sa však javila ako nereálna a od realizácie projektu sa postupne upustilo.⁸⁷

Pojem „asociál“ neboli užšie špecifikovaný, a tak na návrh prednostov okresných a policajných úradov mohol byť do tábora zaradený ktokolvek. Pod pojmom „asociálny živel“ sa najčastejšie rozumeli:

- osoby vyhýbajúce sa práci,
- osoby, ktoré bez súhlasu dozorných orgánov opustili svoju prácu v podnikoch dôležitých pre obranu štátu a boli na svojom pracovisku aspoň dočasne nena-hraditeľné,
- osoby, ktoré svojvoľne rovaziali pracovný pomer v nacistickom Nemecku,
- osoby odmiatajúce nastúpiť prácu prikázanú im príslušným úradom práce,
- osoby rozširujúce poplašné správy,
- osoby neplniače si vyživovacie povinnosti,
- notorickí alkoholici,
- Cigáni,
- iné osoby, ktoré sa z hospodárskych, sociálnych alebo ideologických príčin do-stali do konfliktu s režimom.⁸⁸

Pracovné tábory pre tzv. asociálov mali sezónny charakter, fungovali v letných a jesenných mesiacoch, na zimu boli rozpustené. Zriaďovali sa od leta 1941 na základe vyhlášky ministerstva vnútra z 5. apríla 1941 v zmysle nariadenia s mocou zákona č. 129/1940 Sl. z. na miestach, kde zamestnávateľ mohol zabezpečiť pracovnú príle-žitosť aspoň na šesť týždňov. Už v roku 1941 vznikli tábory pri stavbe železnice vo Veľkých Kapušanoch a Nižnom Hrabovci, pri stavbe elektrárne v Dubnici, pri stavbe cesty v Môťovej a v Očovej na lesných práchach. V roku 1942 vznikol tábor v Nižnom Hrabovci, pri stavbe cesty Čertovica – Mýto pod Ďumbierom v Jarabej a pri stavbe

86 K problematike pracovných útvarov pre tzv. asociálov pozri okrem už spomínamej literatúry aj: JANAS, Karol: Organizačná štruktúra pracovných útvarov v rokoch 1941 – 1944. In: SOKOLOVIČ, Peter (ed.): *Perzkučie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII.* Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : ÚPN, 2008, s. 329 – 341; PEKÁR, Martin: Pracovné útvary pre asociálov 1940 – 1944. In: SOKOLOVIČ, Peter (ed.): *Perzkučie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII.* Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava : ÚPN, 2008, s. 342 – 350.

87 JANAS, Karol: Organizačná štruktúra pracovných útvarov, s. 330.

88 Ako píše Ivan Kamenec: „*V praxi to znamenalo, že za asociálov sa mohli vyhlásiť aj striajkujúci robotníci – ako rušitelia výrobného a pracovného procesu hospodárskeho podnikania, robotníci utekajúci z prác v Nemecku, osoby počúvajúce cudzí rozhlas a pod.*“ Pozri: KAMENEC, Ivan: Organizácia per-zkučného systému, s. 83.

železnice Prešov – Strážske v Hanušovciach nad Topľou, pod ktorý organizačne patrili útvary Hanušovce (pre 500 osôb), Bystré nad Topľou (pre 900 osôb) a Petič (pre 450 osôb). V rokoch 1943 a 1944 vznikli tábory pri stavbe hydrocentrály v Ilave, pri stavbe železnice v Revúcej a pri stavbe priehrady v Ústí nad Oravou.

Zaradencov využívali najmä na fyzicky náročné a zle platené práce, na ktoré stavebné firmy nedokázali zabezpečiť dostatočný počet kvalifikovaných robotníkov. Práve hospodárskym využitím pracovnej sily tzv. asociálov, so zreteľom na výchovný a karanténny cieľ ich internácie, sa zdôvodňovalo zakladanie pracovných útvarov v roku 1941. V roku 1942 sa však do pracovných útvarov zaradovali už predovšetkým Cigáni a podľa poznatkov českého historika Ctibora Nečasa prevládala v určitej fáze dokonca snaha premeniť tieto útvary výlučne na miesta násilnej koncentrácie Cigánov.⁸⁹

Zaradenci žili v katastrofálnych životných podmienkach. Mzda za prácu sa pohybovala na minimálnej úrovni, často vystačila sotva na stravu. V niektorých prípadoch zostali zaradenci po odrátaní všetkých zrázok (sociálne poistenie, poplatky za ubytovanie, stravu, používanie náradia) dlžní súkromným firmám, ktoré ich zamestnávali.⁹⁰ Výpadky v zásobovaní viedli k znižovaniu prídelov stravy a kvality jedál, navyše viazlo aj zásobovanie pitnou vodou. Drevené baraky boli zamorené hmyzom a zaradenci v letnom období spávali radšej pod holým nebom. Nevyhovujúce boli aj sociálne zariadenia, ošatenie zaradencov a zdravotnícka starostlivosť. To všetko viedlo k nespokojnosti, porušovaniu disciplíny, útekom, znižovaniu efektivity práce a nárastu chorobnosti a úmrtnosti.⁹¹ Situácia sa nezlepšila do augusta 1944, keď zanikli posledné tábory pre tzv. asociálov. V rokoch 1941 – 1944 nimi prešlo okolo 6 000 väzňov.⁹²

89 Pozri: NEČAS, Ctibor: Pracovní útvary tzv. asociálů a cikánů na východnom Slovensku v roce 1942. In: *Nové Obzory*, XVII, 1975, s. 49. Ivan Kamenec o tom píše: „V táboroch sa mali vytvoriť také neznesiteľné podmienky, aby Cigáni hľadali možnosti úteku za hranice.“ Pozri: KAMENEC, Ivan: Organizácia perzkučného systému, s. 84.

90 Mzdová politika pracovných útvarov vyvolávala vážne problémy, pretože „zařazenci byli v pracovních útvarech koncentrováni v době, kdy si za normálních okolností vydělávali naturálie (pri žňových pracích obilí, při lesních pracích dřevo a otop a pod.). Následkem nuceného soustředění v pracovních útvarech si nevydělali peníze ani na nejnutnější živobytí pro své rodiny, tím méně si mohli zajistit skromné zásoby na zimu.“ Pozri: NEČAS, Ctibor: Pracovní útvary tzv. asociálů a cikánů, s. 40.

91 V pracovných útvaroch na východnom Slovensku za päť mesiacov roku 1942 zomrelo 17 zaradencov, utieklo (alebo o útek sa pokúsilo) 492 z 1 690 osôb. Pozri: Tamže, s. 38 – 48.

92 Pozri: KAMENEC, Ivan: Organizácia perzkučného systému, s. 87.

II. PRACOVNÉ A SÚSTREDOVACIE TÁBORY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1945 – 1948

V období tesne pred koncom II. svetovej vojny, v čase postupného oslobodzovania územia Slovenska sa začali ozývať hľasy volajúce po zriadení, resp. obnovení pracovných táborov. V spoločnosti rezonoval silný pocit potreby odplaty za vojnou spôsobené škody, materiálne aj ľudské. Územie Slovenska, o ktorom sa ešte v roku 1944 hovorilo ako o hospodárskej základni pri obnove Československa, bolo prechodom frontu vážne poškodené. Prerušené dopravné tepny, vrátane mostov, tunelov a železničných tratí, spôsobovali rozsiahle hospodárske problémy. Zástupcovia Povereníctva SNR pre priemysel a obchod, ako aj zástupcovia priemyselných podnikov hovorili o „hospodárskej katastrofe“ na východnom Slovensku, kompetentní štátni úradníci vyzývali, aby sa do rekonštrukčných prác „zainteresoval celý národ“.⁹³ V tom istom čase Zväz protifašistických politických väzňov a Zväz partizánov na Slovensku požadovali, aby „verejný život bol urýchlene a nekompromisne očistený od ľudí, ktorí pošpinili svoje ruky spoluprácou s fašistickým režimom ... (a) ... aby čierni obchodníci boli príse ne potrestaní a daní do pracovných táborov“.⁹⁴ V slovenskom prostredí sa najväčšia vina kládla príslušníkom nemeckej a maďarskej menšiny, ako aj tým československým občanom, ktorí kolaborovali s nacistickým režimom a režimom Slovenskej republiky. Tí mali byť okrem iného internovaní v táboroch a spolupodieľať sa na rekonštrukčných prácach.

1. Zrod myšlienky obnovenia pracovných táborov

Zámer využiť na prácu internované osoby sa objavil už v návrhu Šrobárovej odbojovej skupiny z júla 1943. Týkal sa výlučne členov Deutsche Partei, príslušníkov jeho polovojenskej zložky Freiwillige Schutzstaffel, a tých osôb, ktoré narukovali do Waffen-SS, a to vo veku 18 až 45 rokov. Mali byť sústredení v koncentračných táboroch, kde sa mal uskutočniť výber osôb na nútenú pracovnú službu. Návrh našiel patričný ohlas v kruhoch povstaleckého politického vedenia. V zmysle nariadenia Povereníctva pre veci vnútorné z 8., resp. 21. septembra 1944 bolo v provizórnych zaistňovacích táboroch vo Vlkanovej, Podbrezovej a Hronsek u internovaných okolo 2 500 až 3 000 osôb nemeckej národnosti, ktoré povstalecké orgány využívali na stavbu protitankových prekážok a zákopov či na adaptačné práce na letisku Rohozná pri Brezne. Príchodom nemeckých okupačných vojsk boli tábory rozpustené. Svedčia o tom nielen nemecké pramene z proveniencie Pohotovostnej skupiny H Bezpečnostnej polície a SD, ale najmä slovenské, pochádzajúce z činnosti povstaleckej Slovenskej národnej rady.⁹⁵

Myšlienka obnoviť pracovné tábory sa znova objavila v čase postupného oslobodzovania Slovenska a opäťovného preberania politickej moci. V deň vyhlásenia

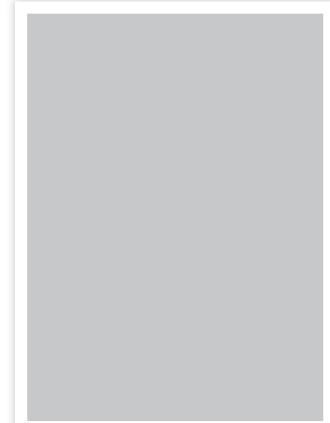
93 Východnému Slovensku hrozí hospodárska katastrofa. In: Čas, II, č. 78, 26. 7. 1945, s. 5; Mobilizujeme celý národ na rekonštrukčné práce. In: Čas, II, č. 67, 13. 7. 1945, s. 1.

94 Sedem požiadaviek protifašistických väzňov a partizánov. In: Čas, II, č. 82, 31. 7. 1945, s. 1.

95 SCHVARC, Michal: „Úderka a výchovný nástroj hnutia“ – Freiwillige Schutzstaffel – dobrovoľné ochranné oddiely Deutsche Partei. In: Vojenská história 13, 2009, č. 1, s. 65.

vládneho programu napísal Jozef V. Miller⁹⁶ list, v ktorom žiadal plnú moc na zriaďovanie pracovných táborov.⁹⁷ Miller, ktorý už v tom čase alebo zakrátko na to pôsobil ako prednosta 2. (bezpečnostného a spravodajského) oddelenia Národnej bezpečnosti v Košiciach, vychádzal z požiadavky rýchlo rekonštruovať vojnou zničené miesta, najmä cestné a železničné komunikácie, zaistiť bezpečnosť a uskutočniť očistu oslobozovaného územia Slovenska. Navrhoval zriaďiť tábory pre „politicky sa neprevinilších“ ľudí, ktorí sa vyhýbajú pracovnej povinnosti, a tábory pre „politicky nespoľahlivých, alebo priamo s minulým režimom kolaborujúcich, u ktorých sa nedá predpokladať lojalnosť s režimom terajším“, organizované podľa sovietskeho vzoru. Vo svojom liste vymenoval aj možnosti, ktoré zriadením pracovných táborov získajú štátne úrady a dokonca navrhol osobu, ktorá mala prevziať technickú a administratívnu organizáciu táborov.⁹⁸ Veľmi okrajovo sa dotkol otázky zásobovania táborov, stravovania internovaných a zaobchádzania s nimi. Po predbežnom schválení návrhu sa mala doriešiť aj otázka organizácie táborov, ich vedenia a financovania. Požiadavka J. Millera dala prvý podnet na riešenie bezpečnostných a pracovných problémov formou pracovných táborov. Zdôrazňovala predovšetkým politické hľadisko zaraďovania osôb do táborov, pričom národnostné kritérium, ktoré sa neskôr stalo prinajmenšom dôležitým, ak nie rozhodujúcim, z formulácie návrhu priamo nevyplývalo.

Konkrétnejšie opatrenia sa začali realizovať po prijatí Košického vládneho programu, kde sa prvýkrát oficiálne prezentovali zámery československej vlády voči neslovanským menšinám a kolaborantom. Prípis prezidiálneho odboru z 10. apríla 1945 požadoval mobilizovanie práceschopného

**Jozef V. Miller, v tom čase
24-ročny študent práva, žiadal
v apríli 1945 košickú vládu
o plnú moc na zriaďovanie pra-
covných táborov (A ÚPN)**

⁹⁶ Jozef Vladimír Miller (1921 Hlohovec) pôsobil vo funkcií prednosta NB-2 v Košiciach pod krycím menom škpt. Mlýnský do augusta 1945, keď ho zatkli pre podозrenie zo zneužitia služobnej právomoci. Koncom roka ho zo služieb Povereníctva vnútra prepustili. V roku 1946 sa prestúpil do Bratislavu, kde sa zamestnal vo Zväze slovenských partizánov. V nasledujúcom roku ukončil štúdium na Právnickej fakulte Univerzity Komenského. Od mája 1948 pracoval na Ústrednom akčnom výbore Slovenského národného frontu ako vedúci politického oddelenia a tajomník Ladislava Holdoša. V marci 1950 ho ŠtB zatkla a za falšovanie legitimácie člena KSS ho súd odsúdil na 18 mesiacov nepodmienečne. Bezpečnostná komisia KNV v Prešove ho zároveň zaradila do TNP v Novákoch na 24 mesiacov. Trest si odpracoval v pezinských tehelniciach, jáchymovských a handlovských baniach. Pozri: Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN), f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. BA-S-701.

⁹⁷ List bol priložený k návrhu nariadenia SNR o zriadení pracovných táborov z 30. 4. 1945 bez označenia adresáta. Pozri: SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20.

⁹⁸ Podľa návrhu malo byť zriadením pracovných táborov „odlahčené“ bezpečnostné oddelenie ministerstva vnútra, ministerstvo obrany by získalo možnosti rýchleho nasadenia pripravených pracovných skupín a ministerstvo národnej obrany „by malo možnosť zbaviť sa živlov, ktorí ohrozenie bezpečnosť zázemia a proti ktorým normálne súdne pokračovanie by bolo zdľhavé a nepraktické.“ Úrady zabezpečujúce verejné práce by získali mobilné pracovné skupiny. Technickú a administratívnu organizáciu táborov mal zabezpečovať Vojtech Indig zo štábu ženistov pri 1. čs. armádnom zbere. Pozri: SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. Návrh nariadenia SNR o zriadení pracovných táborov z 30. 4. 1945.

obyvateľstva nemeckej a maďarskej národnosti v pracovných táboroch a v tejto otázke rozprúdil medzi Predsedníctvom SNR a jej Povereníctvom pre veci vnútorné širšiu diskusiu. V potrebe internácie občanov nemeckej a maďarskej národnosti a ich nasadenia na rekonštrukčné práce sa zhodovali. Hľadali však spôsob, akým by na základe právnej normy bolo možné v čo najkratšom čase ich okamžité hromadné pracovné využitie.

Dňa 25. apríla 1945 predložilo Povereníctvo pre veci vnútorné na základe poverenia Predsedníctva SNR návrh na pracovnú mobilizáciu občanov nemeckej a maďarskej menšiny. Práceschopní Nemci a Maďari mali byť zaradovaní do pracovných útvarov na základe vojenskej mobilizácie, stanovej zákonom č. 131/1936 Zb. z. a n. o obrane štátu. Ako vzor slúžila aj vyhláška Povereníctva SNR pre dopravu a verejné práce, zverejnená dňa 12. februára 1945 pod číslom 4/1945 Ú. V., určená pre všetky osoby bez rozdielu pohlavia a národnosti vo veku 17 až 60 rokov.

Hoci uvedená vyhláška platila pre občanov všetkých národností, navrhlo Povereníctvo pre veci vnútorné povolať výlučne Nemcov a Maďarov a návrh vyhlášky o pracovnej mobilizácii, ktorú malo vyspať Predsedníctvo SNR po dohode s ministerstvom národnej obrany, aj pripravilo. Týkala sa osôb mužského pohlavia nemeckej a maďarskej národnosti narodených v rokoch 1895 až 1927. Výber osôb do táborov mali zabezpečovať okresné prezentačné komisie zložené z predsedu okresného národného výboru, resp. okresnej správnej komisie, okresného lekára, príslušníka 2. (bezpečnostného a spravodajského) oddelenia NB a predsedu národného výboru, resp. správnej komisie, ktorého obyvateľov sa odvod týka. Predsedovia miestnych národných výborov a komisári mali v deň prezentácie predložiť zoznam osôb, ktoré priviedli, a zoznam osôb, ktoré sa z rôznych príčin nedostavili. Neuposlúchnutie vyhlášky sa malo trestať v zmysle zákona peňažnou pokutou alebo trestom na slobode v dĺžke šesť mesiacov, prípadne oboma trestami a zaradením do pracovného tábora. Z prezentácie mali byť vylúčené osoby telesne a duševne nespôsobilé, ako aj osoby pracujúce v podnikoch dôležitých z hľadiska vedenia vojny a v polnohospodárstve. Aj tu však Povereníctvo vnútra navrhovalo zvážiť, či tieto osoby nemôžu byť zastúpené ženami alebo inými rodinnými príslušníkmi, ktorí nepodliehajú pracovnej mobilizácii, resp. boli vyradení ako práceschopní. Možnosti pracovného využitia mobilizovaných osôb mali predložiť jednotlivé povereníctva SNR. Zaradené osoby mali byť v riadnom pracovnom pomere a za prácu im mal prislúchať plat, z ktorého by hradili výdavky spojené s ubytovaním a stravovaním. Zamestnávateľ sa mal postarať o ubytovanie a stravovanie osôb, mal viesť evidenciu pridelených osôb a prípadné zmeny (napr. útek) hlásiť Povereníctvu vnútra.

Návrh Povereníctva vnútra z 25. apríla 1945 rozlišoval medzi občanmi nemeckej a maďarskej národnosti, ktorí sa „*nezúčastnili na vojne*“, a tými, ktorí sa „*previnili proti štátu a národu*“. Kým jedni mali byť po zaradení do pracovného útvaru poskytnutí na prácu rôznym zamestnávateľom, druhí mali byť internovaní v pracovných táboroch.

2. Legislatívny proces prijímania nariadenia o pracovných táboroch v roku 1945

Legislatívny proces prijímania nariadenia o pracovných táboroch trval takmer päť mesiacov. Diskutovalo sa o dôvode a zmysle vytvorenia tejto inštitúcie a formulovala sa konečná definícia. Predmetom diskusií boli aj kategórie osôb, ktoré môžu byť do táborov zaradené, a ďalšie okruhy súvisiace s organizačným zabezpečením táborov.

Prvý oficiálny návrh nariadenia Slovenskej národnej rady o zriadení pracovných táborov predložil povereník pre veci vnútorné Gustáv Husák⁹⁹ ešte v Košiciach 30. apríla 1945.¹⁰⁰ V prílohe obsahoval stručný popis židovských pracovných táborov a niektorých táborov pre tzv. asociálov z obdobia Slovenskej republiky 1939 – 1945, a tiež informácie o počte osôb, ktoré je možné v táboroch umiestniť. Pomerne jednoduchú osnovu návrhu tvorilo len šesť paragrafov. Pracovné tábory mali slúžiť na internovanie „príslušníkov nemeckej, maďarskej a akejkolvek inej národnosti, ktorí mali nejakú spojitosť s nacistickými a fašistickými organizáciami, ich aparátom a s ich ozbrojenými a teroristickými formáciemi, všetkých vojnových previnilcov, zradcov, kolaborantov, živlov fašistických a profašistických, ktorí v kritických udalostiach rokov 1938 a 1939 a v čase nemeckej, maďarskej okupácie a ľudáckeho režimu prejavili voči štátu a národu vierolomnosť, preukázaly nespôlahlivosť a zbabelosť“.¹⁰¹ Návrh zveril právomoc zriaďovať tábory do pôsobnosti Povereníctva pre veci vnútorné, ktoré zároveň zaviazal vypracovať podrobne predpisy a organizačný poriadok pre pracovné tábory, a pri výkone nariadenia spolupôsobiť s národnými výbormi, resp. s osobitnými správnymi komisiami. Finančné prostriedky potrebné na zriaďovanie a chod táborov mali byť hradené z Fondu na udržovanie pracovných táborov, ktorý sa mal vytvoriť zo zaisteného majetku internovaných osôb.¹⁰²

Formulácia paragrafu, ktorý hovoril o *nespôlahlivých osobách*, bola veľmi široká a najmä štylizácia „*príslušníci, ktorí mali nejakú spojitosť*“ vytvárala priestor na internáciu veľkého počtu občanov. Návrh nariadenia však neriešil otázku pracovného nasadenia internovaných osôb a dĺžky internácie, nemenoval inštitúciu zodpovednú za výber, resp. zaraďovanie osôb do táborov a nevenoval sa sociálnym ani ďalším relevantným otázkam. Na jeho predloženie viedla Husáka pravdepodobne

⁹⁹ Gustáv Husák (1913 Dúbravka, dnes súčasť Bratislavu – 1991 Bratislava) – slovenský politik a právnik, funkcionár komunistickej strany. V rokoch 1944 – 1945 podpredseda KSS, SNR a povereník vnútra, 1945 – 1946 povereník dopravy a techniky, 1946 – 1950 predseda Zboru povereníkov a súčasne povereník pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (1948) a výživy (1949). V roku 1950 zbavený všetkých funkcií, 1951 zatknutý a 1954 odsúdený na doživotie v procese s buržoáznymi nacionalistami. V roku 1960 podmienečne prepustený a o tri roky neskôr občiansky a politicky rehabilitovaný. V rokoch 1963 – 1968 pracovník Ústavu štátu a práva SAV, 1968 podpredseda vlády ČSSR, 1968 – 1969 prvý tajomník ÚV KSS, 1969 – 1987 prvý (1971 generálny) tajomník ÚV KSC a 1975 – 1989 prezident ČSSR. Viac pozri: PLEVZA, Viliam: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava : Tatrapress, 1991.

¹⁰⁰ SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. Návrh nariadenia SNR o zriadení pracovných táborov z 30. 4. 1945.

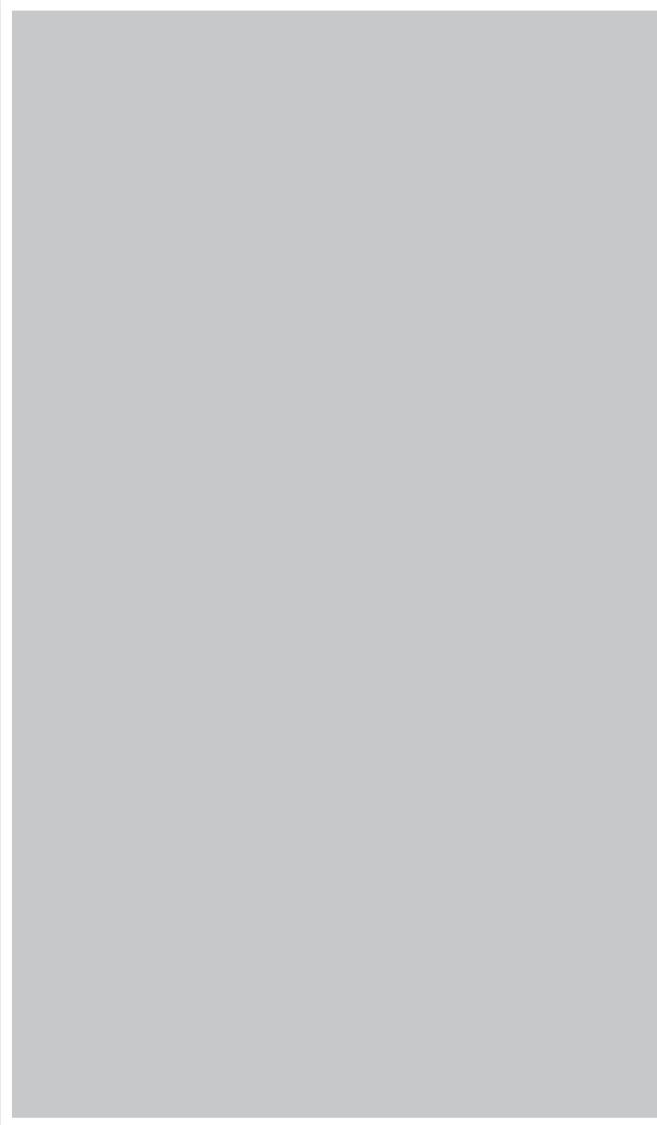
¹⁰¹ Tamže.

¹⁰² Tamže.

nutnosť prijať legislatívnu normu, ktorá by riešila možnosť internovať určité osoby a využiť ich pracovné schopnosti, legalizovala spontánne zakladanie táborov a dala tomuto procesu právne intencie. Viaceré tábory, v ktorých boli internovaní najmä príslušníci nemeckej menšiny, totiž vznikli už v apríli 1945.

Zámery predkladateľa bližšie približovala dôvodová správa k návrhu nariadenia. Podľa nej sa internácia Nemcov a Maďarov zdôrazňovala preto, lebo „*títo, až na male výnimky, ukázali sa nepriateľmi štátu a slovanstva*“. Nedoriešenou však stále zostávala otázka internovania rodinných príslušníkov. Tu sa na jednej strane dávala možnosť posúdenia *spoluviny* a upustenia od zaradenia, na druhej strane však mala platiť zásada internovania celej rodiny, pričom deti do 14 rokov, „*u ktorých sa nepredpokladá vedomá spoluúčasť na tvorení fašizujúceho ovzdušia*“ mali byť dané do výchovných ústavov zriadených Povereníctvom SNR pre sociálnu starostlivosť. Tábory mali byť ohraničené a strážené, avšak paragrafové znenie bližšie nešpecifikovalo, či by túto činnosť vykonávala armáda, Národná bezpečnosť, prípadne zamestnanci národných výborov. Internované osoby mali vykonávať „*všeuzátočné práce*“ mimo tábora pri obnove národného hospodárstva, prípadne v táborových dielňach s použitím vlastného náčinia. Hospodársky mali tábory predstavovať samostatnú jednotku. Počiatočné náklady, ako aj prípadné schodky v hospodárení sa mali hradieť z *Fondu na udržovanie pracovných táborov*.

Husákov návrh z konca apríla 1945 predstavoval prvú, základnú osnovu v diskusií o zriadení pracovných táborov. V nasledujúcom legislatívnom pokračovaní však bol takmer úplne prepracovaný.

Povereník vnútra Gustáv Husák (archív autora)

Dňa 9. júna 1945 predložil Úradu Predsedníctva SNR pripomienky k osnove návrhu o zriadení pracovných táborov povereník pre pravosúdie Ivan Štefánik.¹⁰³ Navrh preformulovať a rozdeliť úvodný paragraf pôvodného návrhu, doplniť možnosť povoliť výnimku zo zaradenia a stanoviť minimálnu dĺžku zaradenia do pracovného tábora. Ostatné paragrafy mali byť prečíslované a ponechané bez zmeny. Pracovné tábory malo na vhodných miestach zriaďovať Povereníctvo SNR pre veci vnútorné (§ 1). Do táborov mali byť zaradené všetky osoby nemeckej a maďarskej národnosti a ich rodinní príslušníci (§ 2, ods. 1) a „*všetky osoby akejkoľvek inej národnosti, ktoré boli členmi HG, HM alebo podobnej organizácie protidemokratického zamerania, pokial účinkovaly ako velitelia väčšieho oddielu, úderného oddielu Rodobrany alebo inej ozbrojenej a teroristickej formácie, ďalej, ktoré boli činnými funkcionárm HSLS, ktoré s uvedenými organizáciami významne a mimo svojich služobných povinností spolupracovaly a konečne každý, kto v rokoch 1938/1939, v dobe okupácie a za vlády zradcovského režimu prejavoval voči Československej republike a národu vierolomnosť, nespolahlivosť a zbabelosť*“. (§ 2, ods. 2). Výnimku zo zaradenia mohli dostať osoby, ktoré „*po svojom previnení dokázateľne prejavovaly protifašistické zmyšľanie, účastnili sa alebo napomáhali ilegálnej práci, snahám o obnovenie demokratického právneho poriadku, slovenskému povstaniu, alebo podporovaly boj partizánov*“. Podľa Štefánikovho návrhu mali byť osoby zaradované do pracovného tábora na dobu neurčitú a v tábore mali stráviť minimálne dva roky.

Už od polovice mája 1945 sa počítalo s tým, že Hlavné veliteľstvo NB prevezme agendu pracovných táborov, vytvorí špeciálne oddelenie, ktoré bude túto agendu spracovávať a pripraviť návrhy vnútorných predpisov upravujúce chod pracovných táborov. Dňa 4. júna 1945 preto hlavný veliteľ NB plk. Vladimír Bodicky¹⁰⁴ predložil Povereníctvu SNR pre veci vnútorné vlastnú osnovu nariadenia.¹⁰⁵ Návrh sa vyhýbal pomenovaniu *pracovný tábor* a používal názov *pracovný útvar*. Tvorilo ho štrnásť paragrafov a podrobnejšie vymedzoval otázky zriaďovania a vedenia útvarov, finančného, materiálneho a sociálneho zabezpečenia, pracovnej povinnosti a mzdy zaradených

103 SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. Ivan Štefánik (1889 Brezová pod Bradlom – 1979 Bratislava) – slovenský politik a právnik. V rokoch 1945 – 1948 predseda Najvyššieho správneho súdu v Bratislave a súčasne povereník pravosúdia (1945 – 1947) a techniky (1947 – 1948). Poslanec Národného zhromaždenia (1945 – 1954) a SNR (1945 – 1946 a 1954 – 1960).

104 Vladimír Branislav Bodický (1897 Lipt. Sv. Mikuláš – 1967 Modra) bol od roku 1922 dôstojníkom žandárstva. Zúčastnil sa ilegálneho protifašistického odboja a počas SNP velil Veliteľstvu čs. žandárstva na Slovensku a partizánskej skupine Branislav. Po oslobodení až do októbra 1945 pôsobil ako hlavný veliteľ Národnej bezpečnosti (od septembra 1945 v hodnosti generála). Od novembra 1945 pôsobil ako člen Ústrednej komisie pre NB, poradného orgánu v Prahe. Začiatkom roku 1951 ho zatkla ŠtB a v júni 1951 bol vo vykonštruovanom procese odsúdený na 25 rokov väzenia. V máji 1960 ho na základe amnestie z väzenia prepustili a neskôr právne rehabilitovali. Pozri: PEŠEK, Jan: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Druhé vydanie. Bratislava : Veda, 1999, s. 13; HAJKO, Vladimír a kolektív: *Malá encyklopédia Slovenska. Súhrn poznatkov o minulosti a prítomnosti Slovenska*. Bratislava : Veda, 1987, s. 50; *Biografický lexikón Slovenska*. I. zväzok. A – B. Martin : Slovenská národná knižnica, 2002, s. 469; PEŠEK, Jan: Politické procesy na Slovensku. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 48; Kol. autorov: *Vojenské osobnosti československého odboja 1939 – 1945*. Praha : MO ČR – AVIS, 2005, s. 31 – 32.

105 SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. Osnova nariadenia o pracovných útvaroch – predloženie.

osôb. S výnimkou osôb odsúdených ľudovými súdmi na zaradenie do pracovného tábora bližšie nešpecifikoval, ktoré osoby majú byť do útvarov zaradené, a túto právomoc prenášal na povereníka vnútra. Rovnako nezodpovedal ani na otázku, ktorá štátnej inštitúcia bude zodpovedná za zaradzovanie osôb do pracovných útvarov a kto bude zabezpečovať strážnu službu. Pracovné útvary sa mali zriaďovať s cieľom „*odstránenia vojnových škôd a vykonávania prác dôležitých v záujme štátom a verejnem...*“ na miestach „*trvalejšej pracovnej možnosti*“, pričom nemali obmedzovať pracovné príležitosti miestneho obyvateľstva. Do útvarov mali byť zaradené osoby odsúdené ľudovými súdmi na zaradenie do pracovného útvaru a osoby, ktoré určí povereník SNR pre veci vnútorné osobitnou vyhláškou. Výber osôb vo veku 18 až 60 rokov mali vykonávať okresné a miestne národné výbory v spolupráci s poverenými úradmi na základe smerníc vydaných Povereníctvom pre veci vnútorné. Pracovné útvary mali byť štátnej ustanovizňou, ich zriaďovanie, organizovanie a vedenie malo patriť do kompetencie povereníctva SNR pre veci vnútorné a pri vykonávaní nariadenia mali spolupôsobiť aj Povereníctva pre dopravu a verejnú prácu, sociálnu starostlivosť a zdravotníctvo. Pracovné útvary mali byť hospodársky sebestačné, prvotné náklady hradené zo štátneho rozpočtu mali byť postupne refundované. Zaradenci mali byť so zamestnávateľom v riadnom pracovnoprávnom pomere. Zo mzdy mal zamestnávateľ strhávať poplatky za poistenie, stravovanie a ubytovanie zaradencov a zvyšnú časť zaslať správe tábora, ktorá mala strhnúť ďalšie poplatky a zvyšok vyplatiť rodinným príslušníkom, prípadne na účet zaradenca. Pracovný čas mal trvať osem hodín, v prípade zlého počasia sa mali zaradenci zúčastňovať na výcviku, výchove a preškoľovaní. Zdravotnú službu mali zabezpečovať miestni obvodní lekári, v útvaroch nad 500 zaradencov mal byť jeden lekár pridelený Robotníckou sociálnou poisťovňou. Organizácia, správa, riadenie a hospodárenie pracovných útvarov, ako aj vymedzenie výberu osôb, ktoré majú byť do útvarov zaradené, mali byť upravené vyhláškou povereníka SNR pre veci vnútorné. Nariadenie s mocou zákona č. 129/1940 Sl. z. o pracovnej povinnosti z 29. mája 1940 malo byť zrušené, pričom platnosť nového nariadenia o pracovných útvaroch mala byť okamžitá.¹⁰⁶

Na základe pripomienok povereníka SNR pre pravosúdie a návrhu hlavného veliteľa NB vypracovalo Povereníctvo pre veci vnútorné v prvej polovici júla 1945 nový návrh nariadenia o zriadení pracovných táborov. Osnova nariadenia v tomto čase už získavala svoju konečnú podobu. Diskusiu však aj nadalej vyvolávalo paragrafové znenie týkajúce sa osôb, ktoré možno do tábora zaradiť. Okruh týchto osôb sa rozšíril prijatím nariadenia SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva o osoby, ktoré si mali celý trest alebo časť trestu na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch (§ 8, ods. 1). Ďalšie odseky však všeobecnými a široko definovanými ustanoveniami ponechávali štátu možnosť zbaviť osobnej slobody bez súdneho rozsudku takmer každého obyvateľa Slovenska. Povereníctvo SNR pre veci vnútorné mohlo do tábora zaradiť všetky osoby „*z dôvodov, že ohrožujú štátну bezpečnosť, alebo svojimi činmi alebo úmyselným vyhýbaním sa práci, sú vážnou prekážkou pri výstavbe štátu v duchu ľudovo-demokratickom*“ (písm. b/) a tiež osoby, ktorých dodanie do tábora nariadi

---

106 Tamže.

osobitnými právnymi predpismi (písm. c/).¹⁰⁷ Existoval však aj alternatívny návrh, ktorý pripúšťal, že zaradenie do tábora iným spôsobom ako rozhodnutím súdu „znamená silný zásah do osobnej slobody“, avšak je odôvodnené „v prípadoch, kde vyššie záujmy štátu vyžadujú, aby určité osoby boli vylúčené z verejnosti a aby v pracovných taboroch boli prevychovávané na občiansky spôsob života“.¹⁰⁸ Preto mal byť do osnovy vsunutý paragraf, podľa ktorého by mohli byť spomínané kategórie osôb zaistené len na písomný rozkaz povereníka SNR pre veci vnútorné, vydaný na základe rozhodnutia trojčennej komisie. Jej členov mal vymenovať a odvolávať Zbor povereníkov, ktorý mal tiež schváliť rokovací poriadok komisie. Právnické vzdelenie minimálne dvoch členov komisie malo byť zárukou, že „komisia vždy správne posúdi a objektívne zhodnotí činnosť príslušných osôb“. Návrh tiež upravoval kategórie osôb, ktoré môžu byť do tábora zaradené. Okrem osôb odsúdených ľudovými súdmi (písm. a/) sa dotýkalo osôb, ktoré „svojou činnosťou vzbudzujú odôvodnenú obavu, že by mohly ohrožovať celistvosť Československej republiky, jej republikánsko-demokratickú formu, výstavbu štátu v duchu ľudovo-demokratickom, verejnú bezpečnosť, verejný pokoj a verejný poriadok, alebo prekážajú v rekonštrukcii hospodárskych zariadení, ako aj osoby, ktoré prejavujú smýšľanie štátu nepriateľské, alebo na také smýšľanie iné osoby povzbudzujú“ (písm. b/), ako aj osôb, ktoré sa vyhýbajú práci (písm. c/), prípadne nenastúpili do práce prikázanej im podľa platných právnych predpisov, resp. takúto prácu bezdôvodne zanechali (písm. d/).¹⁰⁹

Osnovu nariadenia o pracovných taboroch posúdilo koncom júla Povereníctvo SNR pre pravosúdie. Následne ju 1. augusta 1945 prerokoval legislatívny zbor a 10. augusta 1945 sa dostala na program spoločného rokovania právneho, hospodársko-sociálneho a rozpočtového výboru. Prirodzene už so zapracovanými pripomienkami vyššie spomínaných orgánov – do osnovy nariadenia sa z alternatívneho návrhu prevzal paragraf menujúci osoby, ktoré môže Povereníctvo pre veci vnútorné zaradiť do pracovných taborov, a jeho úvodný text o splnomocnení rezortu vnútra zriaďovať pracovné tábory sa vyčlenil ako samostatný paragraf (§ 1). Ďalšie body zostali nedotknuté, niektoré však prešli štýlisticko-právnickou úpravou.

¹⁰⁷ V archíve sa zachovala časť návrhu, ktorá bola pravdepodobne predlohou na vypracovanie osnovy návrhu o zriadení pracovných taborov z polovice júla 1945. Datovanie ani pôvodcu však nie je možné určiť. Návrh určoval Povereníctvu SNR pre veci vnútorné zaradiť do taborov osoby, ktoré si mali celý trest alebo jeho časť odpykať na slobode v osobitných pracovných útvaroch (písm. a/), osoby, ktoré „dalo zaistiť, preto, že je odôvodnená obava, že ohrožujú štátну bezpečnosť, najmä že vyvíjajú činnosť, smerujúcu proti štátnej sŕchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánskej štátnej forme, bezpečnosti a obrane Československej republiky, že k takejto činnosti podnecujú alebo iné osoby hladia sviesť alebo zámerne takúto činnosť akýmkoľvek spôsobom podporujú“ (písm. b/), osoby, ktoré „svojimi činmi, doterajšou činnosťou, alebo pôsobením sú väznou prekážkou pri výstavbe štátu v duchu ľudovo-demokratickom“ (písm. c/), ako aj osoby prikázané do tábora podľa nariadenia s mocou zákona č. 129/1940 Sl. z. (písm. d/) a osoby, ktorých zaradenie do tábora bude nariadené osobitnými právnymi predpismi (písm. e/). Pozri: Tamže.

¹⁰⁸ Tamže. Dôvodová zpráva ako doplnok k dôvodovej zpráve k nariadeniu o pracovných taboroch, ak bude prijatý alternatívny návrh § 10.

¹⁰⁹ Tamže.

Člen výboru Štefan Kočvara¹¹⁰ predniesol stanovisko Demokratickej strany, aby sa z osnovy vypustilo ustanovenie §2 písm. b/, ktoré upravovalo oblasť vyhradenú norme celoštátnej povahy. Spravodajca osnovy však trval na ponechaní sporného ustanovenia. Keďže obe strany nenašli kompromisné stanovisko, odročil predseda výboru rokovanie o osnote s tým, aby sa vec doriešila najprv politicky na Predsedníctve SNR.¹¹¹

Prezídium Povereníctva SNR pre veci vnútorné obhajovalo nutnosť zriadiť pracovné tábory tvrdením, že „*v každom štáte a v každej dobe sa vyskytujú živly, ktoré ohrozenie štátnej bezpečnosti alebo svojou činnosťou sú prekážkou pri budovaní štátu*“.¹¹² V slovenských podmienkach išlo najmä o snahu prevychovať sociálne a politicky nekonformné osoby, vyradiť ich z verejného života a využiť ich pracovný potenciál na obnovu vojnou zničeného hospodárstva.¹¹³ Táto zásada sa uplatnila už pri vydaní nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR o ľudovom súdnictve. V § 8 ods. 1 obsahovalo ustanovenie, podľa ktorého osoby odsúdené na základe uvedeného nariadenia mali si buď celý, alebo len časť trestu na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch. Keďže však platnosť nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR bola časovo obmedzená na obdobie jedného roka, bolo prijatie nariadenia potrebné, ako tvrdilo Povereníctvo SNR pre veci vnútorné, aj z toho dôvodu, aby mal „*štát po ruke vždy pružné ustanovenie, podľa ktorého môže zakročiť aj preventívne, aby z verejného života vylúčil osoby, ktoré ohrozenie štátnej bezpečnosti, vyhýbajú sa práci, takže sú len prekážkou pri budovaní štátu*“.¹¹⁴

Predložený návrh nariadenia o zriadení pracovných táborov pripomienkovali okrem už spomínaných úradov aj ďalšie inštitúcie, napr. Najvyšší kontrolný dvor, Hlavný ústav československého menového úradu, a 23. augusta 1945 sa dostal na program 11. zasadania pléna Slovenskej národnej rady.

V rovnaký deň, pred zasadnutím pléna, rokoval o návrhu právny výbor. Predstavitelia Demokratickej strany upustili od požiadavky vypustiť ustanovenie § 2 písm. b/ a zaviazali sa návrh podporiť. Právny výbor v navrhovanej osnote urobil menšie úpravy v znení dvoch paragrafov a platnosť nariadenia, ktorá dovtedy nebola určená, stanovil späť „*od 1. mája 1945 na dobu dvoch rokov*“.¹¹⁵

Na úvod rozpravy referoval spravodajca návrhu, podpredseda SNR a povereník vnútra Gustáv Husák, ktorý plénum informoval o zmenách v paragrafovom znení osnovy nariadenia a uviedol dôvody predloženia návrhu.¹¹⁶ V rámci rozpravy vystúpil

110 Štefan Kočvara (1896 Myjava – 1973 Washington, USA) – slovenský politik a právnik, funkcionár Demokratickej strany. Od roku 1945 člen SNR a povereník pre veci vnútorné, v rokoch 1945 až 1948 poslanec Národného zhromaždenia, 1947 – 1948 podpredseda vlády. Vo februári 1948 podal demisiu a neskôr emigroval do USA, kde pracoval v knižnici Kongresu. V roku 1952 sa podieľal na analýze legislatívny táborov nútenej práce pre National Committee for a Free Europe.

111 Tamže, Úradný záznam z 10. 8. 1945.

112 Tamže. Dôvodová správa k osnote nariadenia o pracovných tábore.

113 VARINSKÝ, Vladimír: *Tri etapy nútenej práce*, s. 136.

114 SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. Dôvodová správa k osnote nariadenia o pracovných tábore.

115 Dostupné na: <http://www.snemovna.cz/cgi-bin/win/eknih/1945snr/stenprot/011schuz/s011004.htm>.

116 Husák uviedol: „*Dôvody, pre ktoré toto nariadenie sa predkladá, sú viaceré. Jak ráchte vedieť, zo Slovenska prevážna väčšina Nemcov, menovite mužského obyvateľstva, utiekla. Po oslobodení celého Československa začali sa nám hromadne vracať. Medzitým boli už nemecké, alebo čiastočne nemecké dediny obsadené slovenským obyvateľstvom, prichádzalo k chaosu, často k útekovi slovenského*

ako prvý Štefan Kočvara, ktorý osnovu považoval za „reakcionársku“ a požadoval „určité pokrokové prvky“. Tento názor presadzoval už na rokovaní právneho výboru, no nepodarilo sa mu ho presadiť. Vzhľadom na rannú dohodu z právneho výboru sice odporúčal prijatie osnovy v predloženom znení, no uviedol, že nesúhlasí s politickým, ale ani s právnickým pohľadom na osobnú slobodu, a navrhoval vytvoriť kontrolný orgán.¹¹⁷ K predloženej oslove vystúpil následne povereník pravosúdia Ivan Štefánik. Navrhhol z paragrafu 2 vyčleniť ako samostatný odsek písm. a/ s odôvodnením, že osoby odsúdené podľa nariadenia 33/1945 Zb. n. SNR, ktoré si majú časť alebo celý trest na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch, sú do tábora zaradené na základe súdneho rozhodnutia a nie je možné, aby ich tam zaraďovalo Povereníctvo vnútra.¹¹⁸

V záverečnom slove spravodajca G. Husák podporil pozmeňovací návrh povereníka pravosúdia so slovami, že „*neni vôbec v rozpore s intenciami, ktoré toto nariadenie sleduje*“.¹¹⁹ Naopak, veľmi rázne odmietol podporiť návrh Š. Kočvaru: „*Pokiaľ ide o teoretickú debatu o osobnej slobode tuná, ja by som bol veľmi rád, keby pán člen Rady Dr. Kočvara nešiel v koncipovaní pojmu osobná sloboda, nevychádzal*

---

obyvateľstva, museli sme toto nemecké obyvateľstvo, štátne a národné nespoľahlivé sústrediť do pracovných táborov. Tieto opatrenia museli sme do značnej miery urobiť aj s fašistickými elementami maďarskými, dalej nariadenie 33 o ľudových súdoch má ustanovenie, že možno odsúdiť previnilcov i na odpracovanie v pracovnom výbere. Pracovných táborov sme nemali. A konečne i zaistenci, ktorí pred ľudové súdy patrili, boli z dôvodov urýchlenej rekonštrukcie používaní na rekonštrukčné práce, k čomu zase riadneho zákonného titulu nebolo. To sú 4 najzávažnejšie dôvody, pre ktoré muselo byť predložené toto nariadenie o pracovných táboroch, aby celé počinanie Povereníctva pre vnútro, ktoré si vyžiadala sama doba, bolo legalizované a na zákonom podklade vedené. Ovšem sú tu ešte dôvody aj ďalšie, ktoré konečne i z textácie nariadenia, menovite §-u 2. vyplývajú. Vtedy, keď chceme mobilizovať celé obyvateľstvo k práci, je tu dosť značné čiastka ľudí, ktorí sa práci vyhýbajú, čiže ako sa im ľudovo hovorí, sú to povalači, ktorí nevedia nájsť v sebe dosť dobrej vôle, aby užitočnú prácu pre celok robili. Je taká mienka, väčšiny nášho obyvateľstva a aj také rozhodnutie Sboru povereníkov, že takéto elementy treba k práci donútiť a to inak možné není, ako v pracovných táboroch. Ďalej čierny obchod. Je tak neobyčajne rozvetvený na Slovensku, že normálne zásobovanie by ani najväčší umelec u nás nevedel zariadiť, keby sme čo najenergickejšie nelikvidovali všetko čierne kšeftovanie, ketasenia, prekupovanie.“

Dostupné na: <http://www.snemovna.cz/cgi-bin/win/eknih/1945snr/stenprot/011schuz/s011004.htm>.

117 Za § 10 mal byť vložený nový paragraf v tomto znení: „*Ku kontrole zákonných predpokladov zaradenia do pracovných táborov, ich organizácie a správy zvolí SNR 4 člennú komisiu, ktorá môže navrhnúť aj prepustenie z pracovného tábora.*“

Dostupné na: <http://www.snemovna.cz/cgi-bin/win/eknih/1945snr/stenprot/011schuz/s011005.htm>

118 I. Štefánik uviedol: „*Slávna Slovenská národná rada! Pokiaľ sa týka predloženej osnovy nariadenia, mal by som jeden pozmeňovací, vlastne len upravovací návrh a sice k §-u 2., navrhoval by som, aby ustanovenie literu a/ bolo v §-e 2 uvedené ako ods. 2. /, v znení, že „v pracovných táboroch odpykajú si tresty tiež osoby, odsúdené podľa nariadenia č. 33/1945 Sb. n. SNR, ktoré majú časť, alebo celý trest na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch, ako aj osoby odsúdené podľa, atď. Tento pozmeňovací návrh dovoľujem si odôvodniť tým, že trest na slobode, resp. trest odpykania v pracovných útvaroch ukladá súd. K výkonu trestu odsúdení sú odovzdávaní príslušnému štátному zastupiteľstvu, podľa nar. č. 33. Toto štátne zastupiteľstvo dodá toho patričného do príslušného pracovného útvaru. Je nemyslitelné preto, aby Povereníctvo pre veci vnútorného zaraďovalo, lebo však on ex lege, potažme podľa jemu uloženého trestu, musí byť zaraďený do toho pracovného útvaru, v danom prípade do pracovného tábora. Za to myslím, že by bolo správnejšie, keby sme tú literu a. / uviedli ako ods. 2. /, že asi tam odpykávajú, Štátnym zastupiteľstvom tieto osoby na výkon trestu dodané do pracovného tábora. Tieto osoby netreba už zaraďovať do pracovných táborov.*“ Tamže.

119 Tamže.

len od osloboodenia územia Slovenska alebo Československej republiky, ale keby tak išiel, povedané tak od 6. októbra 1938, alebo aspoň od doby, kedy bolo povstanie a kedy Nemci osobnú slobodu a gardisti na Slovensku určovali jej pojem. A potom myslím, že by sme k tejto otázke sa dívali trošku ináč. Vážení páni, z jednej strany sú tuná stážnosti, že je príliš veľa ľudí zaistených a zatvorených a z druhej strany, kde sa človek pohne, v ktoromkoľvek okrese počuje stále jednu mienku, že veľký počet kolaborantov a takých ľudí sedí v úradoch, že behá po slobode, že sú prepúšťaní, a to sú podľa môjho názoru ľudia najstatočnejší, to sú partizáni, to sú drobní vojaci, ktorí sa vracajú z armády, na miestach miesto seba nachádzajú tam spúšťu kolaborantov, ktorí oddane slúžili Tisovi a podobne. Sú to politickí väzni, ktorí roky presedeli v žalároch a dneská musia chodiť službičkovať a poklonkovať tým istým pánom, ktorí ich priamo alebo nepriamo do väzenia posielali. Preto ani právnický, ani inak nemôžem na pojem osobnej slobody sa dívať, ako politicky, to znamená z toho hľadiska, aký záujem štátnej a národný tuná je.“¹²⁰

Po záverečných slovách spravodajcu dal predseda SNR Jozef Lettrich hlasovať. Poslanci neprijali pozmeňovací návrh Štefana Kočvaru v pomere hlasov 18 : 21. Predloženú osnovu, doplnenú o pozmeňovací návrh povereníka pravosúdia, schválili ako nariadenie SNR č. 105.

Nariadenie č. 105/1945 Zb. n. SNR z 23. augusta 1945 splnomocnilo Povereníctvo SNR pre veci vnútorné zriaďovať na území Slovenska pracovné tábory a zaradiť do nich osoby:

a/ odsúdené podľa nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, ktoré majú časť alebo celý trest na slobode odpykať v osobitných pracovných útvaroch, ako aj odsúdené podľa nariadenia č. 106/1945 Zb. n. SNR o prísnejšom trestaní niektorých priestupkov,

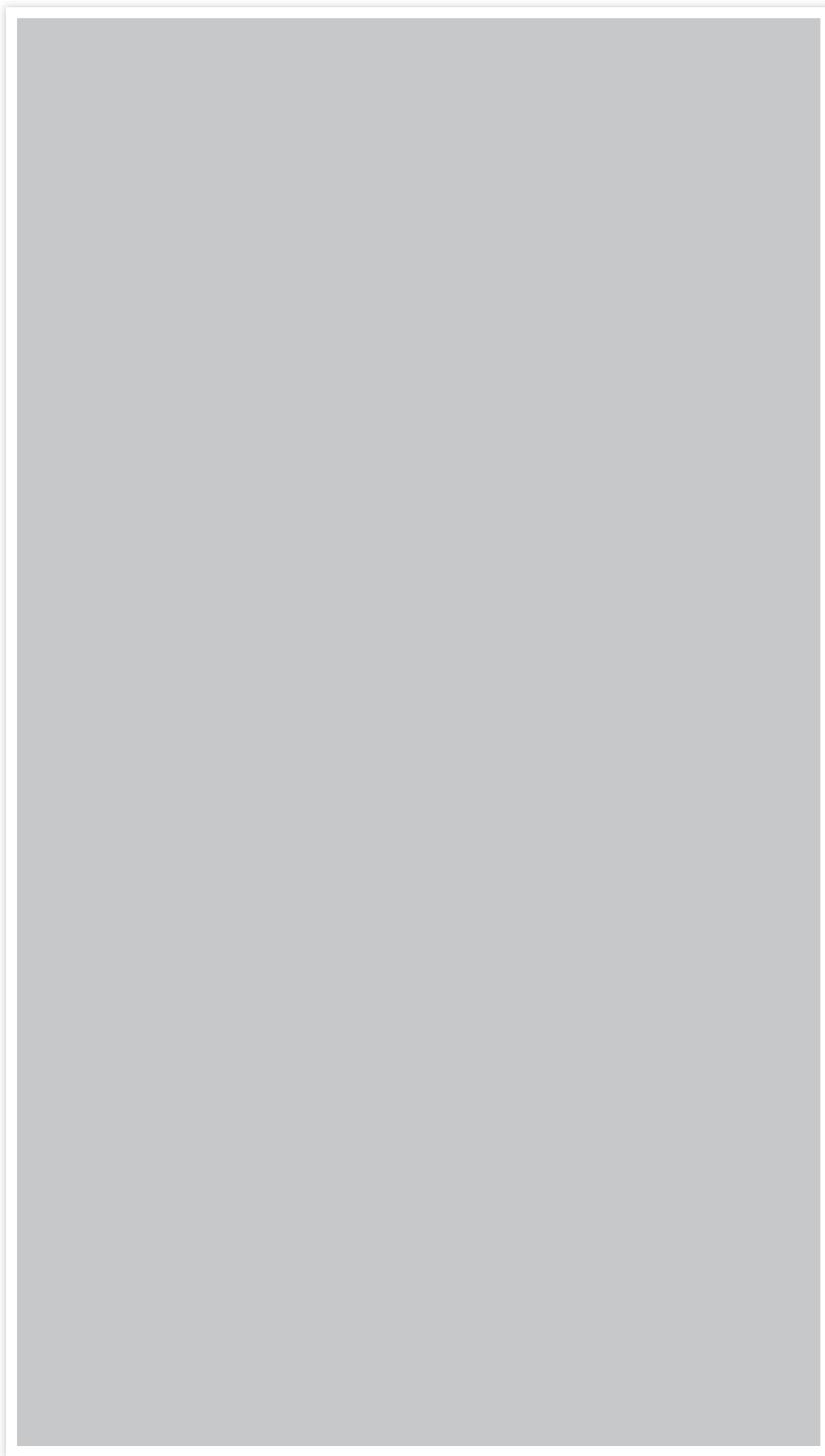
b/ ktoré svojou činnosťou ohrozujú výstavbu štátu v duchu ľudovodemokratickom, verejnú bezpečnosť, verejný pokoj a verejný poriadok, verejné zásobovanie tým, že - či už ako oprávnení živnostníci alebo aj bez tohto oprávnenia – požadujú za predmety dennej potreby alebo úkony vyššiu cenu, alebo úplatu, než je úradne určená alebo prípustná, prípadne cenu alebo úplatu národohospodársky neodôvodnenú, alebo úmyselne prekážajú rekonštrukcii hospodárskych zariadení, ako aj osoby, ktoré prejavujú zmýšľanie štátu nepriateľské alebo na také zmýšľanie iné osoby povzbudzujú,

c/ ktoré sa stále vyhýbajú práci,

d/ ktoré bezdôvodne nenastúpili do práce alebo úradu (povolania), alebo do práce, prikázanej im v rámci zavedenej všeobecnej pracovnej povinnosti, alebo takúto prácu, alebo úrad (povolanie) bezdôvodne zanechali.¹²¹

120 Tamže.

121 V schválenej verzii, publikovanej v zbierke nariadení, neboli zapracovaný schválený pozmeňovací návrh povereníka pravosúdia. Došlo tak k porušeniu legislatívnych pravidiel. Z dosiaľ prebádaných archívnych dokumentov a publikovaných prác nie je zrejmé, či tento krok priniesol istú formu odpovede, či už v podobe kritiky, alebo snahy o opravu. Text nariadenia pozri: Zbierka nariadení Slovenskej národnej rady 1945. Nariadenie č. 105 z 23. 8. 1945 o zriadení pracovných táborov.

Nariadenie SNR o zriadení pracovných táborov z augusta 1945 (A ÚPN)

Nariadenie vytvorilo právny rámec existencie pracovných táborov. Konkrétnie predpisy o zaradení, organizácii a správe pracovných táborov, o pracovnom a disciplinárnom poriadku, o prevýchove zaradencov, ako aj o im prislúchajúcich náležitostach, mal následne vydať Zbor povereníkov.

Prvý návrh vykonávacieho nariadenia k nariadeniu o pracovných táboroch vypracovalo Povereníctvo vnútra už na jeseň roku 1945. Dňa 18. októbra 1945 rozhoslal povereník vnútra na pripomienkovanie osnovu vykonávacieho nariadenia sedemnásťim štátnym inštitúciám. Zároveň požiadal Úrad Predsedníctva SNR, aby osnovu zaradil na program niektorého z najbližších zasadnutí legislatívneho zboru. Pripomienky zapracoval V. odbor Povereníctva vnútra začiatkom roku 1946 a 21. januára rozoslal (druhú) osnovu jednotlivým odborom Povereníctva vnútra, (legislatívнемu) oddeleniu I/3, Hlavnému veliteľstvu NB, ako aj na osobný sekretariát povereníka s poznámkou, že návrh bude prerokovaný na gremiálnej porade o dva dni neskôr. Osnovu nariadenia napokon v posledný januárový deň upravila užšia redakčná komisia. Jej členovia 6. februára 1946 prerokovali osnovu na porade u prednosti legislatívneho oddelenia Povereníctva vnútra, hl. radcu Valeriána Deptu, a nasledujúci deň odoslali na prezidiálny (I.) odbor Povereníctva vnútra. Povereník vnútra Július Viktory¹²² následne 20. februára 1946 zaslal osnovu na Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov so žiadostou o prerokovanie v legislatívnom zbere. Viac ako šesťdesiat paragrafov prešlo ďalším pripomienkovým konaním. Konečné znenie osnovy bolo schválené až 14. júna 1946.

Nariadenie tvorili tri časti – všeobecné ustanovenia, zaraďovanie do táborov a pracovné tábory. Podľa úvodných ustanovení sa mali tábory zriaďovať na miestach s trvalou pracovnou možnosťou. Ženy mali byť umiestnené v osobitných táboroch, prípadne oddeleniach so ženským správcovským personálom. Oddelene ubytované a zamestnávané mali byť osoby odsúdené podľa nariadenia o ľudovom súdnictve, ktoré sa do tábora dostali na základe rozhodnutia súdu.

Osoby uvedené v bodoch b/ - d/ § 2 nariadenia č. 105/1945 Zb. n. SNR do táborov zaraďovali na základe rozhodnutia osobitnej komisie pri Povereníctve vnútra. Osobitná komisia sa skladala z troch členov, ktorých spolu s náhradníkmi menoval a odvolával na návrh povereníka pre veci vnútorné Zbor povereníkov. Dvaja členovia komisie museli mať právnické vzdelanie.

Stretnutia osobitnej komisie zvolával podľa potreby predseda komisie. Komisia rozhodovala väčšinou hlasov na neverejnom zasadnutí. Proti rozhodnutiam nebolo možné odvolanie. Prepustenie zaradenej osoby však mohol kedykoľvek písomne nariadiť povereník pre veci vnútorné (s výnimkou osôb zaradených na základe rozhodnutia súdu). Osobitná komisia rozhodovala spravidla na návrh okresnej komisie zriadenej pri okresnom národnom výbore.

Osoby uvedené v písm. b/ a d/ § 2 nariadenia č. 105/1945 Zb. n. SNR boli do tábora zaraďované na maximálne dva roky, osoby uvedené v bode c/ spomínaného

122 Július Viktory (1907 Podlužany – 1985) – politik a právnik. Pôsobil ako sudca v Bánovciach nad Bebravou. V roku 1945 zastával úrad povereníka spravodlivosti, v rokoch 1945 – 1947 úrad povereníka vnútra a neskôr až do roku 1951 opäť úrad povereníka spravodlivosti. Pôsobil ako podpredseda Najvyššieho súdu ČSR a v rokoch 1956 – 1960 ako československý veľvyslanec v Maďarsku. Pozri: *Slovenský biografický slovník*. VI. zväzok. T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994.

nariadenia boli zaraďované na dobu neurčitú. Návrh na ich prepustenie, podľa stavu prevýchovy, predkladal správca pracovného tábora komisii pri okresnom národnom výbore, ktorá po preskúmaní predložila návrh s vlastným vyjadrením Povereníctvu vnútra. Podobne ako v predchádzajúcich obdobiah však pojem *asociál* nebol presne vymedzený. Zisťovanie tzv. asociálnych osôb vykonávali úrady miestnych národných výborov v spolupráci s veliteľmi staníc NB „*stálym sledovaním, pozorovaním a zisťovaním okolnosti, potrebných pre ustálenie, či ide o asociálnu osobu*“.

Rozhodnutie osobitnej komisie a prípadné trestné stíhanie tej istej osoby sa vzájomne neovplyvňovali. V praxi to znamenalo, že jednu osobu bolo možné za činnosť vyjadrenú v písm. b/ a d/ § 2 nariadenia o zriadení pracovných táborov odsúdiť na väzenie a zároveň zaradiť do pracovného tábora nezávisle od seba. Len pri totožnej skutkovej podstate sa oba tresty spočítali. Možnosť paralelne trestať súdom a mimosúdnou cestou sa zdôvodňovala potrebou rýchlejšieho vyrovnania sa s osobami páchajúcimi spoločensky obzvlášť nebezpečné činy.¹²³

3. Organizácia táborového systému v období od apríla 1945 do mája 1947

Prvé tábory zakladali okresné národné výbory už v apríli 1945. Obyvateľov Slovenska, označených za fašistov a nepriateľov rodiaceho sa autoritatívneho režimu ľavicového typu, sústredovali v miestnych budovách s väčšou kapacitou, t. j. v kasárňach, kaštieľoch, barakoch stavebných firiem, ale aj v zariadeniach pracovných táborov a stredísk z minulého režimu.¹²⁴ Podľa dochovaných archívnych dokumentov už 8. apríla 1945 vznikol tábor v Petržalke, 15. apríla tábor v Grinave pri Pezinku, 20. apríla tábor v Kremnici, 22. apríla tábor v Želiezovciach, 24. apríla tábor v Leopoldove, 25. apríla tábor v Novákoch a v apríli 1945 aj tábor na košickom letisku. Od 1. mája fungoval tábor na bratislavskej Patrónke, od 3. mája tábor vo Veľkých Kapušanoch a od 10. mája tábor v Nových Zámkoch. Nasledujúci deň vznikol tábor v Lučenci, 14. mája tábor v Trebišove, 23. mája tábor Kežmarok-Priadelňa a 29. mája aj tábor v Kežmarskom hrade.¹²⁵ Úplný výpočet táborov zriadených v prvých týždňoch po oslobodení nie je možný. Vo viac ako troch desiatkach prípadov chýbajú archívne dokumenty, ktoré by dokladovali dátum vzniku tábora. Uvedené tábory existovali pomerne krátky čas a vznikli v čase, keď sa evidencia táborov neviedla.

Orgány štátnej moci v desiatkach táborov postupne sústredili, resp. zaistili značný počet osôb. Životné podmienky v nich však boli katastrofálne. Takmer všetky tábory sa nachádzali v dezolátnom stave, neboli dostatočne vybavené ani tým najnutnejším zariadením. Zdravotná služba nebola organizovaná vôbec. Zásobovanie bolo nepravidelné, takže väčšina zaistených osôb sa stravovala z vlastných zásob, prípadne jedlom od obyvateľov susedných obcí. Zaistené osoby, vrátane detí, internovali v táboroch len

123 VARINSKÝ, Vladimír: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 22.

124 LETZ, Róbert: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948*, s. 91.

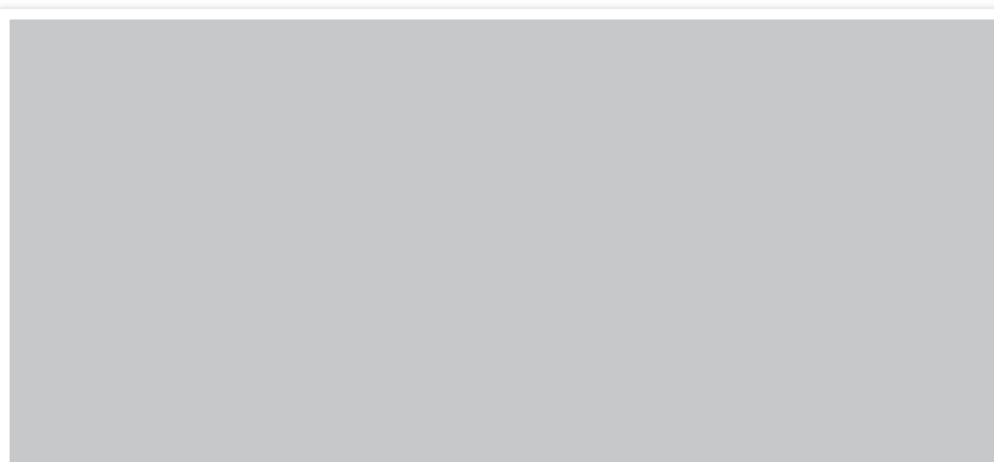
125 SNA, f. PV-PT, š. 1. Zoznam pracovných, sústredovacích a zaistovacích táborov 1945 – 31. 12. 1948, ich zriadenie a zrušenie.

v jednom oblečení, bez prikrývok a najnutnejších potrieb. Tábory sa vyznačovali vysokou úmrtnosťou detí a starších ľudí, šírili sa v nich epidémie. Neviedla sa ani evidencia zaisťených osôb. Plnú starostlivosť o tábory postupne preberali jednotlivé okresné národné výbory, no dramatická situácia v táboroch, ako aj pripravovaná legislatíva požadovali zverenie agendy inštitúcií na zemskej úrovni s príslušnými kompetenciami.

Poverenictvo pre veci vnútorné plánovalo preniesť kompetencie na orgán, ktorý by dokázal sám zabezpečiť celú agendu, od organizácie po bezpečnostnú službu.

Životné podmienky v sústredovočacomtábore Nováky (SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov)

Rozdávanie obedov v sústredovočacomtábore Nováky (SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov)

V polovici mája 1945 sa preto začalo rokovanie s Hlavným veliteľstvom NB. Výsledkom bola ústna dohoda s hlavným veliteľom NB o vytvorení špeciálneho referátu pre pracovné tábory. To však nevzniklo ani za mesiac, preto Poverenictvo pre veci vnútorné rozhodnutím z 11. júna 1945 prikázalo prideliť agendu pracovných táborov Hlavnému veliteľstvu NB a 23. júna 1945 mu nariadilo zriadiť oddelenie pracovných útvarov a pracovných táborov pre celé územie Slovenska.¹²⁶ Rozkazom hlavného veliteľa NB z 27. júna 1945 následne vzniklo 6. oddelenie, ktoré prevzalo správu a riadenie, ako aj organizáciu bezpečnostnej služby v pracovných táboroch.¹²⁷ Prednóstom nového oddelenia sa stal hlavný komisár Ján Krajmer. Hlavný dohľad nad tábormi aj naďalej zabezpečovalo Poverenictvo pre veci vnútorné ako orgán štátnej správy.

Hlavné veliteľstvo NB poverili vypracovať návrh pracovného poriadku pracovných táborov, zistiť presný počet táborov a v nich zaistených osôb a vypracovať zoznam všetkých príslušníkov NB, ktorí slúžia v táboroch.¹²⁸ Smernice a inštrukcie, ktoré mali organizačne zjednotiť fungovanie táborov, medzitým vypracoval III. (bezpečnostný) odbor Poverenictva pre veci vnútorné pod vedením Jozefa Lietavca.¹²⁹ Paradoxne sa však pre chýbajúce normy dočasne používala vyhláška ministra vnútra č. 419/1942 z 19. septembra 1942 o organizačnom poriadku pracovných útvarov.

V posledný júlový deň sa uskutočnilo stretnutie zástupcov Poverenictva pre veci vnútorné a Hlavného veliteľstva NB o organizačii pracovných táborov. Kompetentní zástupcovia oboch inštitúcií skonštatovali, že má byť „*vytvorený jediný zásadný typ pracovných táborov*“ a uzniesli sa, že je potrebné vypracovať okrem návrhu nariadenia o pracovných táboroch aj organizačný poriadok, domáci poriadok a plán na systematizáciu zamestnancov.¹³⁰ Bezpečnostné úlohy prevzalo 1. oddelenie Hlavného veliteľstva NB. Zo záverov rokovania ďalej vyplynulo, že na III. odbore Poverenictva pre veci

126 SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. List Poverenictva SNR pre veci vnútorné Hlavnému veliteľstvu NB z 25. 7. 1945.

127 SNA, f. PV – bezpečnostný odbor, š. 444. Rozkaz HV NB z 27. 6. 1945, č. 7/1945 PÚ, Pracovné útvary – prenesenie pôsobnosti na HV NB.

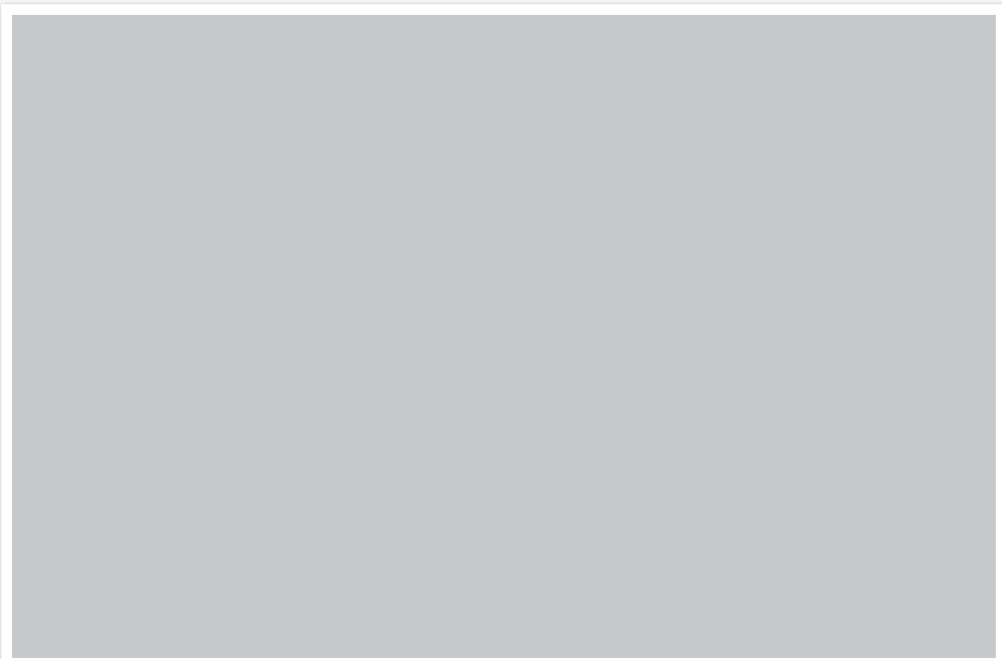
128 SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. List Poverenictva SNR pre veci vnútorné Hlavnému veliteľstvu NB z 23. 6. 1945.

129 Už 18. 7. 1945 vydal III. odbor Poverenictva vnútra *Domáci poriadok pre zaistovacie tábory na Slovensku a Inštrukcie pre správcov, veliteľov a dozorné orgány zaistovacích táborov*. SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. Domáci poriadok pre zaistovacie tábory na Slovensku; Inštrukcie pre správcov, veliteľov a dozorné orgány zaistovacích táborov. Jozef Lietavec (1915 Nedožery – 2011 Handlová) – komunistický funkcionár. Člen 3. ilegálneho vedenia KSS (1942), povstaleckej SNR (1944), ÚV KSS (1944 – 1955), poslanec Národného zhromaždenia (1945 – 1947), prednosta odboru Poverenictva vnútra (1945 – 1948), predseda KNV v Nitre (1949 – 1951), povereník vnútra a člen Zboru povereníkov (1951 – 1954), predseda Slovenského výboru Československého Červeného kríža (1954 – 1960), predsedu Slovenského výboru Československého zväzu požiarnej ochrany (1960 – 1968), absolvent Právnickej fakulty UK v Bratislave (1966), právnik (1968 – 1970), námestník riaditeľa pre kádrovú a personálnu prácu v Slovnafte (1970 – 1976). Od roku 1976 žil na dôchodku. Zomrel v handlovskej nemocnici vo veku 96 rokov. Viac pozri: PEŠEK, Jan a kolektív: *Aktéři jednej éry na Slovensku 1948 – 1989. Personifikácia politického vývoja*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 206 – 209.

130 Organizačný poriadok mal vypracovať radca Dr. Ján Krajmer (s lehotou do 15. 8. 1945). Zároveň mal prepracovať domáci poriadok vypracovaný III. odborom PV. Plán na systematizáciu miest správcov a veliteľov, ako aj technickej a hospodársko-účtovnej služby malo vypracovať 6. oddelenie HV NB. SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. Organizácia pracovných táborov.

vnútorné bude vytvorené 5. oddelenie, ktoré bude spolupôsobiť pri vytváraní normatív, menovať správcov, veliteľov a hospodárskych pracovníkov, kontrolovať pracovné tábory „*po stránke vrchného dozoru politického*“, udržiavať kontakt s Plánovacím úradom, ostatnými poverenictvami a ministerstvom vnútra.¹³¹

Na zverenej agende začal pracovať pomerne aktívne prednosta 6. oddelenia Hlavného veliteľstva NB spolu s piatimi spolupracovníkmi. Zamerali sa na zistenie počtu a umiestnenia pracovných táborov, počtu internovaných osôb a zlepšenie životných podmienok v táboroch.

**K najväčším sústredovacím táborom na Slovensku patril tábor pre Nemcov v Petržalke
(SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov)**

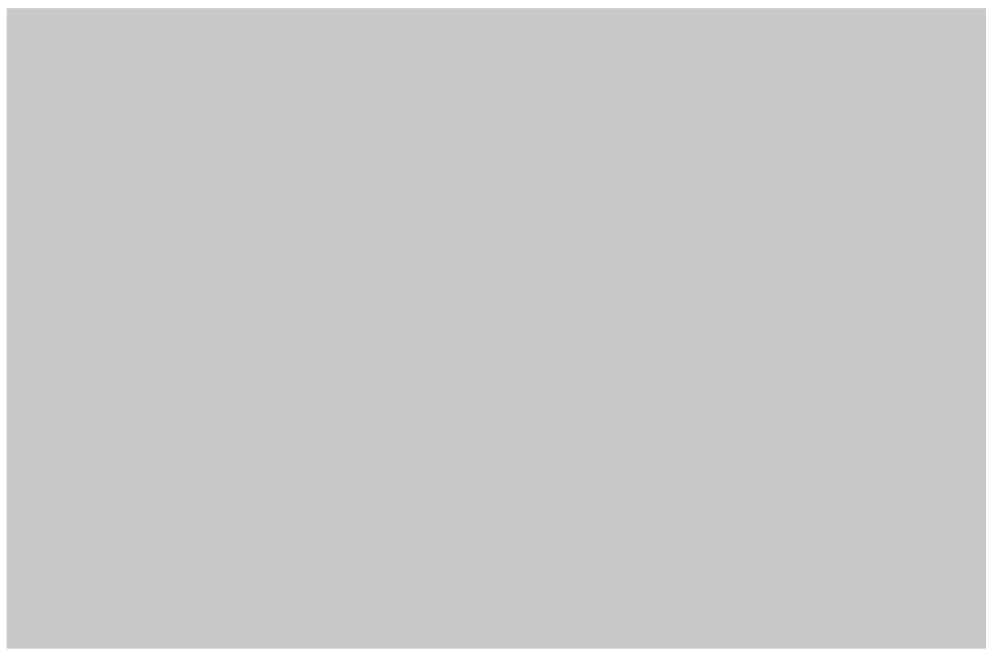
Začiatkom augusta 1945 predložil prednosta 6. oddelenia Ján Krajmer povereníkovi pre veci vnútorné prvú správu o počte pracovných táborov: „*Dosiaľ sa mi podarilo zistiť, že na Slovensku je zriadené 30 pracovných útvarov /prípadne útvarov zaistovacích/, tento stav nie je úplný a presný, útvarov je oveľa viac, dosiaľ mi totiž nedošly hlásenia ešte z 23 okresov. Celkový početný stav zaistencov v týchto útvaroch činí 15.574. Počet tento je veľmi menlivý, čo spôsobuje zaistovanie ďalších osôb, prepúšťanie nevinnych a vysťahovanie Nemcov a Maďarov*“.¹³² V polovici mesiaca spracoval Krajmer pre povereníctvo druhú opäť neúplnú, správu. Podľa nej sa na Slovensku nachádzalo 25 zaistovacích a 20 pracovných táborov so 16 583 zaistencami.¹³³ Až začiatkom septembra

131 Tamže.

132 SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. Pracovné tábory – zistenie stavu.

133 Tamže. Pracovné tábory – organizácia.

sa 6. oddeleniu Hlavného veliteľstva NB podarilo zosumarizovať údaje o počte táborov a zaistených osôb. V 64 táboroch sa nachádzalo 26 296 osôb – 10 317 mužov, 10 085 žien a 5 894 detí do 16 rokov. Strážnu službu vykonávalo 196 príslušníkov NB, 143 civilných osôb (prevažne zamestnancov ONV, resp. MNV) a 40 vojakov.¹³⁴ K najväčším patrili tábor v Novákoch, kde orgány miestnej správy sústredili 4 510 osôb; tábor v Petržalke (4 329 osôb); tábor v Hornej Štubni (2 480 osôb); tábor na bratislavskej Patrónke (1 718 osôb); v kremnických Piargoch (1 462 osôb); tábor v Gelnici (1 317 osôb) a tábor v Poprade, kde sa nachádzalo 953 osôb.¹³⁵

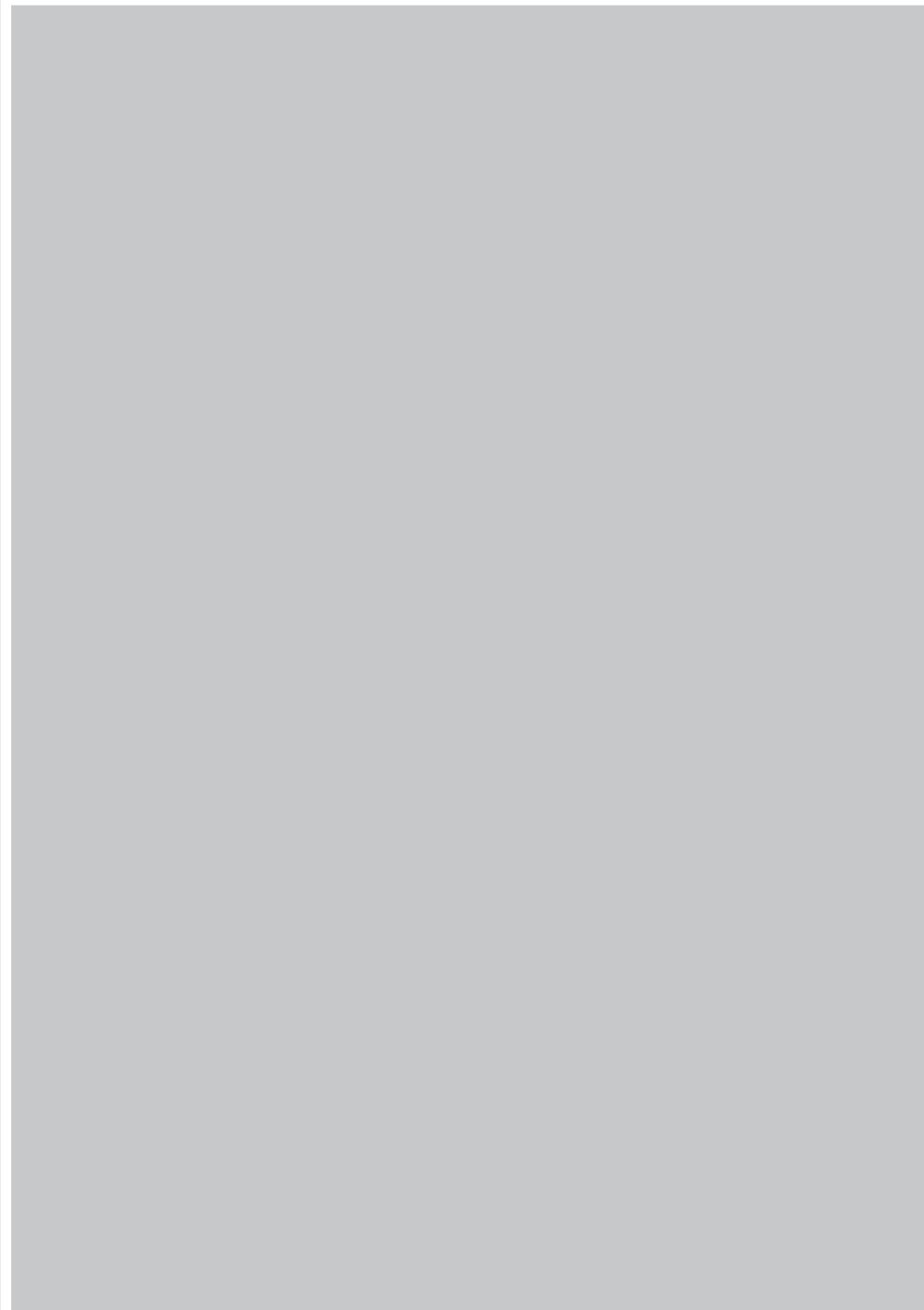
Dovážanie dreva na kúrenie v zimných mesiacoch roku 1945 (SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov)

Prednosta Ján Krajmer vydal postupne nariadenia o rekonštrukcii budov, o zavádzaní najpotrebnejšieho zariadenia, o organizovaní zdravotnej a strážnej služby, o zaopatrení výhrevných telies a paliva. Zároveň zákrokmí na jednotlivých okresných národných výboroch zdôrazňoval povinnosť zabezpečiť stravovanie zaistencov.¹³⁶

¹³⁴ SNA, f. PV – bezpečnostný odbor, š. 444. Situačná správa o táboroch, č. j. 784/1945 PÚ z 27. 9. 1945.

¹³⁵ Tamže.

¹³⁶ Krajmer tiež zamýšľal sústredit' deti do 14 rokov oddelene od rodičov v *opatrovniach* s lepšími ubytovacími a stravovacími možnosťami. Deti mali byť v starostlivosti matiek nemeckej a maďarskej národnosti, dozor a výchovu mali zabezpečovať dozorkyne a vychovávateľky slovenskej národnosti. Školopovinné deti mali navštevovať školy so slovenským učiteľským zborom. SNA, f. PV – bezpečnostný odbor, š. 444. Deti v pracovných útvaroch – osobitné umiestnenie.

Záznam o kontrole tábora v Novákoch z augusta 1945 (SNA)

V polovici augusta 1945 zaviedol ústrednú evidenciu zaistených osôb a príslušníkov NB konajúcich službu v táboroch.¹³⁷

Napriek poriadku, ktorý sa do organizácie a fungovania táborov postupne zavádzal, zostávalo spravovanie táborov nejednotné. „*Podľa doterajšej praxe*“ totiž 6. oddelenie Hlavného veliteľstva NB nechávalo správu zaisťovacích táborov v pôsobnosti 2. oddelenia Hlavného veliteľstva NB.¹³⁸ Tento stav nemal oporu v žiadnom rozhodnutí či nariadení. Navyše charakter jednotlivých táborov zostával nejednoznačný. Pripravované nariadenie o pracovných táboroch ešte nevstúpilo do platnosti, resp. Povereníctvo pre veci vnútorné v tom čase ešte neprikročilo k zriaďovaniu pracovných táborov podľa schválenej právnej úpravy.

Rozhodnutím prezidia Povereníctva pre veci vnútorné z 19. októbra 1945 vznikol V. odbor povereníctva, ktorý prevzal agendu pracovných táborov a personál 6. oddelenia Hlavného veliteľstva NB. Prednosta odboru, súdny radca Imrich Skarba, riadil tri oddelenia. Prvé oddelenie pod vedením hlavného policajného radcu Pavla Macháčka malo na starosti organizáciu pracovných táborov. Zabezpečovalo zriaďovanie, rušenie a organizáciu pracovných táborov, bezpečnostnú a prehliadkovú službu, vyhľadávanie pracovných možností, prideľovanie zaradencov do práce, ako aj ich prepravu. Úlohy spojené so zaradovaním osôb do pracovných táborov plnilo druhé oddelenie na čele s hlavným komisárom verejnej správy vnútornej Aladárom Paštinským.¹³⁹ Tretie oddelenie viedol hlavný policajný komisár Martin Chorvát. Zabezpečovalo udržiavanie pracovných táborov, starostlivosť o ubytovanie, stravovanie, ošatenie a zaopatrenie zaradencov a tiež mzdové otázky. Rozhodovalo vo veciach verejného poistenia a likvidovalo majetok bývalej Slovenskej pracovnej služby a táborov pre Židov a Cigánov. Túto úlohu prevzalo začiatkom roka štvrté, tzv. likvidačné oddelenie, ktoré viedol hlavný radca verejnej správy vnútornej Eduard Galvánek.¹⁴⁰

Skarbov odbor pokračoval v zavádzaní poriadku a postupne odstraňoval nazhromaždené nedostatky.¹⁴¹ Začiatkom novembra vydal výnos o evidencii osôb zaradených v pracovných a sústredovacích táboroch¹⁴² a výnos o evidencii osôb určených do pracovných táborov a zaradených do pracovných táborov.¹⁴³ V polovici mesiaca uzavrel dohodu s Nákupnou ústredňou potravinových družstiev (NUPOD) a zaviedol centrálné

¹³⁷ Podľa nariadenia mali všetky pracovné a zaistovacie útvary k 1. a 15. dňu v mesiaci predkladať 6. oddeleniu Hlavného veliteľstva NB výkaz osôb s nasledovnými rubrikami: 1. muži (a/ práceschopní, b/ prágeneschopní, c/ spolu), 2. ženy (a/ práceschopné, b/ prágeneschopné, c/ spolu), 3. deti (a/ do 12 rokov, b/ od 12 do 16 rokov), 4. celkový stav, 5. poznámka. Tamže. Pracovné útvary a zaistovacie strediská – ústredná evidencia.

¹³⁸ SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. Pracovné tábory – organizácia.

¹³⁹ Oddelenie viedlo evidenciu zaradencov a plnilo aj úlohy v oblasti prepúšťania zaradencov z pracovných táborov.

¹⁴⁰ SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 6. Rozvrh práce Povereníctva pre veci vnútorné na rok 1946; f. PV – prezidium, š. 14. Zpráva o vykonanej práci V. odboru a o programe práce na rok 1946.

¹⁴¹ Odbor mal koncom roka 42 zamestnancov, len 4 mali právnické vzdelanie. Prevzal zamestnancov bývalej Slovenskej pracovnej služby, ktorí po absolvovaní hospodársko-účtovného kurzu pracovali na správach jednotlivých táborov. Pozri: Tamže.

¹⁴² Pozri: SNA, f. PV – obežníky, š. 3. Evidencia osôb zaradených v pracovných a sústredovacích táboroch.

¹⁴³ Pozri: Tamže. Evidencia osôb určených do pracovných táborov a zaradených v pracovných táboroch.

zásobovanie táborov potravinami.¹⁴⁴ V rovnakom čase stanovilo Povereníctvo pre výživu a zásobovanie jednotné potravinové dávky na osobu a deň. Koncom mesiaca vydal V. odbor *Dočasné smernice pre hospodárenie v pracovných (sústredovočacích) táboroch*, ktorým upravil spravovanie táborov po hospodárskej stránke. Výnosmi zo začiatku decembra 1945 bolo upravené sociálne poistenie zaradencov a odmena za vykonanú prácu.¹⁴⁵ Od januára 1946 predkladali správy táborov tzv. ranné hlásenia. Uvádzali v nich údaje o bezpečnostnej službe, zamestnaní zaradených osôb, počte živených a druhu stravy, počte chorých a zomrelých, o prípadných neprístojnosiach, zvláštnych udalostiah a závažnejších nedostatkoch.¹⁴⁶ Odbor v januári 1946 vydal v plnom znení aj smernice o hygienických pomeroch v zajateckých táboroch z hľadiska medzinárodného práva, ktoré získal od Štátneho zdravotno-sociálneho ústavu v Bratislave.¹⁴⁷

V októbri 1945 V. odbor Povereníctva pre veci vnútorné vykonal prípravné práce na vytvorenie pracovných táborov podľa nariadenia č. 105 a už začiatkom novembra vydal výnosy o zriadení piatich pracovných táborov k 15. novembru 1945. Tri, ktoré dovtedy fungovali ako sústredovočacie tábory – Svätý Jur pri Bratislave, Nitrianska Streda (okr. Topoľčany) a Ústie nad Oravou (okr. Trstená), a dva nové tábory – Krásna nad Hornádom (okr. Košice) a Táloš (dnes Tomášikovo, okr. Galanta). V Sv. Jure pracovali zaradenci na regulácii rieky Šúr, v Nitrianskej Strede na regulácii rieky Nitra a v Ústí nad Oravou pri výstavbe Oravskej priehrady. Tábor v Táloši bol určený pre ženy, ktoré zamestnávali v priemysle a pri poľnohospodárskych práciach. Už 25. novembra však tábor premiestnili do kaštieľa v obci Nebojsa (okr. Galanta). Na poľnohospodárske práce prideľovali aj zaradencov tábora v Krásnej nad Hornádom.

144 NUPOD zásoboval tábory len tými potravinami, ktoré distribuovalo priamo Povereníctvo pre výživu a zásobovanie. Ostatné potravinové články zabezpečovali správy táborov voľným nákupom, prevažkým prostredníctvom okresných a miestnych národných výborov. Na zásobovanie táborov bolo zakúpených päť nákladných áut – dve pre tábor v Novákoch, dve pre tábory v Bratislave a Petržalke a jedno pre tábor v Gelnici.

145 Odmenu za prácu poberali zaradenci pracovných táborov od 17. 12. 1945. Výnos Povereníctva pre veci vnútorné, ktorý za povereníka podpísal prednosta V. odboru Imrich Skarba, určil odmenu pre slobodných a bezdetných vo výške 1/3 zárobku, u ostatných vo výške 2/3 zárobku. Stanovenú odmenu vyplácali zaradencom zamestnávatelia, zvyšnú časť odvádzali správe tábora. V prípade, že pracovali v tábore, vyplácali ich správa pracovného tábora. Zo mzdy sa strhávala dôchodková daň, sociálne príspevky, náhrada za stravu vo výške 15 Kčs a náhrada za ubytovanie, ktorá bola v letnom období (od 16. 4. do 14. 10.) vo výške 1 Kčs denne a v zimnom období (od 15. 10. do 15. 4.) vo výške 2 Kčs denne. Okrem toho mala byť na každé dieťa do 16 rokov nachádzajúce sa v tábore (pokiaľ nepracovalo a nebolo zaradencom) vyplatená jednorázová výpomoc vo výške 100 Kčs. SNA, f. PV – sekretariát, š. 75. Odmena zaradencov pracovných táborov za práce.

146 SNA, f. PV – obežníky, š. 3. Ranné hlásenia – predkladanie. Obežník z 19. 12. 1945. Od 1. 5. 1946 boli ranné hlásenia nahradené situačnými správami. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 3. Situačné správy – predkladanie.

147 Prednosta V. odboru Imrich Skarba upozornil, že 11 bodov smerníc treba aplikovať na všetky pracovné a sústredovočacie tábory, hoci hovoria o zajateckých táboroch. Nariadiť správam táborov nahliasiť, ktoré body zo smerníc nebudú môcť splniť. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 3. Vybašovanie táborov po stránke zdravotníckej.

Na Kežmarskom hrade fungoval sústredovací tábor od mája 1945 do augusta 1946 (zbierka V. Hanuliaka)

Začiatkom decembra 1945 vznikol pracovný tábor v Novákoch, 7. decembra tábor pre 100 osôb v Megovej Doline (okr. Nová Baňa), 14. decembra tábor v Cajle (dnes súčasť Pezinka), nasledujúci deň tábor pre 200 osôb v Hornej Štubni (okr. Martin), situovaný v budove bývalej nemeckej vodcovskej školy, a 20. decembra aj tábor pre 200 osôb v Moravskom Sv. Jáne (okr. Malacky), umiestnený v miestnom kaštieli.

Už v septembri 1945 zvažovalo 6. oddelenie Hlavného veliteľstva NB vytvoriť aj tábory v Jakubove (okr. Malacky) s kapacitou 1 200 osôb, kde by zaradenci pracovali na regulácii rieky Moravy; tábor v Bratislave na Trnavskej ceste, kde bolo možné vo vojenských barakoch ubytovať až 5 000 osôb a využiť ich pri verejnoprospešných a rekonštrukčných prácach v meste, a tábor v Humennom pre 250 osôb.¹⁴⁸ V októbri 1945 potom V. odbor 1945 zvažoval zriadenie tábora pri textilných závodoch v Ružomberku.¹⁴⁹

Začiatkom roku 1946 sa v deviatich pracovných táboroch, t. j. s výnimkou nováckeho tábora, nachádzalo 734 osôb, z toho 629 mužov, 73 žien a 32 detí do 20 rokov. Z národnostného hľadiska išlo prevažne o Nemcov. V pracovných táboroch ich z celkového počtu internovali takmer 2/3 (499). Za nimi nasledovali Slováci (145) a napokon Maďari (83). Z nich pracovalo 368 mužov a 20 žien, t. j. 53 %. Strážnu službu zabezpečovalo 22 príslušníkov NB a 28 civilných osôb.¹⁵⁰

Celkovo existovalo na Slovensku k 1. januáru 1946 už len 46 táborov, v ktorých bolo zaradených, resp. sústredených 21 085 osôb, z toho 7 007 mužov, 7 576 žien a 6 502 detí. Pracovalo len 35 % dospelých (3 426 mužov a 1 698 žien). Z národnostného hľadiska bolo v táboroch 1 157 Slovákov, 1 977 Maďarov a 17 825 Nemcov. Strážnu službu vykonávalo 194 príslušníkov NB, 76 civilov a 7 vojakov (v Leopoldove navyše

148 SNA, f. PV – prezídium, š. 69. Dodávanie odsúdencov do pracovných táborov.

149 Tamže. Mesačná správa o činnosti V. odboru v mesiaci október 1945.

150 SNA, f. PV – prezídium, š. 14. Príloha k Zpráve o vykonanej práci V. odboru a o programe práce na rok 1946.

väzenská stráž).¹⁵¹ Najväčším bol tábor v Novákoch, kde sa nachádzalo 5 078 osôb (1 083 mužov, 1 790 žien a 2 205 detí), z toho až 4 902 Nemcov. K ďalším väčším táborm patrili bratislavské tábory v Petržalke (3 369 osôb), na Trnavskej ceste (1 342 osôb) a na Patrónke (1 146 osôb), v Novej Lehote (1 477 osôb), v Handlovej (986 osôb), na Kežmarskom hrade (780 osôb) a v Matejovciach pri Poprade (715).¹⁵²

Značný pohyb v taborovom systéme nastal na jar 1946. Začiatkom februára 1946 sa tábor v Krásnej nad Hornádom presťahoval do obce Slanec a pracovným táborm sa stal aj tábor v Krupine.¹⁵³ Zároveň zanikol tábor v obci Nebojsa.¹⁵⁴ Nasledujúci mesiac zanikol aj novácky pracovný tábor, jeho zaradencov premiestnili do Ústia nad Oravou. V polovici apríla 1946 zrušilo Poverenictvo vnútra pracovný tábor v Nitrianskej Strede a, naopak, začiatkom mája 1946 zriadilo nový pracovný tábor v Tichej Doline (okr. Liptovský Sv. Mikuláš). Začiatkom júna 1946 potom zanikol aj tábor v Moravskom Sv. Jáne.

V súvislosti s postupným prijímaním organizačných a racionalizačných opatrení sa objavil širší terminologický problém. Mnohé z výnosov a nariadení boli adresované len správam pracovných táborov a požadovali odpoved' na prípadné problémy s ich aplikovaním. Viacerí velitelia táborov však nevedeli, aký typ tábora riadia.¹⁵⁵ Problém pramenil v období, keď sa agenda táborov ešte neviedla centrálne. Prvé tábory sa označovali ako zaistovacie. Keďže mnohé zaistené osoby v nich aj pracovali, začalo sa používať aj pomenovanie pracovný útvar, resp. pracovný tábor. Keď na jeseň 1945 prevzal agendu V. odbor Povereníctva pre veci vnútorné, začal sa používať aj termín sústredovací tábor. Vo väčsine prípadov nahradil pomenovanie zaistovací tábor. Analogicky k tomu sa o osobách umiestnených v táboroch hovorilo ako o zaistencoch, zaradencoch a sústredencoch. Mnohé tábory tak preto v úradnom styku označovali ako pracovné a zároveň sústredovacie (napr. Nové Zámky a Sered'), prípadne ako sústredovacie a zároveň ako zaistovacie (napr. Levice, Levoča, Spišská Belá, Veľké Kapušany). Neprehľadná situácia trvala až do marca 1946, keď Poverenictvo vnútra obežníkom informovalo všetky správy pracovných a sústredovacích táborov o správnom označovaní táborov a osôb v nich. Ako pracovný tábor sa označoval iba tábor, ktorý bol zriadený podľa nariadenia č. 105/1945 Zb. n. SNR a za taký ho uznal V. odbor Povereníctva vnútra. Osoby, ktoré do pracovného tábora zaradili podľa nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR, resp. podľa nariadenia č. 106/1945 Zb. n. SNR, a osoby, ktoré do pracovných táborov zaradilo Poverenictvo vnútra z dôvodov uvedených pod písmenom „b – d“ § 2 nariadenia č. 105/1945 Zb. n. SNR, sa nazývali zaradenci. Ostatné osoby, aj keď sa nachádzali v pracovnomtábore, sa označovali slovom sústredenci.

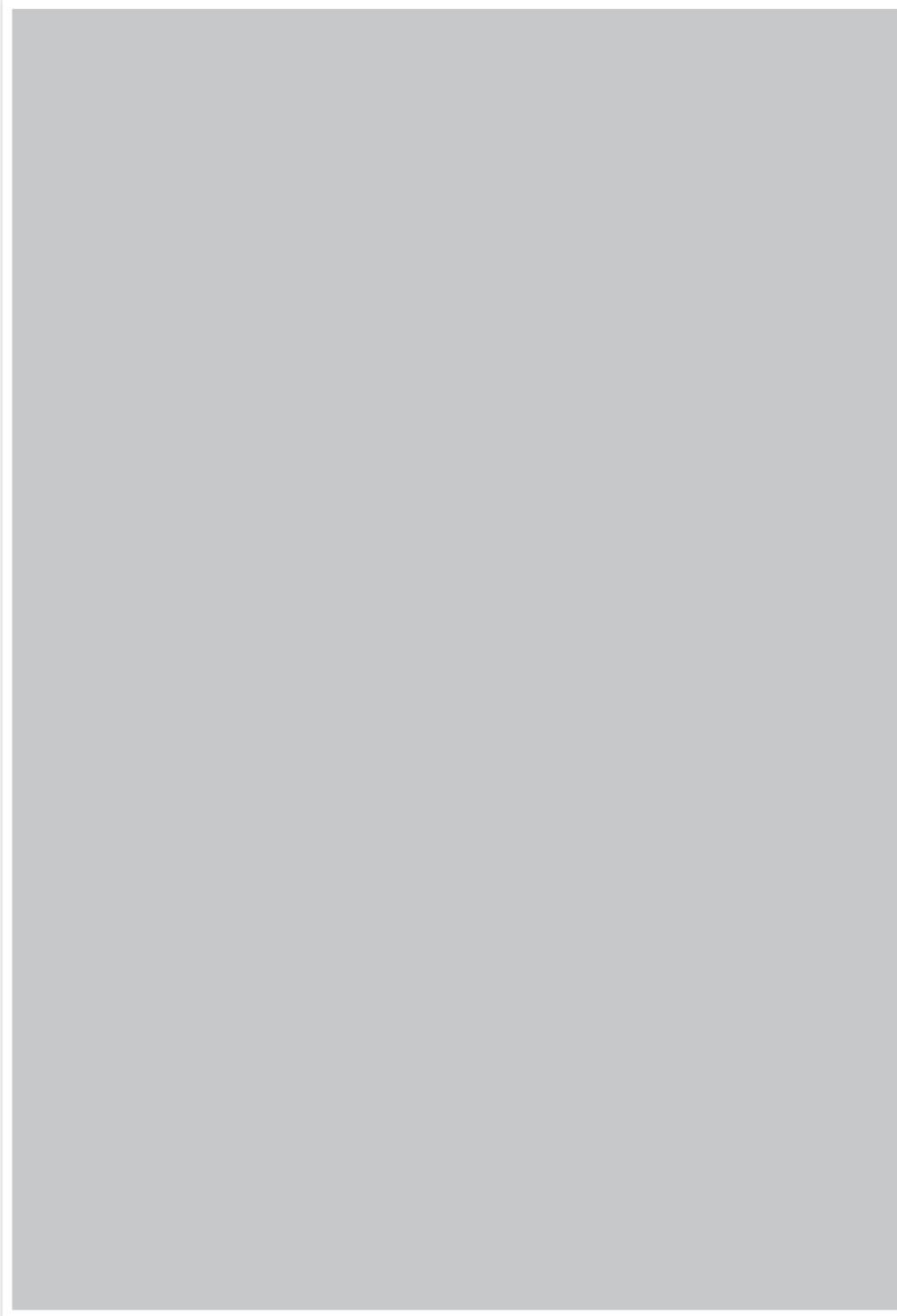
151 Tamže, š. 69. Mesačná správa o činnosti V. odboru v mesiaci decembri 1945.

152 Tamže.

153 Tamže. Mesačná správa o činnosti V. odboru v mesiaci januári 1946.

154 Ženy odsúdené ľudovými súdmi premiestnili do Pracovného tábora v Krupine, ostatné do táborov, z ktorých boli pridelené na prácu.

155 Veliteľ tábora na Kežmarskom hrade zaslal koncom januára 1946 na Poverenictvo vnútra nasledovnú žiadost: „Prosím o úpravu, či tunajší tábor sa považuje za pracovný tábor a či sústredovací, poťažne, či je povinný ... ranné hlásenia týždenne podávať a či nie. To isté rozhodnutie prosím aj ohľadne táborov Kežmarok-Priadelňa a Huncovce.“ Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 3. Ranné hlásenie pracovného útvaru Kežmarok – Hrad z 28. 1. 1946.

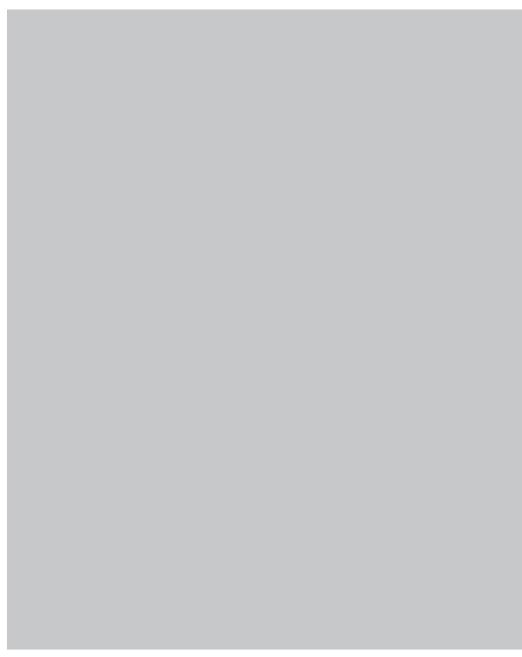

Ranné hlásenie z pracovného tábora vo Svätom Jure z januára 1946 (A ÚPN)

Podobne všetky ostatné tábory sa označovali ako sústredčovacie. Označenia zaisťoviací tábor, zaistenec sa prestal používať.¹⁵⁶

Z národnostného hľadiska sa sústredčovanie do táborov dotklo najviac osôb nemeckej národnosti, ktoré mali na základe záverov Postupimskej konferencie odsunúť z Československa. Na zabezpečenie úloh vyplývajúcich z postupného odsunu Nemcov vzniklo v marci 1946 na V. odbore Povereníctva pre veci vnútorné 5. (odsunové) oddelenie, ktorého prednóstom sa stal hlavný komisár verejnej správy vnútornej Štefan Jakubík. Oddelenie zodpovedalo za sústredčovanie osôb určených na odsun, organizáciu transportov, materiálne vybavenie osôb a transportov, naloženie osôb a materiálu do transportu, vrátane ich odovzdania veliteľovi transportu, viedlo evidenciu odsunutých osôb a štatisticky spracovávalo písomný materiál o odsune.¹⁵⁷

V súvislosti s organizovaním prvých transportov zriadil prednosta oddelenia štyri odsunové tábory, v ktorých sa postupne sústredčovali osoby nemeckej národnosti určené

na odsun zo Slovenska. V polovici apríla 1946 vznikol v Poprade odsunový tábor pre severovýchodnú oblasť a začiatkom mája 1946 v Krompachoch (okr. Gelnica) odsunový tábor pre juhovýchodnú oblasť. Už o mesiac neskôr ho však z dôvodu „väčšej priestranosti a lepších hygienických pomery a možnosti“ preložili do košických kasární Slobody.¹⁵⁸ Pre stredné Slovensko fungoval ako odsunový tábor v Novákoch a pre západné Slovensko tábor v petržalských Kopčanoch. Práve z Kopčian odišiel 30. apríla 1946 prvý transport. Do polovice septembra odišlo z Petržalky ďalších päť transportov, v ktorých opustilo územie Československa 7 207 osôb. Najväčší počet transportov vypravili z nováckeho tábora. Od 12. mája do polovice októbra 1946 odtiaľto v 16 transportoch odsunuli 19 291 osôb. Z Popradu odišlo od 24. júna do polovice septembra 1946 päť transportov so 6 001 osobami.

Sústredčovanie Nemcov do odsunového tábora v Petržalke (SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov)

156 Tamže. Pracovné a sústredčovacie tábory, zaradenci a sústredenci – používanie názvov. V praxi sa používal aj termín „záchytný tábor“ (napr. záchytný tábor pre Ukrajincov v Strážskom, ktorý fungoval od 29. 8. 1946 do 10. 11. 1946) a „zberné stredisko“ (napr. zberné stredisko pre príslušníkov ZSSR na bratislavskej Patrónke, prípadne stredisko pre odsun Juhoslovanov v Bratislave na Trnavskej ceste).

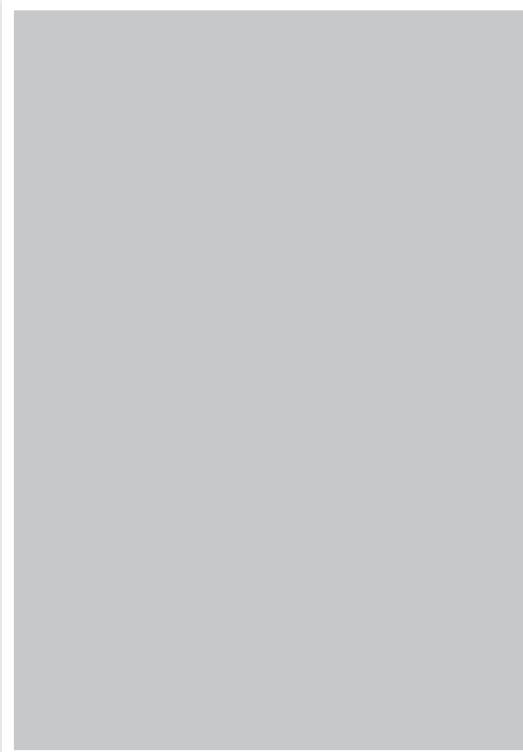
157 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 4. Rozhodnutie z 9. 3. 1946; Potreba personálu a miestností pre oddelenie V/5.

158 Tamže, š. 3. Odsun Nemcov zo Slovenska – určenie odsunovej oblasti pre juhovýchodnú oblasť Slovenska zo 7. 5. 1945; Odsun Nemcov zo Slovenska – určenie odsunovej oblasti pre juhovýchodnú oblasť Slovenska – dodatok z 31. 5. 1946.

Vzápäť po odsune osôb nemeckej národnosti sa jednotlivé odsunové tábory postupne rušili, resp. zlučovali. Začiatkom augusta 1946 rozhodlo Poverenictvo vnútra o pričlenení juhovýchodnej odsunovej oblasti k severovýchodnej a tábor v Košiciach zrušilo. V polovici septembra 1946 zanikol popradský tábor a funkciu odsunového tábora stratil aj petržalský tábor, ktorý aj nadalej slúžil ako sústredovací tábor. Západná a juhovýchodná odsunová oblasť sa tak pričlenili k stredoslovenskej oblasti. Do roku 1948 odišlo z odsunových táborov 27 riadnych a 12 čiastkových transportov. Do sovietskej a americkej okupačnej zóny v Nemecku v nich úrady odsunuli 32 546 osôb nemeckej národnosti.¹⁵⁹

Od zriadenia sústredovacích táborov do konca roku 1947 utieklo z táborov 2 152 osôb nemeckej národnosti. U väčšiny nebol zistený dátum zbehnutia, u iných bol zistený maximálne mesiac zbehnutia.¹⁶⁰

Internácia v sústredovacích táborech sa nedotkla občanov maďarskej národnosti v takej miere ako občanov nemeckej národnosti.¹⁶¹ Začiatkom roku 1946 sa v táborech nachádzalo 1 977 osôb maďarskej národnosti, z toho 83 zaradencov. Väčšinu z nich však len evidovali

V tábore pre Nemcov v Petržalke sa v apríli 1946 nachádzalo 1 930 osôb, z toho 175 detí do 6 rokov (SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov)

159 Súhrn odsunutých osôb nemeckej národnosti vyplýva zo zoznamu osôb vyvezených do Nemecka v roku 1946 a ďalších archívnych dokumentov. V konečnom čísle nie sú zahrnuté osoby, ktoré z transportov vysadili, resp. zahynuli na území Československa (61 osôb). Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 3. Zoznam osôb Nemcov v transportoch vyvezených do Nemecka v roku 1946 zo Slovenska; PV – prezídium, š. 70. Mesačná správa o činnosti VIII. odboru v mesiaci januári – decembri 1947. Podľa správy o Nemcoch na Slovensku bolo vyvezených v roku 1946 až 32 738 Nemcov, v roku 1947 ďalších 45. Spolu teda 32 783 Nemcov. Pozri: SNA, f. PV – sekretariát, š. 121. Nemci na Slovensku. Celková správa pre p. predsedu Dr. Čecha. Podľa ďalšieho materiálu Poverenictva vnútra bolo zo Slovenska do 31. 3. 1948 odsunutých 32 733 Nemcov. Pozri: SNA, f. PV – sekretariát, š. 90. Prehľadná mesačná správa o vykonanej práci v agende Nemci na Slovensku za mesiac marec 1948.

160 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 6. Soznam osôb nemeckej národnosti, ktoré zbehli zo všetkých táborov na Slovensku.

161 Treba ešte spomenúť, že niektoré osoby nemeckej národnosti boli v skutočnosti potrestané dvakrát. Zatiaľ čo zaradenci slovenskej a maďarskej národnosti odsúdení ľudovými súdmi boli z tábora prepustení po odpykaní trestu, zaradenci nemeckej národnosti boli ihneď odovzdaní odsunovému táboru v Novákoch. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 3. Prepúšťanie zaradencov z pracovných táborov po odpykaní trestu z 13. 9. 1946.

v petržalskom tábore pre Maďarov (v januári 1946 celkovo 1 505 osôb). Obývali súkromné domy v Petržalke, odkiaľ asi dve stovky z nich dochádzali do prikázanej práce.¹⁶² V súvislosti s uplatňovaním dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom z 28. februára 1946 vydalo Poverenictvo vnútra „za účelom technického pripravenia“ v polovici júna 1946 výnos, podľa ktorého mali byť do sústredovacieho tábora v Seredi (umiestneného v kasárňach bývalého ženijného pluku 3) sústredené všetky osoby maďarskej národnosti, vrátane rodinných príslušníkov, ktoré ľudové súdy odsúdili na základe §§ 1 – 4 nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR. Osoby odsúdené podľa § 5 citovaného nariadenia mali zostať v pôvodných táboroch; ich zoznam mali správy táborov predložiť V. odboru Poverenictva vnútra. Osoby maďarskej národnosti zaradené do táborov na základe uvedených paragrafov mali byť v budúcnosti umiestnené v táboroch vo Sv. Jure, Ústí nad Oravou (vrátane detašovaného oddielu v Slanici) a v Krupine.¹⁶³ Súčasne sa v táboroch spisovali Vyhlásenia. Osoby maďarskej národnosti, ktoré vyhlásili, že budú bývať v inej obci ako v Bratislave a Košiciach, mohlo PV z táborov prepustiť.¹⁶⁴

V apríli 1946 zriadilo Poverenictvo vnútra v bratislavskom tábore na Trnavskej ceste stredisko pre odsun Juhoslovanov. Ich stráženie zabezpečovala juhoslovanská vojenská stráž.¹⁶⁵ Osoby ukrajinskej národnosti sa od augusta do novembra 1946 sústredovali v záchytnom tábore v Strážskom, neskôr v repatriačnom stredisku na bratislavskej Patrónke. Občanov Sovietskeho zväzu internovali od 30. septembra 1946 v tábore na bratislavskej Patrónke, ktorý spravovalo Poverenictvo sociálnej starostlivosti spolu so sovietskymi bezpečnostnými orgánmi.

Začiatkom jesene 1946 bolo v prevádzke osem pracovných táborov. V polovici septembra 1946 zriadilo Poverenictvo vnútra pracovný tábor pre tzv. asociálov v Kralovanoch (okr. Dolný Kubín), kde zaradenci pracovali na regulácii Váhu a stavbe tunela. Koncom októbra, naopak, zanikli pracovné tábory v Cajle-Polesí, Megovej Doline a Slanci, a zaradencov presunuli na stavbu Oravskej priehrady. Začiatkom decembra 1946 Poverenictvo vnútra z hospodárskych a pracovných dôvodov presunulo tábor v Tichej Doline na zimné obdobie do Lubochne.

Koncom októbra 1946, po zastavení odsunu osôb nemeckej národnosti, evidovalo Poverenictvo vnútra v táboroch 5 962 osôb, z toho 2 862 mužov, 1 737 žien a 1 363 detí. Z národnostného hľadiska sa v táboroch nachádzali najmä Nemci (4 241), Slováci (960) a Maďari (666). Z počtu využívanych osôb (4 498) je možné dedukovať skutočný počet osôb v tábore. Zvyšných takmer 1 500 osôb sa liečilo v nemocničiach, trvalo pracovalo u rôznych zamestnávateľov mimo tábora, prípadne z táborov utieklo.¹⁶⁶

162 V polovici marca pracovali osoby maďarskej národnosti na výkopových prácach pod Kalváriou (30 osôb), na veliteľstve, resp. v kuchyni tábora (16, resp. 46), na Národnej bezpečnosti (3) a u rôznych zamestnávateľov (103). SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 7. Ranné hlásenie sústredovacieho tábora pre Maďarov Petržalka zo 14. 3. 1946.

163 Ženy sa mali zaraďovať len do tábora v Krupine. Pozri: SNA, f. PV – obežníky, š. 5. Zaradenci maďarskej národnosti, premiestnenie do sústredovacieho tábora v Seredi.

164 SNA, f. PV – obežníky, š. 5. Spísanie „prehlásení“ s osobami maďarskej národnosti v táboroch.

165 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 4. Stredisko pre odsun Juhoslávcov v Bratislave, Trnavská cesta – zriadenie.

166 SNA, f. PV – prezídium, š. 69. Mesačná správa o činnosti V. odboru v mesiaci októbri 1946.

V dôsledku zrušenia troch pracovných táborov bolo v novembri 1946 upravené zaraďovanie osôb do táborov. Mužov maďarskej národnosti zaraďovali do tábora vo Svätom Jure, ostatných práceschopných mužov (okrem osôb nemeckej národnosti) do tábora v Svätom Jure alebo Ústí nad Oravou a trvale práceneschopných do tábora v Krupine. Nemcov zaraďovali len do nováckeho tábora a ženy do tábora v Krupine.¹⁶⁷

K 1. decembru 1946 sa v pracovných táboroch nachádzalo 1 324 zaraďencov. Z tohto počtu bolo 589 osôb zaradených na základe súdneho rozhodnutia (písm. a/).¹⁶⁸ Ďalších 178 osôb bolo zaradených podľa písm. c/ a 567 osôb podľa písm. b/ a d/ nariadenia.¹⁶⁹ O ich zaradení rozhodla tzv. osobitná komisia Povereníctva vnútra. Komisiu pôvodne zriadili v auguste 1946 pri VI. (spravodajskom) odbore Povereníctva vnútra a V. odboru len zasielala svoje rozhodnutia na vykonanie. Formálne však boli tieto rozhodnutia chybné a vo väčšine prípadov preto neboli vykonané. Zbor povereníkov preto svojím rozhodnutím z 9. novembra 1946 osobitnú komisiu zreorganizoval a agendu spojenú s činnosťou komisie presunul do pôsobnosti 2. oddelenia V. odboru Povereníctva vnútra. Prednosta oddelenia Aladár Paštinský bol dekrétom povereníka vnútra z 30. novembra 1946 zároveň vymenovaný za predsedu osobitnej komisie. Komisia sa na ustanovujúcej schôdzi stretla ešte pred doručením dekrétov 27. novembra a prvé prípady prerokovala 4. decembra 1946.¹⁷⁰

Prechodom agendy osobitnej komisie zo VI. odboru na V. odbor Povereníctva vnútra stratila Štátnej bezpečnosti prehľad o trestných oznámeniach a kontrolu nad zaraďovaním osôb do táborov. Prednosta odboru Z¹⁷¹ Rudolf Viktorin preto žiadal prezídium Povereníctva vnútra, aby trestné oznámenia a návrhy okresných komisií dostávala osobitná komisia prostredníctvom odboru Z. Tu by sa doplnili poznatkami odboru, prípadne by získané informácie vložil odbor do vlastných kartoték. Viktorin ďalej žiadal, aby odbor štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva dostával aj rozhodnutia osobitnej komisie (s označením tábora, do ktorého treba zaraďanca dodať), a to z dôvodu doplnenia kartoték a dodania zaraďanca do tábora. Aby Štátnej bezpečnosti nebola úplne vyradená z celého procesu, požiadal Viktorin, aby v osobitnej komisii bol zastúpený jedným členom (bez právnického vzdelania) aj odbor Z.¹⁷²

Osobitná komisia pri Povereníctve vnútra fungovala do mája 1947, keď sa skončila platnosť nariadenia o pracovných táboroch. Za toto obdobie prerokovala 709 prípadov.

¹⁶⁷ SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 3. Osoby odsúdené ľudovými a priestupkovými súdmi na zaradenie do pracovného tábora.

¹⁶⁸ Zaraďencov odsúdených ľudovými súdmi bolo možné prideľovať na práce mimo tábora len hromadne a len na práce vykonávané z dôležitého verejného záujmu. Pozri: PV – obežníky, š. 3. Spolupráca pracovných a sústredovacích táborov s úradmi prác.

¹⁶⁹ SNA, f. PV – prezídium, š. 70. Mesačná správa o činnosti V. odboru v mesiaci novembri 1946.

¹⁷⁰ Tamže. Mesačná správa o činnosti V. odboru v mesiaci decembri 1946.

¹⁷¹ V novembri 1946 bol VI. (spravodajský) odbor premenovaný na odbor Z. Už začiatkom roku 1947 však dostal označenie VII. odbor. Pozri: MEDVECKÝ, Matej: *Za červené Slovensko. Štátnej bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : ÚPN, 2011, s. 35.

¹⁷² Za člena komisie navrhol mjr. Ludovíta Krampla, ktorý v roku 1946 organizoval sústreďovanie Nemcov zo Slovenska do táborov; za náhradníka kanc. správcu Jána Kubača. Pozri: SNA, f. PV – spravodajský odbor, š. 8. Osobitná komisia podľa 105/145 – sriadenie.

Prehľad činnosti Osobitnej komisie pri PV od decembra 1946 do apríla 1947¹⁷³

Mesiac	Počet za-sadnutí	Prerokované prípady	Rozhodnutie		
			o zaradení	o doplnení	o zamietnutí
december 1946	6	127	99	17	11
január 1947	?	98	?	?	?
február 1947	2	130	121	2	7
marec 1947	7	244	180	5	59
apríl 1947	5	110	79	7	24

Okresné komisie pre výber osôb navrhnutých na zaradenie do pracovného tábora vznikali až od septembra 1946. V trojčlennej komisii zasadal predseda okresného národného výboru (prípadne okresnej správnej komisie), predseda okresného súdu a okresný, resp. oblastný veliteľ NB. Okresná komisia mala „urýchlene a vyčerpáva-júcim spôsobom prejednať oznámenia o činnosti osôb (...), zistiť skutkový stav, zaistiť všetky dôkazné prostriedky a bezodkladne predložiť spisy osobitnej komisii zriadenej pri povereníctve vnútra“.¹⁷⁴

K 1. januáru 1947 bol v rámci organizačných zmien na Povereníctve vnútra V. odbor prečíslovaný na VIII. odbor. Jeho pracovná náplň však zostala bez zmeny.¹⁷⁵ Prednóstom odboru zostal aj nadálej súdny radca Imrich Skarba. Prvé (organizačné) oddelenie viedol hlavný radca NB Pavol Macháček, druhé (osobné a evidenčné) oddelenie hlavný komisár verejnej správy vnútornej Aladár Paštinský, tretie (materiálne) oddelenie hlavný komisár verejnej správy vnútornej Róbert Laukota, štvrté (likvidačné) oddelenie vládny radca Eduard Galvánek a piate (odsunové) oddelenie hlavný komisár verejnej správy vnútornej Emil Ďuriš.¹⁷⁶

Odbor spravoval začiatkom roku 1947 šesť pracovných a dva sústredčovacie tábory. V pracovných taboroch evidovali 1 054 mužov, 28 žien a 26 detí. V taboroch sa skutočne nachádzalo 911 osôb a z nich 716 pracovalo. Z národnostného hľadiska sa v taboroch nachádzali prevažne osoby slovenskej (594) a maďarskej národnosti (471). V porovnaní s údajmi zo začiatku roka 1946 tak stúpol počet zaradených osôb o viac ako 300, pričom v taboroch sa aj nadálej nachádzali, resp. evidenčne viedli aj deti. Počet pracujúcich vzrástol z 53 % na 68 %, v prípade porovnania so skutočným stavom zara-

173 Tabuľka vznikla na základe údajov z mesačných správ o činnosti V., resp. VIII. odboru Povereníctva vnútra. Pozri: SNA, f. PV – prezídium, š. 70.

174 Návrhy zasielala okresná komisia na Povereníctvo vnútra trojmo – dva na VI. odbor (vrátane dôkazov) a jeden na V. odbor, ktorý na základe rozhodnutia osobitnej komisie dal príslušnej stanici NB príkaz na predvedenie zaradenca a určil aj tábor, do ktorého mal byť zaradený. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 3. Okresné komisie pre výber osôb navrhnutých na zaradenie do pracovných táborov – vydanie obežnínika.

175 Tamže. Povereníctvo vnútra – rozvrh práce – zmena.

176 Archiv bezpečnostních složek (ABS), Praha, f. 310-20-1. Rozvrh práce Povereníctva vnútra v Bratislave na rok 1947.

dencov v táboroch dokonca na 78,5 %. Zmenilo sa aj národnostné zloženie osadenstva táborov. Znížil sa počet osôb nemeckej národnosti, ktoré postupne premiestňovali do sústredovacích táborov, štvornásobne vzrástol počet osôb slovenskej a takmer šesťnásobne počet osôb maďarskej národnosti. Počet príslušníkov strážnej služby sa výrazne nezmenil, civilné osoby však nahradili príslušníci ZNB.

Poverenictvo vnútra zrušilo počas roka 35 sústredovacích táborov a počet sústredených osôb klesol najmä pre odsun osôb nemeckej národnosti takmer desaťnásobne, z 20 351 na 2 145 osôb. Národnostná štruktúra táborov sa nezmenila, výrazne prevládali osoby nemeckej národnosti pred osobami slovenskej a maďarskej národnosti. Počet pracujúcich sa takmer nezmenil, pracovala štvrtina sústredených osôb. Strážnu službu vykonávali už len príslušníci NB, pričom ich počet sa znížil adekvátnie k skutočnému stavu osôb v táboroch.

Sústredovací tábor v Novákoch (SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov)

Prehľad táborov, početný stav a národnostné zloženie zaradencov zo začiatku roka 1947¹⁷⁷

Pracovný tábor	Muži	Ženy	Deti	Stravovaní	Pracuje	N	M	S	Č	O	NB	kapacita
Horná Štubňa	52	2	0	45	21/1	8	13	29	2	2	8	198
Kraľovany	69	5	0	74	69/5	0	41	33	0	0	7	250
Krupina	209	10	0	211	54/6	5	127	87	0	0	4	400
Lubochňa	116	0	11	122	122/0	2	85	38	1	1	8	160
Sv. Jur	221	2	0	192	179/2	12	140	69	0	2	12	300
Ústie	387	9	15	267	248/9	5	64	338	1	3	14	300
SPOLU	1054	28	26	911	693/23	32	471	594	4	8	53	1608
Sústredovací tábor	Muži	Ženy	Deti	Stravovaní	Pracuje	N	M	S	Č	O	NB	kapacita
Nováky	584	490	519	1383	279/93	1554	1	37	1	0	23	3000
Kopčany	214	204	134	512	120/76	346	30	157	12	7	15	2300
SPOLU	798	694	653	1895	399/169	1900	31	194	13	7	38	5300

Nevyužité kapacity táborov spolu s ukončením stavebných a sezónnych prác viedli k ďalšiemu rušeniu táborov. Povereníctvo vnútra zrušilo koncom februára 1947 „z hospodársko-administratívnych dôvodov“ tábor v Hornej Štubni a koncom apríla 1947 aj sústredovací tábor v bratislavských Kopčanoch. Ľubochniansky tábor navyše 25. apríla 1947 premiestnilo na pôvodné miesto do Tichej Doliny. Povereníctvo vnútra tak v máji 1947 spravovalo sústredovací tábor v Novákoch a pracovné tábory v Kraľovanoch, Krupine, Tichej Doline, Sv. Jure a Ústí nad Oravou.¹⁷⁸

Koncom februára 1947 sa v táborech nachádzalo 1 940 osôb. Až 771 z nich zaradili do tábora ľudové a policajné trestné súdy (písm. a/), 975 osôb dopravili do táborov na základe rozkazu hlavného veliteľa NB z 12. augusta 1946, resp. rozhodnutia osobitnej komisie Povereníctva vnútra (písm. b/ a d/). Zvyšných 194 tvorili tzv. asociáli.¹⁷⁹

Od zriadenia pracovných táborov do konca februára 1947 bolo do táborov zaradených 3 224 osôb. Až 1 605 osôb, teda takmer polovicu zaradili do táborov ľudové a policajné trestné súdy (písm. a/). Na základe rozkazu hlavného veliteľa NB

¹⁷⁷ SNA, f. PV – prezídium, č. 70. Mesačná správa o činnosti VIII. odboru v mesiaci januári 1947. Uvedené skratky: N (Nemci), M (Maďari), S (Slováci), Č (Česi), O (ostatné) a NB (príslušníci Národnej bezpečnosti).

¹⁷⁸ Pri sústredovacom tábore v Novákoch vznikol už vo februári 1947 pracovný oddiel zaradencov, ktorý nahradil odsunuté osoby nemeckej národnosti na prácach v tábore. V marci 1947 do oddielu premiestnili 24 zaradencov-odborníkov z tábora vo Svätom Jure, ktorí mali pomáhať pri rekonštrukčných prácach a hospodárstve tábora. Do začiatku apríla mal byť rozšírený do počtu 50 – 100 mužov. Pozri: SNA, f. PV – prezídium, š. 70. Mesačná správa o činnosti VIII. odboru v mesiaci februári 1947 a marci 1947; f. PV – obežníky, š. 8. Pracovný oddiel pri sústredovacom tábore Nováky – úprava.

¹⁷⁹ SNA, f. PV – prezídium, š. 70. Mesačná správa o činnosti VIII. odboru v mesiaci februári 1947.

z 12. augusta 1946, resp. rozhodnutia osobitnej komisie Povereníctva vnútra (písm. b/ a d/) dopravili do táborov 1 297 osôb. Zvyšných 322 tvorili tzv. asociálne osoby (písm. c/).¹⁸⁰

V období ukončenia platnosti nariadenia č. 105/1945 Zb. n. SNR sa v táboroch nachádzalo 654 osôb – 337 osôb zaradili do tábora ľudové a policajné trestné súdy (písm. a/), 35 osôb dopravili do táborov na základe rozkazu hlavného veliteľa NB z 12. augusta 1946, resp. rozhodnutia osobitnej komisie Povereníctva vnútra (písm. b/ a d/) a 282 tzv. asociálov.¹⁸¹

Rozmiestnenie pracovných a sústredovoacích táborov na Slovensku v rokoch 1945 – 1948¹⁸²

4. Obdobie tzv. právneho vákua a prijatie nariadenia o pracovných útvaroch

Platnosť nariadenia o pracovných táboroch bola stanovená od 1. mája 1945 na obdobie dvoch rokov. Stranícki a štátni funkcionári si uvedomovali, že začiatkom mája 1947 prestane existovať právny dôvod na izoláciu osôb v pracovných táboroch

180 SNA, f. PV – bezpečnostný odbor, š. 456. Bez názvu, nedatované. Dokument obsahuje zhrnutie činnosti ZNB v polovici 1947. Je nekompletný – chýba päť strán, vrátane titulnej. Vznikol v máji, resp. v júni 1947.

181 Tamže. Mesačná správa o činnosti VIII. odboru v mesiaci máji 1947.

182 Číselné označenie táborov pozri v prílohe č. 1.

a zaradené osoby budú postupne prepustené. S dostatočným časovým predstihom preto iniciovali v tomto smere legislatívne kroky.

Prezídium Povereníctva vnútra v novembri 1946 vypracovalo návrh nariadenia, ktorý doplňal nariadenie o zriadení pracovných táborov.¹⁸³ Navrhovalo doplniť § 2 o písm. e/, podľa ktorého by sa do táborov zaraďovali aj osoby potrestané pre neoprávnené prekročenie štátnych hraníc a súčasne pre nedovolený vývoz, dovoz alebo dopravu predmetov cez štátne hranice. Predloženie návrhu zdôvodňovalo potrebou izolovať osoby, ktoré bez povolenia prechádzajú cez štátne hranice a poškodzujú štátne záujmy nepriaznivou propagandou, spravodajskou činnosťou a priekupníctvom.¹⁸⁴ Predložená osnova nariadenia však ešte neobsahovala ustanovenie o predĺžení platnosti pôvodného nariadenia.

Povereníctvo vnútra 23. novembra 1946 zaslalo návrh na pripomienkovanie legislatívному zboru, ktorý sa návrhom zaoberal 10. decembra 1946. Upravený návrh si následne na schôdzi konanej 7. januára 1947 osvojil Úrad Predsedníctva Zboru povereníckov. Súhlas s predloženým návrhom vyslovilo 21. januára 1947 aj Predsedníctvo SNR a pridelilo ho na prerokovanie právnemu výboru. Výbor prerokoval návrh na svojej schôdzi 28. januára 1947 a odporučil plénu SNR schváliť ho v podobe predloženej Zborom povereníckov.¹⁸⁵ Úrad Predsedníctva SNR následne zaslal schválený návrh vláde ČSR, aby oňom podľa I. článku tretej pražskej dohody rozhodla. Československá vláda sa návrhom zaoberala 25. februára 1947 a uznesla sa, že „*nesouhlasí s tím, aby SNR tutto osnovu dále projednávala*“, pretože upravuje otázky celoštátnej povahy.¹⁸⁶ Predsedníctvo SNR sa preto na svojom zasadnutí 13. marca 1947 uzneslo predložiť návrh na rozhodnutie rozhodcovskému zboru. Napokon tak neurobilo, pretože v súvislosti s priatím zákona č. 15/1947 Zb. o stíhaní čierneho obchodu (z 13. 2. 1947), ktorý umožňoval zaradenie čiernych obchodníkov do donucovacej pracovne, Povereníctvo vnútra návrh ako bezpredmetný stiahlo z legislatívneho procesu.

Povereníctvo vnútra následne vypracovalo nový návrh. Obsahoval ustanovenie o predĺžení platnosti nariadenia o zriadení pracovných táborov do 30. apríla 1949 a ustanovenie upravujúce, v súlade s medzičasom prijatými právnymi normami, kategórie osôb, ktoré mali byť zaradené do pracovných táborov. Návrh doručili 22. marca 1947 Úradu Predsedníctva SNR, jeho legislatívny zbor sa návrhom zaoberal o tri dni neskôr. Následne 11. apríla 1947 sa návrhom zaoberal Zbor povereníckov. Predložený

183 Pozri: SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 678.

184 SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 926. Návrh Sboru povereníckov. Nariadenie SNR zo dňa ... 1947, ktorým sa doplňuje nariadenie o zriadení pracovných táborov.

185 Tamže. Zpráva právneho výboru o návrhu Sboru povereníckov na vydanie nariadenia, ktorým sa doplňuje nariadenie o zriadení pracovných táborov.

186 Vláda argumentovala, že „*jak nařízení č. 105/1945 Sb. N. SNR, které se navrženým nařízením má doplňit, tak i toto navržené nařízení upravují věci, které jsou celostátní a společné zejména podle ustanovení čl. II, odst. 2, č. 2, 3, 9 a 16 dohody ze dne 2. června 1945 a navržená úprava se dotýká základních práv a svobod občanských, jde o zásadní úpravu otázky vnitřní bezpečnosti a o věci pasové a konečně též o otázky unifikace práva, zejména trestního, jakož i administrativního a soudního řízení*“. V liste adresovanom legislatívному odboru Úradu Predsedníctva SNR ďalej uviedlo, že ministerstvo vnútra pripravuje osnovu celoštátneho zákona o opatreniach proti nedovolenému prechodu štátnych hraníc cudzincami, ktorý bude prihliadať aj na zvláštne potreby Slovenska. Pozri: SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 678.

návrh si neosvojil a uznesol sa vypracovať nový návrh, ktorý by nemenil ustanovenia pôvodného nariadenia, len by predlžil jeho platnosť.¹⁸⁷ Návrh, ktorý predsedca Zboru povereníkov Gustáv Husák obratom zaslal Predsedníctvu SNR, obsahoval jediné ustanovenie o predĺžení platnosti nariadenia do 1. mája 1948.¹⁸⁸ Predsedníctvo SNR 23. apríla 1947 vyslovilo s návrhom súhlas a pridelilo ho na prerokovanie právnemu výboru. Ten návrh 6. mája 1947 bez pripomienok schválil v predloženom znení. Podľa bežného postupu mal byť návrh následne predložený vláde ČSR. Na základe telefonickej príkazu predsedu SNR Jozef Lettricha z 10. mája 1947 bol však napokon vrátený Predsedníctvu SNR.

Tento krok treba chápať v širších súvislostiach. Nariadenie o zriadení pracovných táborov malo pomerne veľa odporcov. Kritizovali ho zástupcovia Demokratickej strany, pražská vláda, ale aj širšia verejnosť. Poslanec Štefan Kočvara na 29. schôdze Dočasného Národného zhromaždenia republiky Československej v apríli 1946 uviedol, že „*pojmová sírka, nepresnosť, a doterajšia nejasnosť niektorých termínov je takého rázu, že Poverenictvo vnútra, počasné jeho príslušný orgán je tu absolútnym pánom nad osobnou slobodou každého občana na Slovensku bez toho, že by tento mal zákonom zaručenú možnosť obrany a obhajoby proti insinuáciám, krivým obvineniam, pomstychtivému udavačstvu a podobne*“. Zdôraznil, že obmedzovanie osobnej slobody bez právoplatného súdneho rozhodnutia je nedemokratické a tuho zaváňa fašistickými metódami. Prijatie nariadenia v roku 1945 je podľa jeho slov čiastočne možné obhájiť len nekonsolidovanosťou pomerov v tomto období.¹⁸⁹

Československá vláda upozorňovala na skutočnosť, že prijatím nariadenia o pracovných táborech porušila Slovenská národná rada pražskú dohodu z 2. júna 1945, podľa ktorej patrila otázka občianskych práv a slobôd výlučne do kompetencie Národného zhromaždenia. Kritizovala aj to, že nariadenie upiera slovenským občanom právo na obhajobu a právneho zástupcu, a tak je v rozpore s Ústavnou listinou Československej republiky.¹⁹⁰

Slovenská verejnosť prijímalu zriadenie pracovných táborov opatrne. Slovné spojenie pracovný tábor vyvolávalo v spoločnosti reminiscencie na II. svetovú vojnu a najmä bezprostredne po skončení vojnového konfliktu si ho spájala s nacistickými koncentračnými tábormi, o ktorých hrôzach sa na stránkach dennej tlače pravidelne zverejňovali osobné svedectvá obetí. Podobná právna norma navyše v Čechách a na Morave neexistovala, hoci problematiku nútenej práce tu upravovalo viacero administratívnych predpisov a nariadení. Koncom októbra 1945 zaviedol dekrét prezidenta republiky č. 126 /1945 Zb. zvláštne nútene prácovné oddiely pre odsúdencov ľudovými

187 Tamže. Prípis Úradu Predsedníctva Sboru povereníkov z 12. 4. 1947.

188 Ročné predĺženie platnosti obhajoval potrebou „aby nariadenie bolo účinné najmä v dobe dvojročného budovania štátu, keď bude iste potrebné prísnejsie zakročiť proti osobám, ktoré svojimi činmi prekážajú hospodársku výstavbu štátu, prípadne ju ohrozujú“. Pozri: SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 927. Dôvodová správa k návrhu nariadenia SNR, ktorým sa predlžuje platnosť nariadenia č. 105/1945 Sb. n. SNR o zriadení pracovných táborov.

189 Štefan Kočvara takto vystúpil pred blížiacimi sa volbami v apríli 1946 proti návrhu odňať zaradencom pracovných táborov volebné právo. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/029schuz/s029006.htm>.

190 VARINSKÝ, Vladimír: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 27.

súdmi.¹⁹¹ Už predtým bol prijatý dekrét prezidenta republiky č. 88/1945 Zb., ktorý zaviedol všeobecnú pracovnú povinnosť pre mužov vo veku 16 až 55 rokov a pre ženy vo veku 18 až 45 rokov. Slováci na Slovensku boli však postihovaní tvrdšie ako Česi v Česku. Neplatí to ale vo vzťahu k menšinovému obyvateľstvu. V Čechách a na Morave bolo už v júni 1945 nemecké obyvateľstvo vysídlené alebo zaradené do táborov.¹⁹²

Rozhodujúcim pre ďalšie legislatívne pokračovanie sa však stal článok Daniela Kmefa *Koncentrační tábory na Slovensku*, ktorý 8. mája 1947 uverejnil časopis *Svobodný zítrek*.¹⁹³ Autor v ňom informoval českú verejnosť o existencii pracovných táborov na Slovensku, pričom nariadenie o ich zriadení charakterizoval ako „*nezákonné kodifikované gestapáctvo*“. V článku uvádzal, že na Slovensku sú koncentračné tábory, v ktorých je možné internovať občanov bez riadneho súdneho rozsudku; o ich zaradení rozhoduje *zvláštna komisia vymenovaná povereníkom vnútra*, ktorá môže „*tajným rízením udelať z každého obyvateľa Slovenska zařazenca PT*“.¹⁹⁴

Ohlas článku v spoločnosti bol taký veľký, že sa Predsedníctvo SNR rozhodlo nepredložiť návrh na predĺženie platnosti nariadenia č. 105/1945 Zb. n. SNR do pléna SNR a 20. mája 1947 sa uzneslo zaujať stanovisko až po prerokovaní ďalšieho postupu s poveríkmi vnútra a spravodlivosti.¹⁹⁵

V rámci vnútornej diskusie na Povereníctve vnútra predložil už 15. mája 1947 VIII. odbor legislatívnemu odboru vlastné stanovisko k riešeniu otázky pracovných táborov. Navrhoval v budúcnosti používať pomenovanie *pracovný útvar*, aby nebol zdôraznený princíp izolácie osôb; zaraďovať do nich osoby len na základe rozhodnutia súdu, a vylúčiť tak pôsobnosť osobitnej komisie a výberových komisií, ako aj odstrániť z nariadenia ustanovenie o zaradovaní osôb, ktoré nenastúpili do zamestnania, resp. ho zanechali.¹⁹⁶ Povereník vnútra Mikuláš Ferjenčík uvedené pripomienky neakceptoval

191 Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, částka 53, č. 126/1945 Sb. Dekret prezidenta republiky ze dne 27. 10. 1945 o zvláštních nucených pracovných oddílech.

192 O problematike nútenej práce v Čechách a na Morave pozri: STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*. Praha : Academia, Naše vojsko, 1991; STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*. Opava : Tilia, 1996; STANĚK, Tomáš: *Internierung und Zwangsarbeit. Das Lagersystem in den böhmischen Ländern 1945 – 1948*. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. Bd. 92. München : R. Oldenbourg Verlag, 2007.

193 KMEŤ, Daniel: Koncentrační tábory na Slovensku. In: *Svobodný zítrek*, III, č. 19, 8. 5. 1947, s. 9. Podnetom na napsanie článku bola internácia 31 žien, ktoré 15. marca 1947 pred budovou Okresného národného výboru v Piešťanoch žiadali zásah v prospech súdeného prezidenta Slovenskej republiky Jozefa Tisa.

194 Na Kmeťov článok reagoval príspevok redaktora Karola Makovího *I bez rozsudku možno za ostnatý drót*, ktorý uverejnil denník *Čas* 8. 6. 1947. Informoval v ňom o živote v šiestich pracovných táboroch. Pozri: MAKOVÍNÍ, Karol: *I bez rozsudku možno za ostnatý drót*. In: *Čas*, IV, č. 129, 8. 6. 1947, s. 5.

195 Zo správy prednosta 1. oddelenia VIII. odboru Povereníctva vnútra: „*Dňa 14. mája 1947 o 12-tej hodine v neprítomnosti prednosta odboru, oznámil mi hl. radca Dr. Barták z legislatívneho odboru PV, že podľa telefonického rozhovoru s Predsedníctvom SNR návrh, podaný na predĺženie nar. č. 105/1945 Zb. n. SNR nebude už plénom SNR prerokovaný, vzhľadom na článok časopisu „Svobodný zítrek.“* SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 21. Reakcia na článok Daniela Kmefa v časopise *Svobodný zítrek*.

196 Aby boli osoby do pracovných útvarov zaraďované len na základe súdneho rozsudku, navrhoval VIII. odbor Povereníctva vnútra zaraďovať osoby uvedené v §2 písm. b/ a tzv. asociálne osoby výlučne rozhodnutím riadneho alebo administratívneho súdu (v prípade tzv. asociálov navrhoval využiť zákonný článok XXI z roku 1913 o nebezpečných zahálačoch). Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 24. Otázka pracovných táborov.

a 30. mája 1947 zaslal predsedovi SNR stanovisko, v ktorom navrhoval predĺžiť platnosť nariadenia o zriadení pracovných táborov. Neuviedol pritom žiadne relevantné dôvody. Pomerne stroho konštatoval, že u osôb zaradených do táborov rozhodnutím ľudových súdov (na základe nar. č. 33/1945 Zb. n. SNR a vykonávacieho nar. č. 55/1945 Zb. n. SNR) nie je na ich ďalšie zotrvanie v táboroch potrebné predĺžiť platnosť nariadenia o zriadení pracovných táborov, naopak osoby zaradené do táborov na základe administratívnych opatrení by v prípadne nepredĺženia platnosti nariadenia museli byť z táborov prepustené a „*verejná správa vnútorná by stratila účinný prostriedok na stíhanie nežiadúcich živov*“.¹⁹⁷

Článok D. Kmeťa mal veľký ohlas (*Svobodný zítrek*)

¹⁹⁷ SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 678. Referát legislatívneho odboru z 23. 7. 1947 vo veci návrhu Sboru povereníkov, ktorým sa predlžuje platnosť nariadenia č. 105/1945 Sb. n. SNR o zriadení pracovných táborov.

Povereník spravodlivosti Ivan Štefánik, v protiklade so stanoviskom povereníka vnútra, navrhoval nepredĺžovať platnosť nariadenia o zriadení pracovných táborov. Podľa jeho názoru bolo zaraďovanie osôb do táborov bez rozhodnutia súdu v rozpore s ústavou, a preto navrhoval internovať osoby na základe rozhodnutí riadnych a administratívnych súdov v donucovacích pracovniach, ktoré spravovalo ministerstvo spravodlivosti podľa zákonného článku XXI/1913 a ministerského nariadenia č. 16 000/1916 I. M. Svoj návrh zdôvodňoval zjednodušením evidencie výkonu trestov (iba u štátneho zastupiteľstva) a odbremenením verejnej správy vnútornej. Za logické tiež považoval, aby vyslovené tresty vykonávalo Povereníctvo spravodlivosti, ktoré na to má priestorové aj rozpočtové podmienky.¹⁹⁸

Predsedníctvo SNR si 7. júla 1947 osvojilo návrh I. Štefánika a žiadalo, aby povereníctvo „urýchlene“ rozposlalo návrh na zmenu a doplnenie vykonávacieho nariadenia č. 55/1945 Zb. n. SNR na pripomienkové pokračovanie ústredným úradom v Bratislave. Povereníctvo spravodlivosti predložilo osnovu vykonávacieho nariadenia až po štvornásobnej urgencii v polovici septembra 1947.¹⁹⁹ Koncom mesiaca sa návrhom zaoberal legislatívny odbor²⁰⁰

**Povereník spravodlivosti Ivan Štefánik
(Archív Múzea SNP)**

198 Tamže.

199 Ustanovenia vykonávacieho nariadenia č. 55/1945 Zb. n. SNR sa mali zmeniť, resp. doplniť nasledovne: § 36 ods. 3: „Ak miestny ľudový súd vyslovil v rozsudku zadelenie do pracovného útvaru, predseda senátu zašle jedno vyhotovenie rozsudku štátному zastupiteľstvu, v ktorého obvode má miestny ľudový súd sídlo. Toto štátne zastupiteľstvo zariadi dodanie odсудeného do pracovného útvaru“; §72 ods. 2: „Povereníctvo spravodlivosti zriadi podľa potreby pracovné útvary (§§ 5 a 8 ods. 1 nariadenia), upraví výkon trestu v týchto útvaroch a vydá po schválení Sborom povereníkov predpisy o organizácii, správe, disciplinárnom poriadku, ako aj o náležitostach osôb zaradených do týchto útvarov“. Tamže. Osnova Vykonávacieho nariadenia Zboru povereníkov zo dňa ... 1947, ktorým sa mení a doplňuje vykonávanie nariadenie č. 55/1945 Sb. n. SNR k nariadeniu č. 33/1945 Sb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva.

200 Na rokovaní legislatívneho odboru 26. 9. 1947 navrhol zástupca Povereníctva vnútra, aby do osnovy nariadenia bol vsunutý čl. II., ktorým by Povereníctvo spravodlivosti prevzalo fond pracovných táborov. Legislatívny odbor sa zaoberal otázkou, či by sa právna úprava nemala riešiť prvotnou normou, t. j. nariadením SNR. Vzhľadom na zdôvodnosť legislatívneho pokračovania a obmedzenej platnosti nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR (do 31. 12. 1947) sa priklonil k vydaniu vykonávacieho nariadenia. Na nasledujúcej schôdzke legislatívneho odboru tlmočil zástupca Povereníctva vnútra želanie povereníka, aby osnova bola predložená Zboru povereníkov v pôvodne navrhovanej norme. Zároveň odmiel doplnenie osnovy o ustanovenie o prechode majetku na Povereníctvo spravodlivosti so slovami, že „likvidáciou majetku pracovných táborov by bolo povereníctvo spravodlivosti príliš zaťažené“. Správu o posudzovaní vykonávacieho nariadenia legislatívnym odborom a právnym výborom vypracoval legislatívny odbor 21. 10. 1947. Pozri: SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 678. Výpis zo zápisnice o 32. schôdzke legislatívneho odboru, konanej 26. 9. 1947 na Úrade Predsedníctva SNR; Zápis o 33. schôdzke legislatívneho sboru dňa 30. 9. 1947 v zasadacej sieni na Októbrovom námestí.

a v polovici októbra aj právny výbor, ktorý informoval Predsedníctvo SNR, že otázku pracovných táborov treba riešiť novelou vykonávacieho nariadenia č. 55/1945 Zb. n.²⁰¹ Predsedníctvo SNR na svojom zasadnutí 14. novembra 1947 vzalo na vedomie referát legislatívneho odboru a uznesenie právneho výboru a súhlásilo, aby sa návrh Poverenictva spravodlivosti zasnal Zboru povereníkov na schválenie. Archívne dokumenty, ktoré by ozrejmovali ďalšie legislatívne pokračovanie, sa zatiaľ nepodarilo nájsť. Vykonávanie nariadenie však napokon nebolo vydané. Dôvody môžeme hľadať v ukončení platnosti nariadenia SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR koncom roka 1947, ale aj v udalostiach z jesene roku 1947 a politických zmenách po februári 1948.

Po skončení platnosti nariadenia o zriadení pracovných táborov sa otvorila otázka, čo so zaradenými osobami. V táboroch mohli aj nadálej internovať osoby odsúdené ľudovými súdmi na základe nariadenia č. 33/1945 Zb. n. SNR zánikom právnej normy však Poverenictvo vnútra fakticky stratilo možnosť zriaďovať a viesť pracovné tábory, ako aj disponovať majetkom uloženým vo fonde pracovných táborov. Z hospodárskeho hľadiska to znamenalo, že ďalšie fungovanie pracovných táborov muselo byť plne hradené z prostriedkov tábora.

Poverenictvo vnútra preto postupne rušilo pracovné tábory a z táborov prepúšťalo osoby zaradené podľa písma. b – d / § 2 nariadenia o zriadení pracovných táborov. Koncom mája 1947 evidoval VIII. odbor Poverenictva vnútra 1 141 zaradencov. V táboroch sa nachádzalo 654 osôb, zvyšní boli na úteku (416 osôb), na liečení, prípadne mali pobyt vtáboore prerušený (71 osôb). V júni klesol počet evidovaných zaradencov na 872, v júli na 751 a v auguste na 646, pričom podľa hlásenia prednostu odboru sa už v táboroch nenachádzali žiadne osoby zaradené na základe písma. b/ – d/ § 2 nariadenia o zriadení pracovných táborov. Prehľad počtu zaradencov v mesiacoch máj až november 1947 sa nachádza v tabuľkách. Kvôli porovnaniu agendy je v tabuľke uvedený aj stav z februára 1947.²⁰²

Prehľad o počte osôb zaradených do pracovného tábora na základe písma. a/ § 2 nar. č. 105/1945 Zb. n. SNR (na základe rozsudku ľudových súdov)

rok 1947	Evidovaní	V tábore	Zbehovia	Prerušené zaradenie/ nemocničné liečenie
február	2870	771	23	?
máj	605	337	209	59
jún	599	329	208	62
júl	615	341	206	68
august	646	356	212	74
september	704	369	?	?
október	632	323	203	106
november	646	332	207	107

201 Tamže. Návrh Poverenictva spravodlivosti na vydanie nariadenia Sboru povereníkov o zmene a doplnení vykonávacieho nariadenia č. 55/1945 Sb. n. SNR.

202 Počet evidovaných vo februári 1947 zahŕňa aj osoby už prepustené z táborov (1 070), do táborov nedodané osoby (6), resp. osoby nachádzajúce sa v trestnici (1 265). Tabuľky boli vypracované na základe mesačných správ o činnosti VIII. odboru Poverenictva vnútra. Pozri: SNA, f. PV – prezídium, š. 70.

**Prehľad o počte osôb zaradených do pracovného tábora na základe písm. b/, d/ § 2
nar. č. 105/1945 Zb. n. SNR**

Rok 1947	Evidovaní	V tábore	Zbehovia	Prerušené zaradenie/ nemocničné liečenie
február	1297	975	140	?
máj	93	35	46	12
jún	69	10	41	14
júl	24	0	24	0
august	0	0	0	0
september	0	0	0	0
október	0	0	0	0
november	0	0	0	0

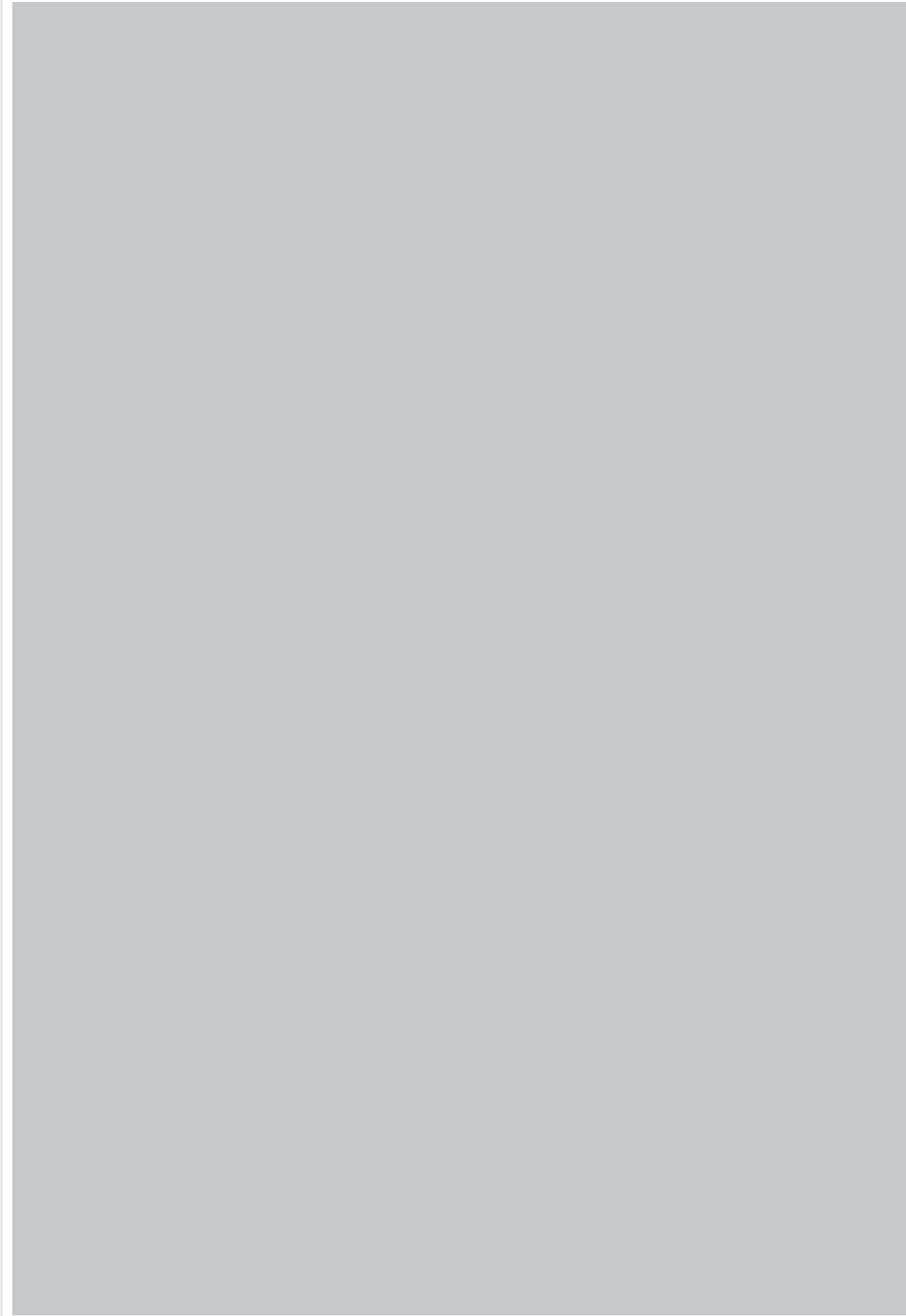
**Prehľad o počte osôb zaradených do pracovného tábora na základe písm. c/ § 2
nar. č. 105/1945 Zb. n. SNR**

Rok 1947	Evidovaní	V tábore	Zbehovia	Prerušené zaradenie/ nemocničné liečenie
február	322	194	?	?
máj	443	282	161	0
jún	204	142	62	0
júl	112	112	0	0
august	0	0	0	0
september	0	0	0	0
október	0	0	0	0
november	0	0	0	0

V dôsledku ukončenia platnosti nariadenia o pracovných táboroch a znižovania početného stavu zaradencov zrušilo Poverenictvo vnútra koncom júna 1947 tábor v Krupine, v polovici júla 1947 tábory v Tichej Doline a v Kraľovanoch a o mesiac neskôr aj tábor vo Svätom Jure. Zaradencov týchto táborov premiestnilo do pracovného tábora v Ústí nad Oravou na stavbu Oravskej priehrady.²⁰³

Súvis postupného prepúšťania osôb s ukončením platnosti nariadenia je badateľný aj na klesajúcim počte osôb slovenskej a maďarskej národnosti v tábo-

203 Koncom júla 1947 mal byť zrušený aj tábor v Ústí nad Oravou. Prednosta VIII. odboru PV uviedol ako dôvod skutočnosť, že v zimnom období zaradenci nemôžu pracovať a udržanie tábora z vlastných prostriedkov by nebolo možné. Na žiadost firmy Tvorba, ktorá stavbu realizovala, a zákrok Poverenictva techniky bolo „v záujme dvojročného budovateľského plánu“ rozhodnutie napokon zrušené. Firma sa zaviazala platiť v zimnom období za každého zaradencu na deň paušál 30 Kčs. Pozri: SNA, f. PV – prezidium, š. 70. Mesačná správa o činnosti VIII. odboru v mesiaci novembri 1947.

roch. Koncom apríla 1947 sa v piatich pracovných a dvoch sústredovočacích táboroch nachádzalo 586 osôb slovenskej národnosti a 299 osôb maďarskej národnosti. O štyri mesiace neskôr, v auguste 1947, bolo v jednom pracovnom a jednom sústredovočacom tábore 137 osôb slovenskej a 106 osôb maďarskej národnosti. Počet osôb uvedených národností sa teda znížil o 72,5 %. V oboch táboroch naďalej zostávalo 243 zaradencov.²⁰⁴

Pre osoby odsúdené do táborov ľudovými súdmi zriadil 20. októbra 1947 prednosta VIII. odboru PV Imrich Skarba pracovný útvar pri sústredovočacom tábore v Novákoch. Po administratívnej stránke bol pracovný útvar samostatný, po stránke dozoru však podliehal veliteľovi sústredovočacieho tábora, ktorý mu určoval aj celkový rozsah činnosti. Správcom útvaru sa stal strážm. Štefan Štefek.²⁰⁵

V súvislosti so znižovaním počtu táborov a zaradených osôb sa uskutočnila aj reorganizácia VIII. odboru Povereníctva vnútra. Začiatkom decembra 1947 sa počet oddelení zredukoval z piatich na tri. Agendu druhého oddelenia prevzalo prvé oddelenie (administratíva pracovných táborov), ktoré zabezpečovalo: zriaďovanie a rušenie táborov, ako aj archívnu likvidáciu zrušených táborov; organizáciu táborov po stránke administratívnej, bezpečnostnej, poriadkovej, disciplinárnej, pracovnej, zdravotnej a výchovnej; výkon trestov v pracovných útvaroch; evidenciu zaradených osôb, pátranie po zbehoch a osobné veci zaradencov. Súčasťou odboru bolo ešte druhé (pôvodne piate – odsunové) oddelenie a tretie (materiálno-likvidačné) oddelenie.²⁰⁶

Od zriaadenia pracovných táborov v roku 1945 do konca roku 1947 si v nich odpykalo trest 1 387 osôb zaradených ľudovými súdmi v celkovej dĺžke 704 rokov, 6 mesiacov a 14 dní.²⁰⁷ Začiatkom roku 1948 sa v dvoch táboroch nachádzalo 174 osôb. Povereníctvo vnútra pritom evidovalo až 519 zaradencov (503 mužov a 16 žien). Nachádzali sa na liečení (18), na útek (287), mali prerušený pobyt v tábore (37) alebo sa z iných príčin v tábore nenachádzali (3). Z národnostného hľadiska bolo v táboroch 254 osôb maďarskej národnosti, 191 osôb slovenskej národnosti, 63 osôb nemeckej národnosti a 11 osôb inej národnosti.²⁰⁸

204 Sústredovočiaci tábor v Novákoch mal 10 zaradencov nemeckej národnosti, 22 zaradencov maďarskej národnosti a 15 zaradencov slovenskej národnosti. Pracovný tábor v Ústí nad Oravou evidoval 6 zaradencov nemeckej národnosti, 72 zaradencov maďarskej národnosti, 113 zaradencov slovenskej národnosti, 3 zaradencov českej národnosti a 2 zaradencov inej národnosti.

205 SNA, PV – pracovný tábor, š. 21. Zriadenie pracovného útvaru pri sústredovočacom tábore v Novákoch.

206 SNA, f. PV – prezidium, š. 14. Mesačná správa o činnosti VIII. odboru v mesiaci decembri 1947; PV – pracovné tábory, š. 21. VIII. odbor PV – organizačné zmeny.

207 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25. Mesačná správa o činnosti VIII. odboru za mesiac január 1948.

208 Tamže.

Prehľad pracovných táborov zriadených na základe nariadenia č. 105/1945 Zb. n. SNR.²⁰⁹

Umiestnenie tábora	Zriadenie tábora	Zrušenie tábora
Svätý Jur, okr. Bratislava	15. 11. 1945	15. 8. 1947
Nitrianska Streda, okr. Topoľčany	15. 11. 1945	14. 4. 1946
Ústie nad Oravou, okr. Trstená	15. 11. 1945	
Krásna nad Hornádom, okr. Košice	15. 11. 1945	1. 2. 1946
Táloš, okr. Galanta	15. 11. 1945	25. 11. 1945
Nebojsa, okr. Galanta	25. 11. 1945	1. 2. 1946
Nováky	1. 12. 1945	1. 4. 1946
Megova Dolina, okr. Nová Baňa	7. 12. 1945	31. 10. 1946
Cajla – Polesie, okr. Modra	14. 12. 1945	31. 10. 1946
Horná Štubňa, okr. Martin	15. 12. 1945	28. 2. 1947
Moravský Sv. Ján, okr. Malacky	20. 12. 1945	3. 6. 1946
Krupina	1. 2. 1946	30. 6. 1947
Slanec, okr. Košice	1. 2. 1946	31. 10. 1946
Tichá Dolina, okr. Lipt. Sv. Mikuláš	1. 5. 1946 25. 4. 1947	1. 12. 1946 15. 7. 1947
Kraľovany, okr. Dolný Kubín	16. 9. 1946	15. 7. 1947
Lubochňa, okr. Ružomberok	1. 12. 1946	25. 4. 1947

V novej mocensko-politickej situácii po februári 1948 mala formujúca sa politická elita na Slovensku eminentný záujem na urýchlenom prijatí novej legislatívnej normy a formálnom obnovení inštitútu pracovných táborov na Slovensku.

Už začiatkom marca 1948 sa uskutočnili personálne zmeny vo vedení odborov Poverenictva vnútra. Z funkcie prednosti VIII. odboru odišiel Imrich Skarba (stal sa prednóstom V. odboru) a do čela odboru nastúpil Jozef Lietavec.²¹⁰ Poverenictvo vnútra následne pripravilo osnovu nariadenia, ktorým sa obnovovalo nariadenie

209 Vladimír Varinský hovorí o existencii 17, resp. 18 pracovných táborov v rokoch 1945 – 1948, rátajúc ako pracovný tábor aj tábor vo Veľkých Kapušanoch (1945 – 5. 1. 1946), resp. v Slanici, okr. Námestovo. Pozri: VARINSKÝ, Vladimír: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 24 – 25. O zriadenie pracovného tábora vo Veľkých Kapušanoch požiadal Okresný národný výbor v Prešove Poverenictvo vnútra 3. 1. 1946. Mal byť umiestnený v barakoch tábora z bývalého režimu a zaradenci mali pracovať na obnovení trate Prešov – Strážske. Všetky potrebné náležitosti mal hradieť okresný národný výbor v Prešove, ktorý Poverenictvo vnútra žiadal len o súhlas so zriadením. Svoju požiadavku urgoval v polovici februára. O päť dní neskôr dal povereník vnútra V. odboru príkaz zriadíť po dohode s Okresným národným výborom v Prešove pracovný tábor vo Veľkých Kapušanoch. Tým sa končia zmienky o tábore a v ďalších archívnych dokumentoch sa už neobjavuje. Z toho môžeme usudzovať, že tábor vo Veľkých Kapušanoch nakoniec nezriadili. V Slanici sídlil detašovaný oddiel zaradencov pracovného tábora v Ústí nad Oravou. Vznikol v marci, resp. apríli 1946 a zanikol v máji 1947. Pozri: SNA, PV – sekretariát, š. 75. Zriadenie pracovného tábora v Kapušanoch z 3. 1. 1946; Zriadenie pracovného tábora v Kapušanoch – urgenčia z 15. 2. 1946; Zriadenie pracovného tábora v Kapušanoch – odpoveď povereníka z 20. 2. 1946; f. PV – prezidium, š. 70. Mesačná správa o činnosti VIII. odboru Poverenictva vnútra v mesiaci máji 1947.

210 SNA, f. PV – spravodajský odbor, š. 15. Poverenictvo vnútra – zmena rozvrhu práce.

o zriadení pracovných táborov. Osnova bola takmer úplne totožná s nariadením č. 105/1945 Zb. n. SNR, mala však byť prijatá ako prvotná právna norma.

Návrh Povereníctva vnútra si už 8. marca 1948 osvojil Zbor povereníkov, ktorý ho v rozpore s postupom legislatívneho pokračovania predložil na posúdenie vláde ČSR. Obišiel tak Predsedníctvo SNR, ktoré pražskej vláde predkladalo návrhy až po prerokovaní vo výboroch SNR. Československá vláda na svojom 3. zasadnutí 12. marca 1948 vyslovila súhlas s predloženým návrhom a odporučila SNR, aby pri konečnej formulácii nariadenia prihliadla k poznámkom Úradu predsedníctva vlády.²¹¹ Predsedníctvo SNR až dodatočne vyslovilo súhlas s osnovou nariadenia a pridelilo ho na prerokovanie právnemu výboru. Právny výbor na svojej 65. schôdzi 22. marca 1948 po zapracovaní niektorých pripomienok Úradu predsedníctva vlády a štylistickej úprave ustanovení osnovu návrhu schválil a rozhadol o jej predložení plénu SNR s odporučením na schválenie.²¹² Správu pre plénum SNR mal koncipovať Anton Rašla, ktorého právny výbor určil za spravodajcu návrhu.²¹³

Rašla vypracoval správu právneho výboru o návrhu Zboru povereníkov ešte v ten istý deň. Vyjadroval v nej skutočné dôvody prijímania nariadenia, ako aj mocenské ambície komunistického režimu. Zmenu názvu tábor na útvar vysvetľoval tým, že hlavný dôraz sa nekladie „*na princíp izolácie asociálnych osôb v tábore, ale na to, aby tieto osoby boli zaradené do pracovného procesu*“.²¹⁴ Zdôvodňovanie zaraďovania osôb do pracovných útvarov však ukázalo, že princíp izolácie nemal byť až tak zatlačený do úzadia.²¹⁵ V osouve nariadenia navyše zostal najviac kritizovaný nedostatok – zaraďovanie osôb bez súdneho rozsudku, čo vytváralo priestor na uplatnenie ustanovení nariadenia voči

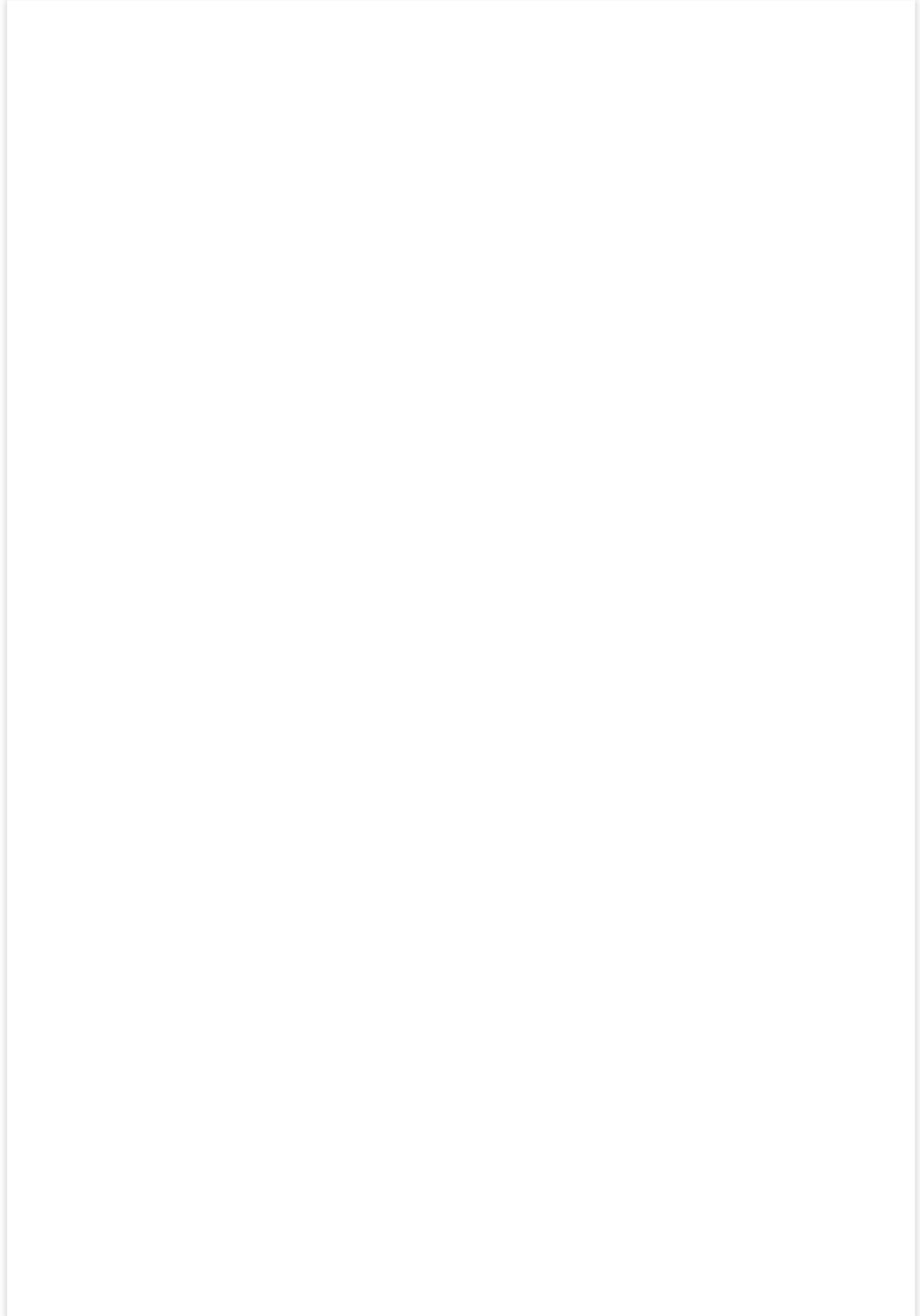
211 Podľa poznámok, ktoré Úrad predsedníctva vlády vypracoval 11. 3. 1948, chýbalo v návrhu ustanovenie o tom, kto a v akom procesnom riadení rozhoduje, či sa osoba vyhýba práci (pís. b/), pripadne ohrozenie výstavbu štátu, verejnú bezpečnosť, pokoj a poriadok alebo úmyselne rozvratia verejné zásobovanie a hospodársku konsolidáciu štátu. Úrad ďalej upozornil na nedostatočne vymedzené právne postavenie zaradených osôb (ustanovenia nariadenia pripúšťali len „možnosť priznať dennú mzdu“, neuvádzali, komu platia podniky, resp. podnikatelia mzdu za pridelené osoby) a legislatívno-technické nedostatky (citácie právnych predpisov a formulácia záverečného ustanovenia). Pozri: SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 678. Osnova nariadenia SNR o zriadení pracovných útvarov.

212 Najväčšou úpravou prešiel § 2, z ktorého vypustili ustanovenie o zaraďovaní osôb odsúdených ľudovými súdmi. Zaraďovanie osôb do pracovných útvarov podľa nariadenia o ľudovom súdnictve prešlo do kompetencie Povereníctva spravodlivosti, ktoré od apríla 1948 pripravovalo *Nariadenie o zriadení pracovných útvarov pre výkon trestov na slobode uložených pre trestné činy podľa predpisov o ľudovom súdnictve*. Zároveň príbudi dva nové odseky. Podľa odseku 2/ o tom, kto môže byť zaradený do pracovného útvaru v administratívnom konaní, rozhodovala trojčlenná komisia pri Povereníctve vnútra, zložená zo zástupcov Povereníctva vnútra, spravodlivosti a sociálnej starostlivosti. Odsek 3/ stanovil, že zaradením do pracovného útvaru nesmie byť zmarené už začaté trestné pokračovanie alebo výkon trestu. Pozri: SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 930. Zpráva právneho výboru o návrhu Sboru povereníkov na vydanie nariadenia o zriadení pracovných útvarov.

213 SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 678. Zápisnica o 65. zasadnutí právneho výboru, ktoré bolo dňa 22. marca 1948 vo výborovni č. I.

214 SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 930. Zpráva právneho výboru o návrhu Sboru povereníkov na vydanie nariadenia o zriadení pracovných útvarov.

215 „*Zaradenie do pracovného útvaru má sledovať iba účel nápravy osoby, u ktorej nemožno použitím doteraz platných zákonných ustanovení dosiahnuť toho, aby nepôsobila rušive v novej hospodárskej štruktúre. Má to byť opatrenie iste len prechodné, lebo ide iba o prechodné dôsledky vyplývajúce zo zmeny a vývoja spoločenského a hospodárskeho systému.*“ Pozri: Tamže.

Nariadenie SNR o zriadení pracovných útvarov z marca 1948 (A ÚPN)

širokým vrstvám obyvateľstva. „*Spravodlivosť a rýchlosť pri rozhodovaní o tom, ktoré osoby sú tak sociálne škodlivé*“ mala zabezpečiť trojčlenná komisia zložená zo zástupcov Povereníctva vnútra, spravodlivosti a sociálnej starostlivosti.²¹⁶

Legislatívny proces, ktorý trval sotva tri týždne, bol ukončený nasledujúci deň. Plénum SNR na svojom 16. zasadnutí 23. marca 1948 schválilo osnovu nariadenia bez pripomienok v rozprave. O mesiac neskôr vydal Zbor povereníkov aj vykonávanie nariadenie k nariadeniu o zriadení pracovných útvarov.

Nariadenie č. 7/1948 Zb. n. SNR splnomocnilo Povereníctvo vnútra zriaďovať podľa potreby pracovné útvary a zaradiť do nich osoby:

a/ odsúdené podľa § 1 ods. 1 zákona č. 15/1947 Zb. o stíhaní čierneho obchodu a podobných pletích, ak je v rozsudku podľa § 1 ods. 2 tohto zákona vyslovené, že od-súdený odpyká trest na slobode v donucovacej pracovni, ako osoby aj odsúdené podľa nariadenia č. 106/1945 Zb. n. SNR o prísnejšom trestaní niektorých priestupkov,

b/ ktoré sa stále vyhýbajú práci,

c/ ktoré bezdôvodne nenastúpili do práce alebo úradu (povolania), alebo do práce, prikázanej im v rámci všeobecnej pracovnej povinnosti, zavedenej dekréтом prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. o všeobecnej pracovnej povinnosti, alebo takúto prácu alebo úrad (povolanie) bezdôvodne zanechali,

d/ ktoré svojou činnosťou ohrozujú výstavbu štátu v duchu ľudovodemokratickom, verejnú bezpečnosť, pokoj a poriadok, alebo úmyselne rozvracajú verejné zásobovanie a hospodársku konsolidáciu štátu.²¹⁷

Začiatkom marca 1948 zrušilo Povereníctvo vnútra pracovný útvar v Novákoch a jeho zaradencov premiestnilo do Ústia nad Oravou. V rovnakom čase vznikol pracovný útvar v Ilave, situovaný vo väzenskom komplexe. V júni tu bolo zaradených 23 osôb (z toho 3 ženy) a v septembri 42 osôb. Pracovali v dubnickej tehelni a v kameňolome v Ladcoch.

K 15. júlu 1948 vznikli pracovné útvary v Ľubochni a v Tichej Doline, kde zaradenci pracovali na lesných prácach. Začiatkom septembra obnovilo Povereníctvo vnútra pracovný útvar pri sústredovočacom tábore v Novákoch. Zaradenci útvaru pracovali na stavbe ciest a výstavbe miestnej elektrárne.

V piatich pracovných útvaroch sa v septembri 1948 nachádzalo 722 zaradencov, z ktorých 50 % tvorili tzv. zahálači, 35 % politickí a hospodárski rozvratníci, 13 % osoby odsúdené policajnými trestnými súdmi na základe zákonov č. 15/1947 Zb. o stíhaní čierneho obchodu a nariadenia č. 106/1945 Zb. n. SNR o prísnejšom trestaní niektorých priestupkov. Zvyšné 2 % tvorili osoby, ktoré bezdôvodne nenastúpili alebo zanechali zamestnanie.²¹⁸

Povereníctvo vnútra v spolupráci s Povereníctvom techniky plánovalo v júni 1948 zriadieť pracovný útvar pri stavbe tehelne v Sučanoch (pre 100 mužov na šesť mesiacov), pri stavbe továrne elektrotechnických závodov v Krompachoch (pre 250 mužov na osemnásť mesiacov), pri stavbe továrne Kriváň ČKD v Turčianskom Svätom Martine (pre 400 mužov na dva roky), pri stavbe textilky v Liptovskom Mikuláši (pre 150 mužov

216 Tamže.

217 Nariadenie SNR č. 7/1948 Zb. n. o zriadení pracovných útvarov z 23. 3. 1948.

218 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 26. Poznatky o pracovných útvaroch na Slovensku.

na šesť mesiacov), pri stavbe továrne TESLA v Liptovskom Hrádku (pre 200 mužov na šesť mesiacov), ako aj pri stavbe Oravskej prieehrady (pre 70 osôb) a pri stavbe vodnej nádrže v Hnilci pri Dobšinej (pre 10 – 200 osôb). Návrhy sa však najmä z finančných dôvodov nerealizovali.²¹⁹

Osobitná komisia mala ustanovujúcu schôdzku 3. mája 1948 a prvé návrhy prerokovala nasledujúci deň. Komisiu viedol Jozef Lietavec, Povereníctvo spravodlivosti zaistupoval Karel Bedrna a Povereníctvo sociálnej starostlivosti Karol Sende.²²⁰ Do 27. septembra 1948 dostala osobitná komisia 1 399 návrhov na zaradenie. Prerokovala 1 119 návrhov a uznala na zaradenie 935 osôb v celkovej výške 867 rokov a 6 mesiacov.²²¹ Do konca decembra, keď bola jej činnosť ukončená, zasadala celkom 80-krát a z 2 377 prerokovaných návrhov rozhodla na zaradenie v 1 608 prípadoch.²²² Z celkového počtu zaradených osôb bolo 615 tzv. zaháľačov, 8 pracovných ignorantov, 237 politických rozvratníkov a 748 hospodárskych rozvratníkov.²²³ O činnosti osobitnej komisie pri Povereníctve vnútra a prípadoch, ktoré riešila, informoval od polovice júla 1948 denník *Pravda*, tlačový orgán Komunistickej strany Slovenska.²²⁴ Širšiu mediálnu kampaň na svojich stránkach rozpútala na prelome septembra a októbra 1948, v období prípravy a schvaľovania zákona o táboroch nútenej práce.

Krátko po uchopení moci komunistami nastali v agende pracovných táborov pomerne veľké zmeny – urýchlené prijatie právnej normy, personálne zmeny vo vedení odboru a príchod komunistického radikála J. Lietavca (hoci s právnickým vzdelaním), začiatok činnosti osobitnej komisie, ale aj vznik referátu osvety ako jedného z prvkov sovietizácie československého väzenstva. Paradoxne však tieto opatrenia nemali takmer pol roka žiadny vplyv na zmenu početného stavu zaradencov pracovných útvarov, ako aj národnostného a sociálneho zloženia. Až v súvislosti s prijatím ostrého kurzu proti reakcii v septembri a zákona na ochranu republiky (zák. č. 231/1948 Zb.), resp. zákona o táboroch nútenej práce v októbri 1948 sa kmeňový stav zaradených osôb zdvojnásobil a počet zaradencov skutočne sa nachádzajúcich vtáboore viac ako strojnásobil. V rovnakom čase sa zmenila aj národnostná štruktúra osadenstva táborov. Kým dovtedy v pracovných táboroch tvorili väčšinu osoby maďarskej národnosti, od jesene roku 1948 prevažovali osoby slovenskej národnosti. Výrazne sa začala meniť aj sociálna skladba zaradených osôb; do táborov sa dostávalo čoraz viac robotníkov. Prehľad o početnom stave, národnostnom, sociálnom a náboženskom zložení zaradencov pracovných táborov sa nachádza v tabuľkách.

²¹⁹ SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 24. Informácia Povereníctva techniky pre Povereníctvo vnútra z 24. 6. 1948, č. 71680/104-prez.B/4-1948.

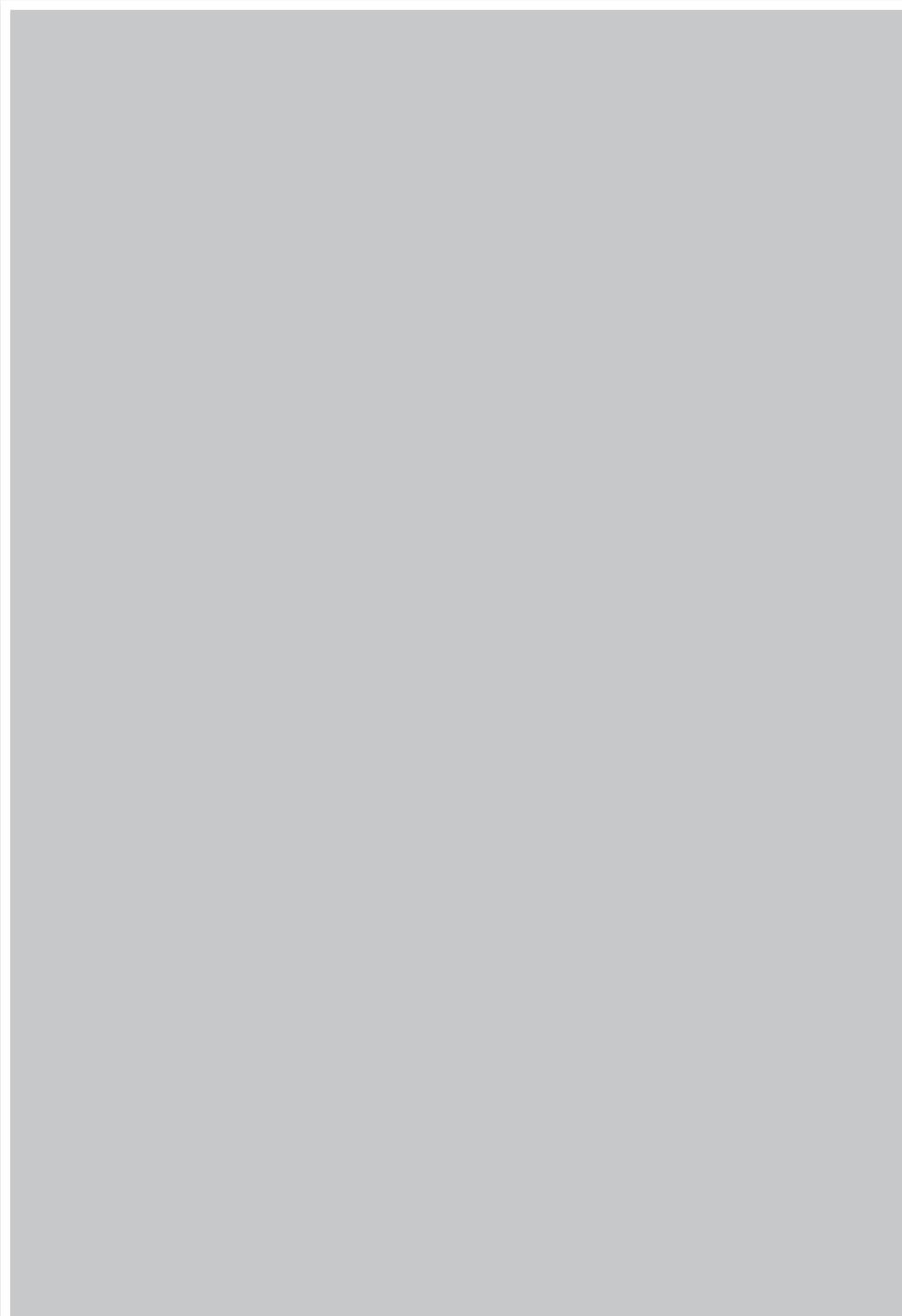
²²⁰ LETZ, Róbert: Justícia – slúžka moci. In: PEŠEK, Jan, LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 269.

²²¹ SNA, f. PV – sekretariát, š. 101. Výkaz vo forme štatistického zpracovania o činnosti Osobitnej komisie za dobu od začiatku mája 1948 do 27. septembra 1948.

²²² VRABCOVÁ, Eva: Pracovné tábory a tábory nútenej práce, s. 383.

²²³ ZELENÁK, Peter: *Socializácia živností na Slovensku*, s. 49.

²²⁴ Pozri: Za podvody s cukrom do pracovného tábora. In: *Pravda*, V, č. 160, 14. 7. 1948, s. 2; Finančníci, korupčníci a veľkostatkári do pracovných táborov. In: *Pravda*, V, č. 180, 6. 8. 1948, s. 2; 582 zaháľačov do pracovných útvarov. In: *Pravda*, V, č. 189, 17. 8. 1948, s. 3; Na rozvratníkov zásobovania ešte ostrejšie. In: *Pravda*, V, č. 232, 6. 10. 1948, s. 5.

Prehľad činnosti osobitnej komisie od mája do septembra 1948 (SNA)

Početný stav pracovných táborov (útvarov) v roku 1948²²⁵

1948	Kmeňový stav	Muži	Ženy	V tábore	Prerušené zaradenie	Zbehou	V nemocnici	iné
január	519	503	16	174	37	287	18	3
február	618	597	21	243	107	235	19	14
marec	590	570	20	212	104	231	28	15
apríl	617	595	22	215	103	248	37	14
máj	621	599	22	232	103	232	31	13
jún	610	590	20	241	105	233	30	11
júl	609	589	20	234	105	232	27	11
august	590	571	19	234	103	223	11	19
september	595	575	20	251	?	?	?	?
október	1052	981	71	682	87	240	21	22
november	1268	1158	110	889	89	244	23	23

Národnostné zloženie osôb v táboroch (útvaroch) v roku 1948

1948	Kmeňový stav	V tábore	Slováci	Maďari	Nemci	Iní
január	519	174	191	254	63	11
február	618	243	228	284	94	12
marec	590	212	208	275	95	12
apríl	617	215	214	294	97	12
máj	621	232	203	307	99	12
jún	610	241	211	288	97	14
júl	609	234	214	283	98	14
august	590	234	210	271	94	15
september	595	251	213	279	89	14
október	1052	682	553	369	101	29
november	1268	889	735	396	102	35

Sociálne zloženie osôb v pracovných táboroch (útvaroch) v roku 1948

1948	Remeselníci	Úradníci	Obchodníci	Roľníci	Robotníci	Slobodné povolania	Bez vedomostí
január	173	99	43	96	72	15	21
február	209	119	52	103	87	22	26
marec	198	116	45	99	84	22	26
apríl	204	120	46	109	86	24	28

²²⁵ Tabuľky o početnom stave, národnostnom, sociálnom a náboženskom zložení osôb v pracovných táborech (útvaroch) boli vypracované na základe údajov z mesačných správ VIII. odboru Povereníctva vnútra. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25.

máj	202	126	147	117	75	27	27
jún	200	133	48	99	76	28	26
júl	202	133	48	94	74	32	26
august	197	132	47	86	74	28	26
september	197	132	46	88	80	26	26
október	315	178	76	123	283	32	45
november	361	199	93	140	357	40	78

Náboženské zloženie osôb v táboroch (útvaroch) v roku 1948

1948	Rímsko-katolícke	Evanjelické a. v.	Reformované	Grécko-katolícke	Židovské	Iné/ bez vyznania
január	396	64	52	7	0	0
február	479	77	54	7	0	1
marec	457	75	52	5	0	1
apríl	479	78	54	5	0	1
máj	461	78	76	5	0	1
jún	457	77	68	7	0	1
júl	455	81	65	7	0	1
august	444	77	62	6	0	1
september	448	77	61	6	2	1
október	824	127	69	17	10	5
november	1010	142	75	30	14	7

Začiatkom jesene 1948 sa uskutočnili zmeny aj v bezpečnostnej a spravodajskej službe v pracovných útvaroch. V polovici októbra nastúpil službu na VI. odbore PV por. ZNB Šimon Pobiš, ktorý ako stycný dôstojník medzi Povereníctvom vnútra a pracovnými útvarmi prevzal zodpovednosť za organizáciu a výkon bezpečnostnej služby v pracovných útvaroch.²²⁶ Kontrolní dôstojníci 1. oddelenia VI. odboru zároveň dostali príkaz na vybudovanie spravodajskej siete v útvaroch, aby „*tak boli v neprestajnom kontakte so životom v pracovných útvaroch a boli informovaní o všetkom, čo sa tam deje*“.²²⁷ Po prijatí zákona o táborech nútenej práce prevzala spravodajskú činnosť v táborech Štátnej bezpečnosti. Od 1. novembra 1948 pôsobili jej príslušníci v existujúcich pracovných útvaroch, resp. táboroch nútenej práce.

226 Šimon Pobiš (1905 Beňuš) vo funkcií stycného dôstojníka pravdepodobne nezotrval dlho, čo môže súvisieť s prijatím zákona o táborech nútenej práce a následnými zmenami v agende pracovných táborov. Zo služieb ZNB ho prepustili už 10. 2. 1949. Ako posledné miesto jeho služobného zaradenia je uvedené Pohotovostné oddelenie ZNB Nové Zámky. Pozri: ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, Šimon Pobiš.

227 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25. Mesačná správa o činnosti VI. odboru za mesiac október 1948.

Rozmiestnenie pracovných útvarov na Slovensku v roku 1948

5. Vznik referátu osvety a osvetová činnosť v pracovných útvaroch

Prevýchova zasadencov pracovných táborov sa mala aj po roku 1945 uskutočňovať podobne ako v pracovných útvaroch zriadených v období Slovenskej republiky. Podľa § 48 ods. 1 vykonávacieho nariadenia č. 89/1946 Zb. n. SNR mali zasadenci pracovných táborov podliehať v primeranej miere výcviku a občianskej výchove v duchu „ľudovodemokratickom“. Smernice osvetovej výchovy, ako aj program „účelného organizovania voľného času“ malo vypracovať Poverenictvo pre veci vnútorné v spolupráci s Povereníctvom pre školstvo a osvetu. Práca na smerniciach sa však vôbec nezačala a plánovaná osvetová výchova sa v pracovných táboroch nerealizovala.

Nová situácia vznikla po februári 1948. Zodpovední predstaviteľia Poverenictva vnútra si uvedomovali, že sa vytvorila „možnosť, aby sa v rámci platných predpisov prikročilo k prevýchove zasadencov nachádzajúcich sa v pracovných táborech“ a zdôrazňovali, že do táborov „budú zaradované najmä osoby so závadami politickými“, ktorým bude treba venovať v rámci osvety a výchovy osobitnú pozornosť.²²⁸ V záujme spoločenskej očistky, resp. konsolidácie pomerov na Slovensku považovali za potrebné internovať v pracovných útvaroch osoby, ktoré „z hospodárskych, politických, ideologickej alebo iných pohnútok maria a prekážajú výstavbu ľudovej a demokratickej ČSR“,²²⁹ a prevychovať ich „na lojalných a oddaných občanov národa a vlasti“.²³⁰

228 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 77.

229 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25. Programové vyhlásenie IX. Zboru povereníkov – konkretizácia úloh VI. odboru Poverenictva vnútra zo dňa 2. 4. 1948.

230 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25. Konkretizácia úloh VI. odboru Poverenictva vnútra v zmysle Programového vyhlásenia IX. Zboru povereníkov zo dňa 8. 4. 1948.

Organizovanie a usmerňovanie širšej osvetovej činnosti v pracovných útvaroch mal vykonávať referát osvetový a výchovy pre zaradené osoby. Plány na jeho vznik sa začali realizovať začiatkom marca 1948. Povereník vnútra Daniel Okáli²³¹ 5. marca 1948 ústne uložil J. Lietavcovi, aby „na základe právnych predpisov zriadil potrebné cielom zriadenia referátu pre výchovu a osvetu osôb, ktoré v pracovných táboroch sú alebo tam budú v budúcnosti zaradené“.²³² Lietavec reagoval promptne a na nasledujúci deň zvolal poradu so zástupcami Povereníctva školstva a osvetovými referentmi.²³³ Z rokovania vyplynulo, že Ústredný referát pre výchovu a osvetu vznikne v rámci VIII. odboru PV; Povereníctvo školstva a osvetový referent do 9. marca 1948 vytípnuje piatich učiteľov alebo odborníkov, ktorí by mohli prevziať funkcie osvetových referentov a vyhotoviť zoznam kníh a časopisov vhodných pre osvetovú činnosť v pracovných táboroch; pracovníci VIII. odboru PV vypracujú smernice pre osvetovú a výchovnú činnosť v pracovných útvaroch a vykonajú opatrenia na zabezpečenie osvetovej činnosti po materiálnej a vecnej stránke.

Pomerne rýchlo sa začali práce aj na smerniciach pre mravne politickú a osvetovú výchovu osôb zaradených do pracovných útvarov. Už v priebehu marca zaslalo Povereníctvo vnútra osnovu smerníc na pripomienkovanie Povereníctvu školstva a osvetovým referentom, Komunistickej strane Slovenska, Revolučnému odborovému hnutiu a legislatívnom oddeleniu Povereníctva vnútra. *Rámcové smernice pre prevádzkanie morálne politickej a osvetovej činnosti v pracovných útvaroch* signoval povereník vnútra Daniel Okáli po zapracovaní pripomienok oslovených inštitúcií 7. mája 1948.

Smernice vychádzali z tézy, že osoby zaradené do pracovných útvarov sa majú počas pobytu v útvare vychovávať za lojálnych a oddaných občanov štátu, užitočných a platných členov národa a ľudovodemokratickej spoločnosti. Zaradencov delili do troch skupín a predpokladali vytvorenie osobitného výchovného a osvetového programu pre každú skupinu.²³⁴ Stanovili tiež formy mravne politickej a osvetovej výchovy – prednášky, diskusie, poučné a zábavné programy, knihy, brožúry, časopisy a krátke filmy. Rámcové smernice slúžili ako podklad na vypracovanie podrobnejších smerníc, ktoré

231 Daniel Okáli (1903 Lipt. Mikuláš – 1987 Bratislava) – spisovateľ, literárny kritik a komunistický politik. V rokoch 1945 – 1946 prezidiálny šef Povereníctva vnútra, 1946 – 1948 vládny splnomocnenec pre výmenu obyvateľstva s Maďarskom, 1948 – 1950 povereník vnútra, 1948 – 1951 poslanec SNR, 1951 – 1960 väznený, 1963 rehabilitovaný, 1963 – pracovník Literárnovedného ústavu SAV. Viac pozri: PEŠEK, Jan a kolektív: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*, s. 245 – 248.

232 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 77.

233 Na porade sa za Povereníctvo školstva a osvetový referent zúčastnili hlavný odborový radca Šimon Struhárik a ústredný osvetový inšpektor Jozef Hurta. Povereníctvo vnútra zastupoval, prednosta VI. odboru Jozef Lietavec, hlavný radca NB Pavol Macháček, hlavní komisári verejnej správy vnútorného Aladár Paštinský a Róbert Laukota. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 77. Zápisnica o porade zo 6. 3. 1948.

234 Do skupiny A patrili podľa smerníc intelektuálni vodcovia širšieho kolektívu, ktorí najmä z ideologickej a hospodárskej príčin inicitívne pracovali alebo pokúšali sa pôsobiť proti spoločenskému a štátному zriadeniu republiky – tzv. rozvratníci. Do skupiny B patrili osoby „zavedené“, ktoré bude možno správnu výchovou prevychovať, a do skupiny C asociálne osoby – tzv. zahálači. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 77. Smernice pre prevádzkanie morálne politickej a osvetovej prevýchovy v pracovných táboroch.

užšie definovali ciele a úlohy mrvne politickej a osvetovej výchovy,²³⁵ a stanovili kompetencie osvetového referenta. K ich vypracovávaniu prikročilo povereníctvo v apríli 1948.²³⁶ Vydané boli začiatkom júna 1948.

Úlohy mrvne politickej výchovy:

1. Vytvoriť u zaradených osôb správny pomer k ľudu, k národu a zvláštny lojálny pomer voči ľudovodemokratickej vlasti. Usilovať o to, aby program Zboru povereníkov a vlády sa stal životným programom každej zaradenej osoby a aby vedení v duchu ľudovo-demokratickom a socialistických zásad stali sa všetci zaradení platnými a užitočnými občanmi republiky,
2. Vypestovať u každej zaradenej osoby presvedčenie o nevyhnuteľnej potrebe zničenia nemeckého militarizmu a prípadných jeho spojencov, všetkých protidemokratických, protisovietských, protislovanských, protisocialistických, fašistických a nacistických živlov, ďalej všetky živly, ktoré z triednych, hospodárskych alebo iných dôvodov prekážajú vo výstavbe našej ľudovo-demokratickej Republiky,
3. Vychovávať z každej zaradenej osoby ochrancu a zástancu našej ľudovo-demokratickej ideológie, socializmu, slobôd ľudu, rovnoprávnosti a bratskosti Čechov a Slovákov, spojenectva a priateľstva so všetkými slovenskými a demokratickými národmi, najmä však so Sovietskym zväzom...,
4. Pestovať a udržovať jednotu ľudu, bez rozdielu politickej, náboženskej a sociálnej príslušnosti...,
5. Brániť naše sociálne vymoženosti...., popularizovať ... hrdinstvo a národnoodslobodzovací boj, SNP, ďalej učiť poznávať našich spojencov, Sovietsky zväz, jeho ľud a uvedomovať si záväzky voči nemu a jeho socialistickému zriadeniu...,
6. Vypestovať správny pomer k práci a k rozumnej životospráve. Potierať väsne a sklonky k alkoholizmu, hazardnému kartárstvu, prostitúcii a záhalke.²³⁷

Referát osvety a výchovy zriadilo Povereníctvo vnútra v rámci 1. oddelenia VI. odboru a jeho vedením poverilo osvetového inšpektora v Novej Bani Emila Göllnera. Po nástupe do úradu (13. apríla 1948) sa Göllner zameral na vypracovanie

²³⁵ Tamže. Podrobne smernice morálno-politickej a osvetovej prevýchovy podľa §-u 60 vykonávacieho nariadenia Sp. č. 18/1948 zo dňa 23. apríla 1948.

²³⁶ Práce na vypracovávaní podrobnych smerníc sa začali už začiatkom apríla 1948, zrejme hneď po tom, čo Povereníctvo školstva a osvety zaslalo Povereníctvu vnútra svoje prípomienky k rámcovým smerniciam. Už 14. 4. 1948 zaslalo Povereníctvo vnútra Povereníctvu školstva a osvety „na doplnenie a posmenenie“ koncept podrobnych smerníc. Kým Povereníctvo školstva a osvety pracovalo na prípomienkovanie podrobnych smerníc, legislatívne oddelenie PV ešte nepredložilo prípomienky k rámcovým smerniciam. Urobilo tak až 17. 4. 1948.

²³⁷ Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 77. Podrobne smernice morálno-politickej a osvetovej prevýchovy podľa §-u 60 vykonávacieho nariadenia Sp. č. 18/1948 zo dňa 23. apríla 1948.

podrobnejších smerníc a vyhľadanie vhodných osvetových referentov.²³⁸ Referentov vyberali v spolupráci s Ústredným výborom KSS a Povereníctvom školstva a osvety. Kandidátov z radov učiteľstva preverovalo kádrové oddelenie Ústredného výboru KSS a odbor štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva Povereníctva vnútra. Z takmer dvoch desiatok učiteľov prijali miesto osvetového referenta v pracovnom útvaru Ladislav Lupták, ktorý nastúpil 7. júna 1948 v Ústí nad Oravou, a učiteľ v Dvorníkoch Antonín Kliský, ktorý v auguste nastúpil do útvaru v Tichej Doline. Na funkciu osvetového referenta do Pracovného útvaru v Ilave vyhliadli Jozefa Belo-Cabana, podľa vedúceho referátu „schopného osvetového praktika“. Službu v útvaru nastúpil 17. júna 1948.²³⁹

Výber kandidátov a osobné pohovory s nimi sa konali raz za mesiac. Problémy s personálnym obsadením referátu pretrvávali a prejavili sa najmä v júli 1948 po zriadení pracovných útvarov v Ľubochni a v Tichej Doline. Vybraní učitelia charakterizovali svoj postoj k pracovným útvarom v dotazníku, a hoci všetci zriadenie útvarov a zavedenie výchovnej činnosti v nich schvaľovali, žiadali neboli ochotný miesto osvetového referenta prijat. Vedúci referátu E. Göllner videl príčinu v zlom načasovaní (učitelia mali už prázdniny a nikto z nich nechcel prijať ponúkané miesto, kým nemal zaručenú odmenu mimo platu), ale najmä vo všeobecnej absencii idealizmu a zmyslu pre takúto prácu.²⁴⁰

Koncom augusta 1948 tvorili referát výchovy a osvety štúria pracovníci – vedúci referátu Emil Göllner a traja osvetoví referenti: Jozef Belo-Caban v Ilave, Ladislav Lupták v Ústí nad Oravou a Antonín Kliský v Tichej Doline. Až traja zamestnanci referátu však žiadali o uvoľnenie z funkcie.²⁴¹ Kvôli vyriešeniu personálnej otázky sa preto 3. septembra 1948 v miestnosti referátu osvety konala porada, na ktorej sa zúčastnili Emil Göllner, Ladislav Lupták, Jozef Belo-Caban, Ján Kvačkaj – učiteľ z Liciniec, Miloslav Izrael – učiteľ z Tekovských Lužian a Pavel Martinove – učiteľ z Muránskej Dlhej Lúky. Na poradu sa okolo obeda dostavil aj prednosta VI. odboru PV Jozef Lietavec, ktorý učiteľov nabádal, aby prijali miesta osvetových referentov a aby svoju

238 Podľa Göllnera záviselo splnenie úloh a výchovných cieľov v najväčšej miere od osôb, ktoré mali pre výchovu zabezpečovať. Osvetový referent mal byť preto intelektuál s nezložnou politickou prehľadnosťou, schopný debatér a psychológ. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25. Mesačné správy o činnosti VI. odboru za mesiac jún 1948.

239 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25. Mesačné správy o činnosti VI. odboru za mesiac jún 1948.

240 Göllnerovi, naopak, idealizmus ani zmysel pre prácu nechýbal. Zriadenie pracovných útvarov obhajoval nasledovne: „*Na prelome dvoch ideologickejých myšlienkových svetov je viac deliktorov, ako ich má možnosť zaistiť nás bezpečnostný aparát a potom zaradiť osobitná komisia. Ten, kto to myslí so štátom poctivo, vie, že celá táto bieda je dedičstvom kapitalistickej minulosti a že pramení tiež v nedostatku výchovy. Postihnutí reprezentujú celé masy podobných delikventov, z ktorých mnohí sedia i na dôležitých miestach v úradoch a hospodársky dôležitých sektoroch a používajú neoprávnene dôveru ľudu. Tito o PÚ vedia veľmi málo, inak by nebolo mysliteľné, aby pokračovali priamo v búraní výdobytkov pracujúceho ľudu. Považujem za potrebné rozsiahlym obežníkom informovať všetky príslušné úrady, podniky a národné výbory o cieloch, ktoré chceme zriadovaním PÚ dosiahnuť a aké výhľady má rozvratník a asociačná našej ľudovedodemokratickej spoločnosti.*“ Pozri: Tamže.

241 Vedúci referátu Emil Göllner z dôvodu, že nevedel nájsť byt pre svoju rodinu a tiež preto, že „*boli proti nemu vznesené nepravdivé alebo poloprádivé námitky*“, Ladislav Lupták z rodinných a študijných dôvodov a Jozef Belo-Caban z dôvodu nízkeho platového ohodnotenia. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25. Mesačné správy o činnosti VI. odboru za mesiac august 1948.

funkciu ako socialisti vykonávali spravodlivo a presne.²⁴² Vedúci referátu E. Göllner aj napriek tomu z funkcie odstúpil²⁴³. Na jeho miesto nastúpil 15. septembra 1948 učiteľ z Mlynice Martin Kostúr. V rovnaký deň prevzali funkcie aj ďalší osvetoví referenti – v Ústí n/Oravou Ján Kvačkaj²⁴⁴ a v Novákoch, kde referát vznikol len dva dni pred poradou, Miloslav Izrael.²⁴⁵ V Ilave zostal pôsobiť Jozef Belo-Caban.²⁴⁶ Antonín Kliský zabezpečoval osvetovú činnosť v Tichej Doline a v Lubochnici.

Na základe záverov septembrovej porady sa zdalo, že personálna otázka referátu osvety je definitívne vyriešená. Vedúci referátu Martin Kostúr však už v septembri požiadal z rodinných dôvodov o uvoľnenie z funkcie. V snahe nájsť za seba vhodnú nahradu sa 4. októbra stretol so zástupcami Povereníctva školstva a osvety. Funkciu vedúceho referátu osvety napokon prijal Vojtech Laciak z Jelšavy.²⁴⁷ V Bratislave pôsobil od 9. októbra 1948 s Ernestom Víghom z Pozby. Do nováckeho útvaru odišiel František Turák zo Starej Lubovne, ktorý zároveň dohliadal na osvetovú činnosť v pracovnom útvaru v Lubochni.

Personálna otázka na referáte osvety sa však ani tentoraz nestabilizovala. Vojtech Laciak spolu s Ernestom Víghom totiž koncom októbra svojvoľne odišli z Povereníctva vnútra a vrátili sa na svoje pôvodné učiteľské miesta. Povereníctvo vnútra preto 20. novembra 1948 poverilo vedením referátu osvety a výchovy Karola Šlapku.

Karol Šlapka nemal pedagogické vzdelanie, pracoval v hodnosti vrchného strážmajstra v Zbore národnej bezpečnosti. Povereníctvo vnútra tým riešilo dlhodobé problémy s obsadením miest osvetových referentov učiteľmi, navyše koncom roka 1948 už disponovalo viacerými príslušníkmi ZNB, ktorí absolvovali päťtyždňové kurzy na škole osvetových dôstojníkov ZNB v Litoměřiciach.

Po nástupe do funkcie upozorňoval Šlapka na to, že na ústredí referátu pracuje sám a nemôže sa venovať úlohám, ktoré má ako osvetový referent plniť. Žiadal dvoch

²⁴² SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 77. Zápisnica napísaná na porade učiteľov, ktorí boli pozvaní na Povereníctvo vnútra v Bratislave VI. odbor/ovs.

²⁴³ Emil Göllner sa v novembri 1948 stal tajomníkom Krajského akčného výboru Národného frontu. Od novembra 1949 pôsobil ako prednosta oddelenia pre Rímskokatolícku cirkev na Slovenskom úrade pre veci cirkevné.

²⁴⁴ Jána Kvačkaja charakterizoval Göllner ako „*nekompromisného a prierazného človeka*“. SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 77. Správa Emila Göllnera vo veci učiteľov, ktorí boli pozvaní, aby zastávali funkciu osv. ref. pre výchovu a osvetu v pracovných útvaroch z 9. 9. 1948.

²⁴⁵ Izraela charakterizoval prednosta Odbočky ŠtB v Leviciach Pavol Parobok ako „*aktívneho spoľahlivého člena KSS, dobrého organizátora, schopného splniť dané poslanie*“. Pozri: Tamže.

²⁴⁶ Jozef Belo-Caban stiahol svoju žiadosť o uvoľnenie z funkcie po tom, čo mu prednosta VI. odboru PV Jozef Lietavec v osobnom rozhovore prisľúbil, že „*jeho plat sa upraví úmerne tejto dôležitej funkcií*.“ SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 77. Zápisnica napísaná na porade učiteľov, ktorí boli pozvaní na Povereníctvo vnútra v Bratislave VI. odbor/ovs.

²⁴⁷ Pri svojom odchode z funkcie vedúceho referátu osvety zanechal Kostúr Laciakovi list, v ktorom dával „*posledné informácie k zdarnému vykonávaniu Tvojej práce*“. Napísal: „*Vašou najväčšou úlohou bude informovať verejnosť v článkoch o práci Osobitnej komisie pri PV. Materiál ti bude dávať škpt. SNB Habáň... . Články spracujte v takom zmysle, aby bola verejnosť varovaná, aby mala dojem, že sa tu robí a že bez trestu neujde ani jeden rozvratník našej Republiky, sabotér, podpalač, čierny obchodník atď. Nech sa v článkoch prejavuje zameranie triedne, to značí, že trieda pracujúcich vypovedala boj všetkým tým, ktorí nechcú robiť a ktorí chcú žiť len bez práce.*“ SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 77.

spolupracovníkov, ktorí by zabezpečovali agendu referátu, resp. spracovávali prednášky pre pracovné útvary a články pre tlač a pripravovali sa na prednášky v pracovných útvaroch. Svoju žiadosť o pridelenie spolupracovníkov však uviedol iba v koncepte mesačnej správy o činnosti referátu osvetového a výchovy. Aj preto sa nedostala do rúk prednosti VI. odboru PV. Na žiadosť osvetového referenta v Novákoch pridelil do tohto pracovného útvaru koncom novembra dvoch pomocných osvetových referentov – Antonína Kliského a Kolomana Sopka.

Pri reorganizácii Povereníctva vnútra v januára 1949 sa referát osvetový stal súčasťou oddelenia BK/8. Predsnota oddelenia Viljam Zábojník oceňoval prácu K. Šlapku a v marci 1949 predložil návrh na jeho povýšenie do hodnosti poručíka. V návrhu uviedol: „*Vrch. strážm. Šlapka prevzal referát osvetový a výchovy pri povereníctve vnútra úplne nezariadený, nezorganizovaný, kde za necelé 4 mesiace jeho existencie pred jeho nastúpením, vystriedali sa 5 /piati/ osvetoví referenti z radov učiteľov, potážne osvetových inšpektorov. Títo svojou bezradnosťou zanechali na referáte iba chaos a osvetová práca v tábore silne pokulhávala. Tieto tažkosti preklenul vrch. strážm. Šlapka a dal sa do iniciatívneho organizovania osvetovej práce v samých táborech nútenej práce. Vyhladal pre tábory osvedčených osvetových referentov, doplnil tábory vhodnými politickými a socialistickými knihami, zriadil táborevé čítárne, zväčšil odberanie dennej tlače a na mieste samom pôsobil a pôsobi svojimi prednáškami a individuálnou prevýchovou na pracovisku a delí sa z veľkej čiastky o úspech, aký mravne politická a osvetová výchova v táborech doniesla. V táborech zvýšila sa pracovná morálka, vypestovalo sa ušľachtilé súťaženie v práci, organizujú sa brigády a pod. Svojej práci dáva najväčšiu možnú politickú náplň, prispieva článkami do tlače, je činný v rozhlase a vôbec s elánom pracuje všade, kde je potrebné presviedčať, vychovávať, propagovať a pod. Je veľmi dobrým pracovníkom a organizátorom.*“²⁴⁸

K povýšeniu napokon nedošlo aj z dôvodu, že Šlapka začiatkom mája 1949 z rodinných dôvodov požiadal o uvoľnenie z funkcie.²⁴⁹ V júni 1949 nastúpil na miesto ve-

248 Tamže. Návrh na povýšenie nižšie menovaného z 10. 3. 1949.

249 Karol Šlapka (1918 Tormoš – dnes mestská časť Nitry Chrenová) – pôvodne klobučník, vstúpil do Zboru žandárstva koncom októbra 1939. Absolvoval školu žandárov na skúšku a od polovice apríla 1940 pracoval na žandárskej stanici v Strečne. Koncom augusta 1944 sa pridal na stranu Povstania – dva týždne pôsobil vo vrútockom oddiele polných žandárov a neskôr strážil zaistených Nemcov v tábore v Slovenskej Lupči. V polovici novembra 1944 ho zadržala nemecká hliadka, ktorej však na druhý deň ušiel. Po týždni v lesoch sa vrátil do Žiliny a začal pracovať na miestnej žandárskej stanici (ako neskôr sám uvádzal, vrátil sa, aby pomáhal ľudom, ktorých Nemci chytajú). Po vojne ho prijali do Národnnej bezpečnosti a až do konca augusta 1945 pôsobil v Žiline. Od septembra 1945 pracoval ako kancelársky pomocník na III. odbore PV. V druhej polovici roku 1946 absolvoval školu na výcvik veliteľov staníc a 30. 9. 1946 nastúpil ako veliteľ stanice NB vo Veľkej Mani. Začiatkom mája 1948 sa stal členom KSS. Koncom septembra 1948 absolvoval päťtýždňový kurz na škole osvetových dôstojníkov ZNB v Litoměřiciach a 4. 11. 1948 mesačný kurz vojenských inštruktorov. Nasledujúci deň nastúpil na oddelenie výchovy a osvetového Zemského veliteľstva ZNB v Bratislave. Od 20. 11. 1948 do 20. 5. 1949 riadil referát osvetového a výchovného TNP na Slovensku. Po preradení z odboru BK PV pôsobil ako osvetový dôstojník na Okresnom veliteľstve NB vo Vrábloch a 17. 10. 1949 nastúpil ako kultúrno-propagačný referent na sekretariát celoslovenského vedenia KSS v NB. V auguste 1949 absolvoval mesačný doškolovací kurz osvetových dôstojníkov v Senci. Od júla 1950 pôsobil ako okresný politický tajomník na Okresnom veliteľstve NB v Partizánskom, no už 8. 12. 1950 ho zo ZNB prepustili na vlastnú žiadosť z rodinných dôvodov. Neskôr pracoval ako redaktor v nováckych baniach a vo Vydavateľstve ROH Práca. ABS Kanice, f. personálni spisy príslušníkov resortu vnitra, Karol Šlapka, ev. č. 829/18.

dúceho referátu osvety čerstvý absolvent kurzu osvetových dôstojníkov v Litoměřiciach šstrážm. Anton Uhrovský. Vo funkciu zotrval do konca februára 1950.²⁵⁰

Osvetoví referenti v táboroch postupne vytvárali podmienky na politickú prevýchovu zaraďencov. Jej predpokladom bola dôvera zaraďencov. Aby „*dôkladne poznali osobnosť zarađenca hned po jej dopravení do pracovného útvaru*“, od októbra 1948 prechádzali zaraďenci po príchode do útvaru nielen kanceláriou správcu tábora, ale aj ich kanceláriou. Spoločne vyplnili kartotečný lístok zarađeného. Tzv. *Záznam o zarađenej osobe* sa viedol v troch farbách – biely o tzv. asociáloch, modrý o hospodárskych a červený o politických rozvratníkoch.

V rámci zvýšenia efektivity osvetovej výchovy odporúčali referenti zaviesť určité „*opatrenia, z ktorých zarađenec bude vidieť, že sa oplatí byť disciplinovaný, snaživý, mať čo najlepší pomer k práci, k osvetovej výchove a pod.*“²⁵¹ Emil Göllner navrhoval už v júni 1948 umožniť zarađencom za mimoriadne výkony a slušné správanie návštevu príbuzných aspoň raz do roka, v auguste odporúčal udelenie mimoriadnej dovolenky, prípadne prerušenie trestu. Karol Šlapka navrhoval triedenie zarađencov podľa ich vzťahu k práci a k osvetovej výchove.²⁵² Jeho návrh sa realizoval až v polovici roku 1950 vo forme rozkazov č. 2 z 8. júna o zavedení pracovných tried I. až III. v radoch zarađených osôb a č. 3 z 22. júna 1950 o udelení prieplatiek pre zarađené osoby.

Osvetová výchova sa realizovala najmä prostredníctvom filmu, knihy, dennej tlače, manuálnej práce, prednášok a rozhlasu. Osvetoví referenti však mali využívať „*každé prostredie a každú príležitosť*“ na vykonávanie mravno-politickej a osvetovej výchovy. Podporovali preto kultúrne (divadelné, recitačné a spevácke krúžky), športové (šach, volejbal) a iné (napr. prekladateľské) aktivity zarađencov.

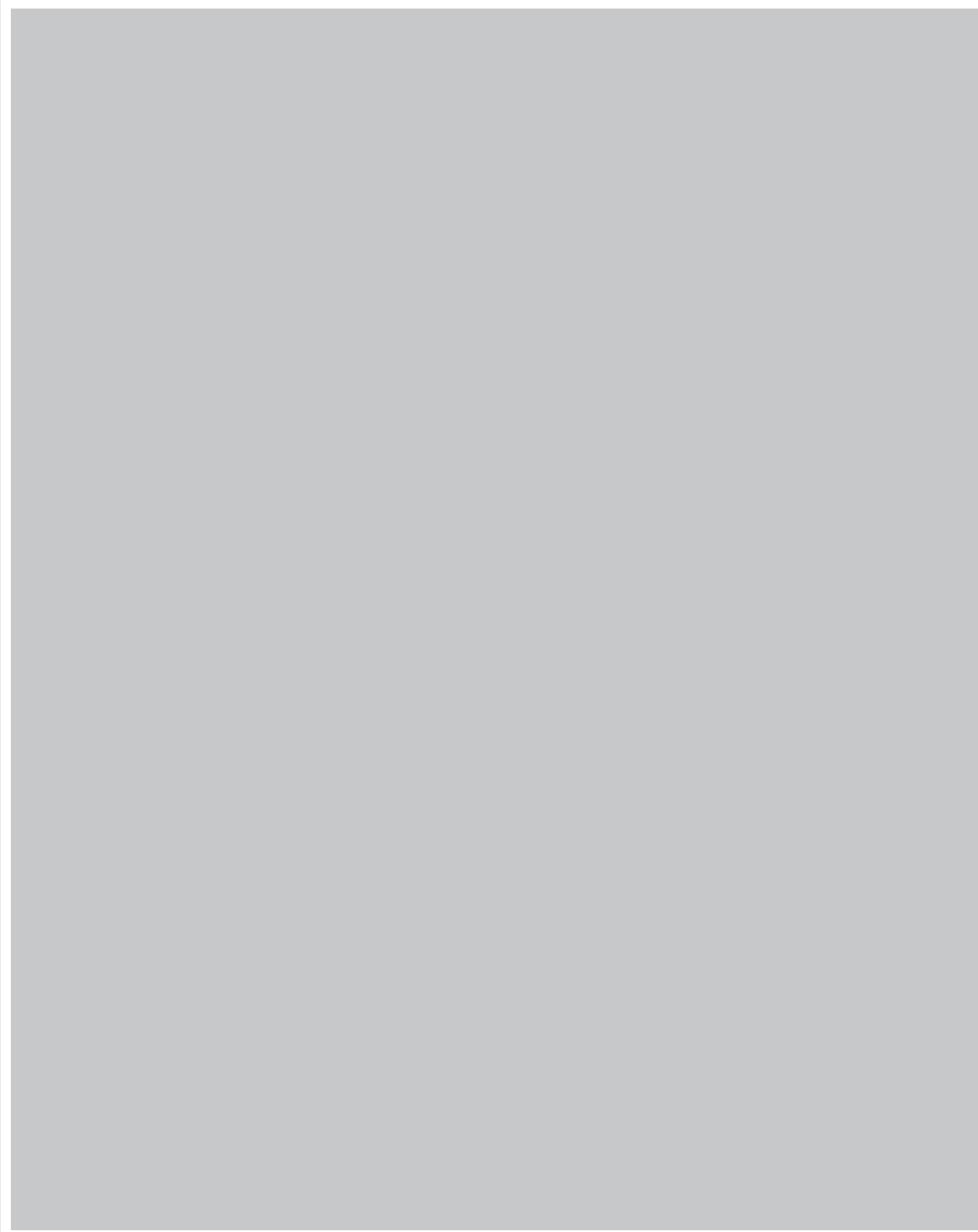
Rámcový program prevýchovy tvorili dva štvrtročné cykly. V prvom cykle bola osvetová výchova 3-krát týždenne a pozostávala z krátkeho filmového predstavenia a hodinovej prednášky, po ktorej nasledovala diskusia. Druhý cyklus bol rozšírený o filozofické a prírodovedecké úvahy, aby si zarađenci „vytvorili moderný svetonázar“.²⁵³

250 Anton Uhrovský (1914 Uhrovec) nastúpil do Zboru žandárstva 3. 6. 1939. Pôsobil v Dolnom Kubíne, Michalovciach a Dobrej nad Ondavou, kde sa zapojil do Povstania. Od júla 1947 pracoval na staniči NB Radošovce (tu 1. 1. 1948 vstúpil do KSS) a od júla 1948 na útvarze ZNB Stupava. Koncom roka absolvoval kurzy pre veliteľov nižších jednotiek ZNB a kurz inštruktorov v Litoměřiciach a 1. 1. 1949 nastúpil ako inštruktor v škole ZNB I. stupňa v Poprade. V apríli a máji 1949 absolvoval kurz osvetových dôstojníkov v Litoměřiciach a 1. 6. 1949 nastúpil ako vedúci referátu osvety na oddelenie BK/8 PV. Od 1. 3. 1950 viedol II. odbor a od októbra 1950 zastupoval veliteľa IV. odboru KV NB v Nitre. Koncom roka ochorel a odišiel do dočasnej výslužby. Začiatkom roku 1951 sa zamestnal vo firme Úsvit nábytok Nitra. O rok neskôr ho zo ZNB prepustili. ABS, f. personální spisy písničníků resortu vnitra, Anton Uhrovský, ev. č. 1087/14.

251 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25. Mesačné správy o činnosti VI. odboru za mesiac november 1948.

252 Ako uviedol: „*Ak sa teda toto uskutoční, že zarađenec nachádzajúci sa napr. v 1. tride bude mať určité výhody, ako ľastejšie bude môcť písat domov, bude môcť dostať viac balíkov, skôr sa mu povolí návšteva, prípadne dostane z tábora prieplatu, proti zarađencovi v triedach ostatných, potom sa vystupuje ušľachtilé súťaženie medzi zarađencami samými a správe tábora bude tiež ulahčená jej úloha.*“ Tamže.

253 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 77. Podrobne smernice morálno-politickej a osvetovej prevýchovy podľa §-u 60 vykonávacieho nariadenia SP č. 18/1948 zo dňa 23. apríla 1948.

Správy pracovných útvarov riešili aj problémy s výzdobou barakov (SNA)

Po kritike prednostiou VI. odboru PV o nesystematickej výchove prednáškami vedúci referátu osvety vypracoval nové podrobne osnovy pre výchovu a osvetu v pracovných útvaroch. Prevýchova zaraďencov bola rozdelená do troch cyklov:

a/ cyklus školenia (tri mesiace), prostredníctvom ktorého mali zaraďenci nado budnúť základné vedomosti o nutnosti socializmu na základe histórie,

b/ cyklus výchovy (tri mesiace), úlohou ktorého bolo prehľbiť poznanie socializmu a hlbším rozborom marxizmu-leninizmu ukázať zaraďencom, ako vie pôsobiť socialistický svetonázor na vývoj jednotlivca ako člena socialisticej ľudovej spoločnosti,

c/ cyklus všeobecne vzdelávací (šesť mesiacov), ktorý mal zaraďencovi pomôcť „*pochopiť zmysel socializmu a vedecky si ho zdôvodniť*“. Jeho základ tvorilo poznanie dejín vývoja na vedeckom podklade dialektického filozofického a historického materializmu. Všeobecnú výchovu mala doplniť štátobčianska výchova, ktorá mala určiť správny postoj zaraďenca k štátu.²⁵⁴ Pri prevýchovnom procese mali byť zaraďenci rozdelení do šiestich psychologicky diferencovaných skupín tak, aby tvorili homogénne celky. Pre každú z týchto skupin mal byť zvlášť pripravený výchovný program.²⁵⁵

Ako jednu z výchovných pomôcok mali osvetoví referenti už v druhej polovici roku 1948 využívať tendenčne upravený filmový program. Výber filmov a nákup filmových projektorov zabezpečoval referát osvetového v spolupráci so Školfilmom a SLOFIS-om. Podobnosti filmového vysielania spoločne dohodli v júni 1948. Za presné dodávanie objednaných filmov zodpovedal zástupca SLOFIS-u, prokurista Kott. Pri výbere filmových projektorov sa rozhodovalo medzi značkami *Almo*, *Optikotechna*, *Görcz* a *De Brüll*. Pôvodne na referáte osvetové vybrali kvalitný francúzsky projektor *De Brüll*, ktorého cena sa pohybovala okolo 50 000 korún. Ministerstvo zahraničia však z hospodárskych dôvodov nákup nepovolilo, a preto Poverenictvo vnútra objednalo filmový projektor *Almo*. Objednávku realizoval Školfilm. Potrebné projektorov však nemal na sklade a ich dodanie do pracovných útvarov sa preto pozdržalo o niekoľko mesiacov. V auguste 1948 vedúci referátu osvetového Emil Göllner hlásil, že filmová služba v útvaroch z technických príčin neprebieha, pretože „*otázka dodania premietacích prístrojov je otvorená*“²⁵⁶. Rovnaké dôvody uvádzal v novembri 1948 aj vtedajší vedúci referátu Karol Šlapka. Tendenčne upravený filmový program sa mal premiechať 3-krát do týždňa. V roku 1948 sa však nepremiechalo ani jedený raz. Nepomohol ani provizórne vypožičaný kinopriestroj, ktorý opravovala firma *Görcz a Horecký*.

Od júna 1948 sa v pracovných útvaroch budovali aj knižnice. Prvých 275 kníh kúpilo Poverenictvo vnútra od nakladateľstva Pravda. Knižnice viedli osvetoví referenti, ktorí tiež zodpovedali za ich doplnanie vhodnými politickými dielami. Knižničné položky (slovenské a ruské knihy) sa evidovali v *Kmeňovej knihe knižnice* a v knihe *Dielčie zoznamy knižnice*. Na zápisu o výpožičkách jednotlivých zaraďencov, teda kto, kedy a akú literatúru čítał, slúžila kniha *Záznam vypožičaných kníh*. Zaraďenci mali v pracovných útvaroch aj vlastnú literatúru. Časť takýchto kníh považovali osvetoví referenti z ideologickej hľadiska za nežiaduce. Aby zabránili čítaniu tzv. protistátnych tlačív, prípadne protisocialistickej a brakovéj literatúry, spracovali zoznam kníh, ktoré

254 Tamže. Nové podrobne smernice pre výchovu a osvetu v pracovných útvaroch.

255 Výchovné skupiny boli nasledovné: (1.) skupina zavedených – nie tvorivej povahy, ktorá nedomýšla problémy do dôsledkov – kolportéri myšlienok silných individualít, (2.) skupina negativistov – z dôvodu povahových sa stavajú vždy do deštruktívnej opozície, (3.) skupina mesianistov – z citových príčin sú v opozícii a chcú trpieť, (4.) skupina silných intelektuálov, ktorí z rozumových, hospodárskych a filozofických dôvodov iniciatívne vytvárali a chceli by vytvoriť stav iného spoločenského a štátneho zriadenia, (5.) asociáli, (6.) šmelinári. Pozri: Tamže. Podrobne smernice morálno-politickej a osvetovej prevýchovy podľa §-u 60 vykonávacieho nariadenia SP č. 18/1948 zo dňa 23. apríla 1948.

256 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25. Mesačné správy o činnosti VI. odboru za mesiac august 1948.

vlastnili zaraďenci. Zoznamy následne v Bratislave prekontrolovali. „Nezávadné“ knihy vrátili majiteľom, „závadné“ odoslali na Poverenictvo vnútra. Nevhodnú literatúru uložili v úradnej miestnosti a vrátili zaraďencovi až pri odchode z pracovného útvaru. Referát osvety považoval akciu za úspešnú, hoci napokon zadržal len publikáciu Hlinkovej mládeže *Hry vlčat*. Vedúceho referátu osvety E. Göllnera prekvapovalo len to, že „*obidva útvary boli zaplavene adventistickymi brožúrami*“.²⁵⁷

Komunistické denníky a časopisy mali zaraďenci k dispozícii v čítárňach pracovných útvarov (boli súčasťou knižničiek).²⁵⁸ Podľa podrobnychých smerníc mali útvary dostávať päť exemplárov denníkov *Práca* a *Pravda*, tri výtlačky časopisov *Svet soviетov*, *Týždeň* a *My 48*, a dva výtlačky časopisov *Mladá tvorba*, *Výstavba Slovenska*, *Kultúrny život* a *Príroda*. O dennú tlač a časopisy bol medzi zaraďencami veľký záujem, a preto referenti objednávali zvýšený počet výtlačkov, prípadne celkom nové časopisy. V pracovných útvaroch sa tak objavili napr. *Rolnícka nedela*, *Mladá fronta* alebo *Smena*. Problémom zostávalo nepresné dodávanie dennej tlače, prípadne dodávanie nízkeho počtu výtlačkov.

V júni 1948 objednalo Poverenictvo vnútra od firmy Tesla tri rozhlasové prijímače (v hodnote približne 17 000 korún). V septembri dva prijímače zaslalo do pracovných útvarov v Ilave a v Ústí nad Oravou. Tretí prijímač sa pokazil už na referáte osvety a odoslali ho do opravy. Do pracovného útvaru v Novákoch sa dostal začiatkom októbra. Zaraďenci počúvali rozhlasové vysielanie každý deň. V oravskom tábore, kde chýbala miestnosť potrebná na osvetovú výchovu, sa využívalo aj na päť až desaťminútové prednášky. Tento spôsob sa tak osvedčil, že ho vtedajší vedúci referátu osvety Martin Kostúr navrhol zaviesť vo všetkých pracovných útvaroch.²⁵⁹

Základ ideologickej prevýchovy tvorili prednášky. Pripravovali ich osvetoví referenti a neskôr aj samotní zaraďenci v duchu vládnucej ideológie. Koncepty prednášok schvaľoval ústredný sekretariát Komunistickej strany Slovenska. Zoznam odporúčaných prednášok obsahovali už podrobne smernice. V júni 1948 sa začalo s koncipovaním prednášok *Pracovný útvar – koncentrák*, *Revolúcia nášho ľudu v rokoch 1848 až 1948*, *Nová rolnícka politika*, *Sociálna politika vlády*, *Mierová politika ZSSR*, *Česi a Slováci v novej ČSR*, *Odveký boj Germánov so Slovanmi*, *Kultúrna politika vlády*, *Socializmus poráža prehnité zriadenia*, *Vývoj kapitalizmu a ROH*. V júli vznikli, okrem iných, prednášky *Vývoj ľudskej spoločnosti*, *Nové obdobie národnno-demokratickej revolúcie*, *Počiatky dejín ZSSR*, *Náboženstvo a socializmus*, *Obnova národného hospodárstva a vznik socialistickej industrializácie*, *Vznik ZSSR*, *Víťazstvo socializmu*, *O dialekтиkome a historickom materializme alebo Znárodený priemysel (Ludovláda v našom hospodárstve)*. Osvetový referent umožňoval prácu zaraďencom-intelektuálom, ktorí chceli vedecky pracovať. Čím viac zaraďencov zapájil do aktívnej činnosti, tým lepšie ho Poverenictvo vnútra hodnotilo. Viaceré prednášky preto vypracovali aj tzv. politickí rozvratníci.

257 Tamže. Mesačné správy o činnosti VI. odboru za mesiac jún 1948.

258 Čítareň nebola zriadená len v Pracovnom útvaru v Ústí nad Oravou, kde na to nebola vhodná miestnosť. Chýbala tu aj miestnosť pre osvetovú činnosť, preto sa jej venovali zaraďenci v izbách bud spolu s referentom, alebo individuálne.

259 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 25. Mesačné správy o činnosti VI. odboru za mesiac september 1948.

Osvetový program sa už od svojho vzniku stretával s množstvom problémov. Vo vedení referátu osvety dochádzalo k neustálym personálnym zmenám, menili sa aj osvetoví referenti jednotlivých pracovných útvarov, priestory a pomôcky na osvetovú výchovu chýbali alebo boli nevyhovujúce. Podľa osvetových referentov bránili lepším výsledkom osvetovej výchovy zlé podmienky (napr. nevyhovujúce ubikácie, strava, prostredie väznice v Ilave), ako aj násilné metódy niektorých členov ZNB voči zaradencom. Skúsenosti Povereníctva vnútra s prevýchovou zaradencov pracovných útvarov využili pražské inštitúcie pri príprave a realizácii zákona o táboroch nútenej práce.

P R A C O V N Ý Ú T V A R
pri sústredovoacom tábore v Novákoch

K bedu zprávy č.23.

Program

osvetovej činnosti v dobe od 1.novembra do 14.novembra 1948.

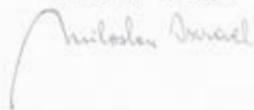
- P. 1. Prednáška:Dvojročnica
U. 2. Kurz jaz.slov.Príprava k 7.november.
S. 3. Prednáška:Industrializácia Slovenska.
Š. 4. Kurz jaz.slov.Príprava na 7.november.Pochodový spev.
P. 5. Prednáška:Nové úlohy a smery nášho pôdohospodárstva.
S. 6. Čítanie,hry.Príprava na 7.november.
N. 7. Oslava 31.výročia Veľkej októbrovej revolúcie.Kurz jaz.slov.
-
- P. 8. Prednáška:Demokracia hniezdo reakcie.Západniarstvo.
U. 9. Kurz jaz.slov.Nácvik pochodových piesní.Divad.skúška.
S. 10. Prednáška:Útok na socializmus.Volby v ČSR.Vítazstvo reakcie na Slov.
Š. 11. Kurz jaz.slov.Príprava na ned.besiedku.Pochodové piesne.
P. 12. Prednáška:Boj s reakciou.Februárové víťazstvo.
S. 13. Čítanie,hry.Príprava na ned.besiedku.
N. 14. Kurz jaz.slov.Besiedka.
-

Denne od 19.00 hod. do 19.15 zprávy Čsl.rozhlasu.Výchova individuálna denne.

Prednáška pre Dečasnú stanicu SNB 4. a 11.novembra 1948.

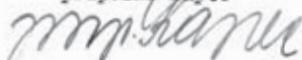
Osvetový referent:

Mileslav Izrael

Správca útvaru:

práp.SNB Kapec

III. TÁBORY NÚTENEJ PRÁCE NA SLOVENSKU V ROKOCH 1948 – 1953

O vytvorení systému pracovných táborov sa na republikovej úrovni diskutovalo už začiatkom roku 1947, keď sa na ministerstve vnútra stretli zástupcovia rezortu vnútra z Prahy a Bratislavы a zástupcovia Zboru nápravnej výchovy z Prahy a Brna. Pracovné tábory mali riešiť otázku „osob práce se štíticích“ (prevažne šmelinárov), ne-spoľahlivých osôb v pohraničí, pracovného nasadenia Nemcov a osôb zo zmiešaných manželstiev.²⁶⁰

Myšlienka vybudovať pracovné tábory v Československu sa znova objavila v polovici roku 1948, keď komunistický režim pristúpil k perzekučným opatreniam, ktorých cieľom bolo upevnenie moci a zastrašenie nekomunistických vrstiev obyvateľstva. Prijatie zákona na ochranu republiky a zákona o táboroch nútenej práce bolo predzvesťou systematickej perzekúcie domnelých aj skutočných odporcov režimu. Stalo sa tak v období, keď predstavitelia komunistickej strany verejne deklarovali nástup „ostreho kurzu proti reakcii“²⁶¹.

1. Príprava zákona o táboroch nútenej práce

Dôvody vzniku TNP uvádzali *Smernice pre využitie TNP* z augusta 1949: „Myšlenka zriadiť v Československu TNP vznikla minulého roku po sletu. Tehdy sa ukázalo, že reakce a zbytky kapitalistické třídy v Československu se vzpamatovali ze zdravujícího úderu, který jim byl zasazen únorovými událostmi roku 1948 a že se pokouší o znovunabytí ztracených pozic nebo aspoň o poškozování socialistické výstavby. Sletové události ukázaly nástup reakce velmi jasně. K tomu se přidružilo zjištění, že pracující lid a v jeho čele dělnická třída těžce nesli skutečnost, že zbytky buržoazie pokračováním v rozmařilém a záhalčivém životě provokují po únoru mnohokrát znásobené úsilí pracujících o přebudování republiky v republiku socialistickou. Tyto skutečnosti vyvolaly v masách pracujícího lidu potřebu a živelný tlak k postižení třídního nepřítele, jehož by dosáhlo tím, že by byl nuten povinně zúčastnit se buď dobrovolně nebo pod nátlakem hospodářské výstavby. Na základě uvedeného bylo přikročeno k vydání zákona o zřízení TNP.“²⁶²

-
- 260 Za Povereníctvo vnútra sa na porade zúčastnili: prednosta VII. odboru (Štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva) mjr. Viktor Sedník, prednosta prezidiálneho odboru Dr. Juraj Kazár, prednosta 1. oddelenia V. odboru (organizácia Zboru a správy NB) pplk. Ladislav Čolák a Dr. Korda. Pozri: DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek)*. Praha : ÚDVZK, 2007, s. 133 – 134.
- 261 Už zákonom č. 175/1948 Zb. z 21. 7. 1948, ktorým sa menil dekrét prezidenta republiky, nadobudla zásada všeobecnej pracovnej povinnosti de facto podobu nútenej práce. Navyše zákon č. 241/1948 Zb. z 27. 10. 1948 o prvom päťročnom pláne rozvoja Československej republiky už vychádzal nielen z ústavou zakotvenej pracovnej povinnosti, ale aj z toho, že štátna moc môže zaradiť občana do pracovného procesu podľa svojich predstáv.
- 262 Citované podľa: BLAŽEK, Lubomír: *Tábory nutené práce*. Dostupné na: www.cibulka.net/nnoviny/nn2001/nn05_2001/obsah/16.htm.

Zákon o táboroch nútenej práce sa pripravoval na pôde pražského ministerstva vnútra od polovice roku 1948. Jeho tvorcovia vychádzali zo skúseností, ktoré získalo

Poverenictvo vnútra pri realizácii nariadení o pracovných táboroch, resp. útvaroch na Slovensku. Presadzovali urýchlené prijatie celoštátnej normy a plánovali predložiť osnovu zákona na rokovanie vlády bez pripomienkového konania.

Sprostredkovateľom slovenských skúseností s existenciou pracovných táborov bol prednosta VI. odboru PV Jozef Lietavec. Ministerstvo vnútra ho plánovalo poveriť organizovaním a vedením všetkých výchovných a pracovných útvarov v Československu. Na zásah povereníka vnútra Daniela Okáliho napokon zostal pôsobiť v Bratislave.²⁶³

Už 27. augusta 1948 žiadal vládny radca Dr. František Machula²⁶⁴ spravodajský (III.) odbor Povereníctva vnútra „za urychléné sdelení, jaké zkušenosti nabylo Pověřenectvo vnitra pri provádění zákona o pracovních útvarech, zda

zejména vystačuje formulace druhu osob, které jsou do pracovních táborů zařazovány a zda by se doporučovalo do zákona zařaditi nejaké změny a v jakém smyslu“.²⁶⁵

Nedostatky nariadenia o zriadení pracovních útvarov, ako aj jeho vykonávacieho nariadenia predstrel ministerstvu vnútra Jozef Lietavec. V odpovedi z 9. septembra 1948 uviedol, že v ustanovení, ktorým sa do táborov zaraďovali politickí a hospodárski rozvratníci, by sa malo uvažovať o vynechaní slova „úmyselne“, pretože „úmysel smerujúci na rozvracanie verejného zásobovania a hospodárskej konsolidácie štátu je konkrétnie ľažko dokazovať. Naproti tomu však už každé počinanie, ktoré je spôsobilé ohroziť plynulé zásobovanie, ipso facto, i keď sa tak nedeje so zlým úmyslom, rozvracia aj verejné zásobovanie a hospodársku konsolidáciu štátu.“ Odporučil zvážiť prípadné doplnenie ustanovenia o zaraďovaní osôb, ktoré sa stále vyhýbajú práci slovami „a iné asociálne osoby“, čo však podmienil definovaním pojmu *asociálna osoba*. Za nedostatujúce považoval vykonávajúce nariadenie č. 18/1948 Zb., ktoré bolo takmer totožné s pôvodným vykonávajúcim nariadením č. 89/1946 Zb. Ako uviedol: „nariadenie sa svojho času osvedčilo, ale jeho ustanovenia, ako to prax v poslednom čase ukazuje, nevyhovujú požiadavkom dneška. Udalosti aj na tomto poli, menovite po februárových dňoch vyžadujú urýchlené tempo a v tomto ohľade je nariadenie málo pružné, komplikované

263 Okáli argumentoval nedostatkom schopných ľudí, navyše s právnickým vzdelením. Pozri: SNA, f. PV – sekretariát, š. 193. Organizovanie a vedenie všetkých pracovných a výchovných útvarov v ČSR – poverenie.

264 František Machula (1897 Praha), absolvent Právnickej fakulty Karlovej univerzity, pôsobil vo funkciívládneho radcu od októbra 1945. Koncom roku 1947 sa stal prednustom oddelenia III/1 (správa Národnej bezpečnosti, predtým odbor Vb – administratívna polícia) skupiny III/B ministerstva vnútra. Od decembra 1948 riadil oddelenie BP/8 (bezpečnostných referentov národných výborov) Prezidia pre bezpečnosť Skupiny I – „Bezpečnosť“. Od 28. 3. 1949 pracoval vo funkcií vedúceho právneho referátu oddelenia BP/10 a neskôr skupiny BAc (problematika TNP). Koncom mája 1950 odišiel do trvalej výslužby. Pozri: ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, František Machula; DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953*, s. 100, 116, 117, 135.

265 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 24. Nařízení SNR o PT.

a zdĺhavé.“ Navrhol zlúčiť okresnú výberovú komisiu s okresnou zisťovacou komisiou do jednej okresnej komisie, ktorá by tak predkladala návrhy na zaradenie politických a hospodárskych rozvratníkov, ako aj osôb, ktoré sa stále vyhýbajú práci. Upozornil tiež na rozpor nariadenia s dekrétom prezidenta republiky č. 88/1945 Zb.²⁶⁶

Rokovanie o prvotnej podobe návrhu sa uskutočnilo na ministerstve vnútra 20. septembra 1948. Predložená osnova bola okrem niekoľkých výnimiek zhodná s textom nariadenia SNR o zriadení pracovných útvarov. Návrh celoštátnej normy však nehovoril o pracovných útvaroch, ale o výchovných strediskách a poskytoval širší výklad o osobách, ktoré do nich mohli byť zaradené. Právomoc rozhodovať o zaradení bola daná okresným národným výborom. Rozhodovanie bolo verejné a bolo možné proti nemu podať odvolanie na zemský národný výbor. Dĺžka zaradenia sa neurčovala. Stanovila sa len jej horná hranica – dvanásť mesiacov, pričom po troch mesiacoch mohol zaradenec požiadať o podmienečné prepustenie.²⁶⁷

Schôdza širšieho Predsedníctva ÚV KSČ v rovnaký deň rozhodla:

- schváliť návrh zákona o výchovných pracovných strediskách po zapracovaní pripomienok,
- vykonať legislatívnu revíziu návrhu právnou radou ÚV KSČ do štyroch dní, aby ministerstvo vnútra bez medzirezortného konania mohlo návrh predložiť na najbližšie zasadnutie vlády,
- poveriť ministerstvo vnútra, aby predovšetkým po dohode s ministerstvom prie-myslu urobilo prípravy na zriadenie pracovných stredísk pre 30 000 osôb,
- poveriť správou pracovných stredísk ministerstvo vnútra,
- zveriť stráženie stredísk zvláštnym oddielom ZNB.²⁶⁸

Pripomienky k osnovi zákona predložil aj povereník vnútra Daniel Okáli. Nesúhlasil s presunutím kompetencií na okresné národné výbory a požadoval do procesu zaraďovania zahrnúť aj osobitnú komisiu pri Povereníctve vnútra. Viedli ho

266 Dekrét stanovil pracovnú povinnosť pre mužov od 16 do 55 rokov a pre ženy od 18 – 45 rokov, zatiaľ čo vykonávajúce nariadenie ZP č. 18/1948 Zb. n. stanovilo vekovú hranicu bez ohľadu na pohlavie od 18 do 50 rokov. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 24. Nariadenie SNR o pracovných útvaroch – poznatky. Nie je zatiaľ zrejmé, do akej miery vedelo v tomto čase Povereníctvo vnútra o zámere ministerstva vnútra upraviť otázkou pracovných táborov celoštátne. Jozef Lietavec totiž kopiu svojej správy zaslal oddeleniu I/1 Povereníctva vnútra so žiadostou o odborné posúdenie, či by vzhľadom na uvedené pripomienky nebola potrebná novelizácia oboch nariadení. Pozri: SNA, f. PV – legislatívny odbor, š. 20. Nariadenie SNR o pracovných útvaroch – poznatky. Prednosta Zemskej úradovne ŠtB Jozef Ilčík sa túto informáciu dozvedel na porade v Prahe 2. septembra 1948 od Bedřicha Pokorného, ktorý mu označil, že „sa už vypracúva osnova na zriadenie pracovných táborov a predpokladajú, že behom tohto mesiaca bude aj vládou schválená“. Úradný záznam z 10. 9. 1948. Informáciu zobrajal Lietavec na vedomie 17. 9. 1948. Ustanovenie o zrušení nariadenia SNR č. 7/1948 Zb. n. a vykonávacieho nariadenia ZP č. 18/1948 Zb. n. sa objavilo až v prepracovanom návrhu pre vládu z 29. 9. 1948. Pozri: ABS Praha, f. 310-46-1. Osnova. Zákon ze dne ... 1948 o táborech nucené práce.

267 SNA, f. PV – sekretariát, š. 193. Referát o výsledku cesty na Ministerstvo vnútra z 24. 9. 1948.

268 ABS Praha, f. 310-46-1. Usnesení se schúze širšieho predsedníctva ÚV KSČ, konané dne 20. září 1948.

k tomu osobné skúsenosti s činnosťou okresných národných výborov na Slovensku.²⁶⁹ Začiatkom októbra sa s návrhom, aby rozhodovacie právomoci mala trojčlenná komisia pri ministerstve vnútra, resp. Poverenictve vnútra, obrátil aj na podpredsedu vlády Viliama Širokého. Svoj návrh zdôvodňoval okrem iného zostrovaním triedneho boja a potrebu vytvorenia pružného represívneho orgánu.²⁷⁰ Ani po urgenciach do Prahy sa D. Okálimu nepodarilo presadiť návrh do konečnej verzie zákona. Napokon sa však realizoval zriadením tzv. politickej komisie pri Ústrednom sekretariáte KSS, ktorá mala právomoc revidovať rozhodnutia nižších orgánov. V konečnej verzii zákona sa zmenila väčšina spomínaných ustanovení prvej osnovy.

V prvej fáze prípravy zákona prevzali českí komunisti v plnej miere odporúčania slovenských kolegov. V navrhovanom znení zákona sa zdôrazňoval výchovný charakter zaradenia a nové pracovné tábory sa nazývali výchovné pracovné strediská. Prevládal názor, že pracovné strediská majú prácou vychovávať, nie trestať. Až koncom septembra a začiatkom októbra sa začal presadzovať represívny charakter internácie v pracovných táboroch. Minister spravodlivosti Alexej Čepička videl v prípravovanom zákone možnosť izolovať osoby nepohodlné režimu, ktoré sa nedopustili trestného činu. Navrhoval, aby okrem ľudí vyhýbajúcich sa práci, boli do pracovných stredísk zaradené osoby, ktoré „*nemajú porozumenie pre februárový vývoj*“, resp. tzv. bývalí ľudia.²⁷¹ Generálny tajomník KSČ a člen užšieho Predsedníctva ÚV KSČ Rudolf Slánský zašiel dokonca ešte ďalej, keď navhol, aby sa do pracovných stredísk zaradovali aj osoby odsúdené za trestný čin po odpykaní súdneho trestu. Pobyt vtáboore by tak znamenal predĺženie odpykaného trestu. Proti tomu vystúpil predseda vlády a člen užšieho Predsedníctva ÚV KSČ Antonín Zápotocký. Uznesenie vlády z 30. septembra 1948, ktoré malo byť smernicou na úpravu návrhu, ešte zdôrazňovalo výchovný charakter pracovných stredísk. Určovalo, že pobyt v pracovných strediskách nemôže byť predĺžením alebo zostrením odpykaného trestu, v pracovných strediskách nemôže byť ponižovaná ľudská dôstojnosť, nesmú sa používať telesné tresty a musia byť rozlišení tí, ktorí sa vyhýbajú práci, a tí, ktorí spáchali trestný čin.²⁷² Opatrný postoj zastávali aj členovia Predsedníctva ÚV KSČ, predseda Národného zhromaž-

269 V liste z 27. 9. 1948 Lietavcovi napísal: „Ako veľmi dobre vieš, Okresné národné výbory vzdor všetkým snahám doteraz nenavrhujú osoby do pracovného útvaru a je vážna obava, že tým menej budú ich potom zaraďovať. Naopak, máme po tejto stránke smutné skúsenosti z celého radu okresov, kde nielen preds. ONV, ale aj činovníci AOV sú jednak priamo zúčastnení na rôznych machináciách (napr. Bardejov, Poprad atď.) a je preto potrebné, aby tu bol orgán, ktorý v takýchto prípadoch môže zasiahnuť.“ Pozri: SNA, PV – sekretariát, š. 193. Pracovné útvary – osnova zákona.

270 V liste zopakoval argumenty, ktoré napísal Lietavcovi, a uviedol, že „*ľudové orgány zatial nezaručujú v dostatočnej miere záujmy štátnej bezpečnosti*“ ... „*absolútne prevažná väčšina všetkých zaraďencov bola zaradená na priamy príkaz mňa, III. odboru, alebo orgánov štátnej bezpečnosti.*“ Tamže. Osnova zákona o výchovných a pracovných strediskách.

271 Vilém Hejl uvádzza: „Alexej Čepička bol proti presnej definícii skutkových podstát a povedal, že naopak „*musíme zákony robiť čo najširšie a smernicami tlmočiť podrobnosť orgánom, aby širokej formulácii využili*“. Odporúčal založiť v rámci bezpečnosti ústrednú evidenciu, kde by boli poňatí všetci, ktorí boli poslednými udalosťami akokoľvek postihnutí a slúžili by ako rezervoár pre TNP.“ HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*, s. 313

272 Pozri: KAPLAN, Karel: *Tábory nucené práce*, s. 80 – 84.

denia Oldřich John a poslanec Zdeněk Fierlinger, ktorí si uvedomovali protiústavnosť návrhu – obmedzenie slobody občana za správanie, nie za trestný čin.

Ministerstvo vnútra však nerešpektovalo uznesenie vlády a pripomienky nezapracovalo. Naopak, člen užšieho Predsedníctva ÚV KSC, minister vnútra Václav Nosek, vystúpil 5. októbra 1948 vo vláde s návrhom „zmēniť strukturu osnovy tak, aby v zákone byl oslaben dosud uvažovaný dúraz na výchovný charakter pobytu a naopak zdúrazniť, že jde o „nucenou práci“. Proto miesto pracovních stredisek pôjde o tábory nucené práce.“²⁷³ Hoci diskusia vo vláde pokračovala, návrh ministerstva vnútra napokon schválili.

Dňa 19. októbra návrh zákona prerokoval sociálnopolitický a zdravotnícky výbor Národného zhromaždenia. Spravodajca výboru, poslanec za KSČ Josef Kapoun vyzdvihol význam donucovacích pracovní, do ktorých boli rozsudkom súdu odkázané osoby odsúdené za určité trestné činy. Zdôraznil, že „praxe ukázala, že účinná ochrana, zvlášte kolektívna, vyžaduje podobné opatrenia i proti osobám, ktoré se sice určitého trestného činu nedopustily, avšak svým asociálním jednáním, vyhýbajíce sa rádné a pozitívnej práci, ohrození společenské a hospodárske zřízení.“²⁷⁴ Výboru sa nepozdával návrh ministerstva vnútra, aby sa zaradeným osobám priratúvali k platu pôžitky, na ktoré majú z dôvodu služobného (pracovného) pomeru nárok. Jeho členovia argumentovali tým, že: „Mohou se vyskytnouti pripady, že některým osobám, jimž z těchto důvodů je ponechán nárok na plat, byť i zkrácený, budou plynouti při malé pracovní výkonnosti mnohem vyšší příjmy nežli jiným osobám s mnohem vyšší pracovní výkonností“ a prijali rezolúciu, v ktorej odporučili ministerstvu vnútra, „aby všechny takovéto pripady, pokud jde o zbabování nároku na plat, plynoucí ze shora uvedených důvodů, byly přednostně vyřizovány“.²⁷⁵

Nasledujúci deň rokoval o osnove zákona aj ústavnoprávny výbor. Názorové rozdiely, ktoré sa prejavili už v Predsedníctve ÚV KSC a neskôr aj vo vláde, sa objavili aj medzi členmi výboru. Poslanec za KSČ Jaroslav Kokeš uviedol, že „...u nás máme lidi, kteří si vybrali za svůj takřka životní cíl všemožným způsobem se zasadovat o to, abychom se nedostali rychle k socialismu a že ustanovení navrhovaného zákona jasné naznačují, že půjde o to, abychom opravdu pravé kriminální živly protistátní nakonec přes domluvy přiměli k tomu, aby pracovaly. Je samozřejmé, že se pokusíme je převychovat, ale možná že se to někdy nepodaří a pak musíme také lidem ukázat, že jim nedovolíme žít jako parazitům z práce druhých a že je přinutíme, aby si na své živobytí vydělali poctivou a užitečnou prací. Nepůjde tedy jen o instituce výchovné, nýbrž i v určitém smyslu instituce represivní.“²⁷⁶ Len poslanec za Československú stranu socialistickú Gustáv Burian upozorňoval na určité úskalia prijímania zákona o TNP. Zvlášť ho znepokojovalo ustanovenie zákona umožňujúce komisii, aby okrem zaradenia osoby do pracovného tábora nariadila aj vyprázdenie bytu. Spravodajca

273 Tamže, s. 83.

274 Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky Praha, Zápis o schůzi výboru sociálně-politickeho a zdravotníckeho z 19. 10. 1948, s. 4.

275 Tamže, s. 5 – 6. Výbor tiež odporučil ministerstvu vnútra, aby boli pre osoby vo veku od 18 do 21 rokov zriaďované samostatné tábory nútnej práce a aby sa ich výchove venovala zvláštna pozornosť.

276 Tamže.

Jan Němec, bývalý sociálny demokrat, ho upokojoval odpoveďou, že o ubytovanie nevinnej rodiny bude postarané výmenou bytu.

V ďalšej diskusii prerokoval výbor pripomienku sociálnopolitického a zdravotného výboru o nadbytočných pôžitkoch a zmenil toto ustanovenie tak, aby sa pri realizácii zákona predišlo zbytočným komplikáciám. V konečnej verzii zákona preto už zaradenci „...nemají po dobu zařazení nároku na požitky, které by jim jinak pôslošely“.²⁷⁷

Vládny návrh zákona sa 25. októbra 1948 dostal na program 15. schôdze Národného zhromaždenia. K osnove zákona vystúpil v Národnom zhromaždení ako rečník, okrem povinného vystúpenia oboch spravodajcov, iba poslanec za KSČ Jan Vodička, ktorý prijatie zákona uvítal: „Cesta k socializmu nemá již takových překážek jako dosud a proto je třeba odstraniti jestě vše, co buď ztěžuje nebo poškozuje tento zdárny vývoj kupředu.“ ... „Nejnebezpečnější skupinou jsou však ti, kteří ohrožují výstavbu lidově demokratického zřízení šeptandou, vyvolávaním neklidu a jinou protistátní činnosti, která je inspirována československou reakcí a podporována reakcí zahraničnou.“²⁷⁸ Národné zhromaždenie tak po zákone na ochranu republiky schválilo v októbri aj druhý zákon, ktorý komunistickému režimu umožňoval prenasledovať skutočných aj domnelých odporcov a upevniť svoju moc a postavenie.²⁷⁹

Pri mapovaní procesu vzniku a prijímania zákona o táboroch nútenej práce nie je možné obísť širokú kampaň, ktorá sa viedla na stránkach denníkov komunistických strán. Slovenská *Pravda* uverejňovala články o činnosti osobitnej komisie a riešených prípadoch už od polovice júla 1948. Organizovanú mediálnu kampaň, ktorá predchádzala prijatiu zákona však odštartovalo *Rudé právo*. V článku *Pražský kraj KSČ navrhuje: Pracovní tábory a odnětí živností, bytů a motorových vozidel šmelinářům a rozvratníkům* z 24. septembra 1948 informovalo o návrhu predsedníctva pražského kraja KSČ pre krajský akčný výbor, schválenom „v souhlase s přáním pražského lidu“, na „nejostřejší postup proti šmelinářům, rozvratníkům a škůdcům všeho druhu“, ktorý zahŕňal okamžité zriadenie pracovných táborov, odnímanie živnostenských oprávnení, bytov a motorových vozidiel.²⁸⁰ Nasledujúci deň priniesla česká *Práce* článok pod názvom *Pracovní tábory pro rozvratníky jsou připraveny*, v ktorom informovala o zriadení trestných pracovných táborov v Kladne, Pardubiciach a Karlových Varoch.²⁸¹ O deň neskôr sa článok o pripravovanej osnove zákona s podtitulkom *Ministerstvo vnitra vyhovuje přání pracujících* objavil v *Mladéj fronte*.²⁸²

277 Tamže.

278 Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/015schuz/s015006.htm>.

279 Paradoxne zatial čo v Prahe 25. 10. schvaľovali zákon o táboroch nútenej práce, v Bratislave rokoval o vládnom návrhu legislatívny odbor SNR. Pozri: SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR, š. 708. Vládny návrh zákona o TNP.

280 Pražský kraj KSČ navrhuje: Pracovní tábory a odnětí živností, bytů a motorových vozidel šmelinářům a rozvratníkům. Resoluce dělnictva z celé republiky žádají nejostřejší postup proti škůdcům lidově-demokratické republiky. In: *Rudé právo*, XXVII, č. 224, 24. 9. 1948, s. 1.

281 Pracovní tábory pro rozvratníky jsou připraveny. Rázné zúčtování se zahaleči a reakčními zločinci. In: *Práce*, IV, č. 225 z 25. 9. 1948.

282 Pracovní střediska pro rozvratníky a šmelináře. Ministerstvo vnitra vyhovuje přání pracujících. In: *Mladá fronta*, 26. 9. 1948.

Slovenská *Pravda* uverejnila 28. septembra²⁸³ krátku správu ČTK pod názvom *Pracujúci ľud žiada pracovné tábory pre rozvratníkov*. Taktické mlčanie na verejnosti navrhol Klement Gottwald až na schôdzi širšieho Predsedníctva ÚV KSČ 11. októbra 1948.²⁸⁴

2. Po prijatí zákona

Zákon č. 247/1948 Zb. z 25. októbra 1948 nadobudol účinnosť 17. novembra 1948. Paragraf 11 zruší nariadenie SNR č. 7/1948 Zb. n. SNR z 23. marca 1948 o zriadení pracovných útvarov, vykonávacie nariadenie č. 18/1948 Zb. SNR z 23. apríla 1948 k nariadeniu o pracovných útvaroch a na Slovensku existujúce pracovné útvary premenoval na tábory nútenej práce.

Tábory nútenej práce zriaďovalo ministerstvo vnútra, aby osoby do nich zaradené „mohly byť vychovávané pre prácu ako občiansku spoločnosť a aby mohla byť využitá ich pracovná schopnosť v prospech celku“, najmä „na splnenie jednotného hospodárskeho plánu.“²⁸⁵

Už začiatkom októbra 1948 vytypovalo ministerstvo vnútra po porade so zástupcami ústredného riaditeľstva čs. baní a ministerstva priemyslu takmer dvadsať lokalít v Čechách a na Morave, kde by mohli byť zriadené pracovné tábory. V prvej fáze sa mali zriaďať tábory v Kladne (s kapacitou 2 000 miest), Ostrave (3 000 miest), Jáchymove (1 000 miest) a Trutnove (200 miest). K piatim slovenským táborom mali pribudnúť ďalšie v priestore Bratislavu a Košíc.²⁸⁶

Posledné mesiace roku 1948 sa postupne konštituovali centrálnie orgány na riadenie táborov nútenej práce. Na pražskom ministerstve vnútra vzniklo samostatné oddelenie a neskôr odbor III/b A (po reorganizácii z decembra 1948 odbor BP/10), z ktorého napokon v októbri 1949 vznikla Správa TNP (BAC). Na Slovensku existujúce pracovné útvary boli obežníkom povereníka vnútra zo 6. decembra 1948 oficiálne premenované na tábory nútenej práce.²⁸⁷ Ich agendu prevzalo na Poverenictve vnútra oddelenie BK/8.²⁸⁸

²⁸³ V správe stálo: „Predseda vlády Zápotocký dostáva denne tisíce rezolúcií, telegramov a listov z celozávodných schôdzok, v ktorých pracujúci ľud miest a vidieka z celej Republiky vyslovuje svoje rozhorčenie nad provokáciami reakcie, rozvratníkov, sabotérov, šmelinárov a zahálačov a žiada, aby sa zriadili pre tieto podvratné živly pracovné tábory a aby boli čo najprísnejšie potrestaní. Okrem národných podnikov ďalšie desiatky a stovky úradov, podnikov sa stotožňujú s najprísnejším potrestaním protištátnych elementov a žiadajú pre nich pracovné tábory.“ Pozri: *Pravda*, V, č. 225, 28. 9. 1948, s. 2.

²⁸⁴ Pozri: LETZ, Róbert: Justícia – slúžka moci, s. 270. Ešte 13. 10. 1948 publikoval Ladislav Mňačko v *Pravde* článok o „čiernych obchodníkoch“ v pracovnom útvare Nováky. Pozri: Tanec medzi stotisícami a pracovným táborm. In: *Pravda*, V, 238, 13. 10. 1948, s. 5.

²⁸⁵ Zákon č. 247/1948 Zb. o táboroch nútenej práce z 25. 10. 1948.

²⁸⁶ ABS Kanice, f. E1 – Sběrné, internační, pracovní tábory a tábory nucených prací (TNP), inv. j. 11. Úřední záznam ze 7. 10. 1948.

²⁸⁷ Pozri: SNA, f. PV – obežníky, š. 17. PÚ, premena na tábory nútenej práce.

²⁸⁸ Oddelenie BK/8 sídlilo v budove koordinačného odboru Poverenictva vnútra v hoteli Centrál na Štefanovičovej 4. Začiatkom februára 1950 sa presťahovalo do budovy bývalej slobodomurárskej lóže na Nám. 1. mája 22 v Bratislave.

Oddelenie BK/8 vzniklo 1. januára 1949 „*k účelnému organizovaniu všetkých táborov nútnej práce na Slovensku a usmerňovaniu činnosti v nich*“.²⁸⁹ Na jeho čele stál bývalý prednosta odbočky ŠtB v Bratislave Viliam Zábojník, ktorý z titulu svojej funkcie pôsobil ako člen odvolacej komisie.²⁹⁰ Zástupcom prednosta oddelenia a zároveň vedúcim II. (odvolacieho) referátu bol škpt. Ján Habán.²⁹¹ Zo zložky ŠtB prišiel aj strážm. Rudolf Bakoš²⁹², ktorý pracoval u prednosti oddelenia ako pomocný referent a neskôr aj Ludovít Vlčko, dlhorocný sekretár Rudolfa Viktorina.

Oddelenie BK/8 sa organizačne členilo na štyri referáty a manipulačnú kanceláriu: I. referát (organizačný), pod vedením hlavného komisára ZNB Karola Viesta, zodpovedal za zriadenie a rušenie TNP, ako aj archívnu likvidáciu materiálov zrušených táborov; organizáciu TNP po stránke administratívnej, bezpečnostnej, poriadkovej, disciplinárnej, pracovnej, zdravotnej a osvetovej; revízie a prehliadky táborov, ako aj preverovanie a vyšetrovanie trestných činov, sťažností a neprístojností v táboroch. Začiatkom júla 1949 nahradil Viesta vo vedení referátu Ján Májek a začiatkom októbra 1949 sa vedúcim I. referátu stal npor. Štefan Moravčík.

II. referát (odvolací) spracovával agendu odvolacej komisie – odvolania podané proti rozhodnutiam komisií pri KNV, žiadosti o milosť a sťažnosti na správny súd.

289 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 104. Politické vyhodnotenie činnosti odd. BK/8 za rok 1949.

290 Viliam Zábojník (1908 Bratislava), pôvodne sociálny demokrat a gardista, neskôr člen KSS. Počas vojny pracoval na bratislavskom magistráte. V júni 1942 ho ÚŠB zatkla a za ilegálnu komunistickú činnosť bol odsúdený na trest smrti. V odvolacom konaní mu súd zmiernil trest na dvanásť a pol roka. Väzni ho v Bratislave, Nitre, Leopoldove a napokon v Mauthausene. V roku 1945 nastúpil do bezpečnostných zložiek. Od apríla 1946 viedol 2. oddelenie 1. sekcie VI. odboru PV (menšiny). V roku 1948 bol prednustom odbočky ŠtB v Bratislave. Od januára do apríla 1949 viedol oddelenie BK/8 a neskôr až do októbra 1949 pôsobil ako prednosta oddelenia odboru BK PV (Verejná bezpečnosť). V nasledujúcich rokoch pracoval v Ústredí pre mechanizáciu poľnohospodárstva. ABS, f. Zvláštne vyšetrovací spisy, a. č. ZV-113 MV. Zápis o výpovedi z 9. 1. 1951.

291 Ján Habán (1905 Uhrovec, okr. Bánovce nad Bebravou) nastúpil k četníkom (žandárom) v roku 1928. Ako najlepší absolvoval školu pre výcvik četníkov na skúšku a nastúpil na četnícku stanicu vo Veľkej Ide. Od mája 1934 pracoval na pátraczej stanici v Košiciach a od septembra 1936 na doplnovacom oddelení v Bratislave. V júni 1937 absolvoval ako najlepší školu pre výcvik veliteľov staníc a nastúpil na četnícku stanicu v obci Čeklís (dnes Bernolákov). V decembri 1937 sa vrátil na doplnovacie oddelenie v Bratislave a o rok neskôr nastúpil na krajské veliteľstvo četníctva v Bratislave. Od polovice novembra 1939 pracoval na štabe Hlavného veliteľstva žandárstva v Bratislave a od októbra 1942 na ministerstve vnútra v Bratislave. Po skončení II. svetovej vojny nastúpil 15. 5. 1945 na štáb Hlavného veliteľstva NB. V októbri 1945 prešiel na novozriadený V. odbor (pracovné tábory) Poverenictva vnútra (od januára 1947 VIII. odbor, v roku 1948 VI. odbor a od januára 1949 oddelenie BK/8), kde zotrval až do konca septembra 1950. Od októbra 1950 pracoval vo verejnej správe vnútornej a od polovice augusta 1951 ako žeriavnik v n. p. ČSSZ. Pozri: ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, Ján Habán.

292 Rudolf Bakoš (1922 Beluša, okr. Púchov – 2011 Bratislava) vstúpil do ZNB ako nestraník v máji 1946. Absolvoval školu ZNB v Tornali a v decembri 1946 nastúpil na stanicu NB Malinovského v Bratislave. Od júla 1948 pracoval na Zemskej úradovni ŠtB a od septembra 1948 na III. odbore, resp. odbore BA Poverenictva vnútra. Od augusta 1950 pôsobil v útvarech boja proti vnútornému nepriateľovi ŠtB v Bratislave (III. odbor, od apríla 1964 II. odbor) – od apríla 1956 ako náčelník 3. oddelenia, od apríla 1960 ako zástupca náčelníka odboru, od apríla 1964 ako náčelník 7. oddelenia, od marca 1969 ako zástupca náčelníka odboru a od júna 1970 ako náčelník 3. oddelenia. Od augusta 1971 riadil rok 4. oddelenie odboru boja proti vonkajšiemu nepriateľovi KS ZNB S-ŠtB v Bratislave a neskôr až do konca roku 1978 pracoval v nižších funkciách na II. odbore. Do dôchodku odišiel v hodnosti majora. ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, Rudolf Bakoš.

Spracovával tiež smernice a obežníky vzťahujúce sa na výkon zaradenia a správu táborov nútenej práce. Od mája 1949 viedol referát vrch. strážm. Ondrej Florek.

III. referát (evidenčný) viedol evidenciu zaradencov a odsúdencov ľudovými súdmi v táborech, ako aj ďalších náležitostí osôb v táborech – odklad zaradenia, prerušenie výkonu zaradenia, zdravotné posudky a iné. Evidoval tiež zbehov a navrátilcov z jednotlivých táborov. Referát viedol por. Štefan Slimák, od polovice júna 1949 štrážm. Ján Andrásik.

IV. referát (hospodársky) mal na starosti zmluvné zabezpečenie a adaptáciu priestorov budúcich pracovných táborov, ich správu a poistenie; starostlivosť o zaradené osoby (ubytovanie, stravovanie, ošatenie, zaobutie a pod.), zabezpečovanie materiálnych potrieb táborov, uzatváranie pracovných zmlúv, mzdové otázky, ale aj likvidáciu majetku bývalej Slovenskej pracovnej služby a pracovných táborov a útvarov minulého režimu a tiež pátranie a zaistňovanie ich majetku. Referát viedol hlavný notársky tajomník Eugen Horniak.²⁹³

Už v polovici januára 1949 sa štruktúra oddelenia BK/8 zmenila – vznikol V. referát (účtovný) pod vedením účtovného riaditeľa Františka Mischnáka a z manipulačnej kancelárie aj VI. (manipulačný) referát pod vedením administratívneho oficiála Bohumila Gulu.²⁹⁴ Organizačná štruktúra oddelenia sa napokon v priebehu roka ustálila na štyroch referátoch: organizačno-plánovacom, odvolacom, evidenčnom a hospodársko-materiálnom. Až v druhej polovici januára 1950 vznikol V. referát (sociálny), ktorý v spolupráci s referentmi práce a sociálnej starostlivosti ONV a KNV vyhľadával pracovné príležitosti pre osoby prepúštané z táborov, staral sa o opustené deti zaradencov TNP a prostredníctvom staníc Národnej bezpečnosti kontroloval, či sa osoby prepustené z táborov zapájajú do pracovného procesu a „neohrozujú výstavbu republiky“.²⁹⁵

V máji 1949 sa prednostom oddelenia BK/8 stal škpt. Ján Habán, ktorý viedol oddelenie až do jeho zrušenia v septembri 1950. Funkcia zástupcu prednosta sa následne spojila s funkciou vedúceho I. referátu. Od mája 1949 v tejto funkcií pôsobil aktuársky tajomník Ján Májek, od októbra 1949 npor. Štefan Moravčík a od apríla 1950 bývalý prednosta oddelenia BK/4 (obranné a disciplinárne) Povereníctva vnútra škpt. Štefan Mikula.²⁹⁶

Oddelenie do značnej miery spravovalo najmä právnu agendu. Pritom ani jeden z jeho zamestnancov nemal právnické vzdelanie. Navyše zákon č. 247/1948 Zb. bol len rámcový a vykonávacie nariadenie k nemu nebolo vydané. Zamestnanci oddelenia museli vypracovať smernice pre činnosť zaraďovacích komisií pri KNV, správy táborov a ďalšie organizačno-správne usmernenia. Len v roku 1949 vydalo oddelenie BK/8 celkom 53 takýchto normatívnych výnosov a smerníc.²⁹⁷

293 A ÚPN, f. E5 – Povereníctvo vnútra, BK/8 Bratislava, inv. j. 35. Odbor BK. Oddelenie BK/8: Pôsobnosť a personálne obsadenie zo 6. 1. 1949.

294 Tamže. Soznam zamestnancov oddelenia BK/8 a ich funkcie v jednotlivých referátoch z 19. 1. 1949.

295 Tamže. Rozvrh práce oddelenia BK/8 v roku 1950 zo 6. 1. 1950.

296 Tamže, inv. j. 39. Soznam zamestnancov zamestnaných v r. 1949 na oddelení BK/8; ABS Kanice, f. A12 – Bezpečnostné složky MV, inv. j. 89. Organizácia koordinačného odboru a odborov BA a BC Povereníctva vnútra.

297 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 104. Politické vyhodnotenie činnosti odd. BK/8 za rok 1949.

Zákon o táboroch nútenej práce neumožňoval držať v táboroch osoby odsúdené na základe nariadenia o ľudovom súdnictve. Začiatkom januára 1949 preto ŠtB (úlohou bol poverený Matej Béľ) vypracovala zoznam takýchto zaradencov a Povereníctvo vnútra ich následne odovzdalo Povereníctvu spravodlivosti. Do pracovných útvarov pri trestnici pre mužov v Leopoldove a pre ženy v Ilave premiestnili 140 osôb.²⁹⁸

V období prípravy zákona o táboroch nútenej práce sa tvoril aj zákon o krajskom zriadení, ktorý mal nahradíť staré zemské zriadenie, preniesť výkon štátnej moci na nižšie orgány štátnej správy a priblížiť tak „správu štátu k masám pracujúceho ľudu“. Nositeľom a vykonávateľom tejto moci sa mali stať národné výbory (NV) na úrovni obcí, okresov a krajov. Riadené vládou prostredníctvom ministerstva vnútra mali postupne preberať úlohy súvisiace s ochranou a posilňovaním „ľudovodemokratického“ zriadenia a vypracovávaním a plnením jednotného hospodárskeho plánu. V súlade s generálnou líniou strany, ktorú vytýčil IX. zjazd KSČ, sa národné výbory mali zúčastňovať predovšetkým na úlohách socialistickej prestavby dediny, na premenách malovýrobného sektoru v mestách a na všeestrannom obmedzovaní a potlačovaní zostávajúcich kapitalistických živlov, najmä kulactva.²⁹⁹ Krajské národné výbory (KNV) mali postupne preberať aj jednotlivé úlohy z agendy TNP. Do prijatia zákona o krajskom zriadení a jeho uskutočnenia plnilo funkciu krajských národných výborov ministerstvo vnútra.

Trojčlenné zaradovacie komisie vznikali od novembra 1948. Podľa zákona rozhodovali o zaradení do tábora, ako aj o dĺžke trvania pobytu v tábore. Ministerstvo vnútra, ktoré dočasne plnilo funkcie krajských národných výborov, zriadilo podľa vyhlášky č. 3037 z 27. novembra 1948 devätnásť trojčlenných komisií. Trinásť z nich začalo svoju činnosť 15. decembra 1948. Zvyšné, vrátane komisie pre územie Slovenska so sídlom v Bratislave, nezačali svoju činnosť vobec a schvaľovanie predložených návrhov začali až s činnosťou komisií pri krajských národných výboroch.³⁰⁰ Činnosť bezpečnostných komisií špecifikovali *Prozatímní pokyny* vydané ministerstvom vnútra 27. decembra 1948.

Do táborov nútenej práce sa podľa zákona č. 247/1948 Zb. o táboroch nútenej práce zaradovali na tri mesiace až dva roky:

a/ osoby, ktoré sú staršie ako 18 rokov, neprekročili 60 rokov a sú telesne a duševne spôsobilé, ale práci sa vyhýbajú alebo ohrozujú výstavbu ľudovodemokratického zriadenia alebo hospodársky život, najmä verejné zásobovanie, a osoby, ktoré im to umožňujú.

298 SNA, f. PV – sekretariát, š. 108. Tábor nútenej práce Ústie nad Oravou, Nováky, Ilava – kontrola – hlásenie; f. PV – obežníky, š. 18. Obežník z 31. 1. 1949.

299 Pozri: *Příručný slovník k dějinám KSČ*. Svazek I. A – O. Praha : Nakladatelství politické literatury, 1964, s. 529.

300 Podľa správy prednosta oddelenia BP/10 pre prednosta skupiny I – Bezpečnosť Josefa Pavla nezačala svoju činnosť do konca januára 1949 komisia č. 2 v Prahe, komisia č. 7 v Ústí nad Labem, komisia č. 9 v Hradci Králové, komisia č. 11 v Havlíčkovom Brode, komisia č. 13 v Havlíčkovom Brode a komisia č. 19 v Bratislave. Zvyšné komisie zaradili do konca januára 1949 do táborov nútenej práce 916 osôb (825 mužov a 91 žien). ABS Kanice, f. E1, inv. j. 3. Činnosť komisií pro zařazování osob do TNP.

- b/ osoby právoplatne odsúdené pre niektorý z činov uvedených:
 v zákone zo dňa 6. októbra 1948, č. 231 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky;
 v zákone zo dňa 13. februára 1947, č. 15 Zb. o stíhaní čierneho obchodu a podobných machinácií;
 v zákone zo dňa 13. februára 1947, č. 27 Zb. o trestnej ochrane vykonávania dvojročného hospodárskeho plánu, alebo;
 v zákone zo dňa 18. júla 1946, č. 165 Zb. o trestnej ochrane národných podnikov, znárodených podnikov a podnikov pod národnou správou.³⁰¹

V praxi to znamenalo, že do táborov nútenej práce sa zaraďovali štyri kategórie osôb, ktoré režim pomenoval a charakterizoval nasledovne:

I. „**zahálači**“ – osoby, ktoré sa vyhýbajú práci, tzv. asociálne živly.

Podľa *Dočasných smerníc* patrili do tejto kategórie osoby, ktoré „...sa práci vyhýbajú akosi zo zvyku, notoricky a opatrujú si prostriedky na výživu nezákoným spôsobom (žobraním, prostitúciou a páchaním trestných činov, najmä majetkových)“, ale aj osoby, ktoré „...proste nepracujú preto, lebo majú ešte v postupujúcej socializácii možnosť žiť so značnými prostriedkami k výžive na ujmu iných, sociálne slabých (zvyšky kapitalistov – vykorisťovatelia)... majitelia väčších nájomných domov, súkromní podnikatelia a priemyselníci, veľkí rolníci – kulaci ...“.

II. „**politickí rozvratníci**“ – osoby, ktoré ohrozujú výstavbu ľudovodemokratického zriadenia.

„Táto činnosť je politického rázu. Pri jej posudzovaní nemôžu byť stanovené presné kritéria, kedže tieto môžu byť najrozmanitejšie a ich význam sa môže podstatne lísiť podľa okolností, osoby páchatela (činnosť načim posudzovať prísne z triedneho hľadiska), miesta rozvratnej činnosti a pod. Najmä treba posúdiť, či vyvájaná činnosť je prevádzkaná zámerne s úmyslom podrývať základy ľudovodemokratického zriadenia a postupujúcej socializácie, jej rozsah a intenzitu. Zhruba a obrazne povedané, pôjde tu o činnosť podvratnú, protištátetu, úkladnú a sabotážnu na každom poli a vo všetkých možných odvetviach. Tak napríklad letákové akcie, zámerné reakčné divadelné predstavenia, rafinované štylizované kázne s kazateľní, úmyselné zanedbávanie pôdy kulakmi, vyvájanie propagandy proti znárodeniu, združstevňovaniu, sabotážne činy v podnikoch, továrnach a úradoch, rozširovanie poplašných správ, rušenie obecného pokoja a pod.“

---

301 Zákon č. 247/1948 Zb. o táboroch nútenej práce z 25. 10. 1948. Pri osobách uvedených pod písm. a/ rozhodla komisia okrem zaradenia aj o dĺžke pobytu zaradenca v TNP. Osoby uvedené pod písm. b/ boli do TNP zaradené už na základe rozhodnutia súdu, do pracovného tábora nastúpili po odpykaní trestu vymeraného súdom, pričom bezpečnostná komisia pri KNV určila len dĺžku zaradenia. Do TNP sa tiež zaraďovali osoby, ktoré sa dopustili správneho priestupku a ktoré NV odsúdil na trest na slobode dlhší ako 3 mesiace.

III. „hospodárski rozvratníci“ – osoby, ktoré ohrozujú hospodársky život, najmä verejné zásobovanie.

„Využívanie takejto činnosti je hospodárskeho rázu. Táto môže byť prevádzaná bud z pohnútok len ziskubažných alebo aj s úmyslom citelne zraniť ľudovodemokratické zriadenie (ked' už nemožno na poli politickom) v sektore hospodárskom. Tu treba opäť prísne z hľadiska triedneho boja posudzovať každý jednotlivý prípad, hlavne pokiaľ ide o osobu páchatela (robotník, živnostník, priemyselník, dedinský boháč – kulak, úradník a pod.) a pohnútky. Tak napríklad celkom rozdielne treba posudzovať prípad, keď si načierno zabalil ošípanú robotníka a povedzme veľký roľník – kulak alebo zámožný živnostník. Kým prvý spravil tak nepochybne len preto, aby povedzme, polepšil početnej rodine a bez úmyslu rozvracať hospodárstvo, zatiaľ druhí dva jenak pre vlastný egoizmus, ale hlavne s úmyslom zámerne poškodiť hospodárskym záujmom ČSR.“

Cinnosť hospodárskeho rozvratníctva môže byť taktiež najrozmanitejšia. Tak napríklad prevádzanie čierneho obchodu porušovaním zásobovacích predpisov, hromadenie zásob, ich neprihlásenie, neplnenie kontingentov (hlavne kulaci), rozličné machinácie s obhospodarovanými tovarmi (hlavne vo výrobných strediskách, z ktorých unikajú vo veľkom do kanálov čierneho trhu), valutové a devízové činy a pod.“

IV. „pomocníci“ – osoby, ktoré umožňujú činnosť vyššie uvedených osôb.

Do tejto kategórie patrili osoby, „ktoré akýmkolvek spôsobom (napomáhaním, ničením usvedčujúcich dôkazov, nadržovaním, falosnými výpovedami a pod.) umožňujú vyvíjať činnosť na poli politického a hospodárskeho rozvratníctva“.³⁰²

Široká formulácia zákona umožňovala bezpečnostným komisiám pri KNV zaradiť do TNP na tri mesiace až dva roky takmer hocikoho vo veku od 18 do 60 rokov.

Vyhľadávanie osôb do TNP, spracovanie návrhov na zaradenie a ich predkladanie príslušnej komisii zabezpečoval okrem iných najmä bezpečnostný referent okresného národného výboru. V rámci svojej pôsobnosti spolupracoval so sociálnymi referentmi okresných národných výborov, orgánmi Verejnej a Štátnej bezpečnosti, finančnej, colnej a hospodárskokontrolnej služby, s politickými a masovými organizáciami (ROH, KSS, ZSM, ZLUB a pod.). Návrh na zaradenie do TNP mohli bezpečnostnému referentovi predkladať aj jednotliví občania. Ak referent uznal, že preukázané skutočnosti sú postačujúce na zaradenie, predložil komisii spolu s návrhom na zaradenie osoby do pracovného tábora aj návrh dĺžky tohto zaradenia. Neúplný, prípadne nedostatočne preukázaný návrh sa dopĺňal prostredníctvom staníc Národnej bezpečnosti. Referent predkladal komisii aj záporné stanoviská. Konečný verdikt však závisel len od rozhodnutia členov zaradovacej (bezpečnostnej) komisie.³⁰³

302 Štátny archív (ŠA) Prešov, f. KNV Prešov, bezpečnostný referát, š.1. Dočasné smernice upravujúce spôsob zaradovania osôb do TNP podľa zákona č. 247/1948 Zb., prepúšťanie týchto osôb z TNP, ako aj konanie pred komisiemi, zriadenými pri KNV podľa § 3 ods. 1 cit. Zákona, s. 5 – 6.

303 Každý návrh na zaradenie mal obsahovať tieto informácie o osobe páchatela a jeho rodinných príslušníkoch: a/ povolanie, b/ majetkové pomery („nestačí uvádzať stereotypne „majetný“, „nemajetný“, ale majetkové pomery musia byť uvedené výstižne, tak napr. u námezdne pracujúcich výška mesačného (tyždenného) príjmu (plat, mzda), u obchodníkov a živnostníkov mesačný – ročný obrat, dalej či okrem platu alebo obratu vlastnia aj nemovitosti, aké, výmera pôdy, aký úžitok tieto donášajú a pod., u rolníka

Dňa 5. januára 1949 povereník vnútra Daniel Okáli zastavil činnosť osobitnej komisie pri Povereníctve vnútra, ako aj okresných výberových a zisťovacích komisií, a dal podnet na začatie činnosti bezpečnostných komisií zriadených pri krajských národných výboroch.³⁰⁴ V rámci svojej koordináčnej činnosti vydalo Povereníctvo vnútra 1. februára 1949 dočasný rokovací poriadok upravujúci spôsob konania pred komisiami pri krajských národných výboroch.³⁰⁵

Komisie postupne začali svoju činnosť v I. štvrtroku 1949: komisia pri KNV v Banskej Bystrici 31. januára 1949, pri KNV v Košiciach 23. februára 1949, pri KNV v Bratislave 24. februára 1949, pri KNV v Žiline 11. marca 1949, pri KNV v Prešove 12. marca 1949 a pri KNV v Nitre 4. apríla 1949.³⁰⁶

Bezpečnostná komisia sa skladala z troch členov. Rada krajského národného výboru vymenovala predsedu komisie, ako aj dvoch ďalších členov a ich náhradníkov. Podľa výnosu ministerstva vnútra museli byť dvaja členovia komisie a ich náhradníci „zásadne z radov robotníkov“. Nariadenie sa netýkalo predsedu komisie.³⁰⁷ Členovia komisie pri krajskom národnom výbere pred začiatkom svojej činnosti zložili do rúk predsedu KNV predpísaný sľub. Rovnaký sľub skladali do rúk povereníka vnútra aj členovia odvolacej komisie pri Povereníctve vnútra.³⁰⁸

Sľub členov zaraďovacej komisie pri KNV:

„Slabujem na svoju česť a svedomie, že budem verný Československej republike, že budem zachovávať ľudovodemokratickú ústavu, zákony a nariadenia, že budem plniť ako člen komisie podľa najlepšieho svedomia svoje povinnosti.

Slabujem, že sa nikdy nesprenemerím ľudu a zásadám ľudovej demokracie a že budem vo všetkom svojom konaní mať na zreteli len prospech a záujem ľudu.

Tak slabujem.“

---

treba zvlášť presne uvádzať výmeru pôdy v kat. jutrách, rozsah domového majetku, inventárneho zariadenia, dobytka atď., konečne treba tiež uviesť preukázateľné dlžoby.“, c/ rodinné pomery, d/ zdravotné pomery rodiny, e/ verejné, politické a iné funkcie, f/ členstvo v KSS, SLUB a ROH, g/ svetonáhľad („aký mal za okupácie, aký má teraz“), h/ dosiaľ známe tresty. Pozri: Dočasné smernice, s. 8 – 9.

304 SNA, f. PV – obežníky, š. 18. Osobitná komisia a Okresné výberové a zisťovacie komisie – zastavenie činnosti.

305 Dočasný rokovací poriadok upravoval pôsobnosť bezpečnostných komisií a spôsob ich rozhodovania, administratívne náležitosti, otázku zvolávania schôdzí a účasti členov a otázku odmien pre členov komisie. A ÚPN, f. E5, inv. j. 26. Rokovací poriadok /dočasný/ upravujúci spôsob konania /formálneho pokračovania/ pred komisiami, zriadenými pri krajských národných výboroch podľa § 3 ods. 1 zákona číslo 247/48 Sb.

306 Pozri: VRABCOVÁ, Eva: Pracovné tábory a tábory nútenej práce, s. 389.

307 Pozri: ŠA Prešov, f. KNV Prešov, bezpečnostný referát, š. 17. Výnos Ministerstva vnútra z 28. 4. 1950, č. 256/00-1-BP/7.

308 SNA, f. PV – sekretariát, š. 108. Komisia pri KNV – ich zriadenie podľa §3 ods. 1 zák. č. 247/1948 Zb. o táboroch nútenej práce.

Pre jednotlivé komisie boli vybraní a vymenovaní tito členovia a ich náhradníci:³⁰⁹

KNV Bratislava

členovia:

- 1/ Július Mazanec – bezpečnostný referent mesta Bratislavы;
- 2/ Dr. Karol Király – Povereníctvo spravodlivosti;
- 3/ Bedrich Horák – robotník, Tesla Bratislava;

náhradníci:

- 1/ Ján Májek – Povereníctvo vnútra, oddelenie BK/8;
- 2/ Aladár Kolár – robotník, Mestská vodáreň.

KNV Nitra

- 1/ František Vartík – krajský bezpečnostný referent;
- 2/ Michal Kleman³¹⁰ – referent Štátnej bezpečnosti v Nitre;
- 3/ František Kukla – predseda Základnej organizácie KSS Elektrární v Nitre;

- 1/ Pavol Verdonič – okresný bezpečnostný referent;
- 2/ Ján Ďuriník – pracovník Krajského sekretariátu KSS v Nitre.

KNV Žilina

- 1/ Július Palan – šofér zo Žiliny;
- 2/ Štefan Kubička – robotník z Kysuckého Nového Mesta;
- 3/ Štefan Beták³¹¹ – zástupca krajského veliteľa Štátnej bezpečnosti v Žiline;

- 1/ Jozef Riecky – poslanec SNR zo Žiliny;
- 2/ Ladislav Škovira – pracovník ČSD Vrútky.

KNV Banská Bystrica

- 1/ Pavol Zupkovič – pracovník Okresného sekretariátu KSS vo Zvolene;
- 2/ Juraj Gajdoš – typograf, tajomník Akčného výboru Slovenského národného frontu;
- 3/ Ondrej Mojžiš – krajský bezpečnostný referent;

309 VRABCOVÁ, Eva: Pracovné tábory a tábory nútnej práce, s. 386 – 387.

310 Michal Kleman (1914 Brezolupy, okr. Bánovce nad Bebravou), člen KSS v období 1934 – 1936 a neskôr od roku 1945, pracoval v zložkách ŠtB v rokoch 1945 – 1952. Začínať na Okresnom veliteľstve NB 2 v Prievidzi, neskôr pôsobil v útvaroch ŠtB v Nitre. Od 19. 2. 1949 do 24. 8. 1949 bol zástupcom krajského veliteľa ŠtB v Banskej Bystrici. Od 25. 8. 1949 do 12. 9. 1951 pracoval vo funkcií veliteľa kádrového oddelenia na Krajskom veliteľstve ŠtB v Nitre. V polovici roku 1951 sa objavili informácie o jeho členstve v HG a pochybnosti o jeho partizánskej činnosti. Následne ho preradili na nižšiu funkciu v rámci veliteľstva oddielu ŠtB Topoľčany a 29. 2. 1952 na vlastnú žiadosť prepustili. ABS Kanice, f. personální spisy príslušníkov resortu vnitra, Michal Kleman, ev. č. 2175/14.

311 Štefan Beták (1906 Trenčianske Biskupice – dnes časť mesta Trenčín) pôsobil v roku 1948 ako zástupca prednosti odbočky ŠtB v Žiline. Po reorganizácii bezpečnostných zložiek v januári 1949 pôsobil krátko ako zástupca krajského veliteľa ŠtB v Žiline. Koncom januára 1951 odišiel do trvalej výslužby. ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, Štefan Beták.

- 1/ Juraj Slivka – predseda závodnej rady v Národnom dome v Banskej Bystrici;
- 2/ Ján Dobrota – pracovník múzea v Banskej Bystrici.

KNV Prešov

- 1/ František Nemčík – krajský bezpečnostný referent;
  - 2/ Michal Perečinský – zamestnanec Roľníckeho skladističného družstva v Prešove;
  - 3/ Ladislav Greš – robotník z Veľkého Šariša;
-
- 1/ Štefan Tomko – správca SMD v Prešove;
  - 2/ Mikuláš Beňa – tajomník miestnej organizácie KSS.

KNV Košice

- 1/ Ján Grega – krajský bezpečnostný referent;
  - 2/ Ondrej Sekerka – strojný zámočník z Košíc;
  - 3/ Július Maurer – zmocnenec pre stavebníctvo v Košiciach;
-
- 1/ Vojtech Garčar – robotník ČKD Kriváň;
  - 2/ Štefan Löhner³¹² – veliteľ II. oddelenia Krajského veliteľstva ŠtB v Košiciach.

Neverejné zasadnutia komisie zvolával podľa potreby jej predsedu. Každý návrh bezpečnostného referenta sa prerokoval osobitne. Právo na obhajobu pred komisiou mal podľa smerníc ministerstva vnútra každý, o koho zaradení sa rozhodovalo. Komisia prijímalá verdiikty jednohlasne alebo väčšinou hlasov. O konečnom rozhodnutí komisie sa vyhotovil písomný výmer, ktorý obsahoval výrok, odôvodnenie a poučenie o opravných prostriedkoch. Výmer o zaradení zaslal predseda komisie príslušnej stanici ZNB prostredníctvom bezpečnostného referenta, ktorý jej dal príkaz na dodanie zaradenca do TNP. V praxi sa však takýto postup nie vždy dodržiaval. Predovšetkým tzv. asociálne osoby a kňazi nemali možnosť vystúpiť pred komisou a výmer na 24 mesiacov dostali aj po niekoľkých mesiacoch až v tábore. Rovnako postupovali komisie aj pri posudzovaní väčších prípadov, ktoré súviseli najmä s prejavmi odporu voči režimu a s opatreniami voči jednotlivým skupinám obyvateľstva.

³¹² Štefan Löhner (1912 Spišské Podhradie, okr. Levoča – 1973 Košice), člen KSS od roku 1937, v období Slovenskej republiky 1939 – 1945 ilegálny komunistický pracovník v Poprade, na prelome rokov 1943 – 1944 väznený ÚŠB, účastník Povstania, od 26. 4. 1945 pracoval na Oblastnom veliteľstve NB 2 Košice-mesto (referent pre mesto Gelnica) a neskôr na útvaroch ŠtB v Košiciach. Od 1. 1. 1949 veliteľ II. odboru a od 13. 2. 1949 zástupca krajského veliteľa ŠtB v Košiciach. Od 25. 4. 1949 do 31. 7. 1950 zástupca krajského veliteľa ŠtB v Bratislave a od 1. 8. 1950 do 15. 12. 1951 veliteľ kádrového oddelenia Krajského veliteľstva ŠtB v Prešove. Od polovice decembra 1951 do 12. 4. 1953 zástupca krajského veliteľa ŠtB v Banskej Bystrici a od 12. 4. 1953 do 30. 9. 1955 zástupca náčelníka Krajskej správy ŠtB, resp. Krajskej správy MV v Bratislave. Od októbra 1955 do konca marca 1960 náčelník Krajskej správy MV v Prešove. Koncom mája 1960 bol prepustený zo ZNB zo zdravotných dôvodov. Po prepustení pracoval vo Východoslovenských železiarňach a neskôr vo Fakultnej nemocnici v Košiciach. Od roku 1964 bol na invalidnom dôchodku. A ÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov, Štefan Löhner.

Výmer pre takmer 60-ročného gréckokatolíckeho kňaza znel automaticky na 24 mesiacov (ŠA Prešov)

Bezpečnostné komisie pri KNV mohli okrem rozhodovania o zaradení do tábora, ako aj o dĺžke trvania pobytu v tábore, zakázať alebo určiť miesto pobytu, nariadiť vypratanie bytu, dosadiť národnú správu do živnostenského podniku alebo odňať živnostenské oprávnenie.

Komisia pri KNV mala svojho zapisovateľa, ktorý nemal hlasovacie právo. Zaznamenával priebeh schôdze a do 3 dní od jej ukončenia bol povinný vložiť do knihy zápisov čistopis. V ňom zaznačil, koľko a ktorí členovia komisie, prípadne iné osoby, sa schôdze zúčastnili, ktorí členovia sa zo zasadnutia ospravedlnili, o ktorých veciach sa rokovalo (predmet, meno bezpečnostného referenta, ktorý návrh predložil, stručný priebeh konania, podané návrhy), ako aj doslovne znenie uznesenia a pomer hlasov. K zapisníci sa prikladala prezenčná listina, písomne podané návrhy a prejavy.

Odklad alebo prerušenie výkonu zaradenia mohlo okrem komisie pri KNV povoliť aj Povereníctvo vnútra. Dialo sa tak u tehotných a dojčiacich žien, u osôb, ktoré mali nastúpiť vojenskú službu, výkon trestu na slobode, vyšetrovaciu väzbu, ale aj v prípadoch, ak bola osoba zaradením do pracovného tábora ohrozená na živote alebo trpela nákazlivou chorobou a z rodinných dôvodov (úmrtie manžela/manželky, pozostalostné konanie a pod.).

Povereník vnútra Daniel Okáli zriadil rozhodnutím z 27. apríla 1949 odvolaciu komisiu v zložení: prednosta koordinačného odboru Povereníctva vnútra Rudolf Viktorin, prednosta oddelenia BK/8 škpt. Ján Habán a bezpečnostný referent ÚV KSS Oskar Valášek. Komisia prerokovávala všetky návrhy na zaradenie, podľa ktorých komisia pri KNV neuznali osobu na zaradenie alebo zaradené osoby sa odvolali v lehote 15 dní od doručenia výmeru. Povereník vnútra D. Okáli si vyhradil právo schvaľovať podpisom všetky rozhodnutia komisie.³¹³

Rudolf Viktorin, bývalý prednosta odboru štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva PV, viedol od januára 1949 koordinačný odbor PV (ABS)

Pri Ústrednom sekretariáte KSS vznikla aj tzv. politická komisia v zložení Štefan Bašťovanský³¹⁴, Gustáv Husák a Daniel Okáli, ktorá mohla z politických dôvodov revidovať rozhodnutia bývalej osobitnej komisie, zaraďovacích komisií krajských národných výborov, ako aj odvolacích inštitúcií.³¹⁵

313 Pozri: SNA, f. PV – sekretariát, š. 118. TNP – zriadenie odvolacej komisie pri Povereníctve vnútra.

314 Štefan Bašťovanský (1910 Budapešť – 1952 Bratislava) – komunistický funkcionár a politik. Člen 4. ilegálneho vedenia KSS, predseda NV v Bratislave (1945), generálny tajomník (1945 – 1951) a tajomník ÚV KSS (1951), pracovník Slovenského pedagogického nakladateľstva (1952). 27. 11. 1952 spáchal samovraždu. Viac pozri: PEŠEK, Jan a kolektív: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989*, s. 35 – 38.

315 Pozri: VRABCOVÁ, Eva: Pracovné tábory a tábory nútenej práce, s. 387.

3. Tábory nútnej práce

Na uplatnenie zákona o TNP vzniklo na Slovensku v rokoch 1948 – 1951 šesť táborov nútnej práce. Už v decembri 1948 sa zmenili dovtedajšie pracovné útvary v Ilave a v Novákoch na tábory nútnej práce. Vo februári 1949 k nim pribudol aj pracovný útvar pre zaradencov odsúdených ľudovými súdmi v Ústí nad Oravou, ktorý však už v apríli 1949 zanikol. Krátke trvanie (od júna do októbra 1950) mal aj tábor nútnej práce v Trenčíne. V októbri 1949 vznikol na základe žiadosti Švermových železiarní v Podbrezovej tábor nútnej práce v Hronci. Ako posledný vznikol v októbri 1951 tábor nútnej práce v Ruskove pri Košiciach.

Poverenictvo vnútra plánovalo v roku 1950 zriaďiť aj ďalšie tábory. V polovici mája rokovalo s vedením Okresného národného výboru v Krupine o zriadení samostatného ženského tábora v objektoch bývalého pracovného tábora, ktoré vlastnilo poverenictvo. Vedenie okresu však zaujalo záporné stanovisko. Odôvodňovalo ho prebytkom pracovných súl v okrese a nábožensky zaľaženým obyvateľstvom.³¹⁶ O zriadenie pracovného tábora prejavilo v polovici marca 1950 záujem aj podnikové riaditeľstvo BUČINA, n. p. vo Zvolene. Vedenie podniku reflektovalo až na 1 000 trvalých pracovných súl z radov zaradencov, o ktorých ubytovanie by sa postarali priamo v objektoch podniku.³¹⁷ Na spôsob hroneckého tábora mal byť zriadený aj samostatný ženský tábor pri Bavlnárskych závodoch V. I. Lenina v Ružomberku. Tábor pre 200 žien mal byť umiestnený v závodnom internáte DEKORA, vzdialenosť od závodu 600 metrov.³¹⁸ Napokon sa však z rôznych dôvodov plány neuskutočnili.

Prehľad TNP na Slovensku v rokoch 1948 – 1953

TNP	Dátum vzniku	Dátum zániku	Kapacita tábora
Nováky, okres Prievidza	6. 12. 1948	30. 9. 1951	1500 osôb
Ilava	6. 12. 1948	25. 6. 1950	180 osôb
Ústie nad Oravou	11. 2. 1949	30. 4. 1949	300 osôb
Hronec, okres Brezno	1. 10. 1949	20. 3. 1951	400 – 500 osôb
Trenčín	25. 6. 1950	31.10.1950	300 – 400 osôb
Ruskov, okres Košice	1. 10. 1951	15. 5. 1953	?

TNP Nováky

Tábor v Novákoch bol najväčším pracovným a sústredovacím táborom na Slovensku. V rozmedzí rokov 1941 až 1951, v kontinuite troch rozdielnych politických režimov slúžil na internáciu osôb pre ich rasový a sociálny pôvod a politické zmýšľanie.

Novácky tábor tvorilo pôvodne päť objektov vzdialených od seba niekoľko sto metrov. Spájala ich úzkorozchodná železničná trať, po ktorej sa od polovice 30. rokov

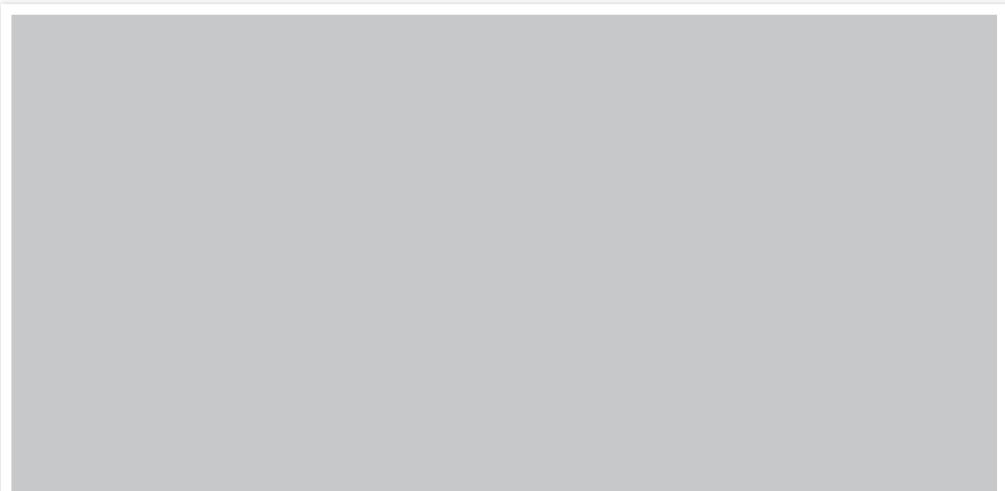
³¹⁶ SNA, f. PV – sekretariát, š. 145. Zpráva o služobnej ceste plk. Viktorína, škpt. Habána a akt. taj. Vlčku, vykonanej v dňoch 16. a 17. mája 1950.

³¹⁷ Tamže.

³¹⁸ Tamže.

rozvážala munícia. O prestavbe muničných skladov na pracovný tábor sa začalo uvažovať už v roku 1940, a to v rámci riešenia židovskej otázky na Slovensku.³¹⁹ Prípravné práce sa začali na jeseň 1941. Ministerstvo vnútra poverilo adaptáciou a výstavbou tábora Štátne stavebné správy, ktorá vykonávala stavebné práce s použitím židovských pracovných síl. Z piatich objektov, ktoré ministerstvo vnútra prevzalo od ministerstva národnej obrany, dva postupne rozobrali. Priestor, na ktorom stáli, zastavali obytnými budovami. Ďalšie tri upravili na hospodárske objekty a obytné baraky. V prvom objekte vznikol sústredovací tábor pre Židov určených na deportácie. Od marca do októbra 1942 z neho slovenské úrady deportovali podľa odhadov 4 až 5 tisíc osôb. V druhom objekte boli sústredení židovskí robotníci pracujúci na výstavbe a rekonštrukcii tábora. Tretí objekt, najbližšie k horám, zostával dlho schátraný. S jeho rekonštrukciou sa začalo až koncom roku 1942. V objekte sa postupne zriadila slobodáreň, izby pre celé rodiny, kartonážna dielňa, čistiareň na vyváranie bielizne, škola a škôlka.

Po zastavení deportácií v októbri 1942 fungoval tábor ako „priemyselné mestečko“ a vytvárali sa podmienky na internáciu väčšieho počtu Židov. Pracovný tábor bol organizovaný na základe zásady sebestačnosti. Náklady na jeho prevádzku sa hradili len z výťažku práce internovaných osôb. Základom výroby bolo konfekčné krajčírstvo so štyrmi oddeleniami: krajčírstvo, výroba bielizne, čiapkárstvo a kožušníctvo. Tábor mal vlastnú kuchynu, jedáleň, pekáreň, opravovnu šatstva a bielizne, práčovnu, holičstvo, obuvníčku dielňu, nemocnicu, zubnú ambulanciu, jasle, škôlku a školu. Postupne sa formovala aj táborová samospráva, v rámci ktorej mala dôležité postavenie tzv. Židovská rada.

Baraky pracovného tábora Židov v Novákoch (SNA)

³¹⁹ K problematike židovského pracovného tábora v Novákoch pozri: BAKA, Igor: *Židovský tábor v Novákoch*; KAMENEC, Ivan: *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991; KAMENEC, Ivan: *Židovský koncentračný a pracovný tábor v Novákoch*. In: *Horná Nitra, vlastivedný zborník*, 3, 1966, s. 51 – 68.; NIŽŇANSKÝ, Eduard, BAKA, Igor, KAMENEC, Ivan: *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944*; ŠPITZER, Juraj: *Nechcel som byť Žid*; ŠPITZER, Juraj: *Svitá, až keď je celkom tma*. Bratislava : Kalligram, 1996; ŠPITZER, Juraj: *Možnosti odporu a odboja židov v rokoch 1939 – 1945*. In: *Tragédia slovenských židov*. Banská Bystrica : DATEI, 1992, s. 247 – 289.

Tábor de facto zanikol 30. augusta 1944, keď pod tlakom partizánskych skupín a predstaviteľov ilegálneho táborového hnutia prestali zástupcovia táborovej správy a žandárstva vykonávať svoje funkcie. Vyše 250 mladých ľudí z tábora sa pripojilo k partizánskym oddielom. Väčšina z nich v Povstaní zahynula.

Opustený tábor sa v nasledujúcich mesiacoch stal *obeťou* obyvateľov susedných obcí, ktorí postupne rozkradli inventár a sklady tábora. Rozkradaniu a demolovaniu tábora sa prizerali zajatí muži z oblasti Nitrianskeho Pravna a Kremnice, predstavitelia režimu, ale aj starší Židia, ktorí nemali súl opustiť tábor, ani nikoho, ku komu by sa mohli uchýliť. Od 13. septembra 1944, keď Nováky a okolie obsadili nemecké vojenské jednotky, bolo v tábore maďarské vozatajstvo. Neskor, od februára 1945, sa tábor stal domovom ľudí, najmä z východného Slovenska, ktorí ušli zo svojich rodnych obcí pred hrôzami vojny. V nováckom tábore sa ich postupne sústredilo až 2 300.³²⁰

Po oslobodení sa v priestoroch nováckeho tábora sústredovali fašisti, kolaboranti a obyvatelia nemeckých obcí, určení závermi Postupimskej konferencie na odsun z územia Slovenska. V novembri 1945 sa v zničenom tábore tiesnilo 5 154 osôb, z nich 4 968 občanov nemeckej národnosti. Na základe nariadenia SNR č. 105/1945 Zb. n. SNR vznikol v Novákoch 1. decembra 1945 pracovný tábor. Zmena mala prevažne administrívny charakter, pretože národnostné a sociálne zloženie osadenstva tábora sa v podstate až do konca roka 1948 nezmenilo. Tábor aj nadalej fungoval ako zberné stredisko pre Nemcov určených na odsun. Pracovný tábor zrušilo Poverenictvo vnútra začiatkom apríla 1946. V októbri 1947 vznikol pri sústredovacom tábore pracovný útvar, do ktorého sa zaradovali len osoby odsúdené na základe nariadenia o ľudovom súdnicte. Pracovný útvar fungoval necelých päť mesiacov a 6. marca 1948 zanikol. Opäť ho obnovili na základe nariadenia o pracovných útvaroch 1. septembra 1948.

Tábor v Novákoch riadil od mája 1947 práp. Karol Hinšt, bývalý veliteľ sústredovacieho tábora Petržalka-Kopčany.³²¹ V polovici júla 1948 ho vystriedal práp. Peter Kapec zo stanice NB v Novej Bani.³²² Poverenictvo vnútra ho z funkcie odvolalo pre podezrenie z napomáhania zaradeným osobám.³²³ Dňa 13. novembra 1948 ho nahradil

320 Pozri: BAKA, Igor: *Židovský tábor v Novákoch*, s. 105.

321 Karol Hinšt (1914 Petržalka) pôsobil od januára 1938 v četníckom zbere. V polovici januára 1946 pre�al riadenie odsunového tábora Petržalka-Kopčany a po jeho likvidácii sa stal veliteľom sústredovacieho tábora v Novákoch. Od polovice júla 1948 pracoval na OV ZNB Bratislava I. Zo Zboru národnej bezpečnosti ho prepustili v júni 1950. ABS, f. personální spisy příslušníků resortu vnitra, Karol Hinšt, ev. č. 283/14.

322 Peter Kapec (1919 Detva – 1950 Levice) nastúpil koncom októbra 1942 na žandársku stanicu v Zborove. V roku 1943 absolvoval školu žandárov na skúšku a v Michalovciach zostal pôsobiť ako člen pohotovostného oddielu až do februára 1944, keď ho prevelili na žandársku stanicu v Zlatých Moravciach. V roku 1944 sa zúčastnil Povstania a po jeho potlačení bojoval ako partizán. Po oslobodení ČSR pracoval na stanici NB v Leviciach. V roku 1948 viedol novácky tábor. Od novembra 1948 do novembra 1950 pracoval na staniciach NB v Novej Bani, Žarnovici, Hontianskych Nemcoch a vo Zvolene. ABS, f. personální spisy příslušníků resortu vnitra, Peter Kapec, ev. č. 528/19.

323 Kapec v polovici septembra 1948 pri eskorte zaradencov do Bratislavu pribral bez súhlasu Poverenictva vnútra ďalších dvoch zaradencov, ktorým umožnil stretnúť sa bez dozoru s rodinami. V byte zaradencu – bývalého tajomníka ROH v Bratislave E. Mešťana – napokon aj prenocoval. Vojenský prokurátor v Bratislave žiadal jeho potrestanie aj za zavinenie úteku zaradenkyne a vyhlásenie, že prevažná väčšina zaradencov je v nováckom tábore protizákonne, ktoré predniesol pred vyšetrovacom komisiou. Krajský vojenský súd v Bratislave ho v októbri 1949 odsúdil na 8 dní zostrenej samovázby.

správca pracovného útvaru v Ľubochni por. Klement Matejka.³²⁴ V sústredovacom tábore v tom čase evidovali 2 650 osôb, v tábore sa však nachádzalo len 96 osôb. Takmer 1 700 osôb pracovalo „na voľnej nohe“, 143 zamestnávali uhoľné bane v Handlovej, 684 osôb zbehlo, 18 osôb sa nachádzalo pri ľudových súdoch, 8 v nemocnici a 4 na dovolenke. V pracovnom útvare bolo 547 osôb (469 mužov a 78 žien) z celkového počtu 598 evidovaných zaradencov.³²⁵

TNP v Novákoch vznikol formálne začiatkom decembra 1948, keď povereník vnútra D. Okáli zrušil pracovné útvary a premenoval ich na tábory nútenej práce. Zmena mala opäť len administratívnu povahu a organizačne zjednocovala všetky tábory pracovného charakteru na území Československa. Sociálne a národnostné zloženie tábora v Novákoch neovplyvnila. To sa menilo s postupným odsunom osôb nemeckej národnosti do amerického a sovietskeho okupačného pásma na území Nemecka a pomalým zavádzaním perzkučných zákonov do praxe po februári 1948. Sústredovací tábor vznikom tábora nútenej práce nezlikvidovali a fungoval až do 13. decembra 1949.³²⁶

Začiatkom januára 1949, keď oddelenie BK/8 preberalo agendu pracovných táborov, navštívil tábor zástupca prednosti oddelenia škpt. Ján Habán. Jeho stručná správa sa niesla v kritickom duchu. Kritika sa týkala najmä malého počtu pracujúcich osôb a technického stavu tábora. Z 527 osôb zaradených v tábore až 342 nevykazovalo žiadnu produktívnu činnosť. Na udržiavaní objektov a priestranstva tábora, prípadne na veliteľstve tábora pracovalo 92 osôb, produktívnu činnosť mimo tábora – v uhoľných baniach Nováky, v Chemických závodoch Nováky a v Mäsiarskom družstve Prievidza – vykonávalo 93 osôb.³²⁷

Koncom marca 1949 zriadilo oddelenie BK/8 pri správe tábora *Oddelenie pre zaradené osoby ženského pohlavia*. Malo vymedzený a ohrazený priestor v I. objekte tábora. Voľný prístup doň mal len správca tábora, hospodár, osvetový referent, lekár a ošetrovateľ. Strážna služba vykonávala dozor z vonkajšej strany oplotenia. Ženy prechádzali odborným preškoľovaním a po jeho ukončení pracovali ako krajčírky – šili

Súd ho osloboobil spod obžaloby z obvinení zo zavinenia úteku a výroku, keď uviedol, že výrok urobil vo forme hlásenia a navyše bol „*aj pravdivý, lebo po prevedenej revízii boli niektorí zaistenci z tábora prepustení*“. Tamže. Trestný návrh Vojenského prokurátora v Bratislave z 11. 3. 1949; Rozsudok Krajského vojenského súdu v Bratislave z 20. 10. 1949.

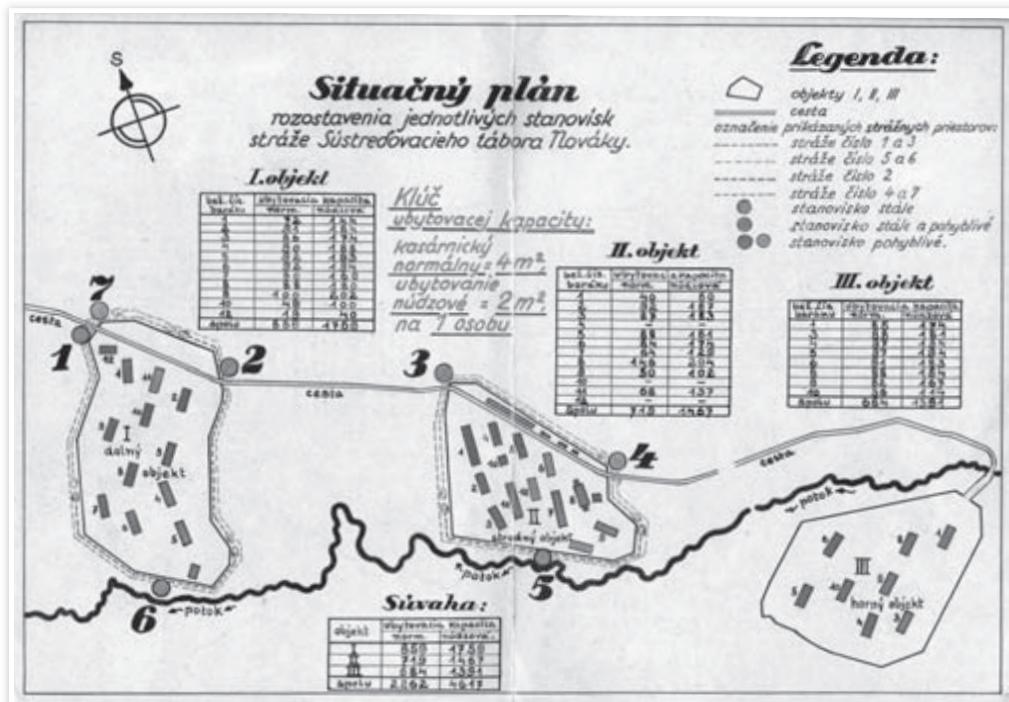
324 Klement Matejka (1911 Palúdzka) nastúpil k žandárom v marci 1933. Po absolvovaní školy žandárov na skúšku v Bratislave pôsobil postupne na žandárskych stanicach v Lučenci, Českom Dube a Šoporni. V rokoch 1939 až 1942 pracoval na štábe Hlavného veliteľstva žandárstva. Od mája 1942 riadił žandársku stanicu Veľké Zalužice. V roku 1944 sa zapojil do Povstania, Nemci ho zajali a väznilí. Po osloboodení nastúpil na pôvodné miesto vo Veľkých Zalužiciach. Od augusta 1945 do 10. septembra 1947 riadił teritoriálny útvar ŠtB v Michalovciach. Od 15. 7. do 10. 11. 1948 bol veliteľom pracovného útvaru v Ľubochni a následne až do 12. 2. 1949 veliteľom tábora v Novákoch. Od polovice roku 1949 pracoval na Okresnom oddelení NB v Sobranciach. Od 17. 1. 1952 v trvalej výslužbe. ABS, f. personální spisy příslušníků resortu vnitra, Klement Matejka, ev. č. 1523/11.

325 A ÚPN, f. E5, inv. j. 18. Zápisnica o odovzdaní pracovného útvaru v Novákoch v dňoch 10. – 13. 11. 1948.

326 Ešte vo februári 1950 pracovalo 37 Nemcov na čs. štátnom majetku Alešince, okres Hlohovec. O ich ďalšiu prítomnosť nemali záujem ani predstaviteľia štátnych majetkov Alešince, ani zástupcovia táborej správy. Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 99.

327 Tamže, š. 100. Súhrnná správa o náhodnej kontrole TNP Nováky v dňoch 8. a 9. januára 1949.

bielizeň a pracovné obleky. Správa tábora ich tiež zamestnávala praním bielizne alebo poľnohospodárskymi prácami v areáli tábora.³²⁸ Kedže do tábora zaraďovali komisie aj prostitútky, vznikla pri ženskom oddelení venerická klinika s kapacitou 80 miest. Podobná nemocnica v ostatných táboroch v Československej republike neexistovala. Do konca roku 1949 tu liečili 384 osôb (25 z nich sa podarilo úplne vyliečiť).

kyňa Rozália Mečiarová. Od 3. novembra 1949 viedol ženské oddelenie práp. Michal Čabák zo stanice PS Komárno. Vo funkciu zostal do 14. februára 1950. Funkciu veliteľa následne prevzal strážm. Štefan Plačko. Vo funkciu zástupcu pôsobila Serafína Ružovičová,³³⁰ ktorú po odchode na školu ZNB 1. augusta 1949 nahradila 25-ročná robotníčka továrne GUMON v Bratislave Rozália Mečiarová. Začiatkom novembra 1949 sa zástupcom stal šstrážm. Karol Dropa zo stanice NB Čierny Blh, ktorého však už o necelý týždeň premiestnilo Poverenictvo vnútra do funkcie zástupcu veliteľa nového tábora nútenej práce v Hronci. Funkciu zástupcu pravdepodobne aj nadalej vykonávala Rozália Mečiarová, ktorá z tábora odišla až 12. decembra 1949 na školu ZNB I. stupňa.

Začiatkom roku 1950 sa objavili snahy o vytvorenie samostatného ženského tábora nútenej práce v Novákoch. Zámer sa však napokon nerealizoval.³³¹

V ženskom oddelení v Novákoch vykonával Čs. ústav práce na prelome rokov 1949/1950 psychotechnické a biometrické merania.

Na základe toho navrhhol zaviesť názov Ústav pracovnej prevýchovy, reorganizať oddelenie a osvetovú činnosť. Ženy mali prevychovávať prácou a osvetou v spoločnosti tak, aby si vytvorili vyrovnaný vzťah k mužskému svetu a k čistote. Zaradenkyne mali pred nástupom do TNP absolvovať všeobecné, neurologické a psychologické vyšetrenie a až na základe posudkov sa mala vymerať dĺžka trestu v pracovnom tábore a určiť, akej práci sa má v tábore venovať, t. j. akému remeslu sa má v tábore vyučiť.

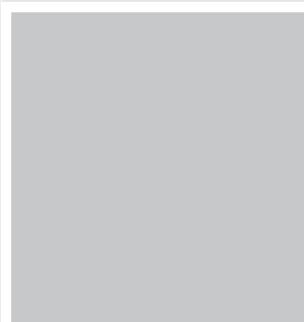
Osvetová činnosť bola určená zvlášť pre tzv. asociálne zaradenkyne a zvlášť pre ženy zaradené do tábora ako hospodárske a politické rozvratníčky. Pracovníčka ústavu viedla osvetovú výchovu len u tzv. asociálok. V rámci tzv. šestýždňovky vypracovala prednášky na témy: Človek a práca, Práca kedysi a dnes, Žena a muž, Hygiena pohlavného života, Chceme šťastný rodinný život, Dieťa v živote ženy, Výchovy dieťaťa, Význam detských jaslí. Výsledky výskumu následne predložila Poverenictvu vnútra. V máji 1950 odporučila komisia ministerstva vnútra, ktorá navštívila tábory na Slovensku, ženské oddelenie zrušiť. Návrh odôvodňovala najmä neželanými sexuálnymi stykmi so zaradencami, predstaviteľmi táborej správy a strážneho oddielu. Ženské oddelenie Tábora nútenej práce v Novákoch napokon zaniklo 26. februára 1951. Komisie pri krajských národných výboroch sem zaraďovali ženy z celého Slovenska.³³²

330 Serafína Ružovičová, vyd. Bruženáková (1923 Bratislava – 1951 Bratislava) pracovala v nováckomtáboore od 1. 6. do 31. 7. 1949. Začiatkom augusta 1949 vstúpila do ZNB, ako druhá najlepšiaabsolvovala Školu ZNB I. stupňa v Nejdeku (okr. Karlovy Vary) a začiatkom decembra 1949 nastúpila na oddelenie BK/1 Poverenictva vnútra. Od augusta 1950 pracovala na Krajskom veliteľstve Národnej bezpečnosti v Bratislave. ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, Serafína Ružovičová.

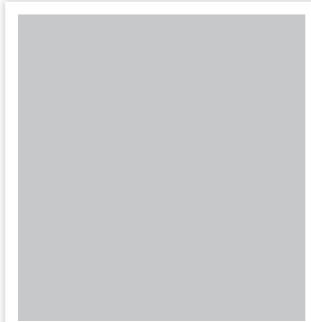
331 V rámci výstavby samostatného ženského tábora mala v baraku č. 6 prvého objektu vzniknúť kuchyňa, umyváreň, práčovňa, osvetová miestnosť s javiskom a iné miestnosti.

332 Začiatkom marca 1951 premiestnili zaradenkyne do TNP Valtice, okres Mikulov. Po zániku tábora vo Valticiach, v apríli 1951, slúžil ako zberný tábor pre ženy z moravských a slovenských krajov tábor v Gottwaldove (dnes Zlín).

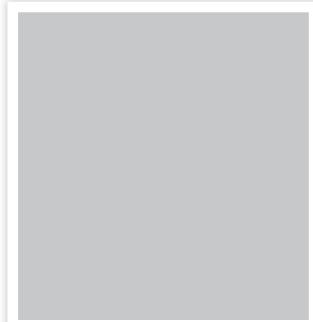
Velitelia ženského oddelenia TNP Nováky

Matilda Klimová (ABS)

Rozália Mečiarová (ABS)

Štefan Plačko (A ÚPN)

Po kritickej správe z januára 1949 pristúpilo oddelenie BK/8 k vyhľadávaniu pracovných príležitostí pre zaradencov mimo objektu tábora, najmä v sektورoch, ktoré trpeli nedostatkom pracovných sôl (banský, stavebný, poľnohospodársky). Za účasti správy tábora uzavrelo v roku 1949 pracovné zmluvy s národnými podnikmi, ktoré sa zaviazali na vlastné náklady vydržiavať skupiny zaradencov, tzv. detašované pracovné oddiely.

Detašované oddiely pracovali na sezónnych žatevných a poľnohospodárskych prácach v obciach Žabokreky; Hrušťov (dnes súčasť obce Cabaj-Čápor); Čereňany, okres Partizánske; Oder Dvor, okres Nitra; Bánovce nad Bebravou; Nový Sad, okres Nitra; Košťany nad Turcom; Alekšince, okres Nitra; Horné Motešice, okres Bánovce; Veľké Ostratice, okres Partizánske; Handlová, okres Prievidza; Horňany, okr. Trenčín; Partizánske a Topoľčianky. Mali len krátkodobý charakter a po ukončení prác zanikli. Dlhšie trvanie mali detašované pracovné oddiely zabezpečujúce stavebné a banské práce. V Rusovciach a Moravskom Sv. Jáne³³³ pracovali zaradenci na adaptácii kaštieľov, ktoré využívali pohraničné útvary ministerstva vnútra. V Mysleniciach (dnes Grinava, od roku 1975 súčasť mesta Pezinok) demontovali baraky bývalého pracovného tábora, v Pezinku pracovali v miestnej tehelni a v Zemianskych Kostoľanoch fažili kameň v nedalekom kameňolome. V Handlovej a Trenčíne stavali zaradenci rodinné domy pre zamestnancov Handlovských uhoľných baní, resp. národného podniku Odeva. V Novákoch vykonávali stavebné práce pre národný podnik Československé stavebné závody. Detašovaný pracovný oddiel vznikol 9. augusta 1949 aj v Bratislave pri stavbe ústrednej budovy ZNB na Ulici Februárového víťazstva (dnes Račianska ulica). Z nováckeho tábora sem premiestnili 60 zaradencov. Keďže výstavbu plánovali až na 8 rokov, pridelilo oddelenie BK/8 k pracovnému oddielu osvetového referenta, ktorý vykonával politickú výchovu.³³⁴ V jedálni sa organizovali kultúrne podujatia, vznikli tu knižnica

333 Detašovaný pracovný oddiel v Moravskom Sv. Jáne bol zriadený 1. 9. 1949.

334 Vo funkciu osvetového referenta pôsobil Karol Neuman. Oddelenie BK/8 PV dlho tolerovalo jeho násilné správanie (fackovanie a surové bitie) voči zaradencom. Do pozornosti sa dostal prípad z apríla 1950, keď do bezvedomia zbil jedného zaradencu. Nápravu žiadala až inšpekcia pražskej Správy TNP. „Velitel TNP na Slovensku potvrdil, že surový zpôsob vystupovania Neumana je správě TNP znám, a že

a kino, v priestoroch staveniska aj volejbalové ihrisko. Spomedzi zaradencov ostatných táborov sem postupne presúvali stavebných odborníkov. V rámci reorganizácie väzenstva vznikol v roku 1952 z detašovaného oddielu *Prechodný útvar nápravných zariadení Bratislava*.³³⁵ Banské práce pre národný podnik Handlovské uhoľné bane zabezpečoval detašovaný pracovný oddiel v Handlovej.

Okrem detašovaných pracovných oddielov, ktoré pracovali mimo objektu tábora, vznikli v roku 1949 viaceré pracovné skupiny aj priamo v jeho areáli. V krajčírskej dielni národného podniku Odeva Trenčín pracovali zaradenkyne ženského oddelenia. Administratívne, pôdohospodárske, stavebné a remeselné práce v tábore vykonávali osoby, ktoré z politických dôvodov mohli pracovať len v areáli tábora, prípadne osoby schopné len ľahšej práce.

Zoznam dielní a stavebných prác v TNP Nováky za rok 1949

A) dielne

1. mužská krajčírska dielňa – šitie nových a oprava starých rovnošiat pre zaradencov, zamestnávala 8 zaradencov – krajčírov;³³⁶
2. stolárska dielňa – zriadená v roku 1948, zamestnávala 8 zaradencov – stolárov;
3. obuvnícka dielňa – oprava plátenných a kožených topánok pre zaradencov, zriadená v roku 1948, zamestnávala 3 – 4 zaradencov – obuvníkov;
4. zámočnícka a kováčska dielňa – zriadená v roku 1948, zamestnávala 2 – 3 zaradencov – zámočníkov, stolárov, kováčov, prípadne elektrikárov;
5. ženská krajčírska dielňa I. – zriadená v júni 1949 pre potreby ženského oddelenia, zamestnávala 4 nekvalifikované zaradenkyne;
6. ženská krajčírska dielňa II. – zriadená 1. júna 1949 firmou Odeva Trenčín, zamestnávala 74 nekvalifikovaných zaradenkýň, ktoré postupne prechádzali odborným preškoľovaním.

B) stavebné práce

výstavba venerickej kliniky v ženskom oddelení;

výstavba výkrmne ošípaných;

---

z toho vyvodí dôsledky.“ A ÚPN, f. E1, inv. j. 20. Zpráva o inspekci provedené ve dnech 9. až 12. 5. 1950 v tábořech nucené práce na Slovensku.

³³⁵ Niektoré archívne materiály ho nesprávne označovali ako samostatný tábor nútenej práce. Podľa V. Varinského získal štatút samostatnosti, neboli ani detašovaným pracovným oddielom, ani samostatným TNP, pretože krajské zaradovacie komisie nesmeli do tohto útvaru zaradovať. Pozri: VARINSKÝ, Vladimír: *Nútene práce na Slovensku*, s. 18.

³³⁶ Začiatkom roku 1950 šili krajčíri nováckeho tábora 30 civilných oblekov pre pracovníkov Štátnej bezpečnosti (odboru BA Povereníctva vnútra).

výstavba hydinárskej farmy;

práce na rozširovaní vodovodu;

výstavba bazénu;

úprava ciest a úzkokoľajnej železničnej trate z II. do I. objektu;

výstavba verejného osvetlenia okolo I. a II. objektu tábora.

Obraty poľnohospodárstva a hospodárstva v TNP Nováky k 15. decembru 1949³³⁷

Predmet	Príjem	Výdaj	Zostatok
poľnohospodárstvo	109 314,40	24 979,90	84 334,50
záhradníctvo	36 663,40	1 849	34 814,40
kone	29 751,90	47 689,90	- 17 938
rožný dobytok	200 404,60	142 123,55	58 281,05
osípané	156 709,15	523 466,50	- 366 757,35
hydina	80 720,90	113 617	- 32 896,10
dotácie	500 000	34 561,90	465 438,10
Spolu	1 113 564,35	888 287,75	225 276,60

Počas roka 1949 sa počet osôb pridelených do tábora takmer zdvojnásobil. Zatiaľ čo v roku 1948 do tábora dodali 1 054 osôb (904 mužov a 150 žien), v roku 1949 to bolo 1 836 osôb (1 439 mužov a 397 žien) zaradených rozhodnutiami komisií pri krajských národných výboroch, resp. rozsudkami policajných trestných súdov. Podľa dôvodu zaraďenia bolo do tábora dodaných najviac „hospodárskych rozvratníkov“ (467 v roku 1948, resp. 733 v roku 1949) pred „zahálačmi“ (493, resp. 595) a „politickými rozvratníkmi“ (94, resp. 508).³³⁸ V roku 1948 prepustili z tábora 339 osôb a v roku 1949, do 20. decembra, 1 059 osôb. Z nich sa správe tábora podarilo, podľa výročnej správy za rok 1949, prevychovať „v duchu terajšieho ľudovodemokratického zriadenia“ 50 % dobre a 30 % dostatočne.³³⁹

Problémom táborov nútnej práce bolo pomerne vysoké percento zbehov. Z nováckeho tábora utieklo v roku 1948 celkovo 144 osôb, z ktorých sa dobrovoľne alebo eskortou vrátilo 53 osôb. V roku 1949 zbehlo 677 osôb. Z nich sa do tábora vrátilo 427 osôb.³⁴⁰

³³⁷ SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 104. Štatistické spracovanie výsledkov práce odd. BK/8 za r. 1949.

³³⁸ A ÚPN, f. E9.8 – TNP Nováky 1948 – 1951, inv. j. 2. Výročná zpráva ohľadom TNP za rok 1949 – vyhotovenie.

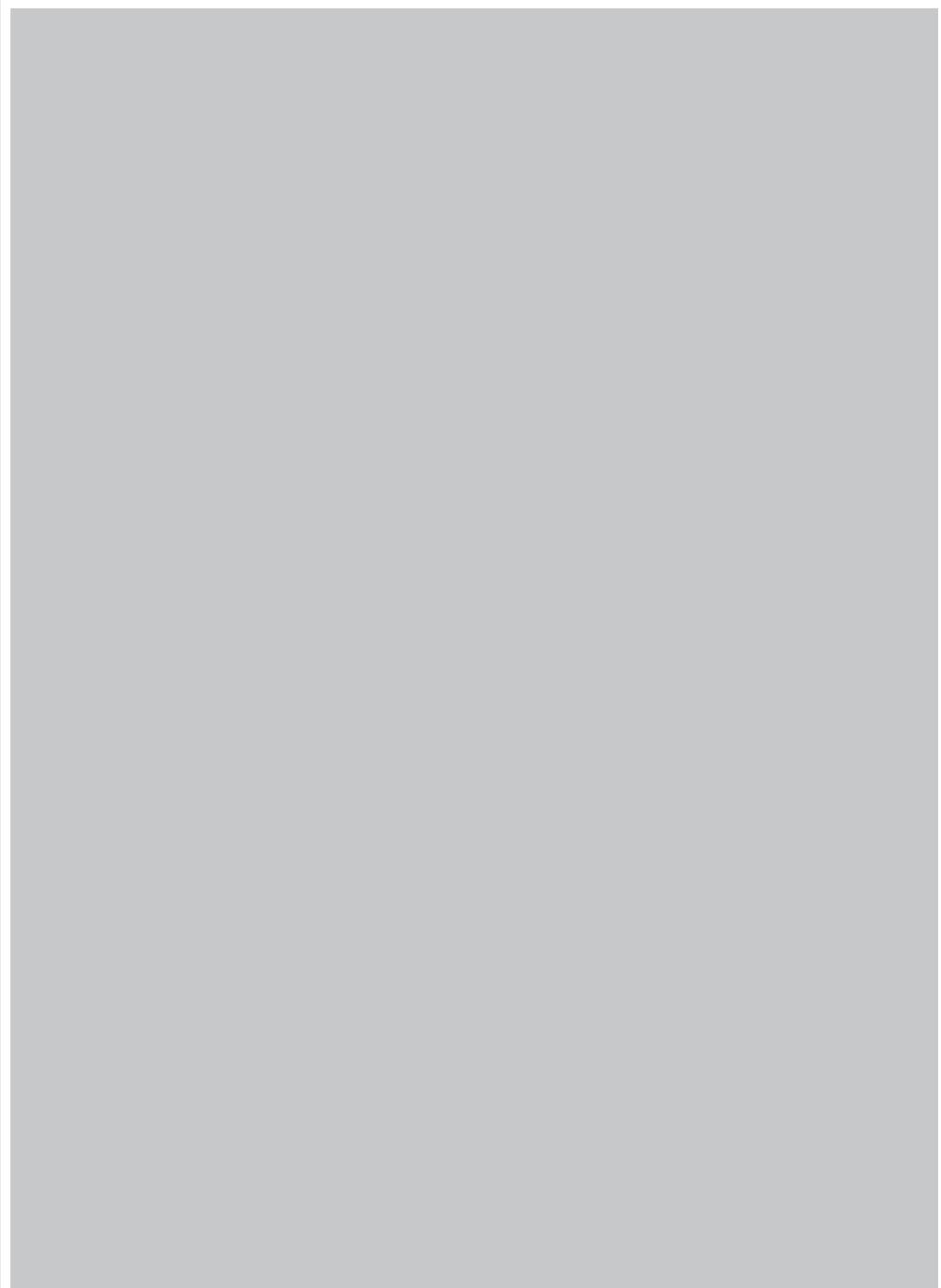
³³⁹ Tamže.

³⁴⁰ Tamže.

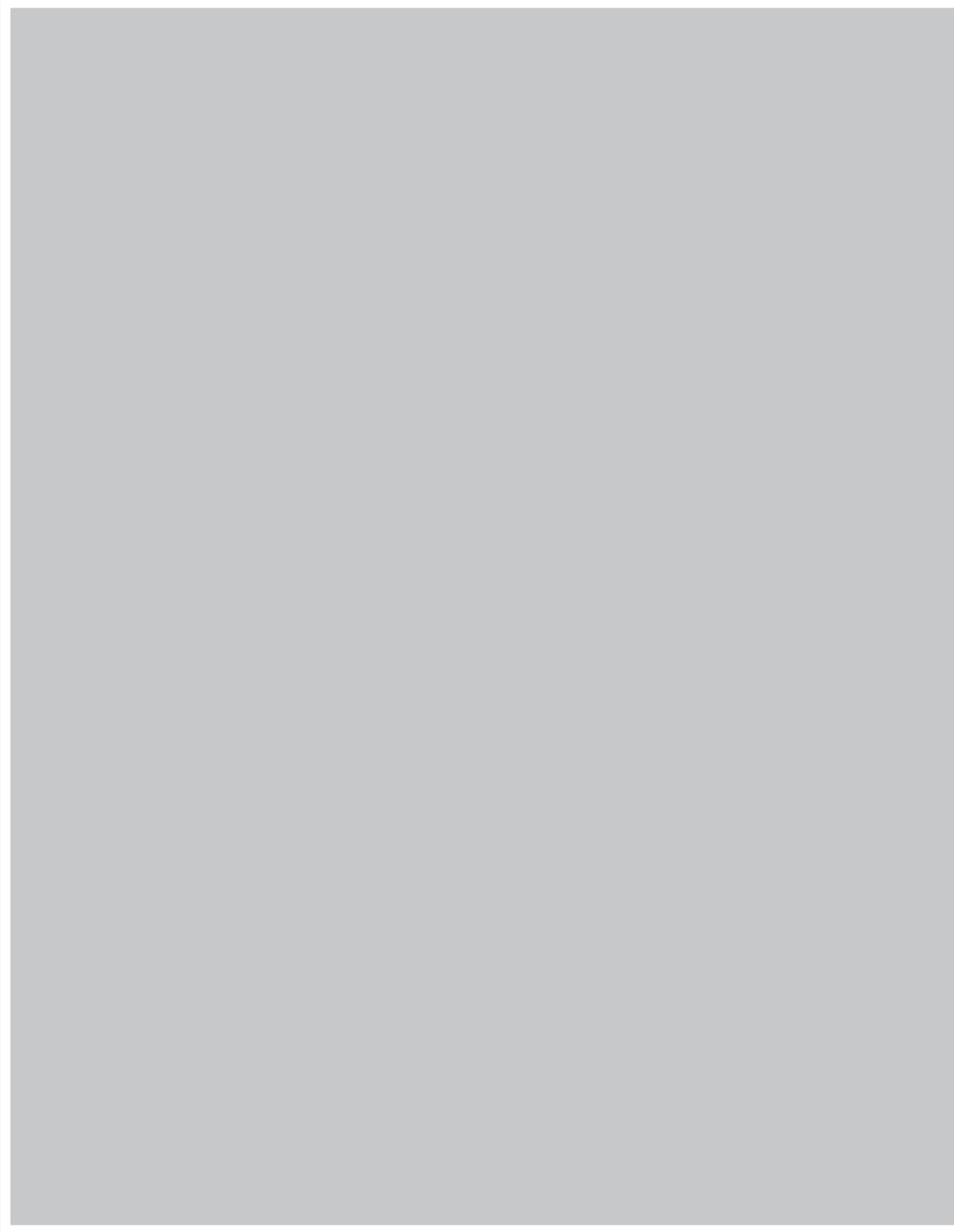
Novácky tábor viedol od 12. februára 1949 bývalý veliteľ pracovného útvaru v Tichej Doline por. František Bleščák³⁴¹ a od 18. mája 1949 Štefan Čillík.³⁴² Na prelome augusta a septembra 1949 sa objavili informácie, že členovia správy tábora a strážnej služby používajú voči zaradencom fyzické násilie. Vrchný vojenský prokurátor Anton Rašla na základe podnetu vedúcej ženského oddelenia Matildy Klimovej inicioval rozsiahle vyšetrovanie. Počas neho výšlo najavo, že najmä správca tábora Štefan Čillík a zástupca prednosti oddelenia BK/8 kpt. Ján Májek bili zaradencov v táborovej väzniči³⁴³, ponízovali ľudskú dôstojnosť strihaním vlasov, používali neprimerané a nedovolené tresty, Oberali zaradencov o zárobky, využívali na vlastnú potrebu služobné motorové vozidlo, stolársku a krajčírsku dielňu (výroba nábytku, úprava obleku a uniformy), ako aj produkty slepačej farmy. V súvislosti s využívaním motorového vozidla, krajčírskej dielne, zábavami v neďalekých obciach, ale aj používaním fyzického násilia sa objavilo aj meno vedúcej ženského oddelenia Matildy Klimovej. Májeka a Čillíka Povereníctvo vnútra zbavilo funkcií, Klimová, ktorá bola od 24. augusta na nútenej dovolenke, sa už do tábora nevrátila. Súdy ich v dvoch procesoch odsúdili na niekoľko-mesačné podmienečné tresty.³⁴⁴ Vyšetrovanie tiež ukázalo, že do nováckeho tábora v tomto období dochádzali príslušníci ŠtB, ktorí v špeciálne vyhradenej miestnosti gumenou hadicou a štrankami namočenými vo vode bili vypočúvané osoby. Zaradenkyne nováckeho tábora využívali predstaviteľa táborovej správy a strážneho oddielu aj na upratovanie ubikácií a domáce práce.

Ján Májek (ABS)

-
- 341 František Bleščák (1911 Šelpice) absolvoval v roku 1937 školu četníkov na skúšku. Pôsobil na četníckej stanici v obci Moča, na žandárskej stanici v Dobrej Vode a neskôr pohotovostných útvaroch vo Vyhniciach, v Topoľčiankach a v Trenčíne. Od 23. 6. 1945 pracoval na spravodajskom a štátnebezpečnostnom oddelení HV NB a neskôr odbore Povereníctva vnútra. Od júna 1946 do októbra 1947 riadił Odbočku ŠtB v Žiline. Od novembra 1947 pôsobil na odbore štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva PV a od januára 1948 na Oblastnom veliteľstve NB v Trenčíne. Od júla 1948 riadił pracovný útvar v Tichej Doline a od januára 1949 tábor nútenej práce v Novácoch. V máji 1949 sa vrátil na Oblastné veliteľstvo NB v Trenčíne a 15. 4. 1950 zo ZNB odišiel. ABS Kanice, f. personální spisy príslušníků resortu vnitra, František Bleščák, ev. č. 282/11.
- 342 Štefan Čillík (1915 Staré Hory, okr. Banská Bystrica) pracoval od septembra 1938 v četníckom, neskôr žandárskom zbere. Po oslobodení pracoval na Oblastnom veliteľstve NB Žiline, od marca 1946 na doplnovacom oddelení NB v Bratislave a od septembra 1946 na Pohotovostnom oddelení NB v Žiline. Koncom roka 1948 absolvoval v Litoměřiciach inštruktorský a osvetový kurz a v januári 1949 nastúpil na školu ZNB I. stupňa v Poprade. Od 20. 5. do zatknutia 19. 9. 1949 pracoval ako veliteľ TNP v Novácoch. Z vyšetrovacej väzby ho prepustili na Vianoce a od januára 1950 pracoval na útvaroch NB v Martine. Koncom roka 1951 ho súvislosti s rozsudkom v kauze Nováky zo ZNB prepustili. ABS Kanice, f. personální spisy príslušníků resortu vnitra, Štefan Čillík, ev. č. 171/15.
- 343 Podľa svedectva istého zaradenca zbil správca Čillík s kpt. Májekom jednu židovku tak, že bola takmer mŕtva a ešte mesiac po bitke krvácala. Pozri: ABS Kanice, f. personální spisy príslušníků resortu vnitra, Mikuláš Jakab, ev. č. 1679/19. Protokol z vypočúvania Josefa Múčku z 5. 11. 1949.
- 344 Začiatkom marca 1950 odsúdil Okresný súd v Prievidzi M. Klimovú za prečin 8-násobného zneužitia úradnej moci na 5 mesiacov odňatia slobody s ročným odkladom.

Výpoved' zaradenkyne M. Kravárikovej o násilnostiach v TNP Nováky (ABS)

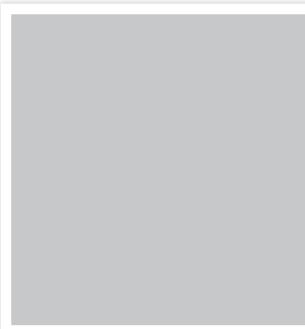

Z výpovede príslušníka ŠtB v nováckom tábore (ABS)

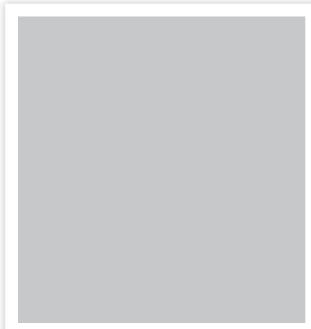
V súvislosti so závermi vyšetrovania vedúcich funkcionárov správy tábora vymenovalo Povereníctvo vnútra začiatkom novembra 1949 nové vedenie mužskej a ženskej časti. Správcom tábora v Novákoch sa stal veliteľ Stanice NB Modrová vrch. strážm. Tomáš Držík a jeho zástupcom veliteľ Stanice NB Ivanka pri Nitre štrážm.

Jozef Hlavanda. Práve on sa po odchode Držíka na Stanicu NB Zemné stal koncom decembra 1949 novým správcom. Tábor viedol do konca mája 1950, keď ho nahradil Jozef Cisár.³⁴⁵ Ten v polovici marca 1951 zo zdravotných dôvodov požiadal o premiestnenie a ministerstvo národnej bezpečnosti na jeho miesto vymenovalo dovtedajšieho vedúceho osvetového referenta v tábore šstrázm. Matúša Dobroviča, ktorý vo funkcií veliteľa nováckeho tábora pôsobil až do likvidácie tábora koncom septembra 1951.

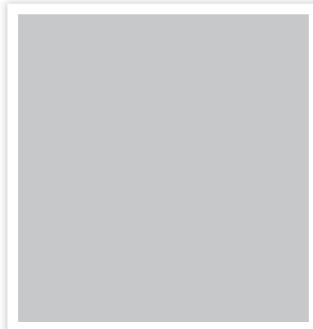
Velitelia Tábora nútnej práce v Novákoch

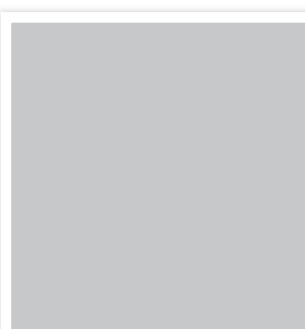
Klement Matejka, pred príchodom do Novák viedol pracovný útvar v Ľubochni (ABS)

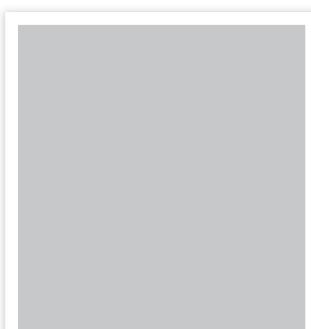
František Bleščák (ABS)

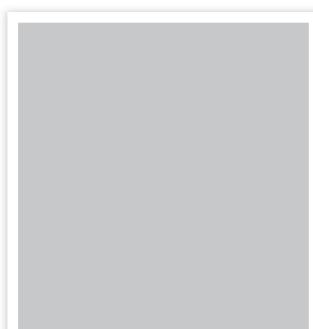
Tomáš Držík (A ÚPN)

Jozef Cisár (A ÚPN)

Matúš Dobrovič, pred nástupom do funkcie veliteľa v nováckomtáboore organizoval osvetovú výchovu (ABS)

Jozef Hlavanda (ABS)

³⁴⁵ Jozef Cisár (1921 Suchá nad Parnou – 1968) pracoval v ZNB od augusta 1946. Po ukončení školy ZNB I. stupňa v Lučenci pôsobil na stanici NB v Málinci. Od septembra 1948 pracoval na dočasnej stanici NB v PÚ Tichá Dolina a neskôr v TNP Nováky. Od februára 1949 pracoval na stanici NB vo Svinnej a od septembra 1949 na stanici NB Komárno – prístav. TNP Nováky viedol od júna 1950 do polovice marca 1951. Neskôr pracoval na stanici NB v Hlohovci, Vrábľoch a Novej Vsi nad Žitavou. Koncom roka 1960 ho zo zdravotných dôvodov zo ZNB prepustili. Do roku 1968 pôsobil ako civilný zamestnanec oddelenia VB v Nitre a v Senici. A ÚPN, f. personálna dokumentácia príslušníkov, Jozef Cisár.

Aj na Slovensku sa na prelome rokov 1949/1950 v pracovných táboroch aktivizovala ŠtB. V novembri 1949 najprv prevzala do správy tábor v Ilave a v januári 1950 v nováckom a horehronskom tábore vytypovala a izolovala vybraných politických rozvratníkov oddelene od ostatných zaradencov tábora. Dňa 22. januára 1950 presunula správa tábora podľa zoznamu odboru BA Povereníctva vnútra 116 zaradencov do baraku č. 3 v II. objekte tábora. Barak obohnali ostnatým drôtom a zaradencov strážili aj osobitne. Zdravotne spôsobilí zaradenci museli nastúpiť na práce v nováckej bani č. 2.³⁴⁶

Vo februári 1950 sa v tábore nachádzalo 689 mužov a 182 žien. Strážnu službu vykonávalo pod vedením veliteľa vrch. strážm. Jána Felbera a jeho zástupcu ml. strážm. Jozefa Babicu až 81 príslušníkov dočasnej stanice ZNB.³⁴⁷

V máji 1950 bolo v tábore už 1 838 osôb. Z tohto počtu bolo 74,6 % zaradených na základe zákona č. 247/1948 Zb. písm. a/, 16,3 % na základe toho istého zákona písm. b/, 2,4 % na základe zákona č. 15/1947 Zb. a 6,7 % za iné priestupky. Zaradenci neboli organizovaní v žiadnej politickej strane (84,3 %) alebo boli členmi KSS a KSC (15,7 %). Väčšina z nich mala ukončenú obecnú alebo meštiansku školu (88 %). Stredné školu ukončilo 8,5 % (niektorí aj s maturitou) a 3,5 % zaradencov malo vysokoškolské vzdelanie.³⁴⁸

Sociálne rozvrstvenie zaradencov v Novácoch bolo podobné ako v ostatných táboroch na území Československa. Prvé miesto zaujímali robotníci, za nimi nasledovali remeselníci, úradníci a obchodníci. Republikový priemer výrazne prevyšovali roľníci.

Sociálne rozvrstvenie zaradencov TNP Nováky (máj 1950)

Zamestnanie	Muži	% ¹	Ženy	% ¹	% ²
robotníci	355	19,3	44	2,4	24
remeselníci	359	19,5	17	0,9	19,6
obchodníci, živnostníci	198	10,8	30	1,6	15,9
roľníci	183	10	24	1,3	5,8
slobodné povolania	41	2,2	11	0,6	4,5
študenti	26	1,4	0	0	1,9
úradníci	272	14,8	32	1,7	13,4
iné alebo nezamestnaní	218	11,9	28	1,5	16,8

¹ táborový priemer zaradených osôb podľa zamestnania (máj 1950)

² celoštátny priemer zaradených osôb podľa zamestnania (II. štvrtrok 1950)

346 A ÚPN, f. E9.8, inv. j. 10. Opatrenia vo veci izolovania politických delikventov v tunajšom TNP.

347 Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 100. Zpráva o príležitostnej kontrole TNP v Novácoch v dňoch 12. a 13. februára 1950.

348 Tamže, š. 104. Situačná zpráva TNP Nováky za mesiac máj 1950.

Tábor tvorili tri samostatné objekty spojené vozovou cestou. Ich celková rozloha bola 28 hektárov, 15 árov a 3 m². Prvý objekt tvorilo 12 barakov,³⁴⁹ druhý 15 barakov³⁵⁰ a tretí objekt 8 barakov.³⁵¹ Kapacita tábora sa prenajatím niekoľkých barakov SZM, ČSM a ČSSZ znížila na 1 500, núdzovo na 2 500 miest.

Počas roka 1950 pracovali zaraďenci tábora pre Československé stavebné závody v Novákoch a v Nitre, Československé štátne majetky v Handlovej, Uholné bane Nováky, Novácke chemické závody, Stavebný a hospodársky kombinát v Prievidzi, Štátnu mincovňu v Kremnici, cementáreň v Hornom Sŕní, Montostav v Bratislave a tehelňu v Nitrianskom Rudne. V areáli tábora pracovali zaraďenkyne v krajčírskej dielni firmy Zornica Bánovce nad Bebravou a zaraďenci pre Československé stavebné závody v Prievidzi.³⁵²

Začiatkom júna 1951 evidovala správa tábora v kmeňovom stave 1 140 osôb. V tábore sa však v skutočnosti nachádzalo len 70 zaraďencov. Zvyšní pracovali v detašovaných pracovných oddieloch v Bratislave a Hornom Sŕní³⁵³ (90 osôb), mali prerušený pobyt v tábore (639), alebo boli na útek u (329), v nemocnici (4) a vo väzení (8).³⁵⁴

V septembri 1951 rozhodlo ministerstvo spravodlivosti v rámci reorganizácie táborov nútnej práce o zrušení nováckeho tábora. Tábor zanikol 30. septembra 1951. Do Tábora nútnej práce v Ruskove, ktorý oficiálne fungoval od 1. októbra 1951, premiestnili 182 zaraďencov nováckeho tábora a kmeňovo aj 277 zaraďencov detašovaných oddielov v Hornom Sŕní, Bratislave, Handlovej a Pezinku. Zložky neprítomných zaraďencov (891) prevzal Tábor nútnej práce v Brne.³⁵⁵ Strážny oddiel bol uvoľnený

349 Objekt č. I : barak č. 1 – strážnica, väznica a miestnosť pre návštevy, č. 2 – garáže a sklady, č. 3 – dielne, č. 4, 5 – hydinárska farma (prenajaté ČSM, n. p. Prievidza), č. 6 – jedáleň, č. 7 – ubikácie príslušníkov NB, č. 8 – kuchyňa a jedáleň príslušníkov SNB, č. 9 – ubikácie, č. 10 – dielne, sklady a osvetová miestnosť, č. 11, 12 – ubikácie. Pozri: SNA, f. PV – Správa táborov nútnej práce, š. 1 (nespracované). Zápisnica o odovzdaní Správy tábora nútnej práce do oboru pôsobnosti Ministerstva spravodlivosti.

350 Objekt č. II : barak č. 1 – veliteľský barak s kanceláriami, skladište, č. 2 – ubikácie, sklady, č. 3, 4 – ubikácie, č. 5 – dielne, č. 6 – sklady, č. 7, 8 – ubikácie, č. 9 – kuchyňa, sklad potravín, uhlia a dreva, č. 10 – táborová ošetrovňa, zubná ambulancia, č. 11 – ubikácie, sklady, č. 12 – ubikácie, krajčírska a vulkanizačná dielňa, č. 13 – osvetová miestnosť, čítáreň, herňa, knižnica, kancelária osvetového referenta, č. 14 – hasičský sklad, č. 15 – ubikácie pre strážny oddiel, strážnica a väznica. Pozri: Tamže.

351 Objekt č. III : barak č. 1, 3, 6, 7 – prázdne ubytovacie priestory, barak č. 2, 4, 5, 8 – stolárske dielne (prenajaté ČSSZ, n. p. Nitra). Pozri: Tamže.

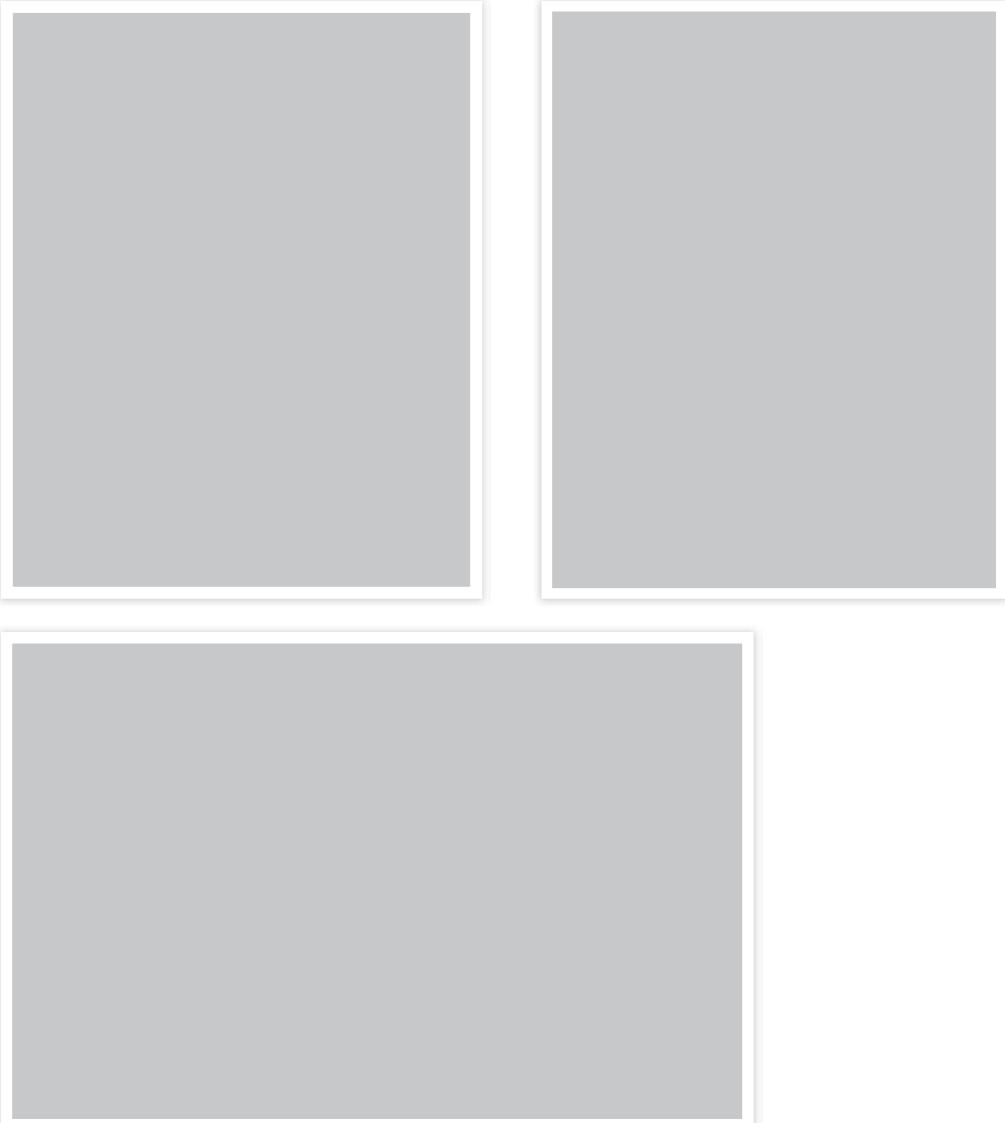
352 A ÚPN, f. E5, inv. j. 17. Stráženie na pracoviskách – hlásenie.

353 Detašovaný oddiel v Hornom Sŕní fungoval aj po zániku nováckeho tábora, keď patril pod Tábor nútnej práce v Ruskove. Oddiel viedol bývalý veliteľ táborov v Ilave a v Trenčíne štrážm. Ján Kráľ, dozornú službu vykonávali traja príslušníci NB. V novembri 1951 pracovalo 32 zaraďencov v miestnej cementárni. Zaraďenci sa stravovali v podnikovej jedálni. Zo mzdy im podnik zrážal za stravu 29 Kčs za deň a správa tábora za ubytovanie a ošatenie 23,- Kčs za deň. Pozri: SNA, f. PV – Správa táborov nútnej práce, š. 1 (nespracované). Zpráva o likvidácii TNP Nováky, organizace PÚ Ruskov, o prohlídke detašovaných oddielov TNP a soustředovacího střediska Němců Kunčice.

354 Pozri: SNA, f. PV – Správa táborov nútnej práce, š. 1 (nespracované). Zápisnica o odovzdání Správy tábora nútnej práce do oboru pôsobnosti Ministerstva spravodlivosti.

355 Pozri: VARINSKÝ, Vladimír: *Nútene práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953*, s. 20.

pre potreby Krajského veliteľstva NB v Nitre. V tábore ostalo len 11 dozorcov, ktorí dohliadali na postupnú likvidáciu tábora.³⁵⁶

Letecké zábery objektov TNP Nováky z roku 1955 (Topografický ústav Banská Bystrica)

356 Zánikom tábora nútenej práce sa história tohto tábora neskončila. Až do 15. novembra 1951 slúžil tábor ako PÚV pre internáciu približne 80 väzňov. Dňa 16. novembra prevzala správu tábora vojenská správa, ktorá na jar 1952 rozhodla o premiestnení 63. pomocného technického práporu (PTP) z Komárna do Novák. Objekty tábora slúžili na ubytovanie vojakov od 30. júla do 16. decembra 1952, keď veliteľstvo a väčšinu rôta 63. PTP premiestnili do Košíc. Priestory nováckeho tábora však aj nadálej slúžili potrebám vojenskej správy. Po decembri 1953 sa tu organizovali nové prijímače. Pozri: ŠTAIGL, Jan: Vznik, vývoj a činnosť PTP na Slovensku po februári 1948. In: *Vojenská história*, I, 1997, č. 2, s. 59 – 63.

TNP Ilava

Tábor nútenej práce v Ilave sa nachádzal v areáli miestneho hradu, ktorý už od 19. storočia slúžil ako väznica. Na internáciu politicky a sociálne nepohodlných osôb bez súdneho rozhodnutia vyčlenila správa väznice priestory na prízemí a 1. poschodí hradu.³⁵⁷ V týchto priestoroch už od roku 1927 internovali osoby „práce se štítí“³⁵⁸. Od jesene 1938 v nich novo sa rodiaci politický režim na Slovensku internoval svojich politických odporcov a počas krátkeho obdobia roku 1946 slúžili ako sústredovací tábor. Po februári 1948 vznikol v Ilave pracovný útvar už 8. marca 1948, na tábor nútenej práce ho premenoval obežník Povereníctva vnútra 6. decembra 1948.

Zo všetkých táborov boli práve tu najtvrdšie podmienky. Zaradenci nemali k dispozícii sociálne zariadenia, ústredné kúrenie, vodovod a do septembra 1948 ani elektrické osvetlenie. Mohutné mury hradu navyše neprepúšťali takmer žiadne slnečné lúče.³⁵⁹

Areál hradu umožňoval režimu bezpečne izolovať nepohodlné osoby. Do tábora preto dodávali najmä *politických rozvratníkov*, notorických zbehov z ostatných táborov, ale aj osoby, ktoré sa pred zaradením ukrývali. V máji 1949 pripravili v tábore priestory pre 30 osôb, úplne izolované od ostatných zaradencov,³⁶⁰ a tábor dostal kryciu značku – 174 A.³⁶¹

Zaradenci pracovali v roku 1948 v kruhovej tehelní v Ilave, v tehelní v obci Košeca a v dubnických Škodových závodoch. V nasledujúcom roku pracovali okrem Dubnice aj v Klobušiciach a Ilave, kde pomáhali pri žatevných prácach.

V polovici júla 1949 zistil prednosta koordinačného odboru Povereníctva vnútra plk. Viktorin zásadné nedostatky v správe tábora: stráže si nevšímajú, kto vstupuje do objektu a či je na to oprávnený, cely zaradencov nie sú v noci uzamknuté, zaradenci sa v noci voľne pohybujú po chodbách a rušia nočný pokoj, medzi mužmi sa na chodbách voľne pohybujú ženy, príslušníci ZNB sa neznášajú s príslušníkmi ZVS, panuje medzi nimi nevraživosť a vzájomné vyvyšovanie sa a príslušníci ZNB sa v nočných hodinách zdržujú mimo tábora. V liste adresovanom veliteľstvu tábora nariadił okamžité odstránenie nedostatkov a vstup do objektu povolil len na základe ním podpísanej pripustky.³⁶²

357 Na prízemí sa nachádzali tri miestnosti určené správe tábora, väčšia miestnosť pre príslušníkov dočasnej stanice NB a sklad. Na 1. poschodí boli štyri miestnosti (17x6 m) pre zaradencov a jedna miestnosť pre zaradenkyne.

358 Pozri: SNA, f. PV – sekretariát, š. 198. Zdravotná prehliadka tábora v Ilave, opatrenia – prevedenie.

359 SNA, PV – sekretariát, š. 197. Bezpečnostné opatrenia v súvislosti porád konaných dňa 18. 5. 1949 – hlásenie.

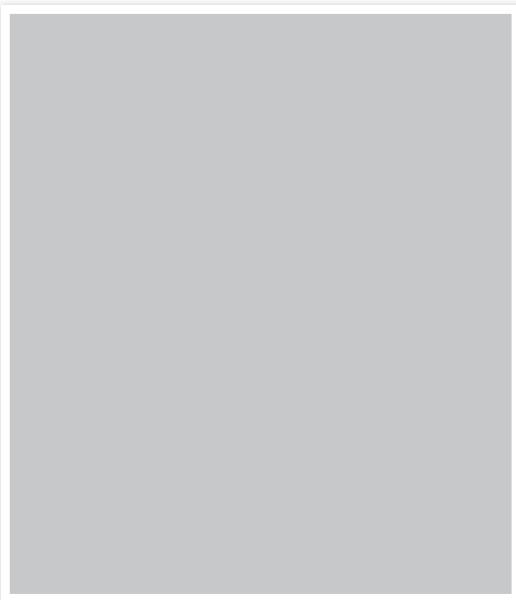
360 Povereníctvo vnútra informovalo obežníkom zo 17. 5. (opäťovne 22. 7.) 1949, že „československý rozhlas bude v reláciach a správach o utečencoch (zbehoch) hlásiť namiesto plných mien táborov iba krycie značky táborov“. Okrem Ilavy dostal svoju značku aj TNP v Novákoch – 159 Y. Pozri: SNA, f. PV – obežníky, š. 22. Krytie značky TNP – zavedenie. Krycia značka pozostávala: 1. z čísla kraja, 2. z čísla okresu, 3. z prečíslovaného prvého písmena názvu TNP (napr. A = 1), 4. z posledného písmena názvu TNP (len u niektorých), 5. z prvého a posledného názvu TNP (len ak bolo viac TNP v okrese). V prípade TNP Ilava (body 1 – 2 – 4): 17 – 4 – A. Krycie značky boli zrušené 31. 12. 1949. Pozri: ABS Kanice, f. E1, inv. j. 29. Návrh na zavedení krycích značiek jmen táboru nucené práce; Krycí značky táboru nucené práce – zrušení.

361 A ÚPN, E.9.7 – TNP Ilava, inv. j. 1. Pomery vo väzenskom ústave na TNP v Ilave.

Na prízemí a 1. poschodí jedného z traktov ilavskej väznice sa nachádzal tábor nútenej práce (AZVJS)

Koncom septembra 1949 Poverenictvo vnútra v dôsledku nízkeho počtu pracovných príležitostí a vzniku nového tábora v Hronci ilavský tábor zrušilo. Zdraví a praceschopní zaradenci, ktorí mali pred sebou viac ako dva mesiace pobytu vtáboore, nastúpili do tábora na Horehroní. Ostatných administratívne presunuli do TNP Nováky.

Na jeseň 1949 prevzala zrušený tábor Štátna bezpečnosť. Ponechávala si ho ako zálohu pre pripravovanú akciu T-43, v rámci ktorej sa počítalo sa zaradením väčšieho počtu osôb do pracovných táborov. Až do februára 1950 sa však v tábore nenachádzali žiadni zaradenci. Nedoriešená zostávala nájomná zmluva s Poverenictvom spravodlivosti, ktoré areál trestnice v Ilave vlastnilo, rekonštrukcia priestorov budúceho tábora, ale aj požiadavka ŠtB na zabezpečenie pracovných možností pre zaradencov len v areáli tábora.

Chodba ilavskej väznice (AZVJS)

Až v polovici januára 1950 sa v tábore stretli zástupcovia Povereníctva spravodlivosti, techniky a vnútra, ako aj zástupcovia Krajského národného výboru v Žiline so zástupcami správy tábora a trestnice, aby sa dohodli na potrebných rekonštrukčných prácach priestorov vyčlenených pre budúci tábor nútnej práce. Dohodli sa na zavedení ústredného kúrenia, kanalizácie a vodovodu, tiež na zriadení tureckých záchodov so splachovaním, umyvárne, oprave okien a podlahy na samotkách. Záverom konštaovali, že vzhľadom na nedostatok inštalačného materiálu „*tieto práce nebude možné vykonať v r. 1950, ale len etapovite podľa materiálnych možností*“.³⁶² Vo februári 1950 sa v tábore nachádzalo 5 osôb. Od 6. marca 1950 presúvali do Ilavy kňazov zaradených v táborech v Novákoch a v Hronci.³⁶³

Oddeleniu BK/8 sa do polovice februára 1950 nepodarilo splniť požiadavku odboru BA Povereníctva vnútra a zabezpečiť pre zaradencov prácu priamo v tábore. Štátnej bezpečnosti však, podobne ako v minulých rokoch, informovalo o možnosti zamestnania zaradencov v národnom podniku Považské strojárne v Dubnici. Na základe záujmu odboru BA rokovali 9. marca 1950 zástupcovia oddelenia BK/8 s riadiťstvom strojární o vytvorení tábora nútnej práce pre 300 – 500 ľudí, kam by Štátnej bezpečnosti dodávala osoby, ktoré sa dopustili menších politických deliktov. Riadiťstvo strojární však túto možnosť odmietlo s odôvodnením, že zaradenci internovaní zo štátnebezpečnostných dôvodov nemôžu v podniku podľa interných bezpečnostných predpisov pracovať.³⁶⁴ Oddelenie BK/8 následne s rovnakou žiadosťou osloвило riadiťstvo Československých stavebných závodov, krajový závod Trenčín, ktoré so zriadením tábora súhlasilo. Na rokovanie zástupcov oddelenia BK/8 so zástupcom odboru BA npor. Františkom Kaštákom sa dohodli, že tábor v Ilave zanikne koncom apríla 1950 a zaradenci tábora sa presunú do nového tábora nútnej práce v Trenčíne. Termín zrušenia tábora sa napokon o mesiac posunul.

Osadenstvo ilavského tábora tvorili ľudia zaradení do TNP pre pokus o ilegálny prechod štátnych hraníc alebo za rôznu protištátну činnosť (protištátne výroky, poburovanie, kritika predstaviteľov režimu, prípadne zverejnenie nežiaduceho článku v novinách). Zaradenci mohli pracovať len v areáli tábora, a preto ich zamestnávali drobnými prácami v tábore, od marca 1950 aj plátaním vriec pre Roľnícke skladištne družstvo Ilava a Družstvo pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami – družstvo s r. o. Bratislava. Od 24. apríla 1950 pracovali zaradenci aj mimo objekt tábora. Najprv na výstavbe hydinárskej farmy pri JRD v Ilave³⁶⁵ a nárazových poľnohospodár-

362 Tamže. Denné hlásenie – referát pre s. prednosta BK odboru Pov. vnútra ku dňu 17. 1. 1950.

363 VARINSKÝ, Vladimír: *Tábory nútnej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 40.

364 A ÚPN, f. E5, inv. j. 36. Denné hlásenie – referát pre s. prednosta BK odboru Pov. vnútra ku dňu 9. 3. 1950, resp. 11. 3. 1950.

365 Stavebný kombinát, komunálny podnik v Ilave 11. 5. 1950 udelil zaradencom pracujúcim na výstavbe farmy pochvalné uznanie za dobrú pracovnú morálku a disciplínu. Prednosta oddelenia BK/8 škpt. Ján Habán o tom v dennom hlásení informoval prednosta koordinačného odboru Povereníctva vnútra, pričom uviedol: „*Pozoruhodné na tomto je, že zo spomenutých 31 takto pracujúcich zaradencov z TNP Ilava je 17 farárov.*“ Pozri: A ÚPN, f. E5, inv. j. 36. Denné hlásenie – referát pre s. prednosta BK odboru Pov. vnútra ku dňu 16. 1. 1950.

ských prácach v okolí, neskôr na rekonštrukciu priestorov budúceho tábora, bývalej vojenskej budovy na Hlbokej ceste v Trenčíne.³⁶⁶

V druhej polovici mája 1950 sa v ilavskom tábore nachádzalo 48 osôb – 9 pre pokus o ilegálny prechod štátnych hraníc, 19 pre protištátne štvanie, 12 ako „zahálači“ a 8 pre inú alebo neznámu príčinu. Takmer polovicu (48 %) tvorili duchovní – gréckokatolícki kňazi (14), rímskokatolícki kňazi (6), evanjelický farár (1), rehoľný kňaz (1) a bohoslovec (1).

Tábor nútenej práce v Ilave zrušilo Poverenictvo vnútra 25. júna 1950.

Od marca 1948 do septembra 1949 zaradili krajské komisie a Štátnej bezpečnosti do tábora 596 osôb (486 mužov a 110 žien), z toho 309 osôb ako „politických rozvratníkov“, 284 osôb ako „hospodárskych rozvratníkov“ a 3 ako „zahálačov“.³⁶⁷

Tábor od 8. júla 1948 viedol por. Jozef Buček a od 22. decembra 1948 por. Jozef Porubský. V máji 1949 prevzal funkciu veliteľa tábora šstrázm. Mikuláš Jakab, veliteľ zrušeného tábora v Ústí nad Oravou. Od novembra 1949 až do zrušenia tábora viedol tábor bývalý pracovník Ústrednej štátnej bezpečnosti Ján Kráľ, ktorý následne prevzal správu Tábora nútenej práce v Trenčíne.³⁶⁸

Viacerí predstaviteľia správy tábora zneužívali svoje postavenie a dopúšťali sa násilností. V decembri 1948 vyšetrovala komisia zložená z pracovníkov Poverenictva vnútra, Zemského veliteľstva NB, odbôčky ŠtB v Trenčíne a Oblastného veliteľstva NB v Trenčíne správcu tábora Jozefa Bučeka, osvetového referenta Jozefa Cabana a veliteľa dočasnej stanice NB práp. Bžocha.

Vyšetrovanie ukázalo, že por. Buček za rôzne úplatky (najmä peniaze, cigarety a liehoviny) povoľoval zaradencom návštevy, vybavovanie záležitostí mimo pracovného útvaru a minimálne v jednom prípade umožnil aj útek dvoch zaradencov. Komisia tiež zistila, že od ilavskej tehelné bral peniaze za prácu zaradencov. Buček tiež obťažoval zaradenkyne a s jednou z nich udržiaval milostný pomer. Keď otehotnela, vybavil prostredníctvom inej zaradenkyne potrat v Prahe. Slovne zosmiešňoval zaradencov a dopúšťal sa aj fy-

Ján Kráľ, veliteľ tábora nútenej práce v Ilave a Trenčíne a detašovaného oddielu v Hornom Sŕní (ABS)

skej tehelne bral peniaze za prácu zaradencov. Buček tiež obťažoval zaradenkyne a s jednou z nich udržiaval milostný pomer. Keď otehotnela, vybavil prostredníctvom inej zaradenkyne potrat v Prahe. Slovne zosmiešňoval zaradencov a dopúšťal sa aj fy-

366 Pozri: SNA, f. PV – sekretariát, š. 128.

367 A ÚPN, f. E5, inv. j. 28. Štatistické spracovanie výsledkov práce TNP na Slovensku za rok 1949 s porovnaním práce za rok 1948.

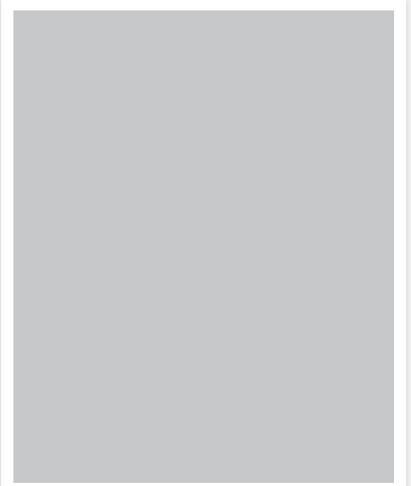
368 Ján Kráľ (1919 Horná Ždaňa) nastúpil k policajnej zložke v januári 1944. Po ukončení policajnej školy v Bratislave pracoval od júla 1944 do mája 1945 na Ústrednej štátnej bezpečnosti. Od júna 1946 pôsobil v pohotovostnom oddiele v Komárne a od októbra 1946 na stanici NB vo Vrútkach, kde v marci 1948 vstúpil do KSS. V septembri 1949 ho prevelili do TNP Ilava, v júni 1950 do TNP Trenčín a v októbri 1950 do detašovaného oddielu v Hornom Sŕní. Od polovice januára 1952 pracoval na Okresnom oddelení VB v Trenčíne. Zo Zboru národnej bezpečnosti ho prepustili z kádrových dôvodov v máji 1959 (zamieľal účasť na vojne proti ZSSR a pôsobenie v ÚŠB). ABS Kanice, f. personální spisy příslušníků resortu vnitra, Ján Kráľ, ev. č. 3105/19.

zického násilia.³⁶⁹ Úplatky brali aj osvetový referent J. Caban a veliteľ dočasnej stanice NB práp. Bžoch, ktorý rovnako udržiaval milostný pomer so zaradenkyňou. Všetkých troch zadržali a eskortovali do väznice Oblastného veliteľstva NB I. v Bratislave.

Vyhrázkami, bitkami a grobianskym správáním bol medzi zaradencami v Ilave, ale aj Ústí nad Oravou známy veliteľ tábora Mikuláš Jakab. Vyrastal na východnom Slovensku, po ukončení meštianskej školy sa učil za kováča a neskôr za mäsiara. Z učenia však odišiel, potuloval sa po Slovensku a kradol. Úrady ho viedli ako zločinca z povolania. Po zatknutí ho ako mladistvého odsúdili do výchovného ústavu v Košiciach, kde strávil tri roky a vyučil sa za strojného zámočníka. Koncom októbra nastúpil na vojenskú službu a na prelome rokov 1941/1942 pôsobil deväť mesiacov na východnom fronte.³⁷⁰ Koncom augusta 1944 ho zatkli žandári a odovzdali Ústrednej štátnej bezpečnosti.³⁷¹ Od polovice februára 1945 bol internovaný v koncentračnom tábore Mauthausen. Tu sa spoznal s Gejzom Kršákonom, Ľudovítom Benadom a Ottom Kleinom-Krajnákom, ktorí neskôr pôsobili vo vysokých straníckych a bezpečnostných funkciách, podobne ako jeho ďalší priateľ Florián Čambal. Práve oni pomáhali koncom 40. a začiatkom 50. rokov tlmiť „v záujme Strany“ jeho prešľapy. V období Slovenskej republiky bol členom Hlinkovej gardy, po vojne vstúpil do Komunistickej strany Slovenska. Vo februári 1946 nastúpil na spravodajský odbor štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva Povereníctva vnútra a od marca 1948 pracoval v pracovných táboroch.

Prvá kritika sa na Jakaba zniesla koncom roka 1948, keď pôsobil vo funkcií kontrolóra oravského pracovného tábora. Zaradenci sa stňovali, že im v súčinnosti s príslušníkom ŠtB v tábore bráni zúčastňovať sa na nedeľných a sviatočných bohoslužbách v nedalekom kostole. O mesiac neskôr, 25. januára 1949, ho povýšili na správcu tábora. V tábore sa správal ako vladár a nerešpektoval ani nadriadené autority. Rozšírený bol najmä jeho výrok: „V TNP ja som povereníkom, mne nikto nerozskáže.“

V septembri 1949 preverovala správanie Mikuláša Jakaba komisia Povereníctva vnútra. Komisia zistila, že „sa dopúšťa svojvoľných počinov a prechmatov v službe, ktoré vybočujú z rámca príslušných predpisov a noriem. (...) sa natol'ko z horlivosti

Mikuláš Jakab, veliteľ tábora nútnej práce v Ústí nad Oravou a v Ilave (ABS)

³⁶⁹ Jeden zo zaradencov uviedol, že správca útvaru Buček ho rukami škrtil a vyplazoval mu jazyk. Potom ho bil po tvári plstenou papučou, ktorú si vyzul. Pozri: A ÚPN, f. E5, inv. j. 19. Tábor nútnej práce Ilava, zistené závady, priebeh vyšetrovania /por. SNB Buček, práp. SNB Bžoch, osv. ref. Caban/.

³⁷⁰ Za účasť na vojne proti Sovietskemu zväzu dostal od prezidenta Slovenskej republiky (1939 – 1945) vyznamenanie a pamätný odznak I. stupňa.

³⁷¹ Po vojne uvádzal, že ho zatkli pre ilegálnu činnosť a sabotáže. V skutočnosti kradol Nemcom konzervy.

prepálil, že použil i telesne momentálneho trestu (pohlavok), (...) na samotkách držal v deň kontroly 17 osôb, ktorým neudelil oficiálne tresty, ale prosté ich tam držal preto, že podľa jeho osobného názoru majú zlý vplyv (reakčný) na ostatných zaradencov a takto im chcel znemožniť styk s ostatnými zaradenými osobami, (...) politickým rovratníkom dodaných Štb nepovoľoval predpisane vychádzky (aby nevyvíjali zhoubnú činnosť medzi zaradencami), zakázal im písat listy, prijímať listy a balíky“. Členovia komisie navzdory všetkému uznali klady jeho brutality – poriadok na ubikáciach a vzornú disciplínu – a rozhodli, že zostane aj naďalej vo svojej funkcií, pretože je „*oddaným príslušníkom strany a režimu, charakterove čistý, neúplatný, ktoré to vlastnosti vyvážia jeho nedostatky rozumové*.“³⁷²

Aj napriek tomu sa však v októbri 1949 začalo vyšetrovanie. Ukázalo sa, že Jakab bil zaradencov podľa vlastného uváženia a bez príčiny. Podľa svedectva sa raz pýtal istého zaradencu, akého je vierovyznania. Keď odpovedal, že evanjelik, dal mu facku. Keď odpovedal, že katolík, dal mu opäť facku. Položil mu ešte niekoľko otázok a po každej mu dal facku.³⁷³ Bitie na samotkách potvrdil vo výpovedi aj žilinský farár Andrej Paldan.³⁷⁴ „*V nočných hodinách som počul výkriky ... pláč bitých zaradencov, nakoľko som bol v susednej samotke. Ing. Baník sa mi stážoval, že dostal 24 rán päšťou od správca TNP Mikuláša Jakaba.*“³⁷⁵ Bitia zaradencov sa zúčastňoval aj výkonný tábora František Krupa.

Ďalší zaradenci hovorili o fyzickom násilí príslušníkov NB. „*Večer toho samého dňa asi o 21.00 hod. prišli ku mne dva príslušníci SNB, ktorých mená neviem, a dali mi hodne zaúch, bili ma obuškami tak, že som bol na druhý deň čierny. ... Počas mojej samovázby som v nočných hodinách počul často pláč a krik, nakoľko vo vedľajších izbách bili zaradencov príslušníci SNB...*“³⁷⁶

Bežným javom u Jakaba bolo vyhľážanie sa fyzickou likvidáciou. Podľa svedectva istého zaradencu koncom júna 1949 po príchode do tábora povedal, že by mal najradšej automat a všetkých ich postrieľal.³⁷⁷ Iným sa vyhľážal krematóriom a plynovou komorou.

Jakab svovoľne, bez príčiny a na neurčitú dobu zatváral zaradencov na samotky. Už spomínaný A. Paldan uviedol, že ho Jakab držal na samotke tri mesiace. Zakázal mu vychádzky, listy a balíky od matky posielal späť.³⁷⁸

³⁷² SNA, f. PV – sekretariát, š. 198. Zdravotná prehliadka tábora v Ilave, opatrenia – prevedenie.

³⁷³ ABS Kanice, f. personální spisy príslušníků resortu vnitra, Mikuláš Jakab, ev. č. 709/19. Zápisnica z vypočúvania Františka Chynoranského zo 6. 10. 1949.

³⁷⁴ ThDr. Andreja Paldana (1906 Trenčianska Teplá – 1984 Lednické Rovne) zaradili do pracovného tábora na 24 mesiacov 21. 5. 1949. Z tábora ho prepustili koncom novembra 1949 so zlomeninou nohy.

³⁷⁵ ABS Kanice, f. personální spisy príslušníků resortu vnitra, Mikuláš Jakab, ev. č. 1679/19. Zápisnica z vypočúvania Dr. Andreja Paldana z 5. 10. 1949.

³⁷⁶ Tamže. Zápisnica z vypočúvania Štefana Kišbenedeka zo 6. 10. 1949.

³⁷⁷ Tamže. Zápisnica z vypočúvania Michala Forischa zo 6. 10. 1949.

³⁷⁸ Na základe tohto sa v Žiline rozniesla správa, že ho v ilavskom tábore utíkli a pochovali.

Despotický spôsob správy tábora dokumentuje aj konflikt Jakaba s príslušníkom ŠtB v tábore. Jakab mu bránil v činnosti a slovne ho napádal. Jozef Zrelák³⁷⁹ na základe toho požiadal o preloženie.

Kriminálne oddelenie Krajského veliteľstva NB v Žiline podalo 11. októbra 1949 na Mikuláša Jakaba Okresnej prokuratúre v Ilave trestné oznámenie za zneužívanie úradnej moci.³⁸⁰ Jakab celú záležitosť niesol ľažko a v liste Floriánovi Čambalovi niekoľkokrát spomenul, že sa nenechá zatknuť a radšej zomrie.

Ešte koncom roka intervenoval prednosta koordináčného odboru Rudolf Viktorin (so súhlasom povereníka vnútra Daniela Okáliho) u povereníka spravodlivosti Viktoryho. Dôvodil, že v Ilave bol zaradený „*triedny nepriateľ najhrubšieho zrna*“ a menšie chyby, ktorých sa Jakab dopustil, nemožno kvalifikovať ako úmysel, ale len ako osobnú snahu na potlačenie triedneho nepriateľa.³⁸¹ Celú záležitosť napokon ukončil povereník spravodlivosti v septembri 1951. V liste predsedovi Krajského sekretariátu KSS v Bezpečnosti píše: „*oznamujem Ti, že som dal pokyn krajskému prokurátorovi v Žiline, aby trestné stíhanie proti Mikulášovi Jakabovi bolo zastavené, pretože menovaný sa dopustil trestného činu z prílišnej horlivosti a oddanosti k nášmu zriadeniu súc vyprovokovaný hrubým protištátnym chovaním sa zasadencov.*“³⁸²

379 Jozef Zrelák (1921, Lubotín) sa v roku 1942 zúčastnil bojov na Ukrajine a v Bielorusku so zaistľovanou divíziou Slovenskej armády. Po zranení sa vrátil k pešiemu pluku 5 do Levoče. V roku 1944 ho zatkli a odsúdili na 6 mesiacov za pokus o dezerciu. V SNP bojoval do decembra 1944, keď ho Nemci zatkli a internovali v Poprade a neskôr v Lubovnianskom zámku. Podarilo sa mu utiecť a do oslobodenia sa ukryval v horách. Následne s 2. československou brigádou bojoval pri Strečne, Liptovskom Mikuláši a Vsetíne, kde ho zranili. V polovici januára 1946 vstúpil do ZNB. Absolvoval školu ZNB v Lučenci a 1. 8. 1946 nastúpil na stanicu NB v Jelke. Koncom mája 1948 ho preradili na odbočku ŠtB do Bratislav. Od 1. 11. 1948 do 30. 6. 1949 pracoval ako príslušník ŠtB v ilavskom tábore nútnej práce. Od júla 1949 pracoval na Krajskom veliteľstve ŠtB v Košiciach, neskôr ako zástupca veliteľa 6. oddelenia, od roku 1951 ako zástupca veliteľa evidenčného oddelenia. Koncom februára 1954 ho zo ZNB prepustili z kádrových dôvodov. ABS, f. personální spisy príslušníkov resortu vnitra, Jozef Zrelák, ev. č. 212/21.

380 V uvedenom trestnom oznámení sa píše: „*Mikuláš Jakab, ako správca tábora nútnej práce v Ilave dopustil sa od 25. mája 1949 do 1. októbra 1949 v 22 prípadoch zneužitia úradnej moci na zasadencoch tohto tábora, ktorých neoprávnene boli, telesne týral, dával do samovázby, neposkytoval im dennú prechádzku v tábore TNP, vyhrozoval im plynovou komorou a krematóriom, balíky zasadencom nedoručoval, ktoré im poštou prichádzaly od príbuzných, ale naložil s nimi v 3 prípadoch podľa vlastného rozhodnutia, osoboval si právomoc lekára tým, že robil u všetkých zasadencov mužského pohlavia prehľadku pohlavných údov a neposkytol zasadencom tábora lekárske ošetrenie, keď si toto žiadali.*“ ABS Kanice, f. personální spisy príslušníkov resortu vnitra, Mikuláš Jakab, ev. č. 1679/19. Trestné oznámenie z 11. 10. 1949.

381 Tamže. Jakab Mikuláš, správca TNP Ilava – trestné oznámenie.

382 Tamže. List povereníka spravodlivosti z 25. 9. 1951. Jakab od októbra 1949 pôsobil v rôznych funkciach v rámci Národnej/Verejnej bezpečnosti (správca budovy Krajského veliteľstva NB, príslušník stanice NB Devín, neskôr Malinovského a napokon príslušník železničného odboru VB). Začiatkom septembra 1954 ho zatkli a koncom mesiaca prepustili zo ZNB. Vyšší vojenský súd v Prahe ho 26. 3. 1955 odsúdil za ohrozenie štátneho tajomstva (doma zhromažďoval kopie rôznych bezpečnostných dokumentov) a úplatkárstvo na 18 mesiacov nepodmienečne a stratu vojenskej hodnosti (na šesťmesačný trest za úplatkárstvo sa však vzťahovala amnestia z roku 1953).

Prehľad o počte zaraďencov pracovného tábora v Ilave v rokoch 1948 – 1950

Dátum	Počet osôb v tábore		
	1948	1949	1950
január	--	107	--
február	--	117	5
marec	2	103	10
apríl	16	76	38
máj	23	94	54
jún	35	131	?
júl	65	198	--
august	44	200	--
september	42	25	--
október	67	--	--
november	?	--	--
december	100	--	--

TNP Ústie nad Oravou

História pracovného tábora v Ústí nad Oravou siaha do obdobia slovenského štátu, keď tu až do 31. decembra 1944 fungoval pracovný útvar. V polovici novembra 1945 bol v priestoroch bývalého pracovného útvaru zriadený podľa nariadenia č. 105/1945 Zb. n. SNR pracovný tábor pre 300 mužov. Dňa 15. decembra 1948 sa tábor premenil na pracovný útvar pre zaraďencov ľudových súdov a 11. februára 1949 na tábor nútenej práce.³⁸³

Tábor sa rozprestieral na ploche 100 x 100 m, ktorú ohraňoval nízky drevený plot. Tvorilo ho päť drevených barakov. V prvom, postavenom pri vchode do tábora, sa nachádzala strážnica, kancelárie, kuchyňa a ubytovňa pre strážnu službu. Dva ďalšie slúžili ako ubikácie pre zaraďencov a posledné dva ako krajčírska a obuvnícka dielňa, sklad textilu, garáž, umýváreň a jedáleň pre zaraďencov.

Zaraďenci pracovali na stavbe Oravskej priehrady, vzdialenej od tábora 300 metrov, spoločne s civilnými zamestnancami firmy Tvorba, ktorá stavbu realizovala. V kanceláriach, dielňach a kuchyni tábora pracovali tzv. politickí rozvratníci.

Deň sa začínal pre zaraďencov o 5.30 hod. ráno. O šiestej mali raňajky a o siedmej nastupovali do práce. Napoludnie sa podával obed a o hodinu neskôr sa začínalo opäť pracovať. Koniec dennej šichty bol o 17.30 hod. Večera sa podávala o osiemnástej hodine. O 19.00 hod. sa začínal osvetový program. Večierka bola o 21.00 hod.

Pracovný čas trval 48 hodín týždenne. Za hodinu práce dostávali zaraďenci 9 korún a 60 halierov. Zo mzdy sa im strhávala suma 30 korún na deň za stravu, nemocenské poistenie a daň. Mesačne si tak mohli zarobiť 900 až 1 000 korún, z ktorých im vyplatili 3 koruny na deň. Zostatok sa posielal rodinám.

383 VARINSKÝ, Vladimír: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 39.

Pomery v tábore boli až príliš uvoľnené. Komisia Poverenictva vnútra, ktorá navštívila tábor v marci 1947, zistila, že „*zaistenci hocikedy opúšťajú tábor, popíjajú so strážcami. (...) Strážcovia nadŕžajú za úplaty (alkohol, peniaze). (...) Ak niektorý zbeh nie je z finančne dobrých kruhov, je opitými strážnikmi zbitý tak, že musí aj niekoľko dní ležať*“ a vyjadrila nad týmto stavom znepokojenie.

Situácia sa však nezmenila ani po februári 1948. Komisia Poverenictva vnútra tentoraz konštatovala priamo katastrofálnu situáciu: „*Členovia strážnej služby sú málo dôrazní, prísni, sú povolní a pri vykonávaní služby nedôslední (službu ako takú neberú dosť vážne), sú prístupní zaradencom do takej miery, že tito si dovoľujú veci, ktoré nepôsobia dobrým dojmom. Zaradenci sa vyhýbajú práci, vyhľadávajú možnosti k zbehnutiu, politicujú a túto politickú psychózu prenášajú aj na civilných zamestnancov firmy Tvorba, pracovište radi opúšťajú a využívajú na opíjanie a kartárenie, po útekoch v nočných hodinách rušia klub obyvateľov, majú civilné šaty, čo napomáha ich útekom a čítajú závadnú literatúru – maďarské knihy, nábožensko-tendenčne zahrotené.*“³⁸⁴

V tábore sa spočiatku neuplatňovala ani smernicami predpísaná osvetová výchova. Strava nebola dostatočne kalorická a výživná, staré drevené baraky sa rozpadávali a nedali sa dobre vykurovať. Zlé životné podmienky spôsobovali mnoho ochorení.

V marci 1948 evidovali v kmeňovom stave tábora 581 osôb. V skutočnosti sa v tábore nachádzalo len niečo menej ako 40 % zaradencov (228). Zvyšných viedli ako utečencov (236), s prerušeným pobytom (97) a na nemocničnom liečení (20).³⁸⁵

Rozsiahla stavba priehrady, početné pracovné skupiny, benevolentný prístup správy tábora a strážnej služby vytvárali priestor na útesy zaradencov. Z celkového počtu evidovaných zaradencov tábora tvorili utečenci až 40 %. Počet útekov v ďalších mesiacoch narastal.

V polovici novembra 1948 evidovala správa tábora 552 osôb. V tábore sa však nachádzala len tretina osôb (185, z toho 9 žien). Zo sociálneho hľadiska išlo o remeselníkov (53), úradníkov (35), robotníkov (31) a osôb bez odborného vzdelania (32).³⁸⁶

Od decembra 1947 viedol tábor šstrážm. Martin Balucha, ktorý predtým dva roky pôsobil ako zástupca správcu sústredovacieho tábora v Novákoch. V polovici júla 1948 ho nahradil šstrážm. Martin Boháčik a 25. októbra 1948 prevzal funkciu správcu šstrážm. Anton Kinčok.³⁸⁷ Príslušník stanice NB v Šuranoch využíval zaradencov svojím spôsobom. Na izbe mu hrávali na husliach a on ich ponúkal liehovinami. Navyše si u stavebnej firmy Tvorba dal zhotoviť detský stolík, za ktorý nezaplatil. Z funkcie ho napokon odvolali pre neschopnosť po troch mesiacoch.

V súvislosti s preberaním agendy pracovných táborov navštívil tábor začiatkom roku 1949 prednosta oddelenia BK/8 Poverenictva vnútra Viliam Zábojník. Správa tábora v tom čase evidovala 489 zaradencov. V tábore sa však nachádzalo len 136 osôb (z toho

384 SNA, f. PV – sekretariát, š. 193. Revízia pracovného tábora v dňoch 25. – 27. 3. 1948.

385 Tamže.

386 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 78. Situačná správa za obdobie od 1. XI. do 15. XI. 1948.

387 Anton Kinčok (1913 Veľké Kozmálovce) pracoval od mája 1945 na stanici NB v Šuranoch. Po troch mesiacoch vo funkciu správcu tábora v Ústí nad Oravou nastúpil v januári 1949 na Oddelenie NB v Nových Zámkoch. Od júla 1956 do októbra 1968 pracoval na Oddelení Verejnej bezpečnosti v Hlohovci. Pozri: ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, Anton Kinčok.

6 žien) – 79 Slovákov, 32 Maďarov a 25 Nemcov.³⁸⁸ Zábojník po prehliadke tábora koncipoval pre prednostu koordinačného odboru Povereníctva vnútra R. Viktorina pomerne kritickú správu.

Upozornil na nefungujúcu správu tábora, nedôslednú strážnu službu (do tábora vošiel autom bez legitimovania), voľný pohyb osôb v tábore (ošetrovňu tábora navštievovali civilní zamestnanci stavby), nedostatočné ubytovanie zaraďencov, členov správy tábora a strážnej služby a nečistotu v tábore. Ocenil len pracovné výkony zaraďencov.³⁸⁹

V januári 1949 už v Ústí nad Oravou a v Bratislave vo veľkom rozsahu zatýkali a vyšetrovali zamestnancov firmy Tvorba, pracovníkov Štátneho stavebného dozoru a Povereníctva techniky. Akciu ŠtB podnietil postup prác na výstavbe priehrady, časte

Anton Kinčok, veliteľ tábora v Ústí nad Oravou (ABS)

mimoriadne udalosti (pretrhnutie hrádze v júni 1948, prasknutie betónovej pumpy a vyhorenie barakov v decembri 1948) a náznaky protištátnej činnosti (rozstrieľanie veľkoplošného obrazu J. V. Stalina koncom októbra 1948).³⁹⁰ Krajské veliteľstvo ŠtB v Bratislave vypracovalo na 26 osôb trestné oznamenie a začiatkom februára ich odovzdalo Štátному súdu v Bratislave. Štátna bezpečnosť ich obvinila z úmyselnej a zámernej sabotáže prác na Oravskej priehrade, z protizákonného obohacovania, zo spojenia s predstaviteľmi čs. emigrácie a z hospodárskej špionáže pre americkú vojenskú spravodajskú službu CIC, ktorú podľa ŠtB vykonávali prostredníctvom bývalého zaraďanca pracovného tábora Alberta Púčika.³⁹¹ Vyšetrovanie podľa ŠtB ukázalo, že v pracovnom tábore pôsobí protištátна skupina, ktorá prostredníctvom pracovníkov firmy Tvorba zhromažďuje informácie hospodárskeho a politického charakteru.

V dôsledku uvedených skutočností, ako aj z podnetu prednosti V. Zábojníka odvolalo Povereníctvo vnútra 24. januára 1949 z funkcie štrážm. Antona Kinčoka³⁹² a nasledujúci deň funkciou správcu poverilo štrážm. Mikuláša Jakaba. Prednosta

388 A ÚPN, f. E5, inv. j. 32. Situačné správy pracovného tábora v Ústí nad Oravou za mesiace január a február 1949.

389 Tamže, inv. j. 19. Tábor nútenej práce v Ústí nad Oravou – kontrola – hlásenie.

390 Kontrolu staveniska priehrady a pracovného tábora v Ústí nad Oravou vykonal bývalý prednosta odbočky ŠtB v Ružomberku kpt. František Spišiak už 10. 1. 1949.

391 Štátny prokurátor v Bratislave napokon podal žalobu na 4 osoby, materiály zvyšných osôb odporučil odovzdať na posúdenie okresnému prokurátorovi pre kriminálne trestné činy. Štátny súd v Bratislave 23. 6. 1949 odsúdil účtovníka firmy Tvorba Ladislava Hrobáreku za zločin vojenskej zrady a hanobenie spojeneckého štátu na 5 rokov trestnice, pokutu 1 000 Kčs a stratu občianskych práv na 5 rokov, stavbyvedúceho Ing. Edmunda Chládka za zločin neprekazenia alebo neoznámenia trestnej činnosti na 2 roky trestnice a stratu občianskych práv na 5 rokov a vedúceho elektrodielne Gustáva Hrabovecza za zločin neprekazenia alebo neoznámenia trestnej činnosti na 1 rok žalára. Pozri: A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, a. č. V- 1007. Rozsudok Štátneho súdu v Bratislave z 23. 6. 1949.

392 Zábojník v správe prednostovi koordinačného odboru Povereníctva vnútra uviedol: „Štrážm. Anton Kinčok, ako správca tábora nevyhovuje a túto funkciu vykonávať nie je schopný vzhľadom na to, že nemá dostatočného rozhľadu, ani schopnosti, je mäkký, politicky nevyspelý a neuvedomelý, klerikálne-

odboru BA Povereníctva vnútra Viktor Sedmík navyše prostredníctvom prednosti hospodárskeho spravodajstva Františka Thomesa žiadal BK odbor o výmenu strážneho oddielu „*energickými, naprsto spolahlivými a morálne zodpovednými*“ príslušníkmi a vydanie príkazu na sprísnenie režimu v tábore (prísnejšia cenzúra pošty, zákaz dovoleniek, návštev, vychádzok, udeľovania pripustiek a preberania balíkov). Žiadal tiež vyšetriť, prečo príslušník ŠtB v tábore Štefan Súkeník neinformoval o nedostatkoch kompetentného miesta. Požadoval jeho okamžité odvolanie, vyšetrenie celej veci a podanie trestného oznámenia, prípadne aj jeho uväznenie.³⁹³

Pomerne hektický január 1949 zavŕšili v Ústí nad Oravou presuny zaradencov, ktorých do tábora odsúdili ľudové súdy. Podľa zákona o táboroch nútenej práce ich viac nemohli držať v táboroch, a preto 121 zaradencov premiestnili do trestnice Povereníctva spravodlivosti v Leopoldove. Početný stav útvaru ešte v januári doplnili zaradenci z nováckeho tábora (70), no už koncom februára sa v tábore nachádzalo len 69 osôb.

Výsledky vyšetrovania na stavbe Oravskej priehrady, kritika správy tábora, ako aj nepriaznivé politické pôsobenie zaradencov medzi civilnými zamestnancami firmy Tvorba postupne smerovali k zrušeniu tábora. K definitívному rozhodnutiu o jeho zrušení prispel aj negatívny postoj hornej Oravy k režimu a pomerne veľká vzdialenosť tábora od Bratislavы, ktorá neumožňovala jeho dostatočnú kontrolu.

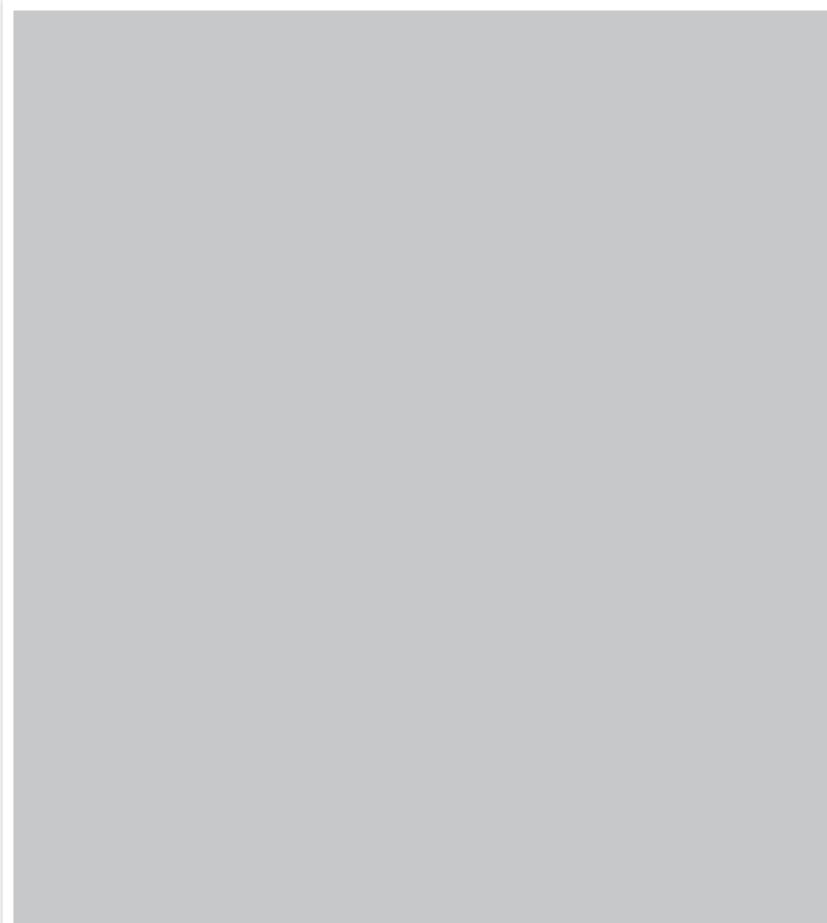
Povereníctvo vnútra zrušilo tábor 30. apríla 1949. Zaradencov premiestnilo do Tábora nútenej práce v Novákoch, zložky neprítomných (zbehovia na útek, chorí v nemocniach, zaradenci s prerušeným pobytom a i.) prevzala Správa TNP Ilava.

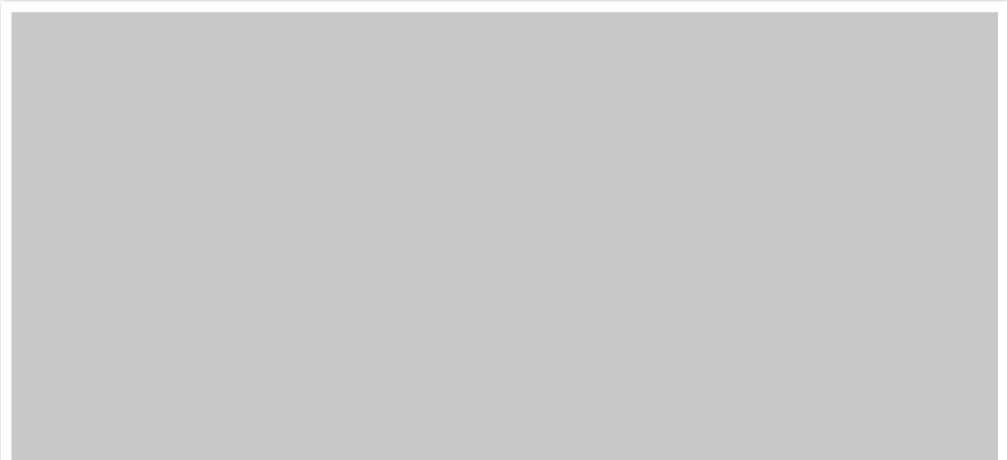
Plán Tábora nútenej práce v Ústí nad Oravou (SNA)

ho založenia, a v dôsledku toho nemá nijaký rešpekt pred zaradenými osobami.“ A ÚPN, f. E5, inv. j. 19. Tábor nútenej práce v Ústí nad Oravou – kontrola – hlásenie.

393 A ÚPN, f. E5, inv. j. 19. Revízia v pracovnom útvare v Ústí n/Or. – zpráva. Sedmík ďalej žiadal BK odbor, aby preveril spoluúčasť okresného veliteľa NB v Trstenej na situácii v tábore a následne voči nemu vyvodil dôsledky, a podriadených na BA odbore, aby zabezpečili výmenu referenta ŠtB v okrese Trstená. Alexander Kantor (1917 Tarnava, dnes Ukrajina) napokon podal žiadosť o uvoľnenie a 20. 6. 1949 ho prepustili zo služieb ZNB.

Letecká snímka TNP v Ústí nad Oravou z roku 1949 (Topografický ústav Banská Bystrica)

Plán pripravovaného baraku pre osvetovú činnosť TNP Ústie nad Oravou (SNA)

TNP Hronec, okres Brezno

Zriadenie tábora nútnej práce na Horehroní inicioval národný podnik Švermove železiarne (ďalej ŠŽ) v Pobrezovej v dôsledku výrazného nedostatku pracovných síl. Vedenie železiarní vyhliadlo v nedalekej obci Hronec schátranú budovu bývalej továrne, v ktorej povstalci na jeseň roku 1944 krátko internovali občanov nemeckej národnosti z okolitých obcí, a začiatkom augusta 1949 vstúpilo do rokovania so zástupcami Povereníctva vnútra a Štátnej bezpečnosti.

Plány adaptácie budov a výstavby pracovného tábora vypracovali zamestnanci železiarní v dvoch variantoch ešte v priebehu augusta 1949 a prostredníctvom zástupcu krajského veliteľa ŠtB v Banskej Bystrici npor. Eduarda Alberta³⁹⁴ ich odovzdali povereníkovi vnútra na schválenie. Začiatkom septembra 1949 sa na spoločnom stretnutí dohodli, že tábor nútnej práce s kapacitou 420 až 500 osôb začne v Hronci fungovať 1. októbra 1949.

Hronec (archív autora)

³⁹⁴ Eduard Albert (1917 Zlatno pri Lučenci) pracoval v bezpečnostných zložkách od apríla 1945. Po meačnom pôsobení na Okresnom veliteľstve NB-2 v Kremnici pôsobil od polovice mája na stanici NB v Slovenskej Lúčki. V júli 1945 sa stal členom KSS a nastúpil na Okresné veliteľstvo NB-2 v Banskej Bystrici. Na teritoriálnom útvare ŠtB pracoval do polovice februára 1950 (od augusta do novembra 1949 ako zástupca krajského veliteľa ŠtB a následne ako veliteľ III. oddelenia KV ŠtB Banská Bystrica). Preverovacia komisia KSS pri odbore BA Povereníctva vnútra ho v roku 1949 hodnotila nasledovne: „Pomer k Strane dobrý, triedne menej uvedomelý, ideologickej slabý.“ Od februára 1950 pracoval na odbore BA Povereníctva vnútra ako plánovací referent a od polovice apríla 1950 dočasne ako bezpečnostný referent Povereníctva dopravy. Zo Zboru národnej bezpečnosti odišiel koncom júna 1950 na žiadosť Povereníctva dopravy. Už v septembri 1950 však odišiel do výroby a zamestnal sa v n. p. Závod Mieru. ABS Kanice, f. personální spisy příslušníků resortu vnitra, Eduard Albert, ev. č. 967/17.

Prvých 60 zasadencov dorazilo do Hronca z Tábora nútenej práce v Novákoch v sobotu 10. septembra 1949. Detašovaný pracovný oddiel viedol hospodár nováckeho tábora Jozef Vavrek.³⁹⁵ Početný stav oddielu rýchlo stúpal. Nárast súvisel nielen s výstavbou tábora v Hronci, ale aj s plánovaným zrušením Tábora nútenej práce v Ilave koncom septembra 1949. Premiestnením ďalších zasadencov z nováckeho tábora a práceschopných zasadencov z tábora v Ilave, ktorí mali pred sebou viac ako dva mesiace pobytu v tábore, vzrástol počet zasadencov detašovaného oddielu na 101. Zasadenci oddielu pracovali prevažne na úprave areálu bývalej továrne, no prví začali pracovať aj mimo tábora – pre Švermove železiarne v Podbrezovej a Československé stavebné závody v Hronci.

Švermove železiarne v roku 1949 preinvestovali na práce súvisiace s výstavbou tábora takmer 4,5 mil. korún. Zo starej továrenskej budovy adaptovali päť vykurovaných obytných miestností pre zasadencov, kancelárske miestnosti, väznicu, pivnicu, kuchyňu, izbu pre chorých a zo starých skladiskových priestorov aj kúpeľňu a umyváreň. Netiekla tu však teplá voda a zasadenci sa kúpali v dvojtýždňových intervaloch. V areáli tábora podnik vystaval dva domy na ubytovanie strážneho oddielu a pre hospodárstvo tábora chlievy pre 25 ošípaných. V rámci rekonštrukcie elektrických rozvodov sa natiahlo aj nové elektrické vedenie s napäťom 220 V. Opotrebovávanie odevných súčiastok a nutnosť opravy šatstva a posteľnej bielizne si v januári 1950 vyžiadali zriadenie provizórnej obuvníckej a krajčírskej dielne, ktorá sa však pre nedostatok vhodných miestností nachádzala v jednej obytnej izbe. V apríli 1950 sa ukončila výstavba rodinných domov pre členov správy tábora, kanalizácie v celom objekte a z väčšej časti aj vodovodnej siete. Pre chvíle oddychu sa vystavala kolkáreň, zakúpili sa športové potreby na volejbal, futbal a stolný tenis. Vycistený potok Čierny Hron upravili v areále tábora na bazén. Prevádzku začala aj taborová kantína. Od mája fungovala taborová ošetrovňa, ktorú viedli zasadenci tábora.³⁹⁶ Železiarne financovali aj opravu plota okolo tábora, hĺbenie studne³⁹⁷ a výstavbu práčovne.³⁹⁸ Plánovali aj

³⁹⁵ Jozef Vavrek (1912 Michalovce), zamestnanec Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, člen HSLS a HG, absolvoval školu pre veliteľov Slovenskej pracovnej služby (ďalej SPS) v rakúskom meste Raital a od roku 1944 pracoval ako hospodár SPS v Jakubove. V septembri 1945 sa stal hospodárom sústreďovacieho tábora na Trnavskej ceste v Bratislave. Od začiatku roku 1946 zabezpečoval na PV zásobovanie taborov na Slovensku. Od jari 1946 do septembra 1949 pracoval ako hospodár v TNP Nováky a následne až do konca roka 1950 ako veliteľ, resp. hospodár TNP Hronec. Od roku 1951 pracoval v Košiciach v podnikoch REMPO a Drevovýroba. Pre aktivity v období Slovenskej republiky (1939 – 1945) ho na prelome 50. a 60. rokov preverovala ŠtB. Pozri: A ÚPN, f. B10/II – Krajská správa ZNB, Správa ŠtB Košice a útvary ŠtB vo Východoslovenskom kraji, inv. j. 249.

³⁹⁶ Ošetrovňu spočiatku viedol „hospodársky rozvratník“ Zoltán Fekete, no už zkrátka ho vystriedal lekárnik Imrich Selecký, ktorého do Hronca premiestnili z Novák. Po jeho prepustení z tábora prevzal ošetrovateľskú službu zverolekár Eugen Wágner a od augusta 1950 „politický rozvratník“ MUC. Štefan Gabura. Posledným ošetrovateľom z radov zasadencov bol „politický rozvratník“ MUC. František Jazberényi, ktorý funkciu ošetrovateľa vykonával od novembra 1950.

³⁹⁷ V tábore bol stály nedostatok pitnej vody. V októbri sa začalo s výkopom novej studne, avšak práce sa pre geologické prekážky spomalili. Pitnú vodu do tábora dovážali v železnom sude.

³⁹⁸ Práčovňa spočiatku nevznikla pre nedostatok miestností. Návrh praťbielizeň pre tábor v Hronci správa TNP Nováky odmietla, a preto vedenie tábora využívalo služby miestnych občanov. Až v decembe 1949 sa začalo so zriaďovaním práčovne s dvomi kotlami na vysávanie bielizne. Problémy s prátnim bielizne však pokračovali aj nadalej. Napokon si zasadenci mohli dať vypráť bielizňe v čistiarni

výstavbu samostatnej kuchyne pre správu tábora a strážny oddiel, miestnosti pre návštevy, strážnice a garáže. Pre nedostatočok materiálu, vhodné miestnosti, ale aj nepriaznivé počasie sa tieto práce nepodarilo dokončiť.

Strážnu službu v tábore zabezpečovali príslušníci dočasnej stanice ZNB. Dvadsaťlenný strážny oddiel viedol vrch. strážm. Pavel Zliechovec z Okresného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Rimavskej Sobote.³⁹⁹ Strážnu službu vykonávali v pracovných dňoch štyria príslušníci a deň pred sviatkou alebo v dňoch pracovného pokoja piati príslušníci (jeden vždy z vonkajšej strany oplotenia). Na pracoviskách kontrolovalo zaradencov päť členov oddielu, pri adaptačných práciach a dovážaní potrebného materiálu traja členovia. Zvyšní podľa potreby eskortovali zaradencov na súdy, úradom alebo do nemocnice. Príslušníkov dočasnej stanice ZNB velili do tábora na tri mesiace po ukončení školy ZNB I. stupňa. Pred zaradením na výkonné útvary ZNB tu mali získavať praktické skúsenosti.

Od polovice októbra 1949 pôsobil v tábore ako bezpečnostných referent čat. Emil Július Dubiňák⁴⁰⁰ z oddielu ŠtB Krupina. V auguste 1950 ho vystriedal príslušník útvaru ŠtB Jánošík ml. strážm. Ondrej Aláč.⁴⁰¹ Príslušníci ŠtB sledovali situáciu v tábore, získávali informácie o protištátnej, prípadne zamlčanej trestnej činnosti a náladách zaradencov, a plnili aj ďalšie úlohy (napr. sledovali a hodnotili činnosť zamestnancov tábora). V tábore získávali na spoluprácu agentov a informátorov. Podľa historika K. Kaplana evidovala ŠtB v marci 1951 v tábore piatich informátorov.⁴⁰² V utajenej spolupráci s nimi sa snažila pokračovať aj po ich prepustení z tábora.

Komisie KNV zaraďovali do Hronca osoby zo Žilinského, Košického, Banskobystrického a Prešovského kraja.⁴⁰³ Od 15. marca 1950 do Hronca posielali zaradencov

---

v Banskej Bystrici – košeľa a prestieradlo po 6 korún, spodná bielizeň po 5,50 uterák po 2,70 uterák po 1,50 a pári onuci po 2,20. Pozri: A ÚPN, f. E9.1, inv. j. 9. Zápisnica napísaná dňa 9. júna 1950 na Správe TNP v Hronci o vykonaní prekvapnej organizačno-hospodárskej revízie.

399 Pavel Zliechovec (1907 Košecká Rovná, okr. Ilava) slúžil u žandárstva od 1. 10. 1931. Ako veliteľ strážneho oddielu ZNB v TNP v Hronci pôsobil do 19. 4. 1950, keď ho preveličili do funkcie veliteľa stanice ZNB v Šahách. Zo ZNB bol uvoľnený k 31. 3. 1954. ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, Pavel Zliechovec.

400 Emil Július Dubiňák (1923 Krompachy – 2010 Levoča) pracoval od augusta 1948 ako príslušník oddielu NB v Lučenci. Začiatkom novembra 1948 nastúpil do školy NB I. stupňa v Poprade. Po mesačnom pôsobení na odbore BA Poverenictva vnútra ho 9. 4. 1949 zaradili na Krajské veliteľstvo ŠtB Banská Bystrica a 5. 8. 1949 na Oddiel ŠtB v Krupine. V TNP Hronec pôsobil od 15. 10. 1949 do 4. 8. 1950. Po krátkom pôsobení na oddelení pasovej kontroly Slovenské Ďarmoty sa 12. 2. 1951 vrátil na Krajské veliteľstvo ŠtB Banská Bystrica. V polovici mája 1951 ho zaradili na Krajské veliteľstvo ŠtB Žilina. Koncom februára 1952 bol zo služobného pomera príslušníka ZNB prepustený. Pozri: ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, Emil Július Dubiňák.

401 Ondrej Aláč (1916 Tuhár – 1953 Zvolen) vstúpil do ZNB v októbri 1949. Po skončení školy ZNB I. stupňa v Novom Meste nad Metují nastúpil v marci 1950 do útvaru ŠtB Jánošík. Začiatkom augusta 1950 ho preveličili na Krajské veliteľstvo v Banskej Bystrici. Od 4. 8. 1950 do 11. 2. 1951 pracoval ako príslušník ŠtB v TNP Hronec. Následne ho preradili na Oddelenie ŠtB v Lučenci. Zomrel v júni 1953 vo zvolenskej nemocnici na tuberkulózu. Pozri: ABS, f. personální spisy príslušníkov resortu vnitra, Ondrej Aláč, ev. č. 31/16.

402 Pozri: KAPLAN, Karel: Tábory nucené práce, s. 96 – 97.

403 ŠA Banská Bystrica, f. KNV Banská Bystrica, š.1. Osoby zaradené do táborov nútnej práce – dodávanie.

z obvodov krajských národných výborov Banská Bystrica, Košice a Prešov.⁴⁰⁴ Koncom októbra 1949 evidovala správa tábora 156 zaradencov. Zaradené osoby pracovali pre ŠŽ Podbrezová, ČSSZ Brezno, na adaptačných prácach v tábore, resp. v kanceláriách tábora ako pomocné administratívne sily. V tábore sa nachádzalo 57 živnostníkov a remeselníkov, 29 roľníkov, 25 robotníkov, 21 úradníkov, 9 študentov, 8 osôb so slobodným povolaním a 7 tulákov. Prevažná väčšina zaradencov mala slovenskú alebo českú národnosť (137 osôb), zvyšný maďarskú (11), nemeckú (5), resp. inú národnosť (3). V tábore evidovali 107 osôb „politických rozvratníkov“, 30 „hospodárskych rozvratníkov“ a 19 „záhľačov“.⁴⁰⁵ Vysoké percento „politických rozvratníkov“ súviselo s premiestnením 81 zaradených osôb po tzv. Katolíckej akcii z táborov v Novákoch a Ilave. Práve v súvislosti s touto akciou navštívila v druhej polovici novembra 1949 tábor v Hronci delegácia zástupcov Povereníctva vnútra a krajského národného výboru, aby slávnostne z tábora nútenej práce prepustila 77 osôb zaradených za protesty proti opatreniam režimu voči cirkvi. Podobný ceremoniál sa konal aj pri príležitosti Krajského dňa KSS o rok neskôr, keď z tábora 1. novembra 1950 prepustili 12 zaradencov KNV v Prešove.

Správa vedúceho I. referátu odelenia BK/8 npor. Moravčíka o prepustení amnestovaných zaradencov z TNP Hronec

„Dňa 20. novembra 1949 o 11:00 nastúpili na dvore zaradenci, ktorí na podnet osvetového referenta s. Miklánka zaspievali Piešej práce. Potom správca TNP s. Vavrek uvítal zástupcov PV a KNV. Zástupca KNV s. Mojžiš poukázal, ako bezradne bojujú kapitalisti proti našim výdobytkom a akým spôsobom reakčné živly pokúsili sa u nás postaviť katolícky klérus proti pokrokovým snahám nášho pracujúceho ľudu a ako mnohí veriaci podlahli týmto nepravdám a dali sa strhnúť ich vymysleniami na nepravú cestu. Ďalej poukázal na veľkorylosť našej ľudovodemokratickej vlády, ktorá udelila milosť zaradencom, ktorí v spojitosti s Katolíckou akciou za protidemokratické počinania dostali sa do TNP. Potom npor. Moravčík prečítał menoslov omilostených zaradencov. Správca prehovoril záverom, spomenul problémy ŠŽ Podbrezová a požiadal zaradencov, aby odpracovali ešte jeden deň, pretože podnik neboli pripravení na hromadný odchod zaradencov. Všetci omilostení zaradenci sa dobrovoľne prihlásili. Slávnostné prepustenie ukončila piešej Partizán. Po ukončení spevu vystúpil jeden zaradenec a v mene prepustených podakoval za udelenú slobodu a prosil, aby ich vďaka bola tlmočená prezidentovi republiky s. Klementovi Gottwaldovi. Počas prejavu zástupcu KNV a zaradencu bolo vidieť, že mnohých sa prejavy duševne dotkli a mnohí slzili.“⁴⁰⁶

404 ŠA Prešov, f. KNV Prešov – bezpečnostný referát, š. 17. Osoby zaradené do táborov nútenej práce – dodávanie.

405 A ÚPN, f. E1, inv. j. 6. Mesačný výkaz početných stavov TNP Hronec ku dňu 31. októbra 1949.

406 SNA, f. PV – sekretariát, š. 126. Zpráva o poznatkoch pri hromadnom prepustení amnestovaných zaradencov z TNP Hronec.

K 31. decembru 1949 evidovala správa tábora v kmeňovom stave 240 osôb. Podľa sociálneho rozvrstvania bolo 74 robotníkov, 31 roľníkov, 44 úradníkov, 74 živnostníkov a remeselníkov, 5 študentov, 8 osôb so slobodným povolaním a 4 tuláci. Podľa dôvodu zaradenia bolo v tábore 81 „politických rozvratníkov“, 85 „hospodárskych“ rozvratníkov a 74 „zahálačov“.⁴⁰⁷ Počet „politických rozvratníkov“ sa koncom decembra znižil o 43 osôb, ktoré do TNP zaradili pre ilegálny prechod štátnej hranice. Poverenictvo vnútra ich premiestnilo do tábora v Novákoch, kde v spolupráci s odborom Štátnej bezpečnosti PV pripravovalo zriadenie izolovaného baraku pre „politických delikventov“.⁴⁰⁸

Počet osôb v tábore po prvýkrát kulminoval v marci 1950, keď správa tábora evidovala 503 zaradencov (z nich sa v tábore nachádzalo 447). Početný stav zaradencov opäť kulminoval v septembri 1950, keď správa tábora evidovala v kmeňovom stave 519 osôb. V tábore sa však nachádzalo len 212 osôb. Zvyšní zaradenci mali prerušený pobyt v tábore, tzv. poľnohospodársku dovolenku (pracovali na vlastných poliach) alebo sa nachádzali v nemocničnom a domácom liečení, v súdnej väzbe, prípadne na útek. Od októbra 1950 počet zaradencov tábora postupne klesal najmä z dôvodu uplynutia doby zaradenia, resp. prerušenia pobytu v tábore. Koncom roku 1950 sa v tábore nachádzalo 172 zaradencov (správa evidovala 401 osôb).

Denný režim v tábore sa menil v závislosti od ročného obdobia, resp. rozkazov veliteľa tábora. Zaradenci vstávali o 5. hodine v letnom a o 6. hodine v zimnom období. V niektoré sviatočné dni (napr. Nový rok) sa budíček posúval na 7. hodinu. Po rannej hygiene a úprave lôžok nasledovali raňajky. Následne zaradencov ešte v jedálni alebo pri východe z tábora rozdelili do pracovných skupín. Velitelia pracovných skupín hlásili vonkajšiemu výkonnému stav skupiny, počet chýbajúcich a dôvod ich neprítomnosti. Na pracoviská rozvážali zaradencov nákladnými autami (Piesok, Podbrezová, Štiavnička, Hronec) alebo cestovali vlakom (Brezno). Napoludnie sa podával obed. Po hodinovej obednej prestávke pracovali zaradenci do 16. hodiny. Väčšina zaradencov takmer pravidelne pracovala nadčasy, pričom mnohí odpracovali 10 až 11 hodín denne. Železiarne však po 16. hodine nezabezpečovali odvoz do tábora a zaradenci dochádzali 4 až 5 km pešo. Od marca 1950 sa o 18. hodine vyhlasoval denný rozkaz. Nasledovala večera a osvetový program – politické školenia, filmové alebo kultúrne predstavenia, rozhlasové vysielanie, čítanie kníh a časopisov. Večierka bola stanovená na 21. hodinu v letnom a 20. hodinu v zimnom období. Len v niektoré dni (napr. Silvester) sa posúvala na 22. hodinu.

Kancelária tábora mala úradné hodiny v utorok a v piatok, od marca 1950 denne medzi 16. a 18. hodinou. Návštevy prijímalí zaradenci len v sobotu poobede, v nedeľu a sviatok. Požívanie alkoholických nápojov a hazardné hry (karty) boli zakázané. Fajčiť smeli zaradenci ráno po budíčku až do 20. hodiny. Zakázané bolo fajčiť v kanceláriách, na chodbách pri kanceláriách a v prednáškovej miestnosti. Zaradenci nosili táborovú rovnošatu a používali jednotný pozdrav „Práci čest!“. Žiadosti zaradencov o prieplustky z tábora posudzovala komisia v zložení: veliteľ tábora, prípadne jeho zástupca, vonkajší výkonný TNP, osvetový referent a bezpečnostný referent (tábora, Okresného národného

407 A ÚPN, f. E1, inv. j. 6. Mesačný výkaz početných stavov TNP Hronec ku dňu 31. 12. 1949.

408 A ÚPN, f. E9.8, inv. j. 10. Opatrenia vo veci izolácie politických delikventov v tunajšom TNP.

výboru v Brezne alebo veliteľ dočasnej stanice ZNB pri TNP). Komisia zasadala najskôr v dvojtýždňových a neskôr v týždňových intervaloch.

Švermove železiarne v Pobrezovej (archív autora)

Zaradenci pracovali v dielňach, skladoch a kanceláriách ŠŽ v Pobrezovej, na stavbách v obciach Piesok, Brezno, Hronec a Štiavnička, v administratíve, hospodárstve a dielňach tábora. V porovnaní s ostatnými tábormi na Slovensku mali zaradenci TNP Hronec najlepšie zárobky. Priemerná mzda v roku 1950 bola 4 166 korún (najvyššia 7 366 korún a najnižšia 3 200 korún). Vyššie zárobky mali zaradenci šiestich TNP v Čechách a na Morave, ktorí pracovali v hutníckom a banskom sektore.⁴⁰⁹

Správnosť vyplácania mzdy a strhávania uvedených náhrad kontrolovala správa tábora. Už v novembri 1949 zistil hospodár tábora nedostatky vo výplatnej listine – železiarne zaplatili viacerým zaradencom menší počet hodín, ako v skutočnosti odpracovali, niektorí sa na výplatnej listine dokonca nenachádzali. Po prípise správcu tábora železiarne väčšinu miezd dodatočne priznali. Podnik aj napriek tomu neuznal a nevyplatil 749 riadne odpracovaných hodín.⁴¹⁰ Podobné mzdové krivdy podnik páchal voči zaradencom počas celej existencie tábora. Konštatovala ich napokon aj inšpekcia Správy TNP z Prahy v máji a osvetový referent v správe ministerstvu národnej bezpečnosti v decembri 1950.

409 Išlo o tábory: Jáchymov-Vršek, Kladno-Dříň, Ostrava-Kunčice, Ostrava-Vítkovice, Příbram-Brody a Příbram-Vojna.

410 Pozri: A ÚPN, f. E9.1, inv. j. 12. Výplatné listiny zaradencov za mesiac október 1949 – zistenie diferenciácií – vrátenie k doplneniu.

Zo mzdy sa zaraďencom strhávala denná náhrada udržiavacích výdavkov, denná náhrada za šatstvo a tzv. prirázka (38 až 45 korún za deň). Strhával sa tiež vyživovací príspevok zasielaný rodine a vreckové, ktorého výška závisela od zárobku, resp. pracovnej triedy. Zvyšok peňazí sa ukladal na osobnom účte zaraďenca, za ktorý sa strhávalo tzv. úložné.

Po pracovnom čase, cez víkendy alebo počas sviatkov sa zaraďenci zúčastňovali na „dobrovoľných“ pracovných brigádach (v železiarňach, prípadne v tábore na úprave okolia). Brigády v tábore neboli platené, hoci zaraďenci pracovali na majetku železiarní a podnik mal podľa zmluvy s Povereníctvom vnútra tieto práce hradieť. Brigády v externých podnikoch zaraďencom preplácali, no väčšinu peňazí zaraďenci „darovali“ na športové, kultúrne a osvetové ciele, v prospech bojujúceho kórejského ľudu, II. kongresu Svetového výboru obrancov mieru alebo ako dar IX. zjazdu KSS.

Vedenie železiarní a správa tábora vyjadrovali s pracovnou morálkou zaraďencov spokojnosť. Prácu zaraďencov pozitívne hodnotili aj podniky pracujúce pre ŠŽ v Podbrezovej. Pravidelne zaraďencom udeľovali pochvalné uznania za pracovný výkon a dávali kladné posudky, ktoré zaraďenci potrebovali k žiadosti o prerušenie zaraďenia, resp. prieplustku z tábora. Začiatkom roku 1951 plnilo 57 zaraďencov pracujúcich v stavebnictve normu na 140 %, ďalších 65 zaraďencov plnilo normu na viac ako 100 %. Zaraďenci prichádzali aj s vlastnými zlepšovacími návrhmi. Napr. Vladimír Fialka navrhhol prerobenie kompresoru z benzínového pohonu na naftový. Osvetový referent skonštatoval: „*Na základe tohto zlepšovacieho návrhu ušetrí sa denne asi 500,- Kčs a míneri na základe tohto zlepšovacieho návrhu zvýšíli výkon asi o 25 %.*“⁴¹¹

Relativne dobré životné a pracovné podmienky sa prejavili v pomerne nízkom počte útekov. Zaraďenci mali možnosť zbehnuť najmä počas prác v jednotlivých podnikoch, ktoré pre nízky počet členov ZNB a veľký počet pracovných skupín nedokázala dočasná stanica ZNB strážiť. Zo 450 osôb zaraďencov alebo premiestnených do tábora v roku 1949 zbehlo 25 zaraďencov. Z celkového počtu zbehov sa do tábora dobrovoľne, resp. eskortou vrátilo 12 osôb. Väčšinu zvyšných zbehov tvorili cudzí štátne príslušníci zaraďení do tábora pre ilegálny prechod štátnej hranice. Disciplinárne tresty v roku 1949 dostalo 40 osôb, a to najmä za zbehnutie, neskôr návrat z prieplustky a opilstvo.

Zdravotnú službu vykonával lekár okresnej národnej poisťovne Pavol Hollý z Hronca. V tábore nebola dlho zriadená miestnosť pre chorých, ordinácia či ošetrovňa. S väčším nasadením zaraďencov na práce v ŠŽ Podbrezová a podnikoch, ktoré pre železiarne pracovali, sa pritom zvyšovalo aj riziko úrazov. Len za tri mesiace roku 1949 potrebovalo ošetrenie z dôvodu choroby alebo zranenia 46 zaraďencov. Pretrvávali aj problémy s liekmi. Správa tábora ich napokon získala tak, že potrebné druhy liekov predpísal lekár zaraďencom a správa TNP ich od nich prevzala. V roku 1950 sa stalo pätnásť vážnych pracovných úrazov (najmä zlomeniny, pomliaždeniny a popáleniny). Jeden zaraďec zahynul pri páde z nedokončenej stavby (prípad kvalifikovali ako samovraždu).⁴¹² Ďalší zaraďec zomrel na následky tuberkulózy v žilinskej nemocnici.

411 Tamže, inv. j. 20. Situační zpráva za mesic únor 1951.

412 Tamže. Zaraďec tunajšieho TNP, ktorí utrpeli úraz v roku 1950 – hlásenie.

Prehľad počtu pracovísk, pracujúcich a odpracovaných hodín zaraďencov TNP Hronec od januára 1950 do februára 1951

Mesiac 1950 – 1951	Počet pra- covísk	Denný priemer pracujúcich	Počet odpracovaných hodín	Počet hodín brigád
január	14	249	45 905	?
február	14	296	58 135	0
marec	18	350	68 760	324
apríl	20	320	56 613	64
máj	20	233	50 358	1610
jún	18	209	43 072	1240
júl	20	146	34 636	1350
august	20	163	39 877	780
september	20	195	44 093	1060
október	20	193	43 223	905
november	6	205	50 105	1830
december	6	198	38 182	1297
január	?	163	32 888	1124
február	?	139	33 784	636

Ideologická prevýchova zaraďencov sa viedla podľa schváleného mesačného plánu. Tendenčne ladené prednášky, filmové predstavenia, rozhlasové správy, ale aj kultúrne vystúpenia sledovali zaraďenci v táborovej jedálni vo večerných hodinách. Špeciálna miestnosť pre osvetovú činnosť tu neexistovala. Od novembra 1949 fungovala knižnica, v ktorej sa koncom roka nachádzalo 490 knižných jednotiek.⁴¹³ Denníky a časopisy (do tábora dochádzalo 11 titulov) čítali zaraďenci v izbách v čase voľna. Každodenný kolorit dotvárali nástenné noviny s aktuálnym prehľadom socialistickej tlače a rovnako výzdoba miestností tábora v socialistickom duchu – počas dní československo-sovietskeho prialstva, výročia októbrovej revolúcie, narodenín J. V. Stalina. V týchto dňoch sa zároveň konali aj kultúrno-spoločenské večierky so spevom, hudbou a prednáškami. Od apríla 1950 sa konali politické školenia, odborné prednášky a vzdelávacie kurzy pre zaraďencov tábora aj príslušníkov dočasnej stanice ZNB. V spolupráci s roľníckymi takomníkmi okresných výborov KSS a okresných národných výborov začal dvojmesačný kurz prednášok o roľníckej otázke, táborový lekár Dr. Hollý viedol prednášky z oblasti zdravotníctva, prebiehali večerné kurzy ruského jazyka a kurzy slovenského jazyka pre negramotných. Pre zamestnancov správy tábora a príslušníkov dočasnej stanice ZNB sa každú stredu vo večerných hodinách konali prednášky v rámci *Roku stranickeho školenia*. V máji 1950 rozšíril nový osvetový referent štrážm. Štefan Halák počet hodín prevýchovy. Zaradil ju nielen počas pracovných dní medzi 19. a 21. hodinou, ale aj v nedelu medzi 9. a 11. hodinou.

Od začiatku roku 1950 do februára 1951 absolvovali zaraďenci 82 prednášok, 81 filmových a 62 kultúrnych predstavení. Knižničná zbierka sa rozrástla na 817 publikácií. Rozhlasové vysielanie počúvali zaraďenci denne v izbách. Večerné správy a vysielanie

⁴¹³ Podľa hlásenia osvetového referenta približne polovica kníh bola politických, zvyšok tvorili cestopisy, romány a iná beletrie. Knihy čítaло asi 30 % zaraďencov, ktorí si do konca roka 1949 vypožičali 286 kníh. Najväčší záujem o knihy mali zaraďenci s vysokoškolským a stredoškolským vzdelaním (60 %). Pozri: A ÚPN, f. E5, inv. j. 28. Zpráva o osvetovej činnosti pre zaraďené osoby v TNP za rok 1949.

zvláštneho politického významu (napr. proces s katolíckymi biskupmi v januári 1951 a prejav K. Gottwalda na zasadnutí ÚV KSČ 25. februára 1951) počúvali zaradenci povinne.

V tábore sa nachádzali najmä ľudia so základným vzdelaním - takmer 85 %. Počet ľudí so stredoškolským vzdelaním sa pohyboval od 18 do 50. Vysokoškolsky vzdelaných osôb bolo v tábore najviac v januári (15) a neskôr v júli 1950 (14). Počet negramotných sa podľa štatistik pohyboval okolo 20. Po kurzoch slovenského jazyka a pravopisu sa v tábore podľa hlásenia veliteľa TNP ľudia bez vzdelania nenachádzali.⁴¹⁴

Tábor nútnej práce v Hronci pozitívne hodnotila aj inšpekcia Správy TNP (skupina BAc) z Prahy, ktorá v máji 1950 navštívila pracovné tábory na Slovensku.⁴¹⁵ Jej členovia si po prehliadke tábora a rozhovoroch s členmi jeho správy vypočuli aj sťažnosti zaradencov. V záverečnej správe potom I. zástupca prednosta BAc Václav Jiras zhodnotil situáciu v Hronci nasledovne: „*Tábor pôsobí mnohem lepším dojmem ako tábor v Novákach. Tento tábor jest veľmi dobре veden. Opakovali se stížnosti chovanců i o nedostatku rádneho šatstva, nedostatky ve vyplácení mezd, vyplácení přesčasových hodín a podobně. V táboře nebylo dosud žádných umýváren s teplou vodou. ... Chovanci jsou v táboře spokojeni a také závod projevuje s prací chovanců velké uspokojení.*“⁴¹⁶

Lepšie životné a pracovné podmienky v porovnaní s ostatnými tábormi v Československu ovplyvnili Správu TNP v Prahe pri výbere pracovného tábora na prípravovaný experiment. V druhej polovici roku 1950 prišla vedúca osvetovej výchovy v TNP Berta Kosinerová s myšlienkou izolovať v táborech mladých zaradencov. Ich oddelenie od starších, „kapitalistickou výchovou“ poznačených zaradencov, malo zabezpečiť ich rýchlejšiu a kvalitnejšiu prevýchovu v socialistickom duchu. V polovici októbra 1950 vydal prednosta Správy TNP na ministerstve národnej bezpečnosti Bedřich Pokorný⁴¹⁷ nariadenie, podľa ktorého mali byť v pracovných taboroch na Slovensku zaradenci vo veku 18 až 24 rokov ubytovaní oddelené od starších a v najlepších taborových

414 Pozri: A ÚPN, f. E9.1, inv. j. 20. Situačné správy za mesiace január až december 1950.

415 Inšpekcie sa zúčastnil prednosta skupiny BAc Bedřich Pokorný, jeho I. a II. zástupca Václav Jiras a Antonín Hecl a zástupca prednosta kontrolného oddelenia Miroslav Pich. Po taboroch na Slovensku ich sprevádzal vedúci oddelenia BK/8 PV škpt. Ján Habán a pracovník hospodárskeho referátu por. Ladislav Koščák. Pozri: Tamže. Zpráva o inspekci provedene ve dnech 9. až 13. 5. 1950 v taboroch nucené práce na Slovensku.

416 Tamže.

417 Bedřich Pokorný (1904 Brno – 1968 Brno) pôsobil za 1. ČSR ako spravodajský dôstojník Predsuvnej agentúrnej ústredne v Michalovciach, Košiciach a Prešove. V rokoch II. svetovej vojny pracoval v brnianskej pobočke ministerstva financií, aktívne pôsobil v odboji. V apríli 1945 sa stal veliteľom útvaru ZNB Brno-město, v polovici mája 1945 zemským veliteľom NB na Morave a 3. júla 1945 prednóstom obranného spravodajstva. Od 15. januára 1946 riadil odbor pre politické spravodajstvo (odbor Z) a od 3. novembra 1946 bol zástupcom prednosta odboru Z. Po vytvorení slovenského referátu odboru pre politické spravodajstvo sa 2. decembra 1946 stal jeho prednustom. Od februára do marca 1948 pôsobil na čs. velvyslanectve vo Viedni. V polovici novembra 1948 sa stal zástupcom prednosta odboru BA (Štátnej bezpečnosti) MV a 1. novembra 1949 prednóstom samostatnej skupiny BAc (TNP). Od septembra do polovice októbra 1950 riadil väzenský sektor, neskôr bol zástupcom prednosta tohto sektoru. ŠtB ho zatkla 28. januára 1951 a koncom decembra 1953 ho Najvyšší súd odsúdil na 16 rokov väzenia za sabotáž. Po päť a polročnom väznení ho po revízií súdneho procesu na základe amnestie prepustili, rehabilitovali a vrátili mu členstvo v KSČ. Posledný marcový deň roku 1968 spáchal samovraždu obesením. Viac o B. Pokornom pozri: DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: Bedřich Pokorný – vzestup a pád. In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra*, 2004, 2, s. 233 – 279.

ubikáciách. Do tábora mladých v Hronci sa mali sústrediť mladí zaradenci z táborov v Trenčíne a Novákoch. Naopak, z Hronca do Novák sa mali postupne premiestniť zaradenci starší ako 24 rokov, počnúc najstaršími.⁴¹⁸

Obežník o vytvorení tábora mladých v Hronci (A ÚPN)

Prvé presuny nastali už po niekoľkých dňoch. V piatok 20. októbra 1950 odišlo do Novák 33 starších zaradencov. Nasledujúci deň prišlo do Hronca 27 mladých

---

418 A ÚPN, f. E1, inv. j. 1. TNP Hronec – tábor mladých – sřízení.

zaradencov (ročníky 1928 – 1931), ktorí pôvodne pracovali v handlovskej baniach. K ďalším presunom mladých zaradencov už nedošlo, a preto je pravdepodobné, že sa experiment skupiny B. Pokorného realizoval iba s časťou. Dôvodom boli pravdepodobne personálne zmeny vo vedení Správy TNP v Prahe, koncentrácia pracovných síl na pokračujúcu ťažbu uránu v Jáchymove, pre čo okrem iného zanikol aj tábor v Trenčíne, ale aj prejavy nespokojnosti mladých zaradencov.⁴¹⁹

Po personálnych zmenách vo vedení Správy TNP v Prahe nastala výmena veliteľov tábora v Hronci.⁴²⁰ Od októbra 1950 viedol tábor vrch. strážm. František Stanko⁴²¹ a jeho zástupca strážm. Matej Rochovský.⁴²² Strážny oddiel riadił štrážm. Štefan Mikloš.⁴²³ Do funkcie zástupcu nastúpil strážm. Ján Lukačovič.⁴²⁴

Sociálne rozvrstvenie zaradencov TNP Hronec v roku 1950

Mesiac	Robotník	Remeselník	Obchodník	Roľník	Slobodné povolania	Študent	Úradník	Iné
január	84	86	26	67	1	8	75	2
február	116	48	67	92	0	8	57	10
marec	60	72	40	107	0	8	59	42
apríl	53	65	50	102	0	8	54	45
máj	54	62	53	104	0	9	52	10
jún	62	82	63	115	0	9	58	44
júl	64	85	65	117	0	8	65	60
august	67	84	64	135	0	7	70	101
september	63	78	48	213	3	4	62	38
október	65	80	50	182	5	4	70	40
november	62	50	43	196	12	12	60	10
december	53	36	34	190	13	20	41	16

419 Mladí zaradenci dávali po príchode do tábora najavo nesúhlas s ich novým pracovným zaradením, čo sa podľa hlásenia veliteľa tábora prejavilo najmä v poklese morálky a pracovného nasadenia zaradencov. Pozri: A ÚPN, f. E9.1, inv. j. 18. Pracovní situace za október 1950.

420 Koncom septembra 1950 prevzal od sektoru BAč riadenie, kontrolu a správu TNP väzenský sektor (B/6). Agendu TNP aj nadalej viedol B. Pokorný, ktorého však už o niekoľko dní (12. 10. 1950) nahradil Václav Jiras. Pokorný sa stal jeho zástupcom. Pozri: JANÁK, Dušan, BORÁK, Mečislav: *Tábory nucené práce v Československu*, s. 180–187.

421 František Stanko (1910 Polomka, okr. Brezno) pracoval v Zbore žandárstva (četníctva) od septembra 1933. Od 1. 9. 1950 bol zástupcom a od 1. 10. 1950 veliteľom Tábora nútnej práce v Hronci. Vo funkcií veliteľa pôsobil až do zrušenia tábora v polovici marca 1951. Od mája 1951 pracoval ako príslušník NB v Šafárikove. Zo služieb ZNB bol uvoľnený 9. 4. 1954. ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, František Stanko.

422 Matej Rochovský (1924 Pohorelá, okr. Brezno) pracoval v ZNB od júna 1948. Zástupcom veliteľa tábora v Hronci bol až do zrušenia tábora v polovici marca 1951. Od mája 1951 pracoval ako kancelársky pomocník na Okresnom veliteľstve NB v Novej Bani. Zo služieb ZNB bol uvoľnený 24. 7. 1954. ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, Matej Rochovský.

423 Štefan Mikloš (1917 Brusno) pracoval u žandárstva od júla 1942. Do tábora v Hronci prišiel 1. 9. 1950 zo stanice NB v Krupine. Veliteľom dočasnej stanice NB pri TNP Hronec bol od 10. 10. 1950 do 11. 2. 1951, keď sa vrátil na predchádzajúce pôsobisko do Krupiny. V ďalších rokoch pracoval na oddeleniach VB v Banskej Bystrici a v Podbrezovej. Koncom apríla 1973 odišiel do dôchodku. ABS Kanice, osobní evidenční karty MV, Štefan Mikloš.

424 Veliteľov prevelilo do Hronca Krajské veliteľstvo NB v Banskej Bystrici, zástupcov vyslalo oddelenie BP/1 MNB.

Nízky počet zaraďovaných osôb a nevyužité kapacity jednotlivých táborov viedli väzenský sektor B/6 k rozhodnutiu: „*plánovite snižovať počet taborov a rušiť v prvej řade tábory s menší kapacitou... udržovať len tábory v jáchymovském sektore a tábory sběrné, které jsou umístěny ve vlastních (státních) objektech.*⁴²⁵ Tábor v Hronci spĺňal obe tieto podmienky. Budovy, ako aj jeho vnútorné zariadenie boli majetkom ŠŽ Podbrezová, navýše počet zaraďencov neustále klesal. Od novembra 1950 do februára 1951 bolo do tábora zaradených 50 osôb, pričom za rovnaké obdobie bolo z tábora prepustených až 196 osôb. Koncom januára 1951 preto ministerstvo národnej bezpečnosti informovalo riadiťstvo ŠŽ Podbrezová o rušení tábora nútenej práce v Hronci. Výnosom z 5. marca 1951 bol termín likvidácie stanovený na 20. marec 1951. Zaraďencov tábora evidenčne preradili do stavu TNP Nováky a 15. marca 1951 premiestnili do detašovaného oddielu v Bratislave (64 osôb), do detašovaného oddielu v Hornom Sŕní (20 osôb), resp. priamo do pracovného tábora v Novákoch (35 osôb). Strážny oddiel v počte 25 príslušníkov ZNB odvelili 21. marca 1951.⁴²⁶

Komisie krajských národných výborov do tábora v Hronci zaraďili 1 080 osôb. Ďalších 222 osôb sem premiestnili z iných táborov na Slovensku. Bránami Tábora nútenej práce v Hronci prešlo v rokoch 1949 až 1951 celkovo 1 302 osôb.⁴²⁷

Porovnanie kmeňového a skutočného stavu zaraďencov TNP Hronec (1949 – 1951)

Dátum	Počet osôb v tábore					
	1949		1950		1951	
	Kmeňový	Skutočný	Kmeňový	Skutočný	Kmeňový	Skutočný
január	--	--	349	304	382	163
február	--	--	450	398	348	139
marec	--	--	455	388	--	--
apríl	--	--	378	289	--	--
máj	--	--	350	229	--	--
jún	--	--	433	254	--	--
júl	--	--	463	172	--	--
august	--	--	508	199	--	--
september	101	88	509	190	--	--
október	156	113	496	222	--	--
november	177	141	442	206	--	--
december	240	205	401	172	--	--

⁴²⁵ Citované podľa: JANÁK, Dušan, BORÁK, Mečislav: *Tábory nucené práce v Československu*, s. 171.

⁴²⁶ A ÚPN, f. E9.1, inv. j. 21. Zápis sepsaný dne 22. března 1951 v kancelárii velitelství tábora nucené práce v Hronci.

⁴²⁷ SIVOŠ, Jerguš: Tábor nútenej práce v Hronci (1949 – 1951). In: *Pamäť národa*, VI, 2010, 1, s. 15 – 33.

Počet osôb zaradených do TNP Hronec (1949 – 1951)

Obdobie	Priamo zaradení do TNP Hronec	Premiestnení do TNP Hronec z iných táborov
1949		
september	0	104
október	75	0
november	65	40
december	165	1
1950		
január	142	0
február	125	0
marec	102	0
apríl	16	0
máj	39	3
jún	113	20
júl	59	7
august	66	9
september	44	8
október	19	30
november	23	0
december	11	0
1951		
január	10	0
február	6	0
SPOLU	1080	222

Plány Tábora nútnej práce v Hronci (A ÚPN)

TNP Trenčín

Tábor nútenej práce v Trenčíne bol zriadený 26. júna 1950 v bývalých Masarykových kasárňach na Hlbokej ulici. Jeho zriadenie iniciovali predstaviteľia krajského závodu ČSSZ, národný podnik v Trenčíne, ktorí od marca 1950 rokovali so zástupcami Poverenictva vnútra a na spoločnej schôdzke 6. júna 1950 sa zaviazali na vlastné náklady vykonať adaptačné práce a neskôr vo vlastnej rézii spravovať aj samotný tábor.

Zástupcom Poverenictva vnútra sa pozdával aj areál kasární, v ktorom mal byť tábor zriadený. Vchádzalo sa doň len jedným vchodom z ulice do nádvoria, navyše v susedstve sa nachádzal vojenský autopark, ktorý neustále strážila vojenská hliadka. Areál budúceho tábora tak poskytoval len minimálnu možnosť útekú.⁴²⁸

Od 18. mája 1950 pomáhali pri adaptačných prácach aj zaradenci ilavského tábora. V polovici júna práce pokročili natoľko, že mohol byť zriadený provizórny tábor pre 70 zaradencov. Aby bol tento počiatočný stav naplnený, do tábora premiestnili zaradencov z detašovaného oddielu pri stavbe národného podniku Odeva v Trenčíne, 35 zaradencov TNP Nováky a práceschopných zaradencov TNP Ilava, ktorí bol v tom čase v likvidácii. Tábor nútenej práce v Trenčíne bol oficiálne zriadený 26. júna 1950.

Správcom tábora sa stal štrážm. Ján Kráľ, hospodárom a zároveň účtovníkom kanc. ofct. Ladislav Prepík, pokladníkom strážm. Ondrej Kimák-Fejko a evidenčným referentom štrážm. Vincenc Pekár. Predstaviteľia správy tábora prišli do Trenčína zo zrušeného tábora v Ilave.

Adaptačné práce vykonávali aj v nasledujúcich mesiacoch. Zaradovacie komisie pri krajských národných výboroch preto do tábora nezaraďovali. Početný stav tábora sa zvyšoval len premiestňovaním zaradencov z iných pracovných táborov, resp. detašovaných oddielov do Trenčína. Koncom septembra 1950 sa v tábore nachádzalo 158 mužov.⁴²⁹

V dôsledku koncentrácie pracovných súl do Jáchymovských uránových baní rozhodlo ministerstvo národnej bezpečnosti o zrušení tábora v Trenčíne k 15. októbru 1950 a odovzdaní objektov ministerstvu národnej obrany. Stavebný závod v Trenčíne prejavil záujem využívať zaradencov tábora nútenej práce aj nadalej. Vstúpil preto do rokovania s okresným národným výborom a spoločne hľadali vhodné priestory na premiestnenie tábora. Zámer podniku sa nepodarilo realizovať, termín definitívnej likvidácie tábora sa však posunul na 31. október.

Československé stavebné závody, krajský závod v Trenčíne, aj napriek tomu prejavili záujem o pracovné sily zaradencov tábora nútenej práce a v polovici októbra 1950 urobili medzi zaradencami nábor. Podpisom reverzálneho záväzku sa v podniku rozh-

⁴²⁸ V budove budúceho TNP však bývali tri rodiny. Poverenictvo vnútra zo štátnebezpečnostných dôvodov žiadalo ich vystahovanie a požiadalo okresné veliteľstvo NB, okresný výbor KSS a okresného bezpečnostného referenta o pomoc pri hľadaní náhradného ubytovania pre tieto rodiny. Komisia následne obchádzala okolité obce a zistila, že v Opatovciach býva istý Ján Horňák, ktorý ako vdovec „*obýva neoprávnene tri miestnosti*“. Dve mu odňali a nastahovali do nich jednu rodinu. Podobne postupovali zrejme aj pri hľadaní bytu pre ďalšie dve rodiny. Pozri: SNA, f. PV – sekretariát, š. 143. Zápisnica zo 6. 6. 1950.

⁴²⁹ Pozri: JANÁK, Dušan, BORÁK, Mecislav: *Tábory nucené práce v Českoslovenku*, s. 242.

dlo pracoval 38 zasadencov.⁴³⁰ Vedenie podniku v tejto súvislosti osloviло ministerstvo národnej bezpečnosti, no zasadenci boli medzičasom rozmiestnení do iných táborov.

Obežník PV o zriadení TNP Trenčín (SNA)

---

430 A ÚPN, f. E1, inv. j. 1. Zasadenci v TNP v Trenčíne, uvoľnenie na pracovný reverz – žiadost.

Dňa 26. októbra odišlo 52 zaraďencov, ktorých lekár uznal zdravotne spôsobilými na prácu v bani, do táborov v Jáchymove. Zvyšných 116 zaraďencov, vrátane tých, ktorým sa výkon zaraďenia končil v novembri, odišlo nasledujúci deň do nováckeho tábora. Počas štyroch mesiacov existencie tábora v Trenčíne prešlo jeho bránami 275 osôb.

TNP Ruskov, okres Košice

O existencii a fungovaní Tábora nútenej práce v Ruskove existuje pomerne málo informácií. Tábor vznikol na žiadosť košického riaditeľstva Československých železníc 1. októbra 1951, deň po zániku Tábora nútenej práce v Novákoch. Do kmeňového stavu prevzal 182 osôb z nováckeho tábora, ako aj 277 osôb nachádzajúcich sa v detašovaných pracovných oddieloch v Handlovej, Hornom Sŕní, Bratislave a Pezinku.⁴³¹ Zaraďenci bývali v skladacích barakoch. Materiálne vybavenie tábora, vrátane odevov na zimné a letné obdobie (a obuvi) pre 300 osôb sa zabezpečilo zo skladov nováckeho tábora.

Pracovný tábor spravovalo ministerstvo spravodlivosti, ktoré v rámci differenciácie zaraďencov navrhovalo, aby sa v Ruskove na prácach v kameňolome izolovali osoby z buržoáznych vrstiev.⁴³² Tábor spočiatku veľmi prísne strážili. Strážnu službu vykonávalo 30 príslušníkov Ozbojenej stráže ochrany železníc, ktorí mali k dispozícii aj služobných psov. Opatreniami z polovice novembra 1951 sa počet pracovníkov strážnej služby znížil na troch.

Veliteľské funkcie vykonávali príslušníci Zboru väzenskej stráže. Dekrétom z 19. septembra 1951 sa veliteľom tábora stal štrážm. Pavel Jancusko. Už začiatkom novembra 1951 zástupcovia veliteľstva oddielu ZVS Košice upozornili, že veliteľ tábora sa na svoju funkciu nehodí: „*Jednak nechápe vúbec poslání TNP a ani jinak svoji inteligencí nestačí na to, aby mu byl svěřen ústav o počtu 200 chovanců i více. V průběhu jednání se zcela bezpečně ukázalo, že není schopen projednat sebemenší záležitost s podnikem a zaplétá se do nicotných malicherností. Jmenovaný si na př. stěžoval na řadu potíží se strany ČSD, přesto že mu správa dráhy vychází všechno vstříč. Proslýcha se kromě toho, že jmenovaný pije a nevěnuje sa dostatečně vykonávání svojí funkce. Velitel oddílu Košice po projednání případu doporučuje na funkci velitele TNP Ruskov příslušníka SVS, který koná až dosud službu na PÚ Olcnava a má pro zdárné vykonávání funkce předpoklady.*“⁴³³ Jancuska napokon z funkcie veliteľa tábora v Ruskove odvolali už 5. decembra 1951. Kto riadil tábor v ďalšom období, zatiaľ z dôvodu obmedzeného množstva archívnych dokumentov nevieme. Podobne ľahko sa skladá aj obsadenie zvyšných funkcií správy tábora. Po vzniku tábora viedol jeho

431 A ÚPN, f. E9.8, inv. j. 19.

432 SNA, f. Povereníctvo spravodlivosti, š. 319. Porada o úpravě o podm. propuštění a o zařazení do TNP a o úpravě o přerušení trestu konaná dne 13. 10. 1951 v Praze.

433 Pozri: SNA, f. PV – Správa táborov nútenej práce, š. 1 (nespracované). Zpráva o likvidaci TNP Nováky, organizace PÚ Ruskov, o prohlídce detašovaných oddielu TNP a soustredovacieho strediska Nemců Kunčice.

hospodárstvo vrch. strážm. Josef Dolinský a evidencie ml. strážm. Ján Calko.⁴³⁴ Osvetárom tábora sa mal stať strážm. Izidor Chynoradský. Dekrét o jeho menovaní napokon kvôli štúdiu krajskej politickej školy zrušili ešte koncom septembra 1951.

V októbri 1952 evidovali v tábore 258 zaradencov. Z nich sa v tábore skutočne nachádzalo 186.⁴³⁵ Zaradenci pracovali v neďalekom kameňolome na ťažbe kameňa potrebného na výstavbu železníc.⁴³⁶ Tábor nútnej práce v Ruskove bol v čase svojej existencie jediným táborom na území Slovenska. Zanikol v rámci postupnej likvidácie táborov nútnej práce 15. marca 1953.

Pavel Jancusko, veliteľ TNP Ruskov (ABS)

Rozmiestenie táborov nútnej práce a detašovaných pracovných oddielov na Slovensku v rokoch 1948 – 1953

434 SNA, f. Správa táborov nútnej práce, š. 1 (nespracované). TNP Nováky – zrušení a TNP Ruskov – zřízení, Praha 25. 9. 1951.

435 KAPLAN, Karel: Tábory nucené práce, s. 112.

436 Kameňolom v Ruskove bol v prevádzke za 1. ČSR a po mníchovskom diktáte pripadol Maďarsku. Maďari na konci II. svetovej vojny rozkradli strojné zariadenie a zatopili kameňolom do hĺbky 5m. Po vojne sa vybudovala odvodňovacia štôlňa a práce v kameňolome obnovili. Koncom roka 1946 tu pracovalo 150 robotníkov a kamenárov. Pozri: Ako sa pracuje na rekonštrukcii Slovenska. Veľký kameňolom na východnom Slovensku v prevádzke. In: Čas, III, 280, 13. 12. 1946, s. 5.

Po provokáciách ŠtB končili mnohí nevinní v táboroch nútenej práce (A ÚPN)

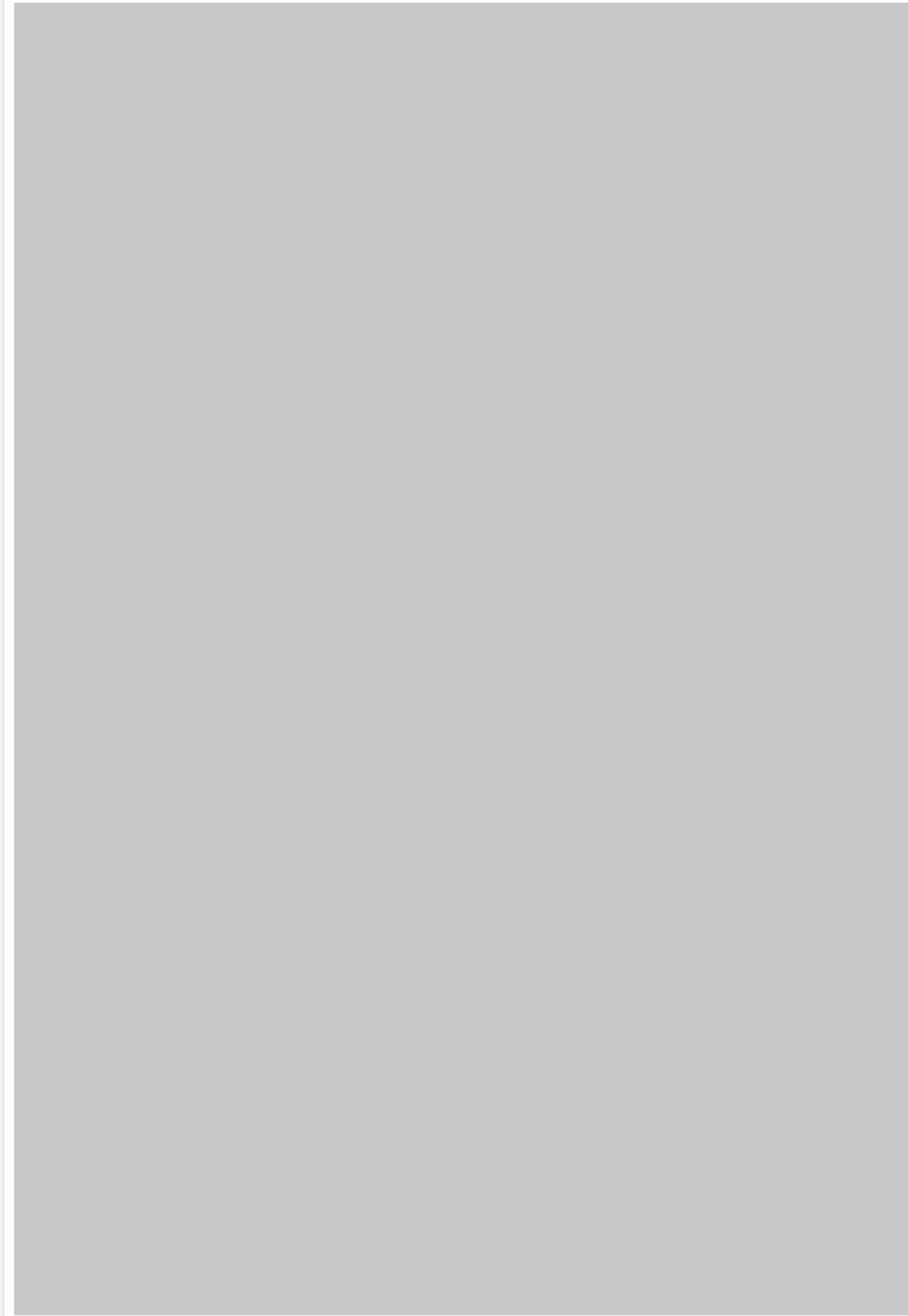
4. Úloha TNP pri represívnych akciách, politické využitie TNP

Komunistický režim tvrdo zasiahol v roku 1949 proti skutočným aj domnelým odporcom. V snahe potlačiť náznaky nesúhlasu s pofebruárovým vývojom realizovali stránice orgány v spolupráci so Štátou bezpečnosťou viaceré akcie. Na zastrašenie ľudí a ovládnutie spoločnosti používala represívna moc okrem väznic práve tábory nútnej práce, ktoré poskytovali možnosť obmedzenia osobnej slobody na pomerne dlhý čas takmer okamžite a bez akýchkoľvek administratívnych či súdnych prieťahov.

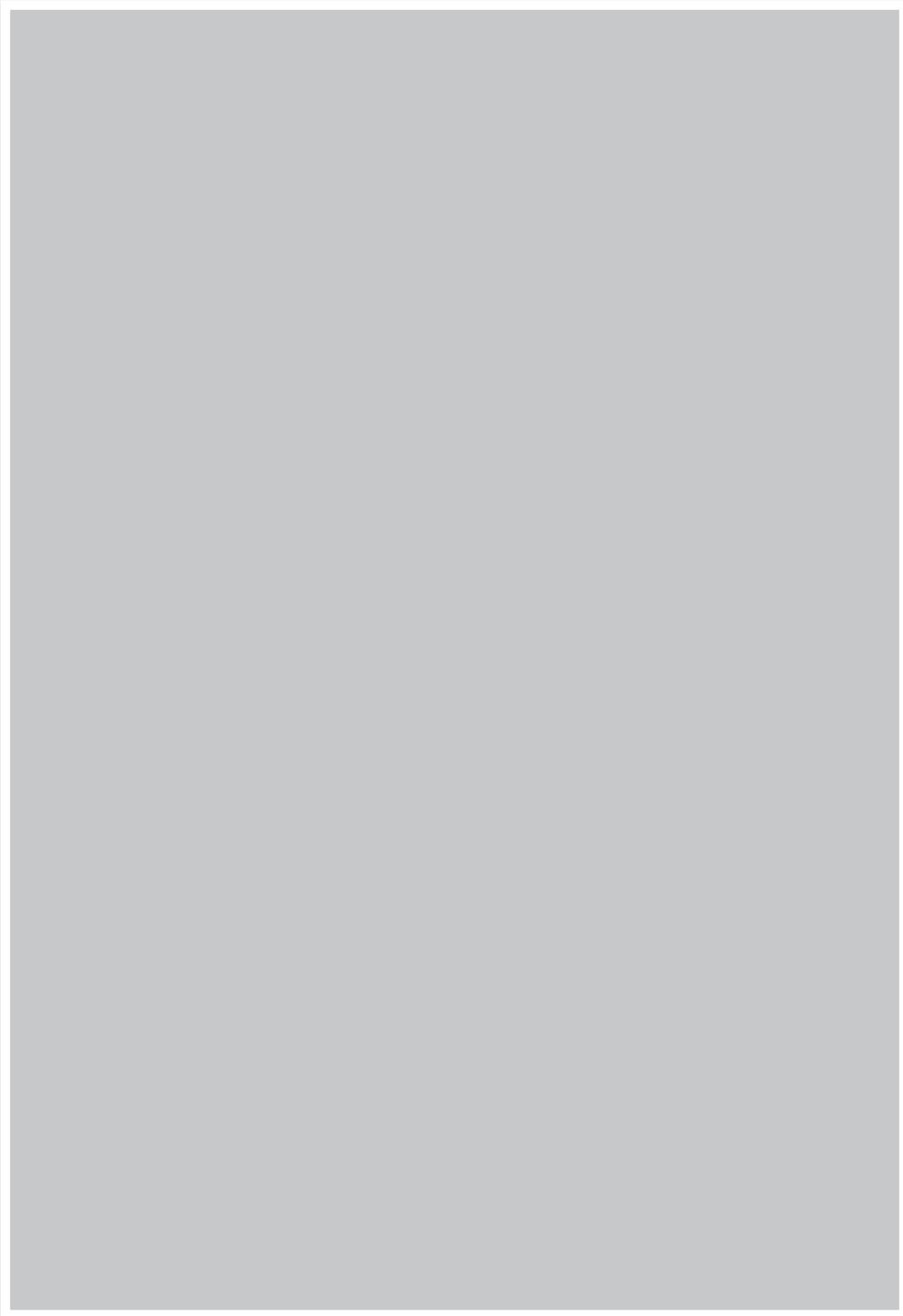
Totalitný režim v záujme ovládnutia spoločnosti porušoval aj vlastné právne normy a umožňoval perzekúciu občanov podľa ľubovôle. Represívne a správne orgány zatvárali ľudí do táborov bez možnosti riadnej obhajoby, bez výmeru a často na neurčitý čas. Podobne razantne postupovali stránice štruktúry najmä pri internovaní cirkevných predstaviteľov, tzv. asociálnych osôb a osôb zaradených do táborov v súvislosti s protestami proti režimu. Represívne akcie, plánované bezpečnostnými štruktúrami KSČ, mali naplniť tábory nútnej práce lacnou pracovnou silou, internovať tzv. bývalých ľudí, získať byty pre armádu, bezpečnosť a orgány KSČ, ako aj vyvolať strach u nekomunisticky zmýšľajúcich vrstiev obyvateľstva. Tábory nútnej práce tak aj napriek deklarovanej snahe o prevýchovu prácou, o výchovu negramotných či okrajových vrstiev spoločnosti a o ich zaradenie do riadneho života predstavovali nástroj triedneho boja.

V prvej polovici roku 1949 stupňoval komunistický režim tlak na katolícku cirkev. Totalitná moc najprv zastavila činnosť viacerých katolíckych spolkov a združení, úmyselne komplikovala organizáciu pútí a iných cirkevných podujatí a obmedzila cirkevnú tlač. Vzápäť prostredníctvom ŠtB pristúpila k systematickému monitorovaniu cirkví a jej duchovných. Koncom apríla 1949 rozhodlo Predsedníctvo ÚV KSČ o ďalších administratívno-mocenských opatreniach (dosadenie zmocnencov do biskupských úradov, kontrola cirkví prostredníctvom orgánov štátnej správy v okresoch a krajoch a pod.) a tiež o organizovaní „obrodného hnutia katolíkov“, ktoré malo prostredníctvom „pokrokových kňazov a laikov“ rozkladať cirkev zvnútra. Na tento účel komunisti zneužili názov a tradície Katolíckej akcie – hnutia, ktoré založil pápež Pius XI. začiatkom 20. storočia. Komunistickým režimom pripravovaná Katolícka akcia mala na verejnosti pôsobiť ako spontánna akcia kňazov a veriacich. V skutočnosti však predstavovala nástroj, ktorým sa KSČ snažila obmedziť možnosti pôsobenia katolíckej cirkvi. Realizáciu proticirkevných krokov koordinoval celostátny Ústredný výbor Katolíckej akcie, ktorý vznikol v Prahe 10. júna 1949. O necelé dva týždne vznikol (22. júna) v Bratislave aj Ústredný výbor Katolíckej akcie na Slovensku.

Katolícka cirkevná hierarchia akciu jednoznačne odsúdila ako schizmatickú a rozkolnícku a vyzvala duchovných a veriacich, aby sa od nej dištancovali. Vatikán navýše vydal rozhodnutie o exkomunikácii tých, ktorí sa vedome a dobrovoľne k akcii pripojili. Konfrontácia štátnej moci s katolíckou cirkvou zdvihla na prelome júna a júla 1949 vlnu masovej nespokojnosti, nepokoju a vzbúr. Na ich potlačenie

Počty zaradených v súvislosti s tzv. Katolíckou akciou (SNA)

Opatrenia v táboroch v súvislosti s tzv. Katolíckou akciou (SNA)

Zoznam osôb, ktoré komisia KNV zaradila do TNP v súvislosti s akciou JUH (SNA)

zmobilizoval komunistický režim príslušníkov bezpečnosti, armády a Ľudových milícii. Stovky ľudí zatkli, desiatky utrpeli vážne zranenia, boli aj mŕtvi.⁴³⁷

V súvislosti s nepokojmi, ktoré vyvolala tzv. Katolícka akcia, zaradili bezpečnostné orgány do táborov nútnej práce bez administratívneho rozhodnutia 210 osôb (166 mužov a 44 žien). Komisie pri krajských národných výboroch až následne pre-rokovali jednotlivé prípady, vypracovali výmery a aj po niekoľkých mesiacoch ich doručili osobám v táboroch.⁴³⁸ Zaradenie malo varovný, zastrašovací a perzekučný charakter. Časť osôb „slávnostne“ prepustili z táborov po troch mesiacoch. Ďalšia skupina osôb sa dostala na slobodu až na jar 1950.

Voľné kapacity táborov nútnej práce využila štátna moc aj pri očiste južných pohraničných okresov. Akcia „JUH“⁴³⁹ sa zameriavala hlavne na maďarských kulakov a reakcionárov, ktorých premiestňovali do českého pohraničia ako lacné pracovné sily a do vnútrozemia Slovenska.⁴⁴⁰ Postihnutí občania sa odsunu vyhýbali, prípadne sa neskôr vrácali do pôvodného bydliska. Práve tí neskôr skončili v táboroch nútnej práce. Do tábora v Novákoch zaradili bez výmerov 32 osôb.⁴⁴¹

V šiestich etapách, od apríla 1949 do septembra 1950, zasiahla komunistická moc tvrdzo aj proti dôstojníkom a rotmajstrom „vyakčneným“ po februári 1948, účastníkom západného odboja a príslušníkom veliteľského zboru slúžiacim v 1. Československej republike. V akcii „D“ navrhli spravodajské a bezpečnostné orgány internovať v TNP v Mírove 440 dôstojníkov, z toho 14 generálov. V pracovnomtábere ich napokon skončilo 263.⁴⁴²

Od polovice roku 1949 pripravovali stranícke a bezpečnostné štruktúry štátu aj akciu „T-43“. Akcia sa sústredila na „vyčistenie veľkých miest od reakcie“, jej vznik však ovplyvnila aj nespokojnosť s nízkym počtom a sociálnym zložením zaradencov táborov nútnej práce, nedostatok pracovných sôl v jáchymovských baniach a narastajúce prejavy odporu voči režimu. Akciu inicioval Krajský výbor KSČ v Prahe, neskôr sa rozhodlo o jej realizácii v celoštátnom meradle.⁴⁴³

Začiatkom augusta 1949 rozoslalo veliteľstvo ŠtB politické smernice na využitie TNP a pracovné návody k akcii „T-43“. Pôvodný plán akcie stanovil začiatok „očisty“ na 1. október 1949 a počítal až do konca päťročného plánu dodávať do TNP 3 000

437 O Katolíckej akcii pozri bližšie: PEŠEK Jan, BARNOVSKÝ, Michal: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997.

438 Z 210 zaradených osôb bolo 105 robotníkov, 53 rolníkov, 31 živnostníkov, 13 úradníkov, 5 zahálačov, 2 študenti a 1 v slobodnom povolaní. SNA, f. PV – sekretariát, š. 197. Prehľad osôb navrhnutých jednotlivými KNV na Slovensku na ich zadržanie do TNP v súvislosti s výtržnosťami (KA).

439 O akcii „JUH“ pozri viac: HRABOVCOVÁ, Emília: Akcia JUH. Jeseň 1949 na južnom Slovensku v tieni štátnej bezpečnosti. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.) : *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov : Vydavatelstvo Michala Vaška, 2001, s. 425 – 454.

440 VRABCOVÁ, Eva: Pracovné tábory a tábory nútnej práce, s. 390.

441 SNA, f. PV – sekretariát, š. 198. Protištátna skupina JUH – zaradenie do PT.

442 O akcii „D“ pozri viac: VALIŠ, Zdeněk: Bez rozsudku, s. 165 – 189.

443 JANÁK, Dušan, BORÁK, Mečislav: *Tábory nucené práce v Československu*, s. 159.

osôb mesačne. S tým súviselo aj plánované rozšírenie táborového systému, ktoré pripravili štátne, stranícke a bezpečnostné orgány.⁴⁴⁴

Na ministerstve vnútra vznikla ústredná kancelária T-43 pod vedením zástupcu prednosti veliteľstva Štátnej bezpečnosti Bedřicha Pokorného. Na Slovensku zodpovedal za akciu sektor BAa pod vedením Mateja Béla.

Bezpečnostná komisia Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska⁴⁴⁵ poverila 18. augusta 1949 Povereníctvo vnútra spracovať na každú osobu dôkazový materiál.⁴⁴⁶ Už o týždeň neskôr vznikla samostatná skupina T-43, ktorá pod krycím názvom Jednotná telovýchovná organizácia Sokol sídlila v Bratislave na Leškovej 6. Skupinu riadil najprv strážm. Štefan Súkeník, v polovici septembra prevzal velenie na Bélov rozkaz npor. Karol Baroš, krycím menom Breza.⁴⁴⁷ Skupinu zo začiatku tvorilo približne 25 príslušníkov ŠtB, prevažne čerstvých absolventov trojmesačného základného štátnebezpečnostného kurzu školy ZNB v Jeseníkoch. Začiatkom októbra ju doplnili civilné osoby robotníckeho pôvodu a rozrástla sa na viac ako 40 osôb.

Pracovníci konšpiratívnej skupiny ŠtB preverovali vytypované osoby, zhromažďovali dôkazový materiál a následne predkladali návrhy na ich zaradenie do tábora nútenej práce, preradenie z administratívy do výroby, na nižšiu funkciu, vystahovanie

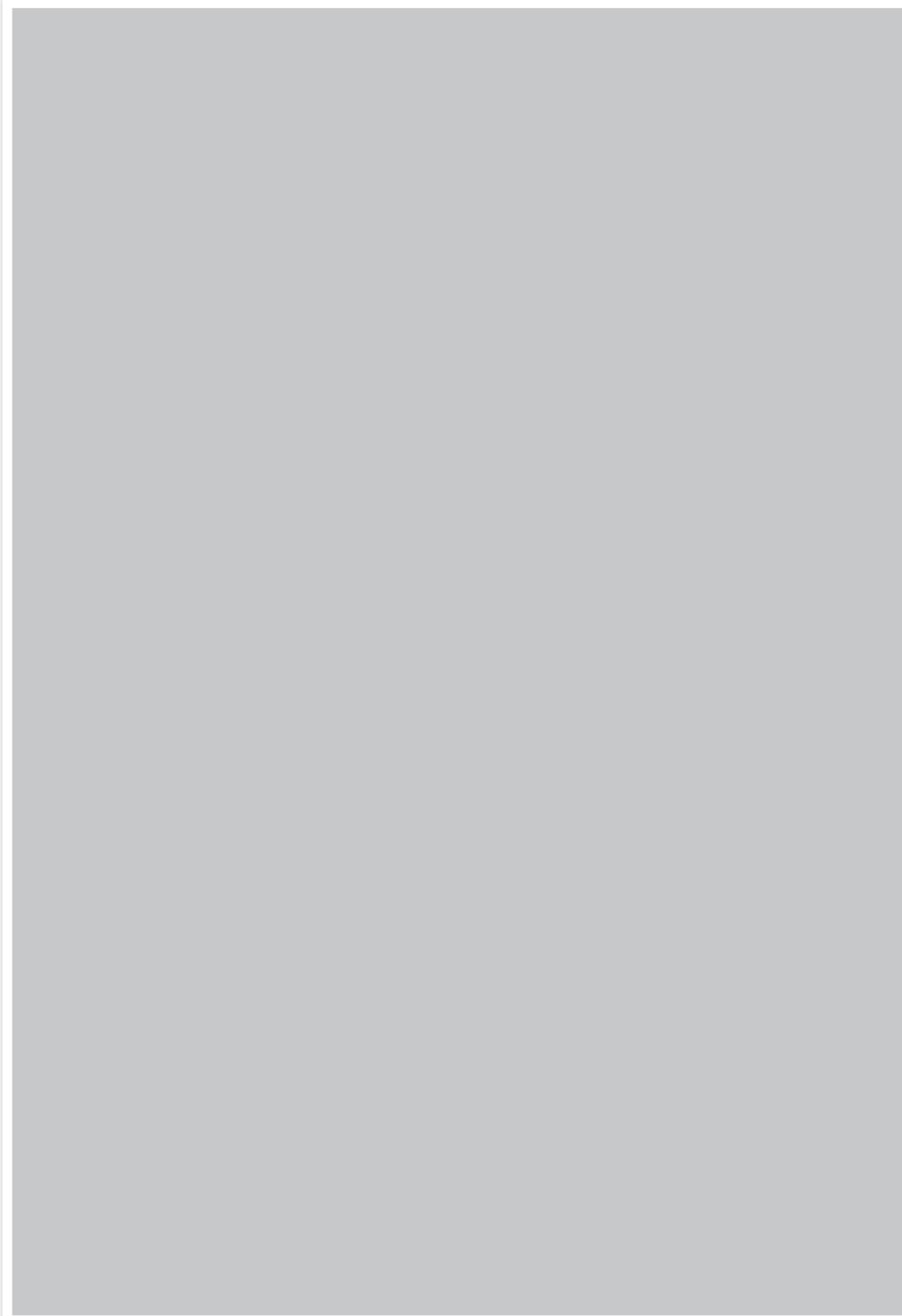
⁴⁴⁴ V Čechách malo vzniknúť 19 nových pracovných táborov s celkovou kapacitou 8 760 miest. Na Slovensku počítala Štátna bezpečnosť s kapacitou zrušeného tábora nútenej práce v Ilave.

⁴⁴⁵ Bezpečnostná komisia ÚV KSS vznikla z podnetu J. Veselého podľa vzoru komisie pri ÚV KSČ. Zaoberala sa kádrovými otázkami a otázkami výstavby bezpečnosti na Slovensku. Vymenoval ju predseda KSS Viliam Široký v tomto zložení: generálny tajomník ÚV KSS Štefan Baštovanský (predseda), bezpečnostný referent ÚV KSS Oskar Valášek (tajomník), povereník vnútra Daniel Okáli, veliteľ ŠtB na Slovensku Viktor Sedmík, veliteľ Národnej bezpečnosti na Slovensku František Lipka a veliteľ koordinačného odboru PV Rudolf Viktorin.

⁴⁴⁶ VRABCOVÁ, Eva: Pracovné tábory a tábory nútenej práce, s. 390.

⁴⁴⁷ Karol Baroš (1917 Lietavská Lúčka) po absolvovaní ľudovej, meštianskej a obchodnej školy v Banskej Bystrici nastúpil v roku 1936 ako devätnásťročný k pešiemu pluku 37 do Levoče. V roku 1938 demobilizoval a v marci nasledujúceho roku nastúpil ako pomocný dozorca na Oddelenie finančnej stráže v Dudinciach. Neskôr pôsobil na oddeleniach finančnej stráže v Novej Vsi nad Žitavou a Podvilkou, okr. Trstená. Na Orave spolupracoval so sovietskymi partizánmi a neskôr sa sám zapojil do Povstania (na jiskr na Orave ako politický komisár praporu kpt. Lovicha, neskôr ako veliteľ údernej roty „TIS“, ktorá operovala pri Čremošnom a napokon ako spojka partizánskeho štábmu mjr. Ivanova). Po oslobodení pracoval na veliteľstve NKVD v Banskej Bystrici. Od mája 1945 pôsobil ako okresný veliteľ NB 2 v Trebišove. V druhej polovici roka 1945 pracoval na VI. odbore PV (štátnej bezpečnosti a politickej spravodajstvo). Koncom novembra 1945 vyšetrovala ŠtB protištátnu skupinu Štefana Chalmovského v okolí Topoľčian. Baroš pri výsluchu používal brutálne metódy. Na následky bitia reťazou zomrel údajný člen protištátnej skupiny Tibor Benkovič. Príslušníci ŠtB sa snažili prípad ututlať. Pod tlakom okolností však povereník vnútra Július Viktory vydal rozkaz na prešetrenie prípadu, VI. odbor Povereníctva vnútra podal trestné oznámenie a vojenský prokurátor v Bratislave vydal na Baroša zatýkač (postupne rozšírený o ďalšie trestné činy). Začiatkom marca 1946 ho prepustili zo ZNB. Už predtým však Baroš s pomocou komunistov odišiel s falošnými dokladmi do Juhoslávie a neskôr do Viedne. V roku 1949 sa vrátil do Československa a pod falošným menom Breza riadil akciu T-43. Po neúspechu a ukončení akcie bol začiatkom roku 1950 veliteľom oddielov ŠtB Bratislava-mesto. Na jar 1950 na nátlak vedúcich funkcionárov PV odišiel z ŠtB a pracoval ako kultúrny referent liečebného domu Grand Praha. Koncom roka 1950 ho zatkli a Nižší vojenský súd v Prahe ho v roku 1953 odsúdil na 8 rokov odňatia slobody nepodmienečne a stratu občianskych práv na 3 roky. K prípadu usmrtenia Tibora Benkoviča pozri: MEDVECKÝ, Matej: *Za červené Slovensko*, s. 170 – 189; ABS, f. Zvláštní vyšetrovací spisy, a. č. ZV-21 MV. Karol Baroš.

Jeden z návrhov na zaradenie do TNP vypracovaný skupinou T-43 (A ÚPN)

na vidiek a pod. Návrhy spolu s dôkazovým materiálom predkladala ŠtB komisiám pri krajských národných výboroch.

Zatýkanie vytipovaných osôb sa začalo v Prahe 3. októbra 1949, no už o 10 dní neskôr bolo rozhodnutím Klementa Gottwalda zastavené. Veličinu ŠtB Jindřich Veselý napokon odložil aj zatýkanie v ostatných krajoch plánované na 15. novembra. V preverovaní osôb a predkladaní návrhov sa však malo pokračovať aj nadalej.

V januári 1950 sa akcia definitívne skončila. K rozhodujúcim faktorom patrila obava z nepriaznivých politických dôsledkov, nezáujem nižších straníckych funkcionárov a všeobecný nepokoj, ktorý akcia vyvolala v radoch verejnosti. Podľa českého historika Karla Kaplana skončilo na základe akcie „T-43“ v táboroch nútenej práce 778 osôb.⁴⁴⁸ Činnosť a pôsobenie konšpiratívnej skupiny odboru BA Povereníctva vnútra však naznačuje, že toto číslo nie je konečné. Hoci sa akcia podľa dohody z konca augusta 1949 nemala na Slovensku vôbec uskutočniť, skupina T-43 spracovávala návrhy na zaradenie až do začiatku roku 1950 a krajské zaradovacie komisie na ich podklade zaradili do táborov nútenej práce viacero osôb.⁴⁴⁹

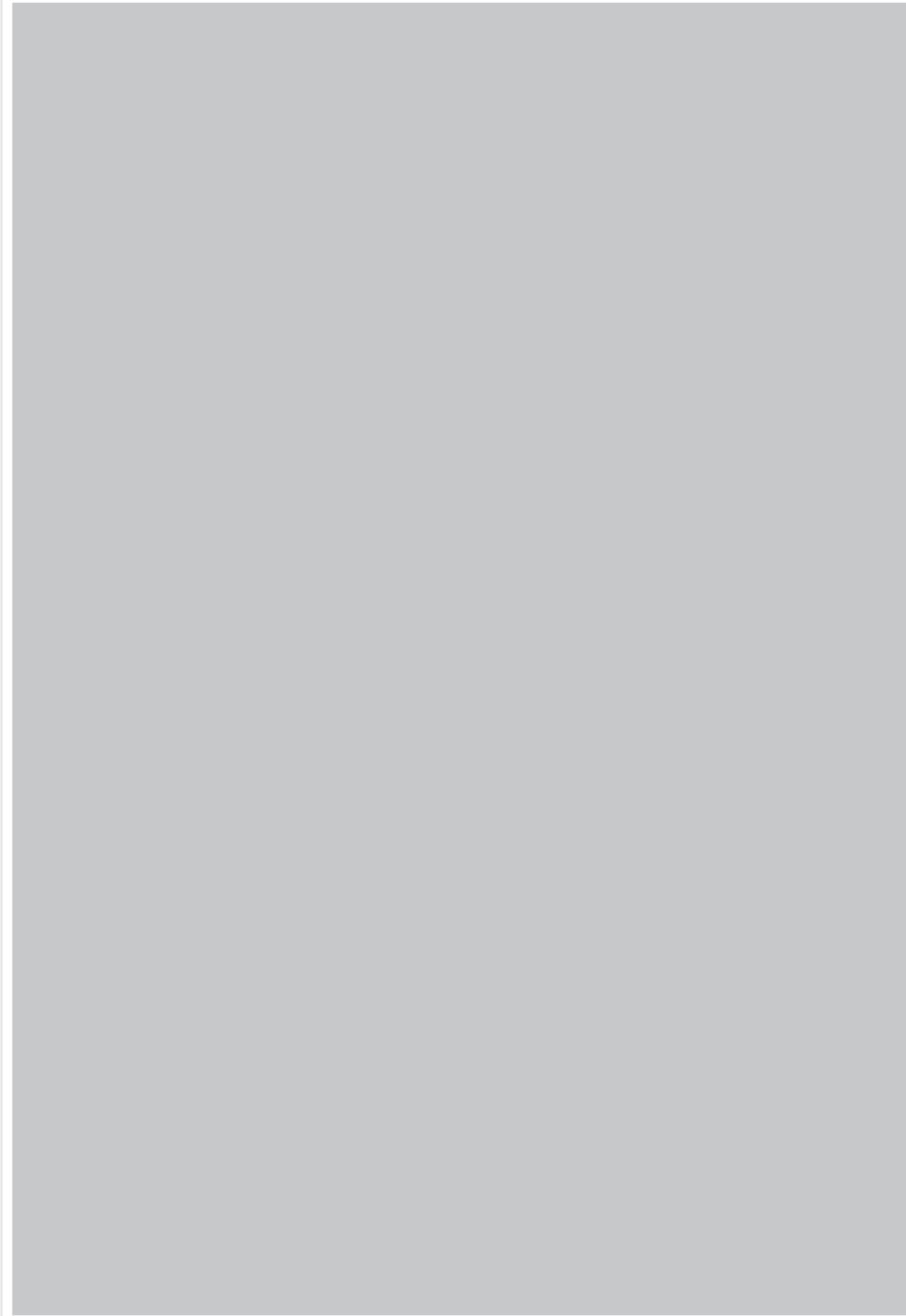
Po skončení akcie „T-43“ obsahovala kartotéka „nepriateľov režimu“ približne 210 000 mien. Štátnej bezpečnosti ju využívala aj v neskoršom období, napríklad pri realizácii akcie „B“. V rámci „vystahovania osôb obývajúcich bytu proti verejnemu záujmu“ vysídli v rokoch 1952 – 1953 zo slovenských miest viac ako dvetisíc rodín.⁴⁵⁰

Veliteľskupiny T-43 Karol „Breza“ Baroš (ABS)

448 KAPLAN, Karel: Tábory nucené práce, s. 126.

449 Veliteľ skupiny T-43 Karol „Breza“ Baroš uvádza vo svojej výpovedi na Krajskom veliteľstve ŠtB v Bratislave v decembri 1950 prípad Pavla Homolu, ktorého v rámci akcie „JUH“ ako nežiaducu osobu v pohraničnej obci Karlova Ves zaradili do TNP. Pracovník skupiny T-43 požiadal stanicu NB v Karlovej Vsi o zaslanie osobných údajov menovaného, aby mohol spracovať návrh na zaradenie do pracovného tábora. Syn Pavla Homolu sa volal rovnako ako otec. Stanica NB v Karlovej Vsi však nežiadala spresnenie a poslala údaje na prvého Pavla Homolu, ktorého v kartotéke našla. „V tomto prípade sa však jednalo o tretieho Pavla Homolu, ktorý bol úplne nevinny a tento nedbalostou, či už štrážom. Bocku, alebo nedbalostou stanice SNB v Karlovej Vsi dostal sa do TNP, kde podľa údajov bol asi pol roka.“ Pozri: A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. S-6485. Zápis o výpovedi Karola Baroša z 28. 12. 1950.

450 Z Bratislavy vysídli 678 rodín, zo Žiliny 68, z Martina 136, z Komárna 160 a z Nitry 960 rodín. Vysídlenie sa však uskutočnilo aj v ďalších väčších mestách. Národné výbory ale neviedli presnú evidenciu. Viaceré vystahovania sa uskutočnili doslova na ústny rozkaz. Do akcie „B“ zahrnuli stranícke a bezpečnostné orgány rodiny osôb odsúdených za protištátnu činnosť, „reakčných politických činiteľov“ pred rokom 1948 a 1938, osoby zo zoznamov akcie T-43 a tých, ktorí v roku 1947 platili milionársku daň. Viac o akcii „B“ pozri: BABÁL, Michal: Akcia „B“ („Byty“) v Bratislave. In: *Pamäť národa*, V, 2009, 3, s. 22 – 38; BÁTA, Ľubomír: Akcia B – „očista“ miest. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 455 – 471.

Záznam o akcii v bratislavskom podhradí (SNA)

V táboroch nútenej práce skončili na základe úradného rozhodnutia aj ľudia, ktorí sa neúspešne pokúsili o prechod štátnej hranice, duchovní nesúhlasiaci s politikou štátu voči cirkvám a veriacim, osoby zatknuté ŠtB a oslobodené (!) súdnym rozhodnutím, osoby z rôznych regionálnych „očistných“ záťahov⁴⁵¹ a neskôr aj tí, ktorí neplnili stanovené kontingenty, stavali sa proti kolektivizácii a zakladaniu JRD.

Akcie zamerané proti jednotlivým skupinám obyvateľstva nepriniesli z pohľadu využitia táborov nútenej práce očakávané výsledky. Podľa názoru vyšších komunistických funkcionárov nevyvíjali dostatočnú činnosť ani členovia zaraďovacích komisií pri krajských národných výboroch. Aj preto sa počet osôb zaradených v táboroch nútenej práce menil len minimálne.

5. Ako ďalej s TNP

Tvorcovia neskrývali triednu povahu zákona, ani snahu „*učinit z něho v rukou dělnické třídy nástroj zostřeného třídního boje*“, pričom počítali, že „*zákon postihne především osoby buržoazního původu a v množství dosti značném*“. Skutočnosť však bola iná a už v prvých hláseniach o situácii v TNP z roku 1949 vedúci referátu osvety konštatoval, že „*politictí rozvratníci a špičky bývalých reakčních politických stran nejsou zatím postiženi buď vůbec, nebo jen zcela nedostatečně*“.⁴⁵² Situácia sa nemenila ani v ďalších mesiacoch, čo viedlo ku kritike nižších straníckych funkcionárov zodpovedných za výber osôb do TNP pre nepochopenie politického významu zákona.

Rozdielne názory na zmysel a poslanie TNP, ktoré sa prejavovali už v procese tvorby a prijímania zákona, pretrvávali medzi funkcionármi KSČ aj naďalej. Komisiám pri KNV vytýkali, že „*neprováděli zákon s hlediska třídního, že nepostihovaly důsledně nepřátele státního lidově-demokratického zřízení a škůdce hospodářské výstavby státu*“.⁴⁵³ Objavilo sa tiež podozrenie, že predstaviteľia ľudovej správy a orgány ZNB sú triedne spätí s buržoáznymi vrstvami. Dôvodom bol fakt, že do TNP zaraďovali najmä osoby, ktoré sa previnili proti pracovnej morálke alebo spôsobovali verejné pohoršenie opilstvom. Zodpovední predstaviteľia ministerstva vnútra preto odporúčali znova vysvetliť účel zákona a v dňoch 28. februára až 6. marca 1949 zorganizovali pracovný seminár, na ktorom sa zúčastnili predsedovia zaraďovacích komisií a krajskí bezpečnostní referenti. Ministerstvo vnútra znepokojoval aj malý záujem nižších straníckych funkcionárov, zodpovedných za výber osôb do TNP, a množstvo právne nekvalifikovaných zdôvodnení zaradenia do pracovného tábora, ktoré viedlo k veľkému počtu odvolaní.

Kritika sa týkala aj predstaviteľov táborovej správy, najmä správcov, osvetových referentov a príslušníkov strážnej služby. Ministerstvo vnútra kritizovalo ich politickú a služobnú činnosť. Na Slovensku išlo predovšetkým o TNP v Ilave, Ústí nad Oravou a v Novákoch.

451 K takýmto záťahom patrila aj akcia proti bratislavským prostitútkam z 27. júna 1949, na základe ktorej skončilo v tábore nútenej práce 54 žien.

452 SNA, f. PV – Správa táborov nútenej práce, š. 1 (nespracované). TNP – Rok táborů nucené práce. Poznatky a zkušenosti referátu osvetý za rok 1949.

453 Tamže. Situační zpráva o tábořech nucené práce za rok 1949.

Ministerstvo vnútra kritizovalo, okrem triednej príslušnosti, predovšetkým nízky počet zaradovaných osôb. Hoci Predsedníctvo ÚV KSČ počítalo už v septembri 1948 s tým, že zákon „v blízké době postihne třicet tisíc osob“ a v lete 1949 tento odhad korigovalo na 15 tisíc osôb, predpoklady sa ani do konca roku 1949 nenaplnili. V roku 1949 zaradili komisie pri KNV do TNP 9 061 osôb, z toho na Slovensku 2 174 (1 711 mužov a 463 žien).⁴⁵⁴

Sociálne zloženie zaradencov TNP v Československu v roku 1949⁴⁵⁵

Zamestnanie	I. štvrtrok	II. štvrtrok	III. štvrtrok	IV. štvrtrok	Celoročný priemer
robotníci	45,5 %	33,79 %	32,5 %	25,68 %	34,37 %
remeselníci	15,33 %	23,15 %	19 %	19,99 %	19,37 %
živnostníci	14,64 %	12,02 %	10,4 %	12,69 %	12,44 %
roľníci	3,86 %	4,76 %	8,1 %	4,89 %	5,46 %
slob. povolania	1,88 %	2,32 %	1 %	4,88 %	2,59 %
úradníci	10,34 %	10,34 %	12,37 %	17,36 %	12,59 %
študenti	1,53 %	4,14 %	6 %	2,29 %	3,49 %
iní	6,92 %	8,40 %	11,03 %	12,32 %	9,69 %

Problémom táborov nútenej práce na Slovensku, ale aj v Čechách a na Morave bolo aj vysoké percento útekov. Poverenictvo vnútra sa stúpajúcemu počtu útekov snažilo zabrániť zvýšením počtu príslušníkov strážnej služby, sprísnením strážnych pravidiel, zdokonalením ohrád okolo objektov táborov a vybudovaním spravodajskej siete medzi zaradencami. Opatrenia sa síce sčasti realizovali, počet útekov však ovplyvnili len minimálne. A to najmä preto, že útesy uskutočňovali zaradenci pracujúci mimo areál tábora. Útekom pomáhalo aj nízke pracovné nasadenie a nedisciplinovanosť členov ZNB.

Od polovice novembra 1949 informoval prednosta oddelenia BK/8 prednosťu koordinačného odboru Poverenictva vnútra v dennom hlásení aj o zbehoch a navrátilcoch v jednotlivých táboroch. Z uvedených správ vyplýva, že v období od 16. novembra 1949 do 6. júna 1950 utieklo z pracovných táborov 367 osôb a v rovnakom čase sa vrátilo 288 osôb.

Len z tábora v Novákoch zbehlo v roku 1949 celkom 677 osôb, z Hronca od septembra 1949 do februára 1951 celkom 56 osôb.⁴⁵⁶

V súvislosti s vysokým percentom útekov pripravilo oddelenie BK/8 začiatkom roku 1950 *Smernice pre vykonávanie strážnej služby SNB v táboroch nútenej práce* a vydalo normatívny výnos pre všetky pracovné tábory a detašované oddiely, v ktorom „vystríha správcov TNP ako aj zamestnancov Správy TNP pred ďalším zbehnutím zara-

⁴⁵⁴ SNA, f. PV – Správa táborov nútenej práce, š. 1 (nespracované). Situační zpráva o táborech nucené práce za rok 1949.

⁴⁵⁵ Zo všetkých zaradených osôb bolo 17,8% mladších ako 21 rokov, 56,4% bolo vo veku 21 – 45 rokov a 26% malo viac ako 45 rokov. Pozri: Tamže.

⁴⁵⁶ Pozri: SIVOŠ, Jerguš: Tábor nútenej práce v Hronci, s. 32.

dených osôb z TNP ... a o učinení ďalších doplňujúcich opatrení pri zbehnutí zaradených osôb z TNP“.⁴⁵⁷ Zodpovední funkcionári Povereníctva vnútra sa snažili zabrániť útekom zaradencov aj rôznymi administratívnymi opatrenia. Od januára 1950 sa nezriaďovali nové detašované pracovné oddiely, kde sa vyžadovalo ubytovanie a stravovanie zaradencov mimo tábora a tiež zvláštne stráženie príslušníkmi Národnej bezpečnosti.

V táboroch nútnej práce končili aj osoby, ktoré súd oslobovil spod obžaloby (A ÚPN)

⁴⁵⁷ A ÚPN, f. E5, inv. j. 36.

Oddelenie BK/8 z tohto dôvodu zamietlo žiadosť Roľníckeho skladištného družstva v Kremnici o predelenie 25 zaradencov, naopak, súhlasilo s vytvorením oddielu na rekonštrukciu kaštieľa v Novákoch.

Predzvesťou zmien v správe a riadení táborov nútenej práce sa stala reorganizácia oddelenia táborov nútenej práce a zberných stredísk na ministerstve vnútra v Prahe. Na základe rozhodnutia bezpečnostnej komisie ÚV KSČ prevzala 1. októbra 1949 tábory nútenej práce v Čechách a na Morave do svojej pôsobnosti Štátnej bezpečnosti. Oddelenie BP/10 sa stalo súčasťou odboru

BA (Veliteľstvo Štátnej bezpečnosti) ako skupina BAc. Funkciu vedúceho skupiny prevzal zástupca prednosti odboru BA Bedřich Pokorný. Jeho zástupcom sa stal škpt. Václav Jiras.

Bedřich Pokorný (ABS)

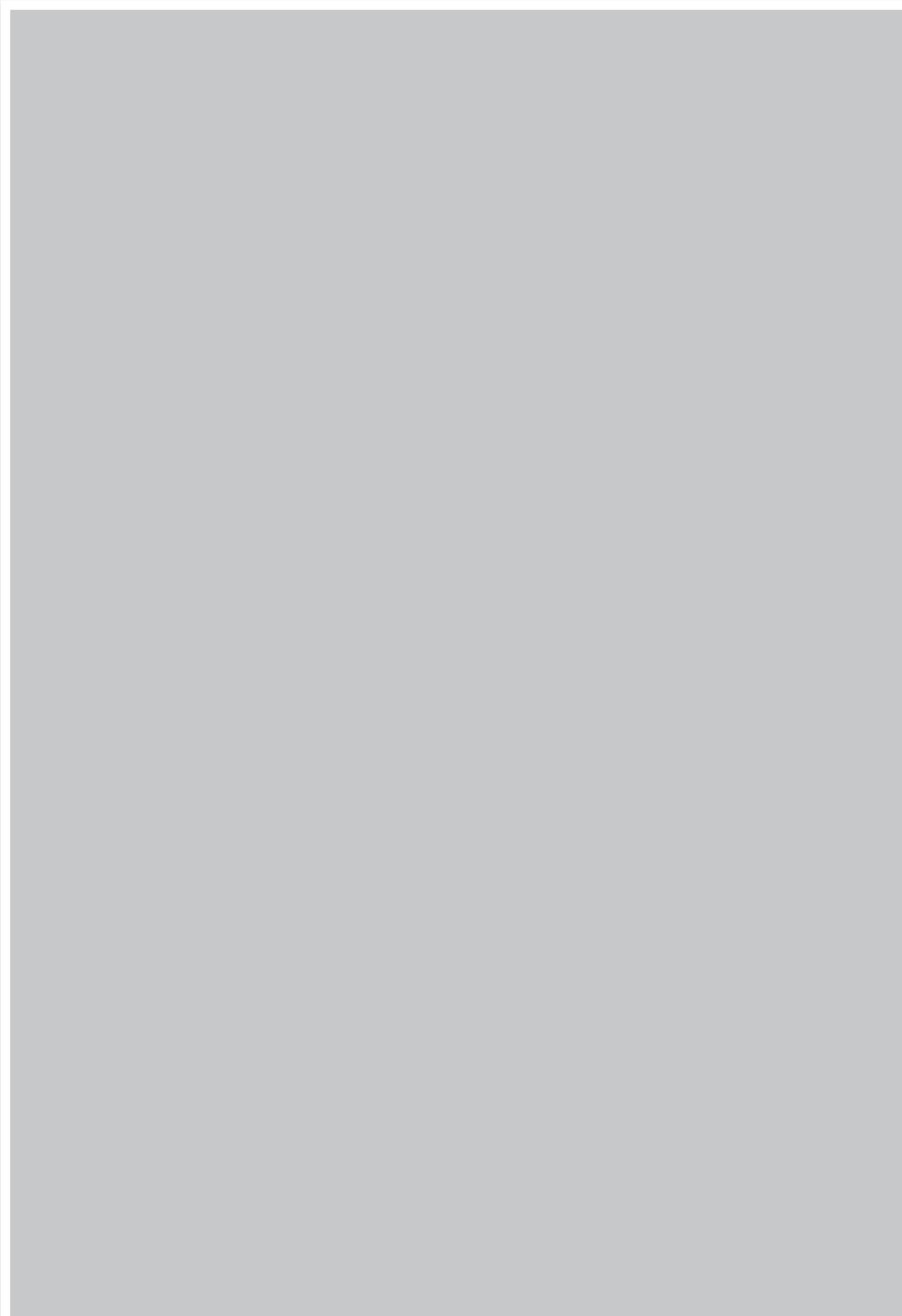
Veliteľ Štátnej bezpečnosti Jindřich Veselý sa následne obrátil na veliteľa ŠtB na Slovensku Viktora Sedmíka, aby sa rovnaké opatrenie uplatnilo aj na Slovensku. Predstavy ministerstva vnútra mu predostrel na porade prednostov operatívnych sektorov ešte 29. septembra 1949. Veselý okrem iného uviedol, že „*TNP preberá štB preto, že dosiaľ TNP štátnej bezpečnosťou neboli dostatočne využívané ako inštitúcia, ktorú možno veľmi dobre využiť pre boj proti triednemu nepriateľovi, na izolovanie toho a eliminovanie jeho rozvratného vplyvu*“.⁴⁵⁸

Veliteľ ŠtB Jindřich Veselý (NAČR)

Po návrate z Prahy predložil Sedmík žiadosť Jindřicha Veselého na rozhodnutie bezpečnostnej komisii ÚV KSS. Sám však navrhoval, aby ŠtB na Slovensku tábory nútenej práce neprevzala, aby zostali aj nadálej v pôsobnosti oddelenia BK/8. Argumentoval už tak veľkým počtom pracovníkov odboru BA (585), pomerne zložitou štruktúrou (17 oddelení) a najmä množstvom úloh, ktoré ŠtB „*pri dnešných kádrových ťažkostíach zdoláva skutočne len s vypätím všetkých síl*“. ŠtB mala vplývať na tábory nútenej práce aj prostredníctvom referátu štátnejbezpečnostného dozoru nad TNP pri 6. oddelení odboru BA, priamym kontaktom s oddelením BK/8 a zaraďovacími komisiami pri KNV a vytvorením oddielov ŠtB so štyrmi príslušníkmi ŠtB v taboroch nútenej práce.

Plány českých komunistov a pražského vedenia ŠtB predpokladali zosúladenie organizácie a činnosti oboch útvarov zodpovedných za riadenie táborov nútenej práce. Malo teda dôjsť k zrušeniu oddelenia BK/8 a vytvoreniu skupiny BAc s rovnakou

⁴⁵⁸ ABS Praha, f. Zvláštní vyšetrovací spisy, a. č. ZV-113 MV. Oskar Valášek. Tábory nútenej práce – prekvapenie do Štátnej bezpečnosti.

Tábory nútnej práce boli pružným nástrojom na potieranie triednych nepriateľov (A ÚPN)

organizačnou štruktúrou ako v Prahe. Vedúci skupiny BAc by sa tak stal zároveň zástupcom prednosti odboru BA.

Naďve počnúc novým rokom mali tábory nútenej práce na Slovensku zo stránky správnej, hospodárskej a účtovnej prejsť do pôsobnosti krajských veliteľstiev Národnej bezpečnosti. Slovenské stranícke orgány plánované zmeny nepodporili. Na rozdiel od Čiech a Moravy, kde tábory nútenej práce riadila Štátnej bezpečnosť, tak zostávali slovenské tábory v pôsobnosti koordináčného odboru Poverenictva vnútra.

Pražská skupina BAc vydala už v novembri a decembri 1949 štyri obežníky, ktorými zaviedla do praxe viaceré zmeny.⁴⁵⁹ Tieto úpravy však platili len v táboroch na území Čiech a Moravy. Slovenské inštitúcie dostávali obežníky len „na vedomie“. Podobné rozdiely sa v praxi vyskytovali aj v rámci celkového riadenia chodu táborov nútenej práce, keď na usmernenie správ pracovných táborov v Čechách a na Morave vydávala skupina BAc chronologicky číslované *Rozkazy*.

Začiatkom roka 1950 riadila skupina BAc v Prahe a oddelenie BK/8 v Bratislave 25 táborov nútenej práce, v ktorých evidovali 4 734 osôb – 3 942 mužov a 792 žien. V dvoch slovenských táboroch, v Novákoch a Hronci, sa nachádzalo 929 osôb – 777 mužov a 152 žien.⁴⁶⁰ Ilavský tábor v tom čase nemal žiadnych zaradencov.

Zmeny sa však uskutočnili aj na Slovensku. Oddelenie BK/8 ich zverejnilo v Ideovom pláne práce na rok 1950. Mali viesť k odstráneniu kritizovaných nedostatkov, zlepšeniu činnosti oddelenia a využitia TNP. V rámci oddelenia vznikol 24. januára 1950 sociálny referát. Jeho pracovníci vyhľadávali pre osoby prepustené z pracovných táborov „vhodné“ zamestnanie a prostredníctvom staníc Národnej bezpečnosti sledovali ako sa začleňujú do pracovného procesu.

Pod vplyvom Československého ústavu práce navrhoval prednosta oddelenia škpt. Ján Habán premenovanie TNP na Ústavy pracovnej prevýchovy.⁴⁶¹

Nízke pracovné nasadenie zaradencov sa snažilo riešiť oddelenie BK/8 organizovaním odborných preškoľovacích kurzov a dobrovoľných náborov zaradených osôb do externého pracovného procesu v banskom, strojárenskom, stavebnom, textilnom a pôdohospodárskom sektore. Do kurzu sa mohli prihlásiť len zaradenci, ktorí v tábore strávili viac ako tri mesiace. Po podpísaní reverzálneho záväzku, že v príslušnom sektore zostanú pracovať tri roky, boli podmienečne prepustení na slobodu. Od januára do 15. septembra 1950, keď povereník vnútra v súvislosti so zrušením zákona o táboroch nútenej práce nábyry zastavil, podpísalo reverz celkom 565 osôb.⁴⁶²

⁴⁵⁹ Obežníkmi z novembra a decembra 1949 sa v táboroch nútenej práce v Čechách a na Morave zaviedlo rozdeľovanie žien podľa dôvodu zaradenia a osôb podľa fyzickej zdatnosti, veku, sociálneho pôvodu a druhu previnenia. Vznikli zberné tábory (5 pre mužov a 3 pre ženy), z ktorých po registrácii, lekárskej prehliadke a zatriedení odosielali zaradencov do určených táborov nútenej práce. Pozri: SNA, f. PV – Správa táborov nútenej práce, š. 1 (nespracované). Tábory nucené práce – reorganisace, č. j. 481 taj.D/49-TNP/006; Rozdelení osôb podľa fyzické zdatnosti, fyzického stářia a sociálneho pôvodu, č. j. 482 taj.D/49-TNP/006; Tábory nucené práce pro ženy – rozdelení a zařazení žen, č. j. 487 taj.D/49-TNP/006.

⁴⁶⁰ JANÁK, Dušan, BORÁK, Mečislav: *Tábory nucené práce v Československu*, s. 247.

⁴⁶¹ Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 104. Politické výhodnotenie činnosti odd. BK/8 za rok 1949.

⁴⁶² Pozri: SNA, f. PV – sekretariát, š. 149. Dobrovoľné nábyry zaradených osôb z TNP na Slovensku do externého pracovného procesu a odborných zaúčacích kurzov. Zaradenci sa zaviazali pracovať pre

Reverzálny záväzok na prácu v textilných závodoch (ŠA Prešov)

---

uhoľné bane Handlová (14) a Nováky (79 mužov), sadrové bane SNV (50 mužov), Monstav Bratislava (260 mužov), Švermove železiarne Podbrezová (101 mužov), Botanická záhrada v Bratislave (22 mužov), Čs. štátne majetky, n. p. Handlová (7 mužov), textilné závody Danubia v Bratislave (13 žien) a v Trenčíne (7 žien), Bavlnárske závody V. I. Lenina v Ružomberku (9 žien), závod Zornica v Košiciach (3 ženy).

Od februára 1950 odoberali v táboroch za pomoci odborníkov z Národnej bezpečnosti odtlačky prstov. Neskôr sa začalo aj s fotografovaním zaraďených osôb.

Po kritike činnosti zaraďovacích komisií a oddelenia BK/8 nastala v roku 1950 zmena, ktorú proklamoval škpt. Ján Habán už začiatkom roku: „*Oddelenie BK/8 vo vedomí, že triedny boj sa stále viac a viac zostruje, bude intenzívne a nepretržite v duchu línie Strany sledovať a usmerňovať činnosť príslušných komisií pri KNV, aby do táborov nútenej práce boli skutočne zaraďované a dodávané z triedneho hľadiska tie najnebezpečnejšie a najrafinovanejšie osoby.*“⁴⁶³ V tejto súvislosti koncom marca 1950 dvaja pracovníci oddelenia absolvovali služobnú cestu po všetkých krajoch a osobne inštruovali členov krajských zaraďovacích komisií.

V roku 1950 sa zvýšil počet zaraďených osôb a mierne zmeny nastali aj v sociálnom zložení zaraďených osôb. Kým v roku 1949 zaraďili komisie pri krajských národných výboroch do táborov 2 174 osôb, za prvých sedem mesiacov roku 1950 prikázali začleniť do táborov 3 024 osôb. Celkový vymeraný trest v roku 1949 predstavoval 2 721 rokov, 21 mesiacov a 87 dní.⁴⁶⁴ Za prvých sedem mesiacov roku 1950 predstavoval úhrnnú dĺžku 3 055 rokov, 1 mesiac, 1 deň.⁴⁶⁵

Prehľad o činnosti zaraďovacích komisií pri KNV v júli 1950 (SNA)

463 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 104. Politické vyhodnotenie činnosti odd. BK/8 za rok 1949.

464 A ÚPN, f. E5, inv. j. 28. Súhrnný výkaz o činnosti zaraďovacích komisií pri KNV na Slovensku za celý rok 1949

465 SNA, f. PV – sekretariát, š. 206. Výkazy o činnosti zaraďovacích komisií pri KNV na Slovensku za mesiace január až júl 1950.

Počet predložených návrhov za sedem mesiacov roku 1950 sa oproti roku 1949 zvýšil o 1 362, na 5 252 návrhov. V počte predložených návrhov, ale aj v počte zaradených osôb vynikala komisia pri Krajskom národnom výbere v Bratislave. V roku 1949 tu komisia preverovala 1 304 návrhov a na zaradenie do pracovného tábora určila 923 osôb. Za viac ako polročné obdobie roku 1950 prerokovala 1 428 návrhov a na zaradenie rozhodla v 709 prípadoch. Vyšší počet návrhov mala v roku 1949 aj nitrianska komisia (897) a v roku 1950 spolu s ňou (904) aj komisia v Prešove (985), ktorá v prechádzajúcom roku prerokovala najnižší počet predložených návrhov (372).

Pri porovnaní počtu predložených návrhov s počtom schválených návrhov sa ukazuje, že v roku 1949 percentuálne najviac súhlasných rozhodnutí vydala žilinská komisia (80,3 %), prešovská komisia (75,5 %) a bratislavská komisia (70,8 %). Naopak najmenej komisia v Košiciach (48,5 %). V roku 1950 percentuálne najviac súhlasných rozhodnutí vydala komisia v Prešove (80,7 %) a komisia v Banskej Bystrici (65,9 %). Výrazne menej schválených rozhodnutí vydala komisia v Bratislave (49,6 %), za ktorou nasledovala už len komisia v Nitre (48 %). Celkový počet schválených návrhov klesol zo 63,6 % v roku 1949 na 57,6 % v roku 1950. Prehľad počtu osôb zaradených jednotlivými komisiami pri krajských národných výboroch a sociálne zloženie zaradených osôb uvádzajú nasledujúce tabuľky.

Prehľad o činnosti zaradovacích komisií pri KNV na Slovensku za rok 1949⁴⁶⁶

Komisia	Počet návrhov	Zaradení	Nezaradení	Rozvratníci		Zahálači	Pomocníci
				politickí	hospodárski		
B. Bystrica	495	284	211	125	91	68	0
Bratislava	1304	923	381	474	153	292	4
Košice	441	214	227	70	79	48	17
Nitra	897	466	431	126	190	143	9
Prešov	372	281	101	155	100	26	0
Žilina	381	306	75	186	82	311	7
Spolu	3890	2474	1426	1136	695	608	37

Sociálne zloženie osôb zaradených do TNP v roku 1949

Komisia	Úradníci	Živnostníci, remeselníci	Roľníci	Robotníci	Študenti	Zahálači	Slobodné povolanie
B. Bystrica	59	90	49	15	4	55	12
Bratislava	146	206	89	54	25	297	106
Košice	56	66	19	19	3	37	14
Nitra	101	149	41	22	2	139	12
Prešov	64	74	62	30	5	17	29
Žilina	56	75	48	45	1	30	51
Spolu	482	460	288	185	40	575	224

466 Tamže.

Odvolacia komisia pri Povereníctve vnútra prerokovala v roku 1949 spolu 3 785 (z 3 860 pridelených) podnetov, z ktorých sa 1 819 týkalo odvolania a 1 966 rôznych sťažností (vrátane sťažností na správny súd). Na základe rozsudkov policajných trestných súdov bolo v roku 1949 do táborov nútenej práce zaradených 89 osôb a za prvých sedem mesiacov roku 1950 celkom 76 osôb.⁴⁶⁷

Prehľad o činnosti zaraďovacích komisií pri KNV na Slovensku v I. polroku 1950⁴⁶⁸

Komisia	Počet návrhov	Zaradení	Nezaradení	Rozvratníci		Zahálači	Pomocníci
				politickí	hospodárski		
B. Bystrica	493	325	168	162	119	44	0
Bratislava	1428	709	719	362	206	139	2
Košice	707	354	353	153	111	43	47
Nitra	904	434	470	73	195	60	106
Prešov	985	795	190	523	155	115	2
Žilina	735	407	328	254	114	39	0
Spolu	5252	3024	2228	1527	900	440	157

Sociálne zloženie osôb zaradených do TNP v I. polroku 1950

Komisia	Úradníci	Živnostníci, remeselníci	Roľníci	Robotníci	Študenti	Zahálači	Slobodné povolanie
B. Bystrica	75	102	78	19	3	46	2
Bratislava	116	234	76	35	13	139	96
Košice	70	113	71	36	11	40	13
Nitra	95	144	93	31	5	49	17
Prešov	111	134	219	35	28	185	83
Žilina	75	173	60	38	1	34	26
Spolu	542	900	597	194	61	493	237

⁴⁶⁷ Tamže; SNA, f. PV – sekretariát, š. 206. Výkazy o činnosti zaraďovacích komisií pri KNV na Slovensku za mesiace január až júl 1950.

⁴⁶⁸ A ÚPN, f. E1, inv. j. 18. Súhrnný výkaz o činnosti zaraďovacích komisií pri KNV na Slovensku za mesiac júl 1950.

Prehľad o činnosti krajských zaraďovacích komisií pri KNV podľa jednotlivých mesiacov v I. polroku 1950⁴⁶⁹

1950	Počet návrhov	Zaradení	Nezaradení	Rozvratníci		Zahálači	Pomocníci
				politickí	hospodárski		
január	703	455	248	196	136	106	17
február	609	422	187	146	185	50	41
marec	967	661	306	348	196	90	27
apríl	516	333	183	213	68	41	11
máj	796	497	299	299	122	61	15
jún	608	278	330	134	53	54	36
júl	1053	378	675	190	140	38	10
spolu	5252	3024	2228	1527	900	440	157

Sociálne zloženie osôb zaradených do TNP podľa mesiacov v I. polroku 1950

1950	Úradníci	Živnostníci, remeselníci	Roľníci	Robotníci	Študenti	Zahálači	Slobodné povolanie	Duchovní ¹
január	76	130	68	38	13	101	29	?
február	100	157	81	28	0	34	22	?
marec	95	174	131	41	27	141	52	?
apríl	60	107	53	19	3	45	46	?
máj	88	116	131	26	7	84	45	32
jún	56	82	45	13	7	53	20	16
júl	67	134	88	27	4	35	23	2
spolu	542	900	597	194	61	493	237	60

V porovnaní s českými a moravskými krajmi zaraďovali komisie na Slovensku viac roľníkov a úradníkov, naopak, menej robotníkov, remeselníkov a živnostníkov. Prehľad sociálneho zloženia zaraďencov táboration nútenej práce v rokoch 1949 a 1950 sa nachádza v tabuľke.

⁴⁶⁹ SNA, f. PV – sekretariát, š. 206. Výkazy o činnosti zaraďovacích komisií pri KNV na Slovensku za mesiace január až júl 1950.

Sociálne zloženie zaradencov táborov nútenej práce v Československu v rokoch 1949 a 1950⁴⁷⁰

Povolanie	1949	1950
robotníci	34,37 %	24,20 %
remeselníci	19,37 %	19,50 %
živnostníci	12,44 %	15,00 %
rolníci	5,46 %	6,20 %
slobodné povolania	2,59 %	3,80 %
úradníci	12,59 %	17,20 %
študenti	3,49 %	2,40 %
iné	9,69 %	11,70 %

V polovici mája 1950 vykonala inšpekcii táborov na Slovensku komisia skupiny BAč ministerstva vnútra v zložení: prednosta skupiny Bedřich Pokorný, I. zástupca prednosta škpt. Václav Jiras, II. zástupca prednosta Antonín Hecl a Miroslav Pich-Tůma, zástupca prednosta kontrolného oddelenia. Po kontrole táborov a stretnutiach s príslušníkmi oddelenia BK/8 a Štátnej bezpečnosti konštatovali, že „na Slovensku lze v TNP pozorovati, že přikazovací komise provádějí správnější výběr osob do TNP ve smyslu třídním. V táborech je menší procento dělníků než v táborech českých a větší procento třídních nepřátel. Je však naproti tomu zřejmý zaujatý postoj vůči cikánům, s nimiž se také podle našeho názoru zachází v táborech mnohem tvrději než v táborech českých“.⁴⁷¹

Koncom júna 1950 existovalo v Československu 23 táborov nútenej práce (s kapacitou 11 350 osôb), v ktorých sa nachádzalo 5 718 zaradencov. Na Slovensku fungovali tri tábory (pre 2 120 osôb) – Nováky, Hronec a Trenčín, v ktorých bolo zaradených 1 083 osôb.⁴⁷²

Rozdiely v správe táborov nútenej práce na Slovensku, resp. v Čechách a na Morave pretrvávali aj po 23. máji 1950, keď v Prahe vzniklo ministerstvo národnej bezpečnosti. To prevzalo riadenie bezpečnostných zložiek, vrátane táborov nútenej práce. Unifikácia riadenia táborov nútenej práce sa uskutočnila už o niekoľko mesiacov v súvislosti so zásadnými zmenami v justícii a v bezpečnosti.⁴⁷³

V polovici roku 1950 vyvrcholila tzv. justičná dvojročnica, ktorá mala za cieľ zásadné prebudovanie celého právneho poriadku. Národné zhromaždenie

470 Tabuľka vznikla na základe údajov zo situačných správ o táboroch nútenej práce za roky 1949 a 1950.

471 A ÚPN, E1, inv. j. 20. Zpráva o inspekci provedené ve dnech 9. až. 13. 5. 1950 v táborech nucené práce na Slovensku .

472 V nováckomtábores nachádzalo 745 osôb, v horehronskom táboore 254 osôb a v táboore na Považí 84 osôb. Pozri: A ÚPN, E1, inv. j. 16. Přehled táborů nucené práce ke dni 30. června 1950.

473 V rámci čistiek v Zbore národnej bezpečnosti prepustilo ministerstvo národnej bezpečnosti v auguste 1950 zo služobného pomeru stovky príslušníkov ŠtB, ktorí pôsobili v bezpečnostných zložkách pred rokom 1945.

Československej republiky prijalo 12. júla trestný zákon (zák. č. 86/1950 Zb.), trestný poriadok (zák. č. 87/1950 Zb.), trestný zákon správny (zák. č. 88/1950 Zb.) a trestný poriadok správny (zák. č. 89/1950 Zb.).⁴⁷⁴ Uvedené zákony odstraňovali staré trestnoprávne normy, z ktorých mnohé platili už od čias Rakúska-Uhorska a zjednocovali tak trestný zákon, resp. trestný poriadok. Koncipované z politického a triedneho hľadiska vedome vytvárali priestor na perzekúciu skutočných aj domnelých odporcov komunistického režimu. Zákon č. 86/1950 Zb. v § 36 ods. 1 stanovil, že do TNP po odpykaní súdneho trestu môže byť zaradený ten, kto „*trestným činom previl nepriateľství k lidové demokratickému rádu a za výkonu trestu neprokázal svou prací a svým chováním polepšení opravňující k naději, že povede řádný život pracujícího člověka*“.⁴⁷⁵ O tom, či bude odsúdený po odpykaní trestu odňatia slobody zaradený do TNP, rozhodovala podľa § 279 zákona č. 87/1950 Zb. komisia pre podmienečné prepustenie zriadená pri krajskom súde, v obvode ktorého si odsúdený odpykával trest. Ustanovenie § 12 ods. 3 zákona č. 88/1950 Zb. dávalo trestnej komisii ONV možnosť uložiť trest odňatia slobody v TNP na 3 mesiace až 2 roky v prípade, ak bolo zo spáchania priestupku zrejmé, „*že jím byl nebo měl být projeven nepřátelský postoj k lidové demokratickému rádu republiky nebo k její socialistické výstavbě*“.⁴⁷⁶ Zákon č. 88/1950 Zb. vo svojom záverečnom ustanovení (§ 151 ods. 2) zrušil zákon č. 247/1948 Zb. o táboroch nútnej práce a spolu s uvedenými zákonmi právne normoval ďalšiu existenciu pracovných táborov.

Zrušením zákona o táboroch nútnej práce k 1. augustu 1950 skončili svoju činnosť aj krajské zaraďovacie komisie. Zaraďovanie osôb do TNP prešlo do pôsobnosti trestných komisií okresných a krajských národných výborov, súdcov a prokurátorov. Oddelenie BK/8 zaniklo a tábory nútnej práce na Slovensku prešli do kompetencie ministerstva národnej bezpečnosti.

Pražská skupina BAc už koncom júla 1950 vydala obežník, ktorý s platnosťou od 1. augusta 1950 upravoval dodávanie osôb do táborov a zavádzal systém zberných táborov aj na Slovensku. Trestné komisie ONV zaraďovali do zberného tábora v Novákoch ženy z celého Slovenska a mužov z Nitrianskeho, Žilinského, Banskoobruckého, Košického a Prešovského kraja. Pre mužov z Bratislavského kraja fungoval zberný tábor v Trenčíne.⁴⁷⁷ Zo zberných táborov sa podľa potreby dopĺňal početný stav zasadencov tábora v Hronci.

Už 1. augusta 1950 vyšla vyhláška MNB č. 492/1950, ktorá stanovila bližšie predpisy o výkone trestu v TNP. V septembri a októbri 1950 vstúpili do platnosti aj jednotné ustanovenia upravujúce výkon trestu odňatia slobody v TNP, riadenia a spravovania táborov – *Základný táborový poriadok, Disciplinárny poriadok, Smernice pre správu TNP, Smernice pre osvetovú a mravne politickú výchovu, Smernice pre strážnu službu v TNP a Smernice pre zdravotnú službu v TNP*. Uvedené predpisy čiastočne nahradili staršie táborové poriadky, prísnejšie a dôkladnejšie regulovali celkový život v táboroch, výraznejšiu zmene do zabehnutej chodu TNP však nepriniesli. Trestné komisie ONV

⁴⁷⁴ Problematiku tvorby a fungovania represívnych trestných právnych noriem v totalitnom komunistickom systéme pozri bližšie: LETZ, Róbert: Justícia – slúžka moci, s. 257 – 441.

⁴⁷⁵ Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_01.htm.

⁴⁷⁶ Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0471_01.htm.

⁴⁷⁷ SNA, f. PV – sek., š. 146. Osoby odsúdené podľa TZ správneho – výkon trestu v TNP.

a krajské prokuratúry, ktoré začali svoju činnosť väčšinou v septembri 1950, zaradili do konca roka 1950 do TNP v celej ČSR 305 osôb: 41 osôb (13,4 %) „z řad buržoasie“ a 264 osôb (86,6 %) „z řad pracujúcich“.⁴⁷⁸

Sociálne zloženie a nízky počet prikazovaných osôb, ako aj nevyužitie kapacity táborov vyvolávali u vedúcich funkcionárov KSČ a Štátnej bezpečnosti nespokojnosť aj nadalej. Začiatkom roku 1951 u nich prevláadol názor, že tábory nútenej práce sa neosvedčili a majú sa postupne rušiť. Ministerstvo národnej bezpečnosti nejavilo o TNP, s výnimkou táborov pri uránových baniach, záujem a snažilo sa zveriť tábory do správy ministerstva spravodlivosti. Predstaviteľia Zboru väzenskej stráže však odmietali TNP ako nepoužiteľné na väzenské účely. Ako píše Karel Kaplan: „V kvetnu 1951 se tak TNP ocitly v situaci, že o ne neměl nikdo zájem...“⁴⁷⁹

6. Referát osvety a ideologická prevýchova v TNP

Zaraďovanie do táborov nútenej práce sa zdôvodňovalo najmä snahou prevychovať politicky a sociálne nekonformné osoby. Podľa paragrafu 8 zákona č. 247/1948 Zb. mali zaradenci prechádzať tzv. osvetovou výchovou. Jej cieľom bolo, okrem iného, u zaradencov „zneškodniť kapitalistické prvky v myšení i jednání, ale i priamo je primét k aktivnej účasti na budovateľském úsilií pracujúceho lidu“. Činnosť spojená s osvetovou výchovou sa riadila heslom: „Na každém, pro socialistickou vlast zachráněném, jedinci záleží.“⁴⁸⁰

Na organizovanie a usmerňovanie politickej výchovy vznikol v rámci oddeľenia BP/10 ministerstva vnútra referát osvety TNP (neskôr osvetové oddelenie), ktorý od decembra 1948 viedol škpt. František Turnovec.⁴⁸¹ Referát vznikol podľa slovenského vzoru a pri tvorbe smerníc pre mravno-politickej a osvetovú výchovu sa inšpiroval smernicami, ktoré v súvislosti s nariadením č. 7/1948 Zb. n. SNR o zriadení pracovných útvarov vypracoval referát osvety na Slovensku. Popri osvetovom referáte (oddelení) pražského ministerstva vnútra pôsobil na Slovensku v rámci oddelenia BK/8 Poverenictva vnútra nadalej aj osvetový referát pre slovenské tábory nútenej práce. Po vzniku ministerstva národnej bezpečnosti a následnej centralizácii bezpečnostných zložiek (zrušení odborov BA, BC a BK Poverenictva vnútra) slovenský referát zanikol a riadenie osvetovej činnosti v táboroch nútenej práce prevzala Berta Kosinerová.⁴⁸²

478 Pozri: SNA, f. PV – Správa táborov nútenej práce, š. 1 (nespracované). Situační zpráva o táborech nucené práce za rok 1950.

479 KAPLAN, Karel: Tábory nucené práce, s. 137.

480 SNA, f. PV – Správa táborov nútenej práce, š. 1 (nespracované). Politické odôvodnení TNP.

481 František Turnovec (1910 Radslavice, okr. Benešov u Prahy) viedol osvetové oddelenie TNP do júna 1950. Po vzniku MNB a následnej reorganizácii ho plánovali presunúť do Národnej bezpečnosti („je prudší povahy a proto nemůže vykonávat funkci osvětového důstojníka v StB ani TNP“). V októbri 1950 zo ZNB odišiel a zamestnal sa na ministerstve práce a sociálnej starostlivosti. ABS Kanice, f. personální spisy příslušníků resortu vnitra, František Turnovec, ev. č. 730/10.

482 Berta Kosinerová (1910 Praha – 1986) vstúpila do KSČ v roku 1930, za odbojovú činnosť ju v roku 1942 zatkli a o dva roky neskôr odsúdili na 6 rokov do väznice Waldheim. Od júla 1945 pracovala na sekretariáte ÚV KSČ, od roku 1946 ako sekretárka klubu Obvodnej rady Praha VII. a od septembra 1948 ako kádrový referent na úseku ľudovej správy pre mesto Praha Krajského sekretariátu KSČ v Prahe.

Úlohy výchovy v TNP

- „a) presvědčiti osoby, do TNP zařazené o nesprávnosti jejich dosavadního postoje k lidově-demokratickému režimu a presvědčiti je, že jejich zařazení do TNP je správním opatřením, kterým se lidově-demokratický režim brání proti těm, kdož ruší jeho cestu k socialismu,
- b) vytvořit u zařazených osob správný poměr k lidu a národu a usilovat o to, aby zařazené osoby do TNP se staly užitečnými občany republiky,
- c) vypěstovat v každé zařazené osobě pevné presvědčení o nevyhnutelné potřebě zničení fašismu a nacismu a všech protidemokratických a protisocialistických živlů, které z třídních, hospodářských a jiných důvodů překážejí výstavbě naší lidově-demokratické republiky,
- d) vychovávat z každé zařazené osoby aktivního stoupence naší lidově-demokratické ideologie, socialismu, rovnoprávnosti Čechů a Slováků, spojenectví a přátelství se slovanskými, lidově-demokratickými pokrokovými národy celého světa,
- e) upevňovat v zařazených osobách presvědčení o správnosti naší cesty k socialismu a vychovat z nich občany, kteří pomáhají budovat lepší a sociálně spravedlivější život pro všechny občany republiky,
- f) pěstovat a udržovat jednotu lidu, bez rozdílu náboženské příslušnosti a zabraňovat vytváření jakýchkoliv třenic, které by tuto jednotu tříštily,
- g) vychovávat a přesvědčovat zařazené osoby o potřebě potrestání a zneškodnění všech válečných zločinců a štváčů, zrádců a domácích přisluhovačů,
- h) popularisovat lidové a národní tradice českého a slovenského národa, poznávat naše spojence, zejména SSSR, uvědomovat si závazky vůči témtoto spojencům u vědomí všech našich sociálních vymožeností,
- ch) vypěstovat správný poměr k práci a rozumné životosprávě,
- i) starat se o vyšší kulturní úroveň zařazených osob doplněním jejich všeobecného vzdělání, upozorňovat je na hodnotné knihy, organizovat pro ně hodnotná filmová představení, návštěvu divadel, organizovat jejich sportovní a rekreační činnost,
- j) seznamovat zařazené osoby s dějinami Čs. republiky a učit je poznávat dějiny a kulturu ostatních národů, zejména Slovanských,
- k) informovat je o domácích a mezinárodních událostech politických, hospodářských a kulturních,
- l) vysvětlovat jim škodlivost a nebezpečí rozvratnické zahraniční propagandy,
- m) starat se, aby se zařazenými osobami bylo spravedlivě nakládáno,
- n) organizovat a spolupůsobit při samosprávě v TNP
- o) po odchodu zařazené osoby udržovat s ní písemný styk a pomáhat propuštěným osobám při začleňovaní do výrobního procesu.“⁴⁸³
- (Prozatimní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce)

V septembri 1949 nastúpila na odbor Štátnej bezpečnosti MV, kde od polovice roku 1950 viedla oddelenie osvety a výchovy TNP. Od novembra 1952 pracovala na Správe nápravných zariadení, kde vykonávala cenzúru listových a balíkových zásielok. ABS Kanice, f. personální spisy příslušníků resortu vnitra, Berta Kosinerová, ev. č. 2616/10.

483 SNA, f. PV – Správa táborov nútnej práce, š. 1 (nespracované). Prozatimní ústavní, kázeňský a výchovný řád pro tábory nucené práce.

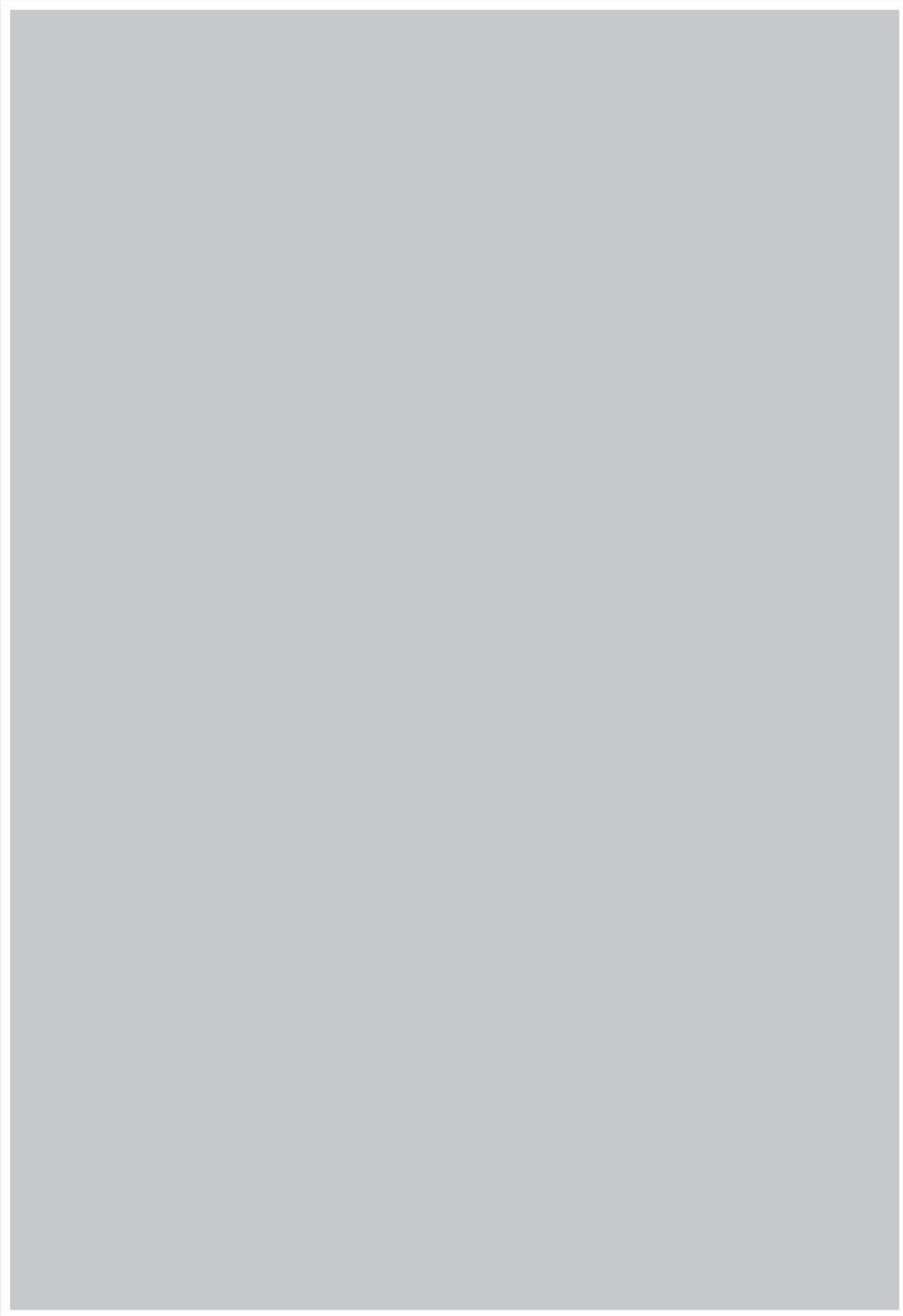
Politickú prevýchovu, ako aj celkový kultúrny život v táboroch riadili osvetoví referenti. Do táborov ich prideľovali z radov príslušníkov Národnej bezpečnosti, ktorí absolvovali rezortné politické školy a kurzy. V táboroch nútenej práce tak svoju kariéru začínali viacerí vedúci pracovníci ŠtB. Za všetkých môžeme spomenúť Františka Jelačiča, absolventa päťročnej školy osvetových dôstojníkov v Litoměřiciach a osvetového dôstojníka v tábo- roch nútenej práce v Novákoch, Trenčíne a Pribírami-Vojne, ktorý v 70. rokoch pôsobil ako náčelník odboru boja proti vonkajšiemu nepriateľovi na Správe ŠtB v Bratislave.⁴⁸⁴

Ako prostriedky osvetovej výchovy slúžili tendenčné filmové a rozhlasové predstavenia, vybrane knihy, časopisy a denná tlač, najmä *Práca*, *Rudé právo*, *Obrana ľudu*, *Mladá fronta*, *Lidové noviny*, *Svet Sovetu*, *Tvorba*, *Svet práce*, *My 48*, *Svetový pohľad*, *Hlas revoluce* a *Nová mysl*. Svoje osobité miesto v rámci prevýchovy mali trojme- sačné odborné školenia na témy:

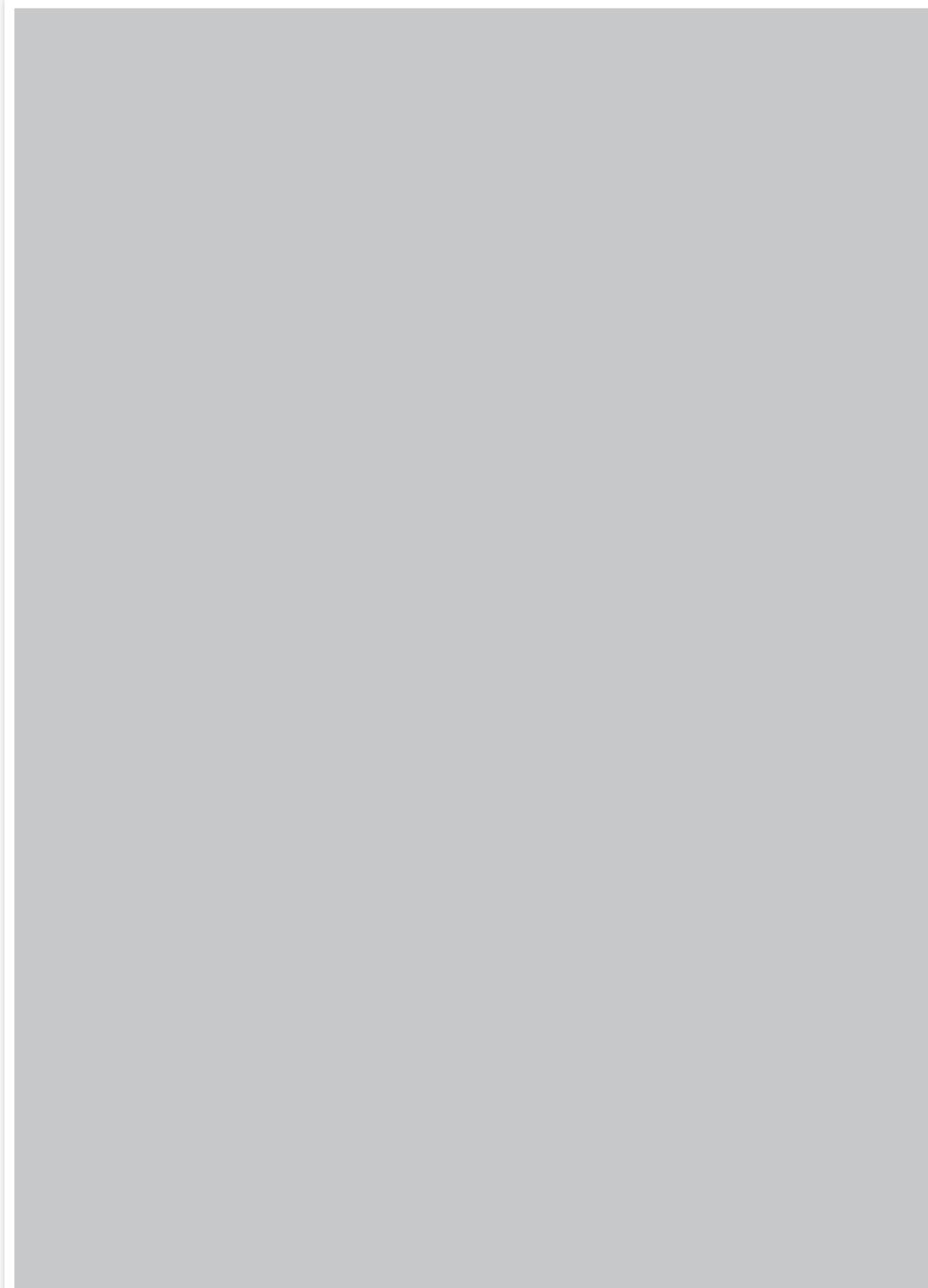
Ústava 9. mája, vývoj ľudskej spoločnosti, päťročný plán, októbrová revolúcia a jej význam pre ľudstvo, vývoj robotníckeho a odborového hnutia a dejiny ZSSR. Prednášky vypracovávali osvetoví referenti a neskôr aj samotní zaradenci v duchu vládnucej ideológie. Texty prechádzali ústredným sekretariátom strany a po schválení ich prednášali zaradencom. V táboroch sa tiež organizovali rôzne kultúrne predsta- venia a kurzy slovenského jazyka a pravopisu pre negramotných.

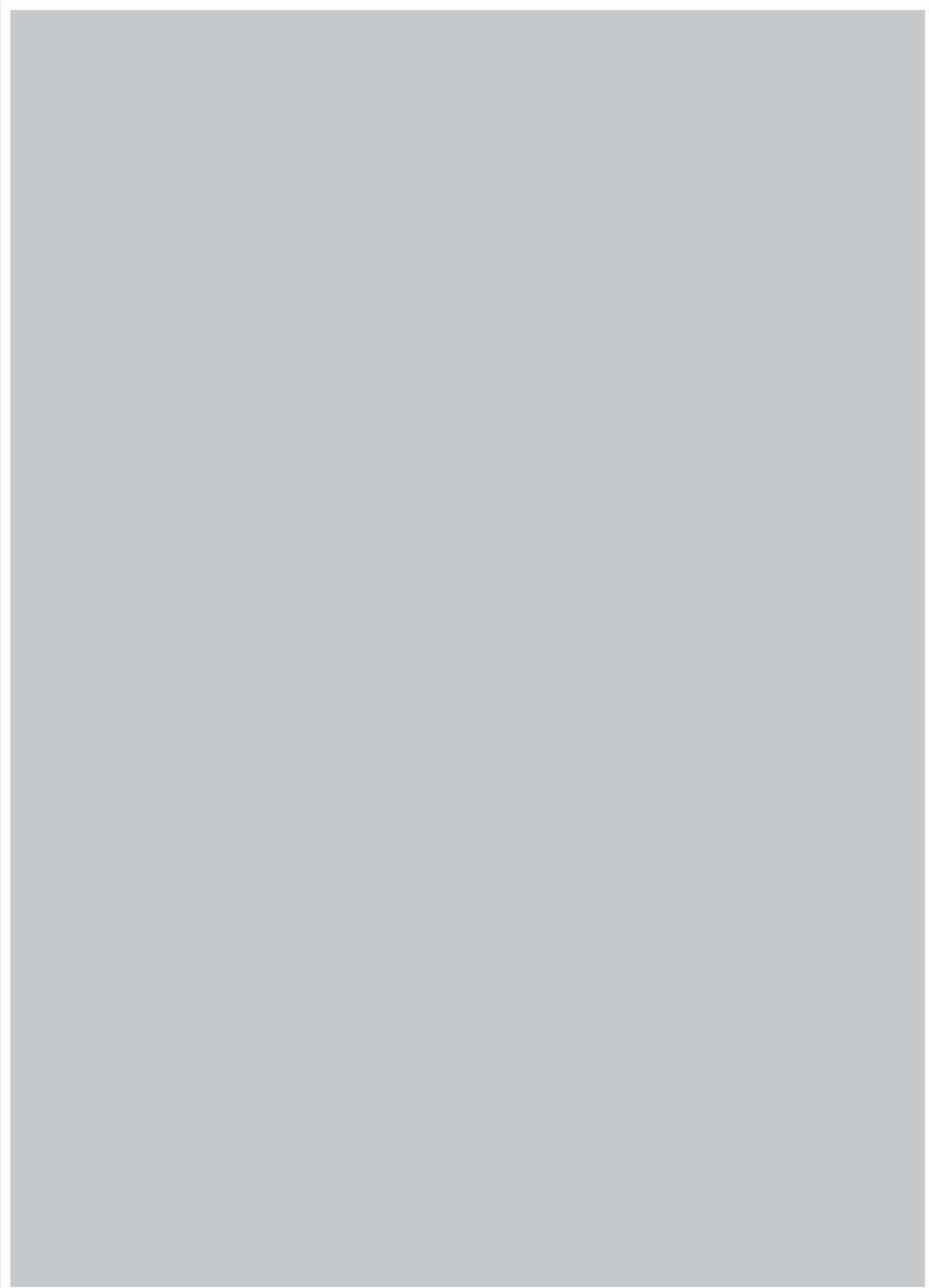
Začiatkom roku 1949 sa v nováckomtáboore objavili snahy o vznik táborového časopisu. Vzniklo niekoľko návrhov štruktúry, pomenovania, ale aj titulnej strany nového časopisu (*Táborový život*, *Prevýchova*, *Tábor*, *Nás život a Prerod*). V archíve sa zachoval koncept prvého čísla dvojtýždenníka *Prerod* z 1. marca 1949. Obsahuje úvodník *Na cestu*, niekoľko príspevkov od zaradencov, krížovku, kreslenú hádanku, vtipy, ilustrácie z každodenného života v tábore a rôzne užitočné rady. Myšlienka táborového časopisu sa však napokon nerealizovala.

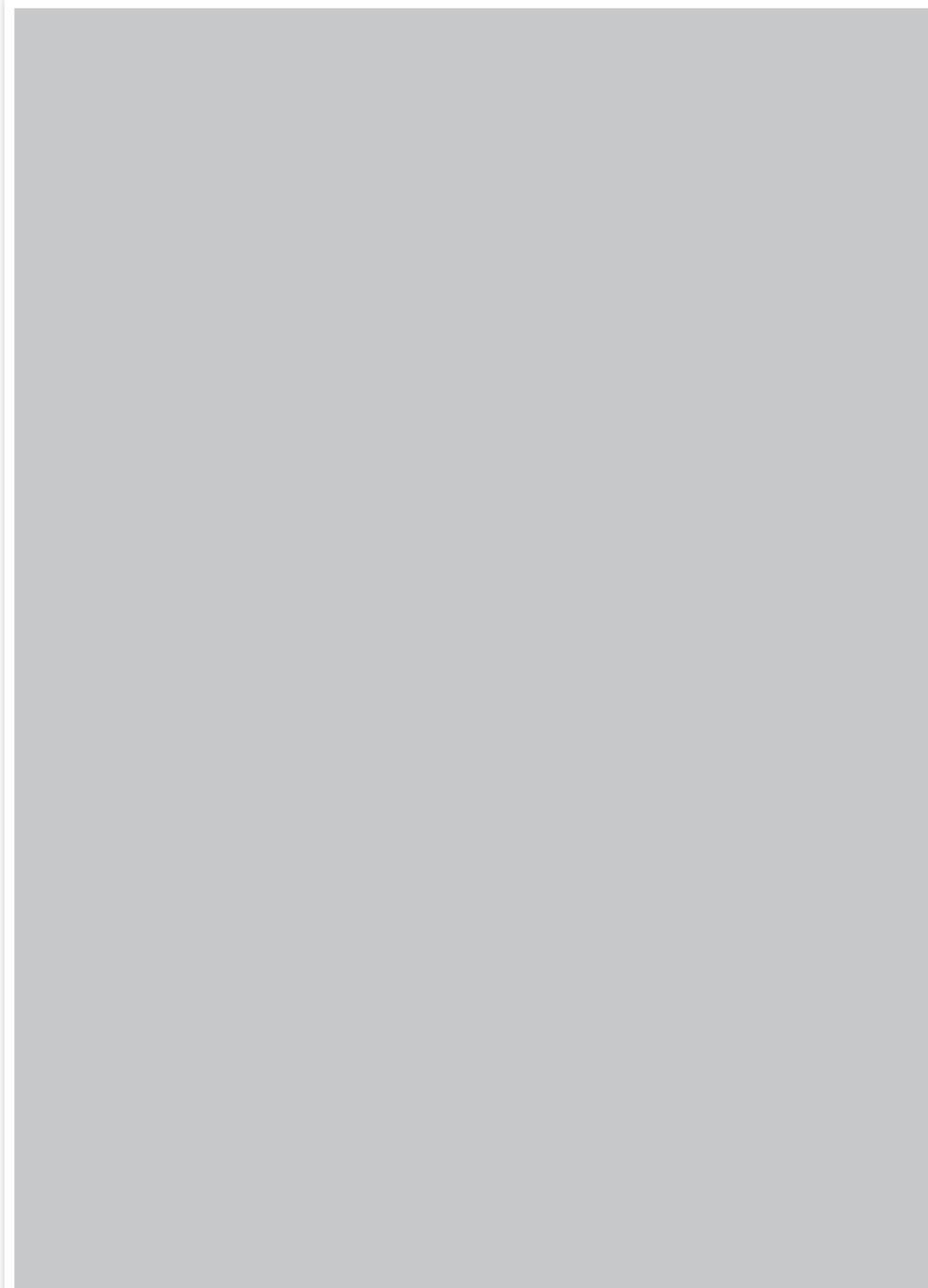
484 František Jelačič (1924 Suchá nad Parnou – 2004 Bratislava), člen KSČ od mája 1945, vstúpil do ZNB v marci 1949. Po funkciách politického pracovníka pracoval od polovice roku 1952 na vyšetrovacom odbore Krajnej správy ŠtB v Bratislave. V rokoch 1954 až 1957 riadil Okresné oddelenie MV v Senici. Neskôr až do roku 1971 pracoval na II. (kontrarozviednom) odbore ŠtB v Bratislave – od roku 1962 ako náčelník 1. oddelenia, od júna 1970 ako zástupca náčelníka odboru. Od 1. 9. 1971 do 31. 5. 1979 riadil v hodnosti podplukovníka I. odbor Správy ŠtB v Bratislave. ABS Kanice, osobní evidenční kar- ty MV, František Jelačič.

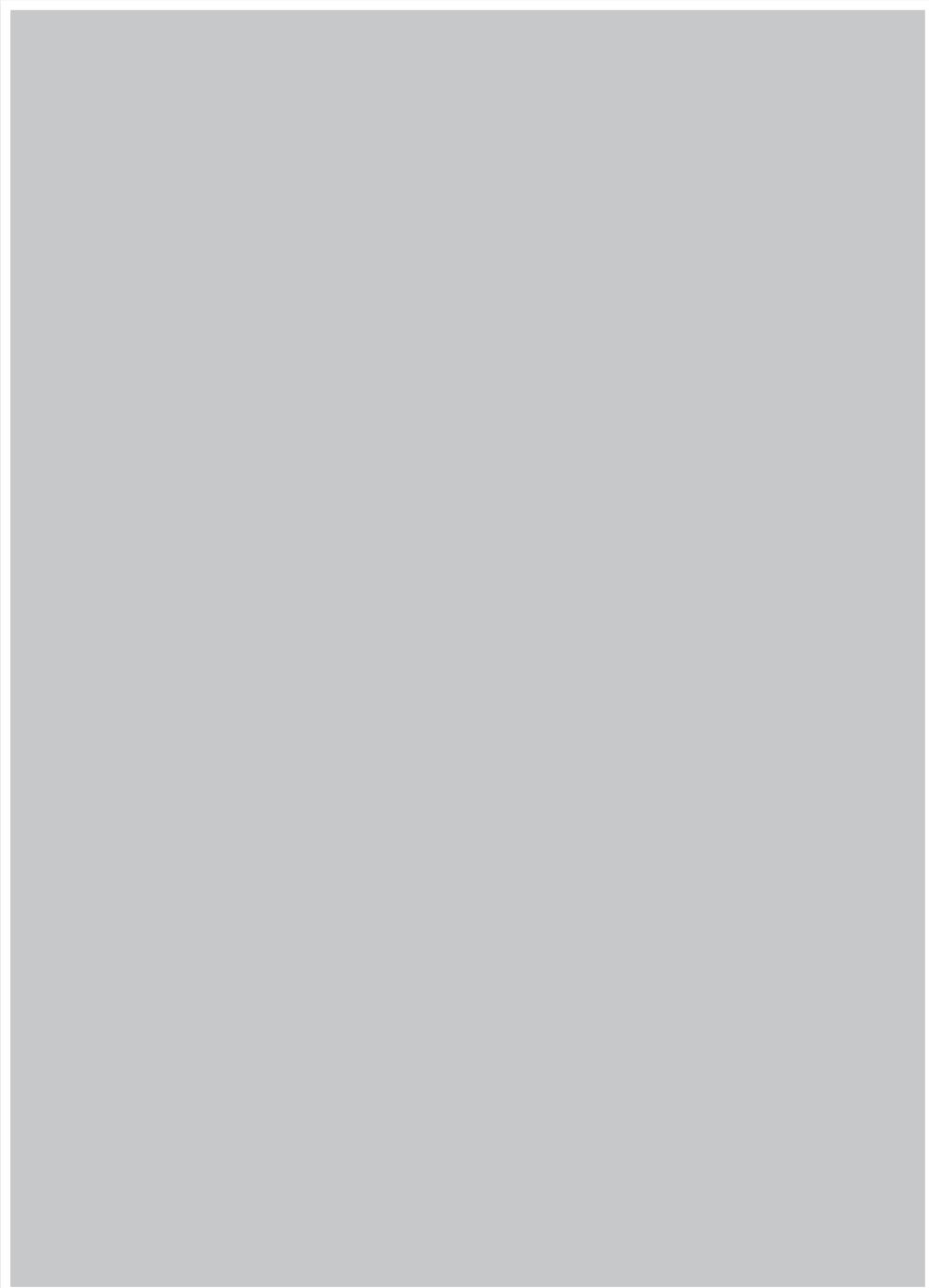

Návrhy titulnej strany časopisu zaradencov TNP (SNA)

Aj po komunistickom prevrate sa v táboroch zo začiatku toleroval náboženský život. Napríklad zaraďenci nováckeho tábora katolíckeho vierovyznania sa zúčastňovali bohoslužieb pravidelne v nedeľu a vo sviatočné dni v kaplnke v I. objekte tábora. Evanjelici a. v. sa sústredovali v knižnici tábora, kde počúvali bohoslužby vysielané z Bratislav, alebo ich v sprievode príslušníkov dočasnej stanice ZNB prevážali autobusom do obce Kostoľany, kde sa priamo zúčastňovali bohoslužieb. Konali sa zádušné omše za zomrelých zaraďencov a povolená bola tiež spoved. Situácia sa zmenila po vyostrení vzťahu štátu a cirkvi v marci, resp. apríli a po priatí „generálnej línie výstavby socializmu“ IX. zjazdom KSČ koncom mája 1949. Posledný oznam o konaní evanjelickej bohoslužby je zachytený v dennom rozkaze z 22. januára 1949. Posledná katolícka bohoslužba sa podľa knihy denných rozkazov konala 24. apríla 1949.⁴⁸⁵ Pravidelné nedeľné bohoslužby nahradili štvorhodinové „dobrovoľné“ brigády, ktoré mali byť darom zaraďencov IX. zjazdu KSČ.

Súčasťou výchovy boli aj disciplinárne tresty. Pri ich vymeriavaní spolu-pôsobil osvetový referent tábora. O uložení a výške trestu však rozhodol správca tábora. Príslušníci dočasnej stanice NB v tábore nemali v tejto záležitosti žiadne kompetencie.

Medzi tresty patrilo neverejné upozornenie, pokarhanie pred všetkými zaraďencami tábora, prípadne obmedzenie písomného styku až do 4 týždňov zaraďencovi I. triedy, do 6 týždňov zaraďencovi II. triedy a do 8 týždňov zaraďencovi III. triedy. Správca tábora mohol tiež rozhodnúť o dočasnom obmedzení návštev, znížení vreckového až na polovicu, odňati slamníka, resp. uložiť tzv. tvrdé lôžko najviac 3 noci po sebe, prácu, preradenie do nižšej triedy, väzbu po zamestnaní, samoväzbu a predĺženie pobytu v tábore. Tresty, ktoré v smerniciach uvádzalo Poverenictvo vnútra, sa v praxi často nedodržiaval. Určené dĺžky trestov správca svovoľne predĺžoval, zaraďencom sa strihali vlasy, dochádzalo k vyhŕázkam a fyzickému násiliu.⁴⁸⁶

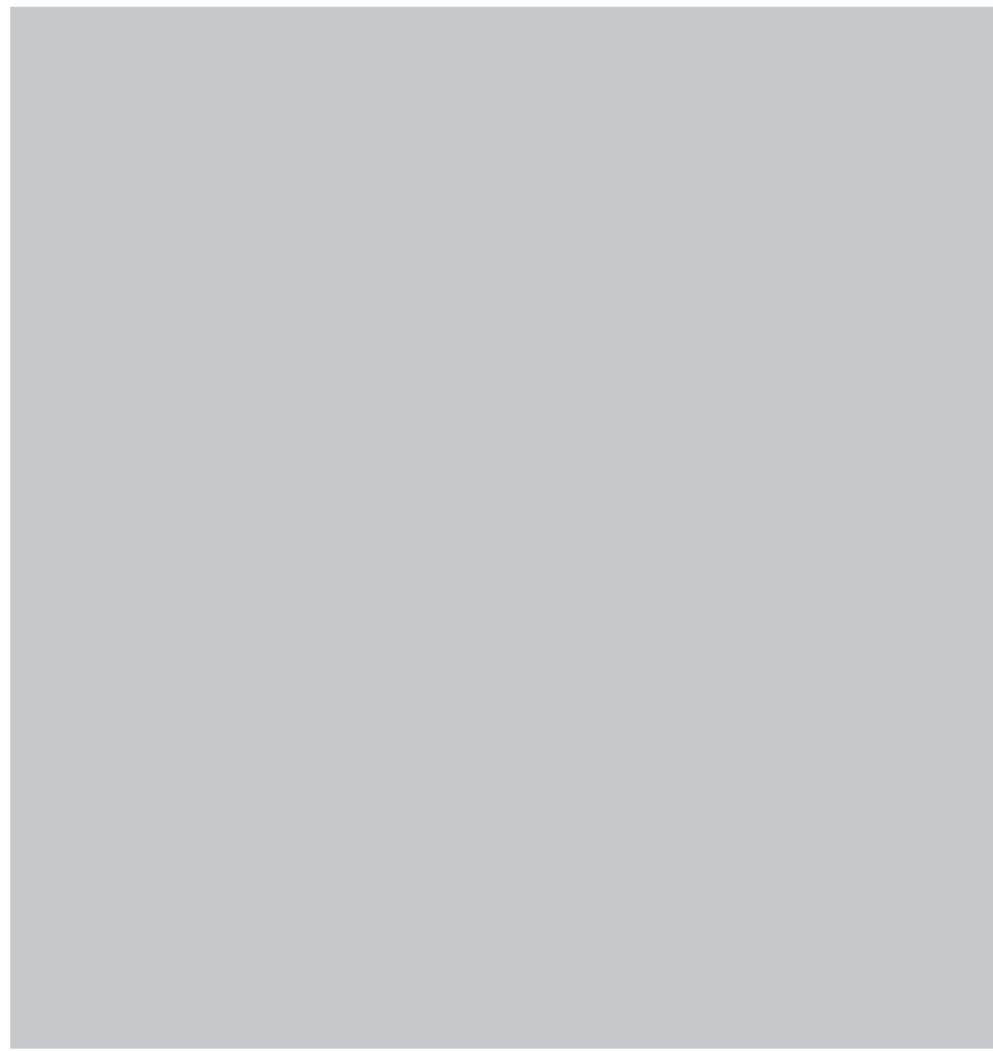
Disciplinárne tresty sa zapisovali do trestného záznamu, ktorý sa mesačne predkladal na Poverenictvo vnútra. V roku 1948 Správy táborov na Slovensku riešili disciplinárne 100 osôb – 88 mužov a 12 žien. V nasledujúcom roku až 474 osôb, 409 mužov a 65 žien.⁴⁸⁷ Náраст súvisel so stúpajúcim počtom zaraďencov, ale aj s relatívne voľnými pomermi v tábore, slabou disciplínou príslušníkov dočasnej stanice ZNB, ako aj dochádzaním zaraďencov za prácou mimo objektov tábora.⁴⁸⁸ Len vo februári 1950 potrestali 90 mužov a 33 žien. Mužov trestali najmä za zbehnutie, resp. pokus o zbehnutie z TNP, nenastúpenie do práce, hazardné hry, opitosť a svovoľné

⁴⁸⁵ A ÚPN, fond E9.8, inv. j. 21. Denné rozkazy od 15. 11. 1948 do 2. 7. 1949.

⁴⁸⁶ Napríklad za spievanie zakázaných piesní zakázali dvom zaraďencom prijímanie pošty, balíkov, telegramov a návštev počas 6 mesiacov. Ďalší zaraďec dostal za styk so zaraďenkou 10 dní ostrej samoväzby a ostrihal mu vlasy. Viacerí zaraďenci tiež úplne stratili nárok na vreckové. Pozri: Tamže.

⁴⁸⁷ A ÚPN, f. E9.8, inv. j. 2. Výročná správa ohľadom TNP za rok 1949.

⁴⁸⁸ Závery kontroly tábora z februára 1950: „Príslušníci dočasnej stanice sú prevažne mladí, neskúsení, bez akýchkoľvek praktických znalostí a vedomostí, čo má tiež značný vplyv na výkon ich služby a čo sa prejavuje tiež v dopúštaní sa častých poklesov a v naprostom nezáujme o službu.“ Za prvé dva mesiace roku 1950 boli disciplinárne riešení šiesti príslušníci dočasnej stanice ZNB (nedbanlivosť, opitosť, bitka, obťažovanie zaraďkýň). Pozri: SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 100. Zpráva o príležitostnej kontrole Tábora nútenej práce v Novákoch v dňoch 12. a 13. februára 1950.

Rady zaradencov zaradencom (SNA)

predĺženie prieplustky. Užien sa tresty udeľovali najmä za hrubé a neslušné správanie (nadávky, vyhľážky, opitosť, vzájomné bitky), ale aj zbehnutie, resp. pokus o zbehnutie a vynášanie necenzurovaných listov z objektu tábora.⁴⁸⁹

Výsledky osvetovej výchovy pravidelne kontrolovalo Poverenictvo vnútra prostredníctvom mesačných hlásení osvetových referentov, výročných bilancií správcov tábora, ako aj neohlásených návštev v tábore. Vo februári 1949 sa s cieľom kontroly výchovného pôsobenia a zvýšenia záujmu zaradencov o osvetovú výchovu zaviedli komisionálne skúšky. Každý zaradenec, ktorý si podal žiadosť o prepustenie alebo skrátenie doby zaradenia, musel pred komisiou zloženou zo správcu tábora,

489 SNA, f. PV – pracovné tábory, š. 104. Výťah z trestného záznamu za mesiac február 1950.

všetkých osvetových referentov v tábore a dvoch zaraďencov preukázať, ako si osvojil osvetové prednášky, ako si všíma dennú tlač a ako sa venuje štúdiu odborných kníh.⁴⁹⁰ Začiatkom roku 1950 písal správca tábora v Novákoch Jozef Hlavanda: „*Pokial ide o zaraďencov a zaraďenky, ktoré pochádzajú z robotníckej triedy, boli u týchto dosiahnuté dosť dobré úspechy v prevýchove po stránke mravnej, politickej v duchu pokrokovom a ľudovodemokratickom.* Takito zaraďenci si pri odchode z TNP seba kriticky vo väčších prípadoch priznali. Dá sa predpokladať, že sa stanú dobrými členmi ľudskej spoločnosti. Pokial ide o osoby pochádzajúce z vrstvy buržoáznej, týchto stupeň prevýchovy je menej badateľný. Sú to vo väčšine ľudia s vyšším školským vzdelením (farári, Ing., Dr. atď). Osoby zaraďené do TNP pre politické trestné činy neprejavujú navonok svoje pravé smýšľanie a preto je veľmi ťažko určiť stupeň prevýchovy.“⁴⁹¹ Podľa záznamov predchádzajúceho správcu tábora, vrch. strážm. Držíka, bolo zo zaraďencov prepustených v rokoch 1948 a 1949 „v duchu terajšieho ľudovodemokratického zriadenia“ prevychovaných s prospechom dobrým 50 % a s prospechom dostatočným 30 % osôb.⁴⁹² Podľa názoru jednotlivých správcov táborov bolo v roku 1948 z prepustených osôb prevychovaných 45 % s prospechom dobrým, 35 % s prospechom dostatočným a 20 % s prospechom nedostatočným. V roku 1949 sa podľa štatistických údajov výsledky prevýchovy zlepšili.⁴⁹³

Zo života v tábore (SNA)

490 A ÚPN, f. E9.8, inv. j. 21. Denné rozkazy 15. 11. 1948 – 2. 7. 1949.

491 A ÚPN, f. E9.8, inv. j. 2. Celoročné plánovanie v tábore – bilancia za rok 1949.

492 Tamže. Výročná zpráva ohľadom TNP za rok 1949 – vyhotovenie.

493 Percentuálny pomer prevychovaných podľa prospechu bol nasledovný: 50 % – 35 % – 10 %. Pozri: A ÚPN, f. E5, inv. j. 28. Štatistické spracovanie výsledkov práce TNP na Slovensku za rok 1949 s porovnaním práce za rok 1948.

Zaradené osoby sa delili na tri táborové triedy, z ktorých im vyplývali určité výhody, resp. nevýhody. Do II. triedy sa zaraďovali osoby prikázané do tábora po odpykaní súdneho trestu a do III. triedy všetky osoby zaradené v správnom konaní. Za slušné správanie a tzv. údernícke výkony pri práci mohol zaradenec postúpiť do vyššej triedy. Osobám v I. triede, ktoré boli zaradené na viac ako tri mesiace, mohol veliteľ tábora navrhnuť skrátenie doby zaradenia o jednu tretinu, naopak osobám v III. triede o jednu tretinu predĺžiť. Začiatkom júna 1950 boli táborové triedy nahradené pracovnými triedami. V nasledujúcej tabuľke je uvedený počet osôb v jednotlivých táborových triedach z januára 1950.⁴⁹⁴

Hádanka z táborového časopisu – Mládež naša, tys nositeľkou rána (SNA)

TNP		Celkový počet zaradených osôb	I. táborová trieda	II. táborová trieda	III. táborová trieda
Hronec	muži	206	40	165	1
Ilava	muži	4	0	3	1
Nováky	muži	623	92	494	37
	ženy	181	22	145	14

⁴⁹⁴ SNA, f. PV – Správa táborov nútnej práce, š. 1 (nespracované). Situační zpráva o táborech nucené práce za rok 1949.

6. Agentúrno-operatívna činnosť ŠtB v táborech nútenej práce

Po februári 1948 preberala Štátnej bezpečnosti ako mocenský nástroj komunistického režimu kontrolu nad všetkými oblastami života spoločnosti. Vedúci funkcionári ŠtB sa zúčastnili na tvorbe zákona o táborech nútenej práce a neskôr aj pri rokovaniach o zriadení pracovných táborov. V táborech pod krytím pôsobili príslušníci ŠtB, ktorí v nich vykonávali agentúrno-operatívnu činnosť a budovali a využívali agentúrnu sieť. Viaceré pracovné tábory neskôr ŠtB prevzala do svojej kompetencie. Od polovice roku 1950 do júna 1951 spravovalo agendu táboration nútenej práce ministerstvo národnej bezpečnosti.

Organizáciu agentúrno-operatívnej práce medzi zaradencami, táborationou strážou a správou tábora vykonávali dislokovaní príslušníci ŠtB z krajských veliteľstiev ŠtB, v ktorých kraji sa tábor nachádzal. V októbri 1949 sa tábory nútenej práce v Čechách a na Morave stali súčasťou veliteľstva ŠtB. Prednosta skupiny BAc Bedřich Pokorný požiadal krajských veliteľov ŠtB, aby „*opredli tábory sítěmi informátorů i agentů zvenčí a zevně a sledovali bedlivě jak činnost chovanců, tak činnost správy a ostrahy, abychom mohli odstraňovat různé závady a nedostatky v táborech mnohem lépe a účinněji než doposud*“.⁴⁹⁵ Pracovníčka skupiny Berta Kosinerová zároveň navrhla využívať ženy a dievčatá na riadenie agentúrnej činnosti v táborech.

Od začiatku roku 1950 dohliadal na spravodajskú činnosť v táborech 43. referát 4. oddelenia II. sektoru veliteľstva ŠtB (problematika „bývalí ľudia“). Organizačne vznikali v táborech oddiely ŠtB, ktoré však tvoril len jeden príslušník. Po reorganizácii ministerstva národnej bezpečnosti prevzalo agendu 2. oddelenie (agentúrne) 6. sektoru (väzenského). Agentúrnu činnosť v táborech nútenej práce riadil jeho 2. referát pod vedením vrchného strážm. Josefa Weinera.

V decembri 1950 pôsobilo v 24 táborech nútenej práce 16 príslušníkov ŠtB, ktorí riadili 32 viazaných spolupracovníkov, 35 neviazaných spolupracovníkov a 12 dôverných prameňov.⁴⁹⁶ V polovici roku 1951 mal referát Z Správy TNP 94 informátorov (viazaných a neviazaných). Po prechode TNP do správy ministerstva spravodlivosti sa spravodajská sieť rozpadla.⁴⁹⁷

Podľa poznatkov českého historika Karla Kaplana vznikla v polovici roku 1949 funkcia pomocníka osvetového referenta, ktorý bol podľa smerníc „*skrytým spravodajským orgánom*“. Oficiálne vystupoval ako pracovník pre evidenciu a kartotéku, ale jeho tajným poslaním bolo organizovať spravodajskú službu vtábore.⁴⁹⁸

Na Slovensku v rovnakej funkcií už od októbra 1948 pôsobil v tábore v Ústí nad Oravou strážm. Štefan Súkeník z odbocky ŠtB v Bratislave. Keď v januári 1949 zo zdra-

⁴⁹⁵ Na porade, ktorá sa konala 2. 2. 1950, ďalej uviedol: „*Prosím, aby ste neotáleli s výstavbou agentury v táborech, aby ste je vybudovali co nejrychlej v takovém Jáchymově, Příbrami a ve Vítkovicích, kde jsme měli už i jakési pokusy o vzpoury mezi chovanci. Aby ste je budovali ve všech táborech. Ujišťuji vás, že se vám to oplatí.*“ Pozri: ABS Kanice, f. E1, inv. j. 11. Příspěvek k diskusi na poradě velitelů stb dne 2. února 1950.

⁴⁹⁶ ABS Praha, f. 310-46-10. Dislokace TNP a jejich agenturní obsazení.

⁴⁹⁷ KAPLAN, Karel: Tábory nucené práce, s. 96 – 97.

⁴⁹⁸ Pozri: Tamže.

votných dôvodov odišiel z tábora osvetový referent, riadil tento príslušník ŠtB dokonca osvetovú činnosť v tábore.⁴⁹⁹ Po zrušení tábora sa 28. apríla 1949 vrátil na Krajské veliteľstvo ŠtB v Žiline.⁵⁰⁰

V pracovnom tábore v Hronci pôsobil od 15. októbra 1949 do začiatku augusta 1950 čat. na skúšku Emil Július Dubiňák, legalizovaný ako bezpečnostný referent tábora. V druhej polovici roku 1950 ho nahradil ml. strážm. Ondrej Aláč z Krajského veliteľstva ŠtB v Banskej Bystrici. V ilavskom tábore pôsobil od novembra 1948 do júna 1949 štrážm. Jozef Zrelák. Začiatkom roku 1950 prevzala tábor do správy Štátnej bezpečnosť.

V nováckom tábore zriadili oddelenie ŠtB v novembri 1948.⁵⁰¹ Z odbočky ŠtB v Bratislave sem premiestnili strážm. Štefana Plažáka.⁵⁰² V tábore pôsobil do 19. septembra 1949, keď ho zatkli pre zneužívanie funkcie. Oddiel ŠtB v nováckom tábore viedol od 25. novembra 1949 do 24. februára 1950 štrážm. Daniel Kováč.⁵⁰³ Od septembra 1950 pôsobil v tábore ml. strážm. Vojtech Vraniak⁵⁰⁴, ktorého 15. februára 1951 vystriedal ml. strážm. Jozef Paškrta z Krajského veliteľstva ŠtB v Nitre.⁵⁰⁵ Detašovaný

499 SNA, f. PV – sekretariát, š. 108. Tábor nútnej práce Ústie nad Oravou, Nováky, Ilava kontrola – hlásenie.

500 Štefan Súkeník I. (1920 Uhrovské Podhradie, okr. Bánovce nad Bebravou – 1995 Bratislava) vstúpil do ZNB koncom októbra 1945. Po absolvovaní základnej školy ZNB v Novácoch nastúpil na stanicu NB v Táloši (dnes Tomášikovo). Od marca 1948 pôsobil v odbočke ŠtB v Bratislave a od začiatku roku 1949 na odbore BA PV. V marci 1949 bol preradený na KV ŠtB v Žiline a koncom júna 1949 na Krajské veliteľstvo ŠtB v Bratislave. V rokoch 1954 – 1962 pracoval na Okresnom oddelení železničnej dopravy v Bratislave a v rokoch 1963 – 1964 na odbore na ochranu ekonomiky KS MV v Bratislave. Od augusta 1964 pôsobil ako referent archívneho oddelenia a od augusta 1966 ako referent oddelenia pasovej kontroly v Bratislave. Koncom júna 1975 odišiel do dôchodku. Pozri: ABS Kanice, f. osobní evideční karty MV, Štefan Súkeník I.

501 PEŠEK, Jan: Štátnej bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953, s. 46; PEŠEK, Jan, LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku*, s. 579.

502 Štefan Plažák (1922 Jasenov) vstúpil do ZNB 5. 6. 1946. Pôsobil na staniciach NB v Humennom, Košiciach a v Prešove. Od mája 1948 pracoval na odbočke ŠtB v Bratislave a od novembra 1948 ako príslušník ŠtB v nováckom tábore. Kvôli zneužívaniu funkcie ho 19. 9. 1949 zatkli. Z väzenia ho prepustili na Štedrý deň. Od januára 1950 pracoval na stanici NB v Košiciach. Koncom novembra 1950 ho na vlastnú žiadosť zo ZNB prepustili. ABS, f. personální spisy príslušníkov resortu vnitra, Štefan Plažák, ev. č. 351/22.

503 Daniel Kováč (1922 Bátovce) pôsobil v ZNB od marca 1946, v zložke ŠtB od augusta 1948. Od januára 1949 riadil oddiel ŠtB v Bánovciach nad Bebravou a od novembra 1949 oddiel ŠtB v Novácoch. Neskôr pôsobil na KV ŠtB v Nitre a Prešove. Zo ZNB odišiel na vlastnú žiadosť vo februári 1954. Pozri: ABS Kanice, f. osobní evidenční karty MV, Daniel Kováč.

504 Vojtech Vraniak (1924 Pohronská Polhora) pôsobil v ZNB od 1. 11. 1949. Absolvoval školu ZNB I. stupňa v Kremnici a Novom Meste nad Metují. Od polovice marca 1950 pracoval na odbore BA PV. Od augusta 1950 pôsobil na KV ŠtB v Nitre a neskôr na VO-ŠtB Nové Zámky. Od 1. 9. 1950 do 15. 2. 1951 pôsobil v nováckom tábore. Následne sa vrátil na VO-ŠtB Nové Zámky. Od 1. 7. 1951 pôsobil na oddelení ŠtB v Brezne a od 1. 6. 1952 na oddelení ŠtB v Pezinku. Zo ZNB ho prepustili v polovici mája 1959. Pozri: ABS Kanice, f. personální spisy príslušníkov resortu vnitra, Vojtech Vraniak, ev. č. 1067/24

505 Jozef Paškrta (1922 Vozokany – 2010 Topoľčany) pracoval v ZNB od marca 1950. Po absolvovaní základnej školy ZNB v Libějoviciach nastúpil 22. júna 1950 na Krajské veliteľstvo ŠtB v Nitre. Od 5. 2. 1951 do 24. 5. 1951 pôsobil v nováckom pracovnom tábore. Koncom mája 1951 ho preradili na okresné oddelenie ŠtB (v rokoch 1959 – 1963 ŽB), kde pôsobil až do 31. 3. 1980 – v rokoch 1955 až 1959 ako sekretár oddelenia, v rokoch 1971 – 1980 ako vedúci skupiny, resp. náčelník oddelenia pasov a v íz. Pozri: ABS Kanice, f. osobní evideční karty MV, Jozef Paškrta.

pracovný útvar v Handlovej agentúrne spravovali pracovníci 3. oddelenia Krajského veliteľstva ŠtB v Nitre.

V táboroch pôsobili väčšinou mladí príslušníci ŠtB so základným vzdelaním a malou praxou z bezpečnostnej práce. V tábore pracovali od troch do deviatich mesiacov. Ich služobné zaradenie do táborov slúžilo na získavanie prvých pracovných skúseností.⁵⁰⁶

V decembri 1950 riadili príslušníci ŠtB dvoch agentov v Handlovej a troch (z toho dvoch viazaných) spolupracovníkov v Hronci. O tri mesiace neskôr už riadili deväť agentov v Novákoch a piatich v Hronci.⁵⁰⁷ Medzi civilnými zamestnancami správy a príslušníkmi strážnej služby sa im nepodarilo získať žiadneho spolupracovníka.

Príslušníci ŠtB v pracovných táboroch získavali prostredníctvom svojich spolupracovníkov informácie o plánovaných útekoch, protištátnej činnosti, trestných činoch zaradencov (súčasných aj minulých), vzťahoch medzi zaradencami, ale aj informácie o pracovníkoch dočasnej stanice NB a správy tábora a celkovej situácii v tábore. V prípade potreby sledovali vytipované osoby aj mimo pracovný tábor.

Miroslav Pich-Túma, riadil činnosť ŠtB v TNP (ABS)

Týždenne podávali správy príslušným krajským veliteľstvám ŠtB, odboru BA Povereníctva vnútra a neskôr aj referátu Z na Správe TNP (vedúci Miroslav Pich-Túma), kde sa viedla aj kartotéka spolupracovníkov.⁵⁰⁸

Prechodom táborov nútenej práce do kompetencie ministerstva spravodlivosti sa agentúrna sieť v táboroch rozpadla. Ďalšie agentúrno-operatívne rozpracovanie nevykonávali ani krajské veliteľstvá ŠtB, ani 5. oddelenie II. sektoru veliteľstva ŠtB. Sektor rozpracovával len príslušníkov Zboru väzenskej stráže. Po zriadení Tábora nútenej práce v Ruskove sa preto veliteľ ŠtB v Košiciach Jozef Balog obrátil na veliteľa ŠtB s otázkou, ktoré oddelenie má zabezpečovať rozpracovanie zaradencov v tábore. Veliteľ sekretariátu veliteľstva ŠtB kpt. Vlastislav Kroupa⁵⁰⁹ v odpovedi zo 7. novembra

506 Uvedení pracovníci ŠtB mali v čase pôsobenia v pracovných táboroch v priemere 26 až 28 rokov a sedemmesačné skúsenosti so štátnobezpečnostnou a spravodajskou prácou.

507 ABS Praha, f. 310-46-10. Soznam spolupracovníkov – predloženie.

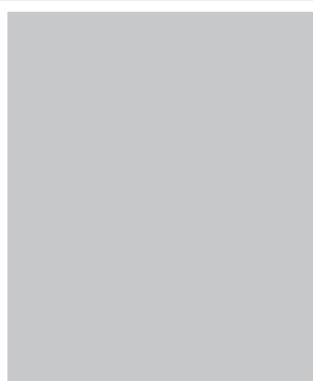
508 KAPLAN, Karel: Tábory nucené práce, s. 96.

509 Vlastislav Kroupa (1922 Seč nad Chrudimkou – 1988) – člen KSČ od roku 1939, za ilegálnu činnosť v období protektorátu väznený na Pankráci, v Mauthausene a Dachau. Od februára 1946 pôsobil v bezpečnostných zložkách – začínať na komunistami vytvorenom 2. oddelení Zemskeho odboru bezpečnosti v Prahe, po reorganizácii bezpečnostných zložiek pôsobil na VII. odbore ministerstva vnútra. Pred Februárom 1948 plnil tajné úlohy KSC v bezpečnostnej oblasti, za čo bol neskôr odmenený (za rok a pol bol povýšený z praporčíka na kapitána, t. j. o 5 hodností). Vo funkcií veliteľa sekretariátu Veliteľstva ŠtB v Prahe pôsobil od 1. 2. 1951 do 31. 12. 1951. Neskôr pracoval vo vedúcich funkciách na Hlavnej správe Pohraničnej stráže (spravodajský odbor), Ústrednej škole MV v Prahe a správe rozvedky. V rokoch 1971 – 1980 pôsobil ako náčelník oddelenia, resp. odboru história ZNB. Publikoval viaceré práce (napr. Bránili sme revoluci, Naše vojsko, 1983; Historie ZNB v dokumentech, Naše vojsko, 1985; Koncentrační tábory Tretí říše, Český svaz protifašistických bojovníků, 1986) a podieľal sa

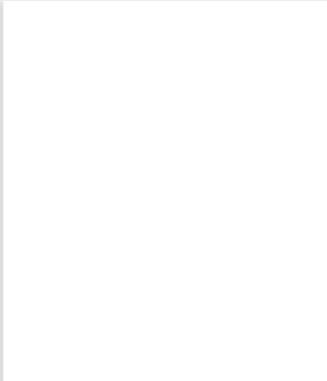
1951 nariadil prideliť „rozpracování TNP ve Slinci (správne „v Ruskove“ – poznámka J. S.) ... 2. oddelení, než otázka rozpracování TNP bude jednotne upravena“.⁵¹⁰

V agentúrnej sieti bola z dôvodu prepúšťania zaradencov pomerne veľká fluktuácia. Viazaných agentov sa krajské veliteľstvá ŠtB snažili po prepustení využívať aj naďalej. Hoci konkrétna činnosť príslušníkov ŠtB v taboroch by ešte mala byť predmetom skúmania, z doteraz známych poznatkov sa javí ako neúčelná. Dokumentuje však postupný prienik politickej polície do všetkých oblastí života.

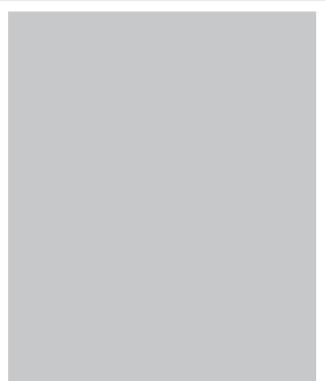
Príslušníci ŠtB pracujúci v taboroch nútenej práce na Slovensku

Vojtech Vraniak (ABS)

Jozef Zrelák (ABS)

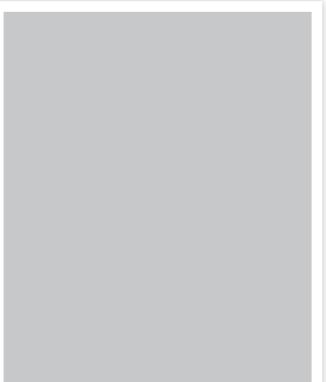
Ondrej Aláč (ABS)

Jozef Paškrta (A ÚPN)

Daniel Kováč (ABS)

Štefan Súkeník (A ÚPN)

---

aj na príprave seriálu Tridsať prípadov majora Zemana. V rokoch 1982 – 1986 pôsobil ako občiansky zamestnanec na Vysokej škole ZNB.

510 ABS Praha, f. 310-46-10. Rozpracování TNP – dotaz.

7. Postupný zánik táborov nútenej práce

Zákon o táboroch nútenej práce prijalo Národné zhromaždenie osem mesiacov po februári 1948. Stalo sa tak v čase, keď komunistický režim začal prostredníctvom nových právnych nariem legitimovať svoje postavenie a otvorené bojoval proti skutočným aj domnelým odporciam. Tvorcovia zákona vychádzali zo skúsenosti, že „ješte dľouho po prechodu moci z jednej spoločenskej triedy na druhou triedu se projevují ve vědomí lidí přezitky staré společnosti, které se projevují zejména takovým způsobem života jednotlivců, kterým je ohrožováno lidové demokratické zřízení a jeho hospodářský život“. Neskrývali fakt, že je „namíren predevším proti třídnímu nepříteli“, občanom „kteří se zřejmě i zakrytě rozházejí s povinnostmi a životní linií, které jim ukládá naše ústava“.⁵¹¹

Zákon o táboroch nútenej práce patril spolu so zákonom na ochranu ľudovo-demokratickej republiky (zákon č. 231 zo 6. októbra 1948) medzi prvé perzekučné zákony, ktoré vytvorili právne podmienky na politické prenasledovanie nepohodlných osôb. Dokonca aj tých, ktoré sa ani podľa vtedy platných zákonov nedopustili žiadneho trestného činu.

Pôvodné predstavy tvorcov zákona o triednom a politickom využití TNP sa však v praxi nenaplnili. Nevyjasnené zostávalo aj postavenie pracovných táborov v rámci väzenského systému. Rozdielny pohľad na zmysel a fungovanie TNP medzi členmi politbyra a nižších stranických funkcionárov KSČ a nízky počet zaradených osôb viedli k postupnému rušeniu jednotlivých pracovných táborov. Už roku 1950 zanikli tábory v Ilave (jún 1950) a v Trenčíne (október 1950). V marci 1951 bol zrušený aj tábor v Hronci. Keď 1. júna 1951 prechádzali TNP do správy ministerstva spravodlivosti, fungoval na Slovensku len tábor v Novákoch. Po jeho zániku koncom septembra 1951 vznikol 1. októbra 1951 TNP Ruskov.

V čase preberania táborov nútenej práce navrhovalo ministerstvo spravodlivosti isté legislatívne úpravy. Mali sa realizovať v rámci pripravovaného zákona o generálnej prokuratúre, resp. ako súčasť zamýšľanej novelizácie trestného poriadku. O prerušení výkonu trestu, resp. zaradenia vysloveného komisiou pre podmienečné prepustenie by rozhodoval okresný prokurátor, ktorý by tiež nad tábormi vykonával dozor. O podmienečnom prepustení by rozhodovala komisia pre podmienečné prepustenie. Pracovníci ministerstva spravodlivosti zároveň navrhovali zjednodušiť predpisy o výkone zaradenia, znížiť počet táborov nútenej práce (tri pre mužov a jeden pre ženy), ako aj zaradencov, a zabezpečiť strážnu službu len prostredníctvom príslušníkov Zboru väzenskej stráže. Služobný poriadok zboru by platil aj pre službu v táboroch, so zachovaním obmedzenej možnosti použiť zbraň v prípade nutnej sebaobrany alebo zabránenia útekú nebezpečného zločinca.⁵¹²

Ministerstvo spravodlivosti zároveň navrhovalo prispôsobiť táborovú evidenciu väzenskej. Každý tábor mal evidovať len skutočne prítomných zaradencov, pričom evidencia utečencov a chorych by sa sústredovala v Tábore nútenej práce Brno, ktorý by viedol pátranie po zbehoch, zabezpečoval lekárske prehliadky a iné úkony potrebné

⁵¹¹ SNA, f. PV – Správa táborov nútenej práce, š. 1 (nespracované). Politické odôvodnení TNP.

⁵¹² SNA, f. Poverenictvo spravodlivosti, š. 319. Porada o úpravě o podm. propuštění a o zařazení do TNP a o úpravě o přerušení trestu konaná dne 13. 10. 1951 v Praze.

na návrat zaraďenca do tábora. Pri vybavovaní agendy starých útekov a prerušených pobytov sa malo postupovať triedne. Úteky by sa stíhali len u príslušníkov buržoázie. Príslušníci robotníckej triedy, ktorí zbehli alebo mali prerušený pobyt a riadne sa zapojili do pracovného procesu, mali byť prepustení z táborov nútnej práce.

V rámci diferenciácie zaraďencov mali byť robotníci zaraďovaní na pracoviská s lepšími pracovnými a platovými podmienkami. Príslušníci „buržoázie“ mali byť, naopak, izolovaní na práčach v kameňolome na východnom Slovensku. Zaraďenci mali byť ubytovávaní na základe veku a triedneho pôvodu – mladí spolu, robotníci v skupinách a „*buržoázni živel zvlášť*“.

Začiatkom júla 1951 riadil referát TNP 5. oddelenia Velielstva Zboru väzenskej stráže šesť táborov nútnej práce. Ministerstvo národnej bezpečnosti aj nadálej spravovalo tri pracovné tábory na Jáchymovsku.⁵¹³

Začiatkom októbra 1951 sa vo všetkých táboroch nútnej práce nachádzalo 1 132 osôb, z toho 206 žien. Tábory na Slovensku evidovali 459 zaraďencov – 182 v Tábore nútnej práce v Ruskove, 83 v detašovanom pracovnom oddiele v Handlovej, 42 v detašovanom pracovnom oddiele v Pezinku, 102 v detašovanom pracovnom oddiele v Bratislave a 50 v detašovanom pracovnom oddiele v Hornom Sŕní. V evidencii neprítomných, ktorú prevzal Tábor nútnej práce v Brne, evidovali 322 zbehov, 567 osôb s prerušeným zaraďením a 2 osoby, ktoré sa liečili v nemocnici.⁵¹⁴

V polovici roku 1952 vykonalo ministerstvo vnútra v spolupráci s ministerstvom spravodlivosti a Velielstvom Zboru väzenskej stráže, v rámci pripravovanej reorganizácie väzenstva, revízu stavu zaraďencov v táboroch nútnej práce. Z takmer 3 000 osôb evidovaných v ústrednej evidencii sa v táboroch nachádzalo 800 osôb. Časť zaraďencov mala z dôvodu súdnej väzby a zdravotných problémov prerušený pobyt v tábore, zvyšok tvorili zbehovia z jednotlivých táborov. Prostredníctvom Poverenictva vnútra dostali krajské národné výbory na Slovensku príkaz, aby rozhodli o ich prepustení.⁵¹⁵

Koncom roku 1952 schválil Politický sekretariát ÚV KSC červený návrh na zjednotenie väzenstva, ktoré spolu s tábormi nútnej práce prešlo do pôsobnosti ministerstva národnej bezpečnosti.⁵¹⁶ Pre tábory nútnej práce a detašované pracovné oddiely sa zaviedol názov *prechodné útvary nápravných zariadení* (PÚ NZ).⁵¹⁷

Osoby, zaraďené do táborov na základe zákona č. 247/1948 Zb. a zákona č. 88/1950 Zb., z táborov postupne prepúšťali. V polovici marca 1953 zanikol ako

513 JANÁK, Dušan, BORÁK, Mečislav: *Tábory nucené práce v Československu*, s. 243.

514 A ÚPN, f. E9.8, inv. č. 19. Zoznamy osôb premiestnených z TNP Nováky do iných TNP.

515 Zaraďencom, ktorí sa nachádzali v súdnej väzbe, sa pobyt v TNP rozhodnutím komisie skrátil na dobu už strávenú v tábore, liečeným zaraďencom sa pobyt v TNP odpustil zo zdravotných dôvodov a zbehom jednoducho zrušil. Komisia pri každom prípade zvažovali „*do akej miery má dnes pracujúci ľud záujem na tom, aby bol trest odpykaný*“. ŠA Prešov, f. KNV Prešov – bezpečnostný referát, dodatky 1952, š. 1. Evidencia, úteky, väzby a prerušenia pobytu chovancov TNP – rozhodnutie o prepustení.

516 KAPLAN, Karel: *Tábory nucené práce*, s. 110.

517 Ako uvádza český historik Dušan Janák, zákon č. 67/1952 Zb. z 30. 10. 1952, ktorým sa mení a dopĺňa trestný poriadok, zaviedol pre tábory nútnej práce pomenovanie *prechodné útvary ministerstva národnej bezpečnosti*. Pozri: JANÁK, Dušan, BORÁK, Mečislav: *Tábory nucené práce v Československu*, s. 187. Zmena názvu sa teda dotkla aj detašovaných pracovných oddielov. Pracovisko v Bratislave došlo pomenovanie „*Prechodný útvar NZ Bratislava. Ul. Februárového víťazstva*“.

posledný na Slovensku tábor v Ruskove a 15. februára 1954 uzavreli aj posledný tábor v Československu – tábor v Brne.

Celkový počet osôb, ktoré v celoštátnom meradle prešli tábormi nútenej práce, stanovil český historik Karel Kaplan v roku 1992 na 22 až 23 tisíc.⁵¹⁸ Podrobnej výskum Mečislava Boráka o štyri roky neskôr tento údaj upravil na niečo viac ako 21 tisíc osôb.⁵¹⁹ Na Slovensku zaradili v rokoch 1948 až 1953 do táborov 8 240 osôb.⁵²⁰ Bránami táborov ich skutočne prešlo niečo viac ako 6,5 tisíc.

---

518 KAPLAN, Karel: Tábory nucené práce, s. 136.

519 JANÁK, Dušan, BORÁK, Mečislav: *Tábory nucené práce v Československu*, s. 77.

520 SIVOŠ, Jerguš: Zoznam občanov zaradených do Táborov nútenej prác, s. 543.

ZHRNUTIE NA ZÁVER

Nútená práca ako forma mimosúdneho postihu bola v rokoch 1945 – 1953 súčasťou právneho poriadku Československej republiky. Jej korene však siahajú hlbšie do minulosti. Perzkučný charakter nadobudla na prelome rokov 1938/1939.

Myšlienka obnovenia pracovných táborov sa znova objavila v apríli 1945. Poverenictvo pre veci vnútorné pri koncipovaní nariadenia zohľadňovalo politické a národnostné hľadisko zaraďovania osôb do táborov. Všeobecné a široko definované ustanovenia ponechávali štátu možnosť zbaviť osobnej slobody bez súdneho rozsudku takmer každého občana Slovenska. Zodpovední predstavitelia štátu si však uvedomovali, že zaradenie do tábora iným spôsobom ako rozhodnutím súdu je zásahom do osobnej slobody občana. Pripravili preto alternatívny návrh, ktorý odôvodňovali prevýchovu v pracovných táboroch „vyššími záujmami štátu“. Návrh predpokladal zaraďovanie osôb do táborov len na písomný rozkaz povereníka SNR pre veci vnútorné.

Prvé tábory zakladali okresné národné výbory už v apríli 1945. V budovách s väčšou kapacitou, t. j. v kasárnach, kaštieloch, barakoch stavebných firiem, ale aj v zariadeniach pracovných táborov a stredísk z minulého režimu boli sústredovaní obyvatelia Slovenska, označení za fašistov a nepriateľov rodiaceho sa autoritatívneho režimu ľavicového typu. Postupne sa v táborech nachádzal značný počet osôb. Žili v katastrofálnych podmienkach. Tábory sa vyznačovali vysokou úmrtnosťou detí a starších ľudí, súrili sa v nich epidémie.

Od polovice roku 1945 spravovalo tábory 6. oddelenie Hlavného veliteľstva NB a od októbra 1945 novovytvorený V. odbor PV.

Právny rámec existencie pracovných táborov vytvorilo nariadenie SNR č. 105/1945 Zb. n. SNR o zriadení pracovných táborov z 23. augusta 1945. Nariadenie bolo prijaté v päťmesačnom legislatívnom pokračovaní a jeho platnosť bola stanovená späťne od 1. mája 1945 na obdobie dvoch rokov. Do táborov sa zaraďovali osoby odsúdené ľudovými súdmi, osoby ohrozujúce výstavbu a bezpečnosť štátu, čierni obchodníci a tí, ktorí sa vyhýbajú práci.

O zaradení osôb do tábora rozhodovala najskôr Štátna bezpečnosť. Jej formálne chybne, a teda nevykonateľné rozhodnutia však Zbor povereníkov prinútili v novembri 1946 osobitnú komisiu reorganizovať a agendu spojenú s činnosťou komisie presunúť na V. odbor PV.

Osobitná komisia rozhodovala väčšinou hlasov na neverejnom zasadnutí bez možnosti odvolania. Prepustenie zarađenej osoby mohol kedykoľvek písomne nariadiť povereník pre veci vnútorné (s výnimkou osôb zarađených na základe rozhodnutia súdu). Osobitná komisia rozhodovala spravidla na návrh okresnej komisie zriadenej pri okresnom národnom výbere. Rozhodnutie osobitnej komisie a prípadné trestné stíhanie tej istej osoby sa vzájomne neovplyvňovali. V praxi to znamenalo, že jednu osobu mohli odsúdiť na väzenie a zároveň zarađať do pracovného tábora nezávisle od seba. Len pri totožnej skutkovej podstate sa oba tresty spočítali. Možnosť paralelného trestania súdom a mimosúdnou cestou sa zdôvodňovala potrebou rýchlejšieho vyrovnania s osobami spoločensky obzvlášť nebezpečných činov.⁵²¹

521 VARINSKÝ, Vladimír: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*, s. 22.

Osobitná komisia pri Povereníctve vnútra pôsobila od decembra 1946 do mája 1947, keď sa skončila platnosť nariadenia č. 105/1945 Zb. n. SNR. Okresné komisie pre výber osôb navrhnutých na zaradenie do pracovného tábora vznikali až od septembra 1946.

V rokoch 1945 – 1948 existovalo na Slovensku 100 sústredovacích táborov. V rovnakom období zriadilo Povereníctvo vnútra 16 pracovných táborov.

Počet táborov neustále klesal. Súviselo to s postupným odsunom Nemcov zo Slovenska, nevyužitými kapacitami táborov, s ukončením stavebných a sezónnych prác a napokon aj s ukončením platnosti nariadenia o zriadení pracovných táborov.

Tábory sa vyznačovali nízkym počtom zaradených osôb, nízkym pracovným nasadením a pomerne vysokým percentom zbehov. Z národnostného hľadiska sa v pracovných táboroch nachádzalo najviac osôb slovenskej a maďarskej národnosti. V sústredovacích táboroch internovali predovšetkým osoby nemeckej národnosti. V pracovných táboroch sa nachádzali aj sústredenci, vrátane detí. Z táborov boli postupne premiestňovaní do sústredovacích táborov.

Existencia pracovných táborov mala pomerne veľa odporcov. Kritizovali ich zástupcovia demokratickej strany, pražská vláda, ale aj širšia verejnosc. Pod tlakom kritiky rozhodlo Predsedníctvo SNR o presunutí agenda na Povereníctvo spravodlivosti.

Z dôvodu ukončenia platnosti nariadenia Povereníctvo vnútra z táborov postupne prepúšťalo zaradené osoby.

Do 24. marca 1948 bolo do táborov zaradených 4 895 osôb. Z toho počtu bolo až 3 506 osôb zaradených na základe rozsudku ľudového súdu, 709 osôb zaradila osobitná komisia a zvyšných 680 osôb tvorili tzv. asociáli. Až 71,5 % osôb zaradili do táborov ľudové súdy. Pracovné tábory tak z veľkej časti plnili funkcie donucovacích pracovní, ktoré spravovalo Povereníctvo spravodlivosti. Nenaplnili sa ani očakávania ekonomickejho prínosu pracovných táborov. Hoci by táto otázka mala byť ešte predmetom výskumu, archívne dokumenty potvrdzujú, že zisk pracovných táborov sa pohyboval v mínusových číslach, a preto sa dotovali zo štátneho rozpočtu. V praxi neuspela ani snaha prevychovať sociálne a politicky nekonformné osoby, či už prácou, alebo výchovným pôsobením.

Formujúca sa politická elita na Slovensku už krátko po februári 1948 inštitútu pracovných táborov obnovila. Prijatie novej právnej normy a začatie činnosti osobitnej komisie pri Povereníctve vnútra nemalo takmer pol roka žiadny vplyv na zmenu početného stavu zaradencov pracovných útvarov, ako aj národnostného a sociálneho zloženia. Tie sa začali meniť až v septembri a októbri 1948, teda v čase, keď sa prijímal zákon na ochranu republiky, ako aj zákon o táboroch nútenej práce a komunistický režim začal otvorené bojoval proti skutočným a domnelým odporciam. V rovnakom čase sa zmenila aj národnostná štruktúra osadenstva táborov. Kým dovtedy prevládali v pracovných táboroch osoby maďarskej národnosti, od jesene roku 1948 boli zaradením najviac postihované osoby slovenskej národnosti. Výrazne sa začala meniť aj sociálna skladba zaradených osôb; do táborov bolo zaradovaných čoraz viac robotníkov. Osobitná komisia zasadala od mája do konca decembra 1948 a do pracovných útvarov zaradila 1 608 osôb.

Význam táboration pre nový režim ukazujú zmeny, ktoré sa v táborovom systéme postupne zavádzali. Už v marci vznikol pri Povereníctve vnútra referát osvety,

ktorý organizoval osvetovú činnosť v pracovných útvaroch; na jeseň sa uskutočnila reorganizácia bezpečnostnej služby a začala sa budovať spravodajská sieť v táborech.

Od polovice roku 1948 sa prípravoval celoštátny zákon o táborech nútenej práce. Diskusia vo vedení KSČ sa týkala najmä výberu osôb a charakteru nových pracovných stredísk. Návrh zákona pripravovalo ministerstvo vnútra. Na základe slovenských skúseností sa v navrhovanom znení zákona spociatku zdôrazňoval výchovný charakter zaradenia a nové pracovné tábory sa nazývali výchovné pracovné strediská. Radikáli v KSČ však v pripravovanom zákone videli možnosť izolovať osoby nepohodlné režimu, ktoré sa nedopustili trestného činu, resp. prostriedok na predĺženie obmedzenia osobnej slobody po odpykaní súdneho trestu, a presadili represívny charakter internácie v TNP.

Zákon o táborech nútenej práce schválilo Národné zhromaždenie koncom októbra 1948. Spolu so zákonom na ochranu republiky vytváral právny priestor na perzekúciu skutočných aj domnelých odporcov.

Na Slovensku existujúce pracovné útvary sa premenovali na tábory nútenej práce. Ich agendu prevzalo na Poverenictve vnútra oddelenie BK/8 na čele s bývalým prednóstom odbočky ŠtB v Bratislave Viljamom Zábojníkom. Z taborov do väzníc Poverenictva spravodlivosti zároveň presunuli osoby zaradené na základe nariadenia o ľudovom súdnicte.

O zaraďovaní do taborov rozhodovali trojčlenné komisie zriadené pri krajských národných výboroch. Komisie rozhodovali o zaradení do tábora, dĺžke trvania pobytu v tábore, mohli zakázať alebo určiť miesto pobytu, nariadiť vypratanie bytu, dosadiť národnú správu do živnostenského podniku alebo odňať živnostenské oprávnenie.

Široká formulácia zákona umožňovala komisiám zaradiť do taborov nútenej práce na tri mesiace až dva roky takmer hodikoho vo veku od 18 do 60 rokov. Od konca apríla 1949 fungovala odvolacia komisia, ktorá prerokovávala všetky návrhy na zaradenie, pri ktorých komisie pri krajských národných výboroch neuznali osobu na zaradenie alebo pri ktorých sa zaradené osoby odvolali v lehote 15 dní od doručenia výmeru. Právo schvaľovať rozhodnutia komisie mal povereník vnútra Daniel Okáli. Rozhodnutia bývalej osobitnej komisie, zaraďovacích komisií krajských národných výborov, ako aj odvolacích inštitúcií z politických dôvodov mohla revidovať tzv. politická komisia zriadená pri Ústrednom sekretariáte KSS (Š. Bašťovanský, G. Husák a D. Okáli).

V rokoch 1948 – 1951 existovalo na Slovensku šesť taborov nútenej práce. Najväčší bol tábor v Novákoch, zriadený už v roku 1941. V marci 1949 tu zriadili tzv. ženské oddelenie a vybudovali venerickú kliniku. Od januára 1950 boli v samostatnom baraku, dvakrát oplotenom a samostatne stráženom, izolovaní politickí rozvratníci, ktorí boli onedlho zaradení na práce v nováckej bani. Medzi najlepšie vybavené patril tábor v Hronci, ktorý vybudovali a financovali Švermove železiarne v Podbrezovej. Tábor v Ilave od novembra 1949 spravovala ŠtB a tábor v Ústí nad Oravou bol vytvorený pri stavbe Oravskej priehrady. Ako posledný vznikol aj zanikol tábor v Ruskove, kde zaraďenci pracovali v kameňolome na fažbe pre čs. železnice.

Tvorcovia neskrývali triednu povahu zákona, ani snahu využiť ho ako „*nástroj zosteneného triedneho boja*“ a počítali so zaradením 30 tisíc osôb. Skutočnosť však bola iná. Situácia sa nemenila ani v ďalších mesiacoch, čo viedlo ku kritike nižších stranických funkcionárov zodpovedných za výber osôb do TNP pre nepochopenie politického

významu zákona. Rozdielne názory na zmysel a poslanie táborov nútenej práce, ktoré sa prejavovali už v procese tvorby a prijímania zákona, pretrvávali medzi funkcionármi KSČ aj nadalej. Objavilo sa dokonca podozrenie, že predstaviteľia ľudovej správy a orgány ZNB sú triedne spätí s buržoáznymi vrstvami. Kritika sa týkala aj predstaviteľov táborovej správy, najmä správcov a osvetových referentov, ako aj príslušníkov ZNB, ktorí v táboroch vykonávali strážnu službu. Podľa ministerstva vnútra neboli na úrovni ani politicky, ani služobne.

Ministerstvo vnútra kritizovalo okrem triednej príslušnosti predovšetkým nízky počet zaraďovaných osôb. V roku 1949 zaradili komisie pri KNV do táborov 2 174 osôb, za prvých sedem mesiacov nasledujúceho roku 3 024 osôb.

Po zrušení zákona o táboroch nútenej práce začiatkom augusta 1950 normoval ďalšiu existenciu táborov trestný zákon súdny a trestný zákon správny. Svoju činnosť ukončili aj krajské zaraďovacie komisie a zaraďovanie osôb do TNP prešlo do kompetencie trestných komisií okresných a krajských národných výborov, sudskej a prokurátorov. Tábory nútenej práce na Slovensku zároveň prešli do kompetencie ministerstva národnej bezpečnosti.

Sociálne zloženie a nízky počet prikazovaných osôb, ako aj nevyužité kapacity táborov vyvolávali u vedúcich funkcionárov KSČ a Štátnej bezpečnosti nespokojnosť aj nadalej a začiatkom roku 1951 u nich prevláadol názor, že tábory nútenej práce sa neosvedčili a majú sa postupne rušiť. Ministerstvo národnej bezpečnosti nejavilo o tábore, s výnimkou táborov pri uránových baniach, záujem a snažilo sa zveriť tábory do správy ministerstva spravodlivosti. Predstaviteľia Zboru väzenskej stráže odmietali TNP ako nepoužiteľné na väzenské účely. V polovici roku 1951 tak vlastne o tábore nútenej práce nemal nikto záujem.

Zákon o táboroch nútenej práce patril spolu so zákonom na ochranu ľudovodemokratickej republiky medzi prvé perzkučné zákony, ktoré vytvorili právne podmienky na politické prenasledovanie nepohodlných osôb. Dokonca aj tých, ktoré sa nedopustili žiadneho trestného činu ani podľa vtedy platných zákonov. Pôvodné predstavy tvorcov zákona o triednom a politickom využití táborov nútenej práce sa však v praxi nenaplnili. Nevyjasnené zostávalo aj postavenie pracovných táborov v rámci väzenského systému. Rozdielny pohľad na zmysel a fungovanie táborov medzi členmi politbyra a nižších straníckych funkcionárov KSČ a nízky počet zaraďovaných osôb viedli k postupnému rušeniu jednotlivých pracovných táborov.

Pracovné tábory ani tábory nútenej práce nesplnili očakávania svojich tvorcov. Vyznačovali sa vysokým percentom zbehotov, nízkym pracovným nasadením a veľkými finančnými nákladmi. Vytvárali však priestor na izolovanie politicky a sociálne nekonformných osôb v mimosúdnom konaní. Tento priestor využil oveľa viac komunistický režim po roku 1948. Spoločným znakom bola snaha o výchovu, resp. prevýchovu zaradených osôb a využitie ich pracovnej schopnosti na verejnoprospešné práce.

Od obnovenia pracovných táborov do 24. marca 1948 bolo do táborov zaraďených 4 895 osôb, osobitná komisia pri Poverenictve vnútra zaradila od mája do decembra 1948 spolu 1 608 osôb a do táborov nútenej práce bolo zaradených 8 240 osôb. Do pracovných táborov na Slovensku bolo v rokoch 1945 – 1953 zaradených najmenej 14 743 osôb.

PRÍLOHY

Príloha č. 1: Zoznam pracovných a sústredovacích táborov a táborov nútenej práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953

č.	Sídlo pracovného útvaru	Druh	Stráž	Zriadenie	Zánik
1.	Banská Bystrica	ST	civili	?	?
2.	Bratislava-Patrónka	ST	ZNB	1. 5. 1945	23. 5. 1947
3.	Bratislava – Trnavská cesta	ST	ZNB	24. 9. 1945	31. 7. 1946
4.	Bušovce, okr. Kežmarok	ST	MNV	3. 9. 1945	október 1945
5.	Cajla, okr. Modra-Polesie (dnes súčasť Pezinka)	PT	ZNB	14. 12. 1945	31. 10. 1946
6.	Devínska Nová Ves	PO	V. Irša	?	?
7.	Dolný Turček	ST	MNV	?	október 1945
8.	Gbelany, okr. Žilina	ST	ZNB, ONV	5. 6. 1945	14. 4. 1946
9.	Gelnica-Turzove kúpele	ST	ZNB, civili	6. 6. 1945, 29. 6. 1945	15. 8. 1946
10.	Giraltovce	ST	ZNB	?	?
11.	Grinava, okr. Modra	ST	ZNB	15. 4. 1945	10. 6. 1946
12.	Hačava, okr. Rimavská Sobota	PÚ	?	?	?
13.	Handlová, okr. Prievidza	ST	ZNB	1. 6. 1945	30. 9. 1946
14.	Holumnica, okr. Kežmarok	ST	MNV	?	5. 10. 1945
15.	Horná Štubňa, okr. Martin	ST PT	ZNB, civili	13. 6. 1945 15. 12. 1945	28. 2. 1947
16.	Hlohovec	ST	ONV	1. 6. 1945	6. 10. 1945
17.	Hnúšťa, okr. Rimavská Sobota	PÚ	?	?	?
18.	Horný Turček	ST	MNV	?	október 1945
19.	Hronec	TNP	ZNB	1. 10. 1949	20. 3. 1951
20.	Huncovce, okr. Kežmarok	ST	ZNB	1. 6. 1945	31. 5. 1946
21.	Chalmová, okr. Prievidza obec Bystričany	ST	ZNB	10. 10. 1945	30. 6. 1946
22.	Ilava I.	ST	ZNB	2. 7. 1945	17. 1. 1946 1. 3. 1946
	Ilava II.	PÚ	ZNB	8. 3. 1948	6. 12. 1948
	Ilava III.	TNP	ZNB	6. 12. 1948	25. 6. 1950
23.	Jaklovce, okr. Gelnica	ST	ZNB, civili	15. 6. 1945	4. 10. 1945
24.	Jakubov, okr. Malacky	ST	vojsko	23. 8. 1945	30. 6. 1946
25.	Kežmarok – hrad	ST	ZNB	29. 5. 1945	15. 8. 1946
26.	Kežmarok – Priadelňa	ST	ZNB, MNV	23. 5. 1945	31. 5. 1946
27.	Komárno	ST	ZNB	15. 6. 1945	15. 11. 1945
28.	Kopčany, okr. Skalica	ST	ZNB	?	?
29.	Košice – Kasárne slobody	ST	ZNB	27. 6. 1946 11. 6. 1946	15. 8. 1946
30.	Košice – letisko	ST OT	vojsko	apríl 1945 31. 5. 1946	31. 1. 1946 1. 8. 1946
31.	Košická Belá – Potoky	ST	vojsko	12. 7. 1945	25. 1. 1946
32.	Krásna nad Hornádom, okr. Košice	PT	ZNB	15. 11. 1945	1. 2. 1946
33.	Kremnica	ST	ZNB	20. 4. 1945	14. 3. 1946

č.	Sídlo pracovného útvaru	Druh	Stráž	Zriadenie	Zánik
34.	Kraľovany, okr. Dolný Kubín	PT	ZNB	16. 9. 1946	15. 7. 1947
35.	Kráľovský Chlmec	ST	civili	?	1. 6. 1945
36.	Krompachy, okr. Gelnica	ST	ZNB, civili	18. 6. 1945	10. 6. 1946
37.	Krupina	ST PT	ZNB	28. 6. 1945, 1. 2. 1946	30. 6. 1947
38.	Leopoldov, okr. Hlohovec	ST	Väzenská stráž	24. 4. 1945, 29. 4. 1945	15. 3. 1946
39.	Levice	ST	ZNB, vojsko	15. 6. 1945	15. 11. 1945
40.	Levoča	ST	ZNB, civili	júl 1945	15. 6. 1946
41.	Limbach	ST	?	?	?
42.	Lubochňa I.	PT	ZNB	29. 11. 1946	25. 4. 1947
	Lubochňa II.	PÚ	ZNB	15. 7. 1948	20. 11. 1948
43.	Lučenec	ST	ZNB, vojsko	11. 5. 1945, 11. 6. 1945	8. 10. 1945
44.	Margecany, okr. Gelnica	ST	civili	?	17. 9. 1945
45.	Matejovce, okr. Poprad	ST	ZNB	18. 4. 1945 29. 6. 1945 1. 6. 1946	18. 4. 1946 5. 7. 1946
46.	Megova dolina, okr. Nová Baňa (obec Hrabičov)	PT	ZNB	7. 12. 1945	31. 10. 1946
47.	Michalovce	ST	ZNB	1. 6. 1945	20. 11. 1945
48.	Mníšek nad Hnilcom, okr. Gelnica	ST	ZNB	7. 7. 1945	31. 5. 1946
49.	Moldava nad Bodvou	ST	ZNB, civili	4. 6. 1945	15. 2. 1946
50.	Moravský Sv. Ján, okr. Malacky	PT	ZNB	20. 12. 1945	3. 7. 1946
51.	Nána, okr. Parkán	ST	ZNB	8. 8. 1945	30. 9. 1945
52.	Nebojsa, okr. Galanta	PT	ZNB	25. 11. 1945	1. 2. 1946
53.	Nemšová, okr. Trenčín	ST	ZNB	28. 7. 1945	15. 2. 1946
54.	Nitra	ST	ZNB	16. 7. 1945	29. 9. 1945
55.	Nitrianska Streda, okr. Topoľčany	ST PT	ZNB	28. 9. 1945, 15. 11. 1945	14. 4. 1946
56.	Nižný Medzev, okr. Moldava nad Bodvou	ST	ZNB	5. 6. 1945	15. 6. 1946 7. 9. 1946
57.	Nová Baňa	ST	ZNB	21. 9. 1945	22. 12. 1945
58.	Nová Lehota, okr. Kremnica	ST	ZNB	7. 9. 1945	31. 5. 1946
59.	Nováky I.	ST	ZNB, civili	25. 4. 1945	13. 12. 1949
	Nováky II.	PT	ZNB	1. 12. 1945	1. 4. 1946
	Nováky III.	PÚ	ZNB	20. 10. 1947	8. 3. 1948
	Nováky IV.	PÚ	ZNB	1. 9. 1948	6. 12. 1948
	Nováky V.	TNP	ZNB	6. 12. 1948	30. 9. 1951
60.	Nové Mesto nad Váhom	ST	MNV	?	?
61.	Nové Zámky	ST	ZNB	10. 5. 1945	1. 12. 1945
62.	Obyšovce (dnes Obišovce), okr. Prešov	PÚ	?	26. 6. 1945	?
63.	Okrúhle, okr. Gíraltovce	ST	ZNB	18. 7. 1945	1. 10. 1945
64.	Oroska (dnes Pohronský Ruskov)	ST	?	?	?
65.	Parkán (dnes Štúrovo)	PÚ	?	?	?
	Petržalka – 3 tábory	ST	ZNB	8. 4. 1945	9. 1. 1946
66.	Petržalka – Kopčany	ST	ZNB	9. 1. 1946	24. 4. 1947
67.	Petržalka – tábor pre Maďarov	ST	ZNB	9. 1. 1946	31. 7. 1946
68.	Petržalka – Semperitka (pre Nemcov)	ST	ZNB	9. 1. 1946	6. 5. 1946

č.	Sídlo pracovného útvaru	Druh	Stráž	Zriadenie	Zánik
69.	Piargy (dnes Kremnické Bane), okr. Kremnica	ST	ZNB	25. 9. 1945	14. 4. 1946
70.	Podbanské, okr. Lipt. Sv. Mikuláš obec Liptovská Kokava	PT	ZNB	1. 9. 1945	20. 11. 1945
71.	Podolíneč, okr. Stará Ľubovňa	ST	ZNB	10. 7. 1945	31. 5. 1946
72.	Poprad	ST OT	ZNB	jún 1945 18. 4. 1946	16. 9. 1946
73.	Poprad - Kvethnica	ST	ZNB	29. 6. 1945	10. 10. 1945
74.	Považská Bystrica	ST	?	júl 1945	?
75.	Pribiľina	ST	?	?	?
76.	Račíšdorf (dnes Rača), okr. Bratislava	ST	ZNB	1. 2. 1946	31. 3. 1946
77.	Rakúsy	ST	MNV		október 1945
78.	Ruskov, okr. Košice	TNP	ZNB	1. 10. 1951	15. 5. 1953
79.	Sered', okr. Galanta	ST	ZNB	15. 3. 1946	15. 8. 1946
80.	Slanec, okr. Košice	PT	ZNB	1. 2. 1946	31. 10. 1946
81.	Sklené	ST	MNV	?	október 1945
82.	Slovenská Ľupča, okr. Banská Bystrica	ST	civili	6. 8. 1945	19. 12. 1945
83.	Smolník, okr. Gelnica	ST	ZNB	21. 6. 1945	31. 5. 1946
84.	Snina	ST	ONV	?	?
85.	Spišská Belá, okr. Kežmarok	ST	MNV	1. 6. 1945	31. 5. 1946 6. 7. 1946
86.	Spišská Nová Ves*	ST	vojsko	21. 6. 1945	24. 12. 1945
87.	Spišská Stará Ves	ST	ZNB	1. 7. 1945	október 1945
88.	Stará Ľubovňa	ST	ZNB, civili	2. 6. 1945	15. 7. 1946
89.	Strážske, okr. Michalovce	ZT	ZNB	5. 8. 1946	10. 11. 1946
90.	Stropkov	ST	ZNB, civili	?	október 1945
91.	Stupava - Pajštún	ST	?	október 1945	14. 12. 1945
92.	Svätý Jur, okr. Bratislava	ST PT	ZNB	22. 8. 1945, 15. 11. 1945	15.08.1947
93.	Sv. Jakub, okr. Banská Bystrica	PO	ZNB	4. 8. 1945	19. 12. 1945
94.	Šaľa nad Váhom	ST	ONV	?	?
95.	Štós, okr. Moldava nad Bodvou	ST	ZNB	3. 7. 1945	31. 5. 1946
96.	Švedlár, okr. Gelnica	ST	ZNB	20. 6. 1945	31. 5. 1946
97.	Širkovce, okr. Feleďince (dnes Jesenské)	ST	ZNB	?	?
98.	Tálos (dnes Tomášikovo), okr. Galanta	ST PT	ZNB	20. 10. 1945 15. 11. 1945	25. 11. 1945
99.	Tichá Dolina I.	PT	ZNB	1. 5. 1946 25. 4. 1947	29. 11. 1946 15. 7. 1947
	Tichá Dolina II.	PÚ	ZNB	15. 7. 1948	20. 10. 1948
100.	Tisovec, okr. Rimavská Sobota	ST	?	?	?
101.	Trebišov	ST	ZNB	14. 5. 1945	1. 2. 1946
102.	Trenčín	TNP	ZNB	25. 6. 1950	31. 10. 1950
103.	Turčiansky Sv. Martin	ST	civili	?	?
104.	Veľká Lomnica	ST	MNV	pred 3. 9. 1945	október 1945
105.	Veľké Kapušany	ST	ZNB, civili	3. 5. 1945 6. 7. 1945	5. 1. 1946
106.	Verekne (dnes Vrakuňa)	ST	?	?	?
107.	Vranov nad Topľou	ST	MNV	?	?

* V Spišskej Novej Vsi fungoval tábor pre mužov v Štefánikových kasárnach a tábor pre práceneschopných, starcov, ženy a deti v miestnych kúpeľoch.

č.	Sídlo pracovného útvaru	Druh	Stráž	Zriadenie	Zánik
108.	Vrbov, okr. Kežmarok	ST	MNV	pred 1. 10. 1945	10. 11. 1945
109.	Vŕcko, okr. Martin	ST	MNV	pred 15. 9. 1945	október 1945
110.	Vrútky	ST	MNV	?	september 1945
111.	Zlatá Baňa, okr. Prešov	ST	ZNB	17. 9. 1945	20. 12. 1945
112.	Zvolen – zámok	ST	ZNB	7. 7. 1945 14. 3. 1946	15. 6. 1946
113.	Želiezovce	ST	ZNB	22. 4. 1945	23. 12. 1945
114.	Žilina	ST	ZNB, ONV	?	17. 9. 1945
115.	Ústie nad Oravou, okr. Trstená I.	PT	ZNB	15. 11. 1945	15. 12. 1948
	Ústie nad Oravou, okr. Trstená II.	PÚ	ZNB	15. 12. 1948	11. 2. 1949
	Ústie nad Oravou, okr. Trstená III.	TNP	ZNB	11. 2. 1949	30. 4. 1949
116.	Slanica, okr. Námestovo	DO	?	marec - apríl 1946	máj 1947
117.	Bardejov	ST	?	?	17. 7. 1945

Príloha č. 2: Prehľad transportov a počtu odsunutých osôb nemeckej národnosti v rokoch 1946 – 1948⁵²²

Číslo trans- portu	Odsunový tábor	Dátum / okupačné pásmo	Počet osôb	Počet vysadených osôb
I.	Petržalka-Kopčany	30. 4. 1946 americké	1201	4 osoby odovzdané NB v Domažliciach (hlava rodiny je na Slovensku vo väzení)
II.	Petržalka-Kopčany	22. 5. 1946 americké	1201	žiadna
III.	Petržalka-Kopčany	27. 6. 1946 sovietiske	1215	8 osôb vysadených v Děčíne pre osýpky
IV.	Petržalka-Kopčany	9. 7. 1946 sovietiske	1194	2 osoby do transportu nenastúpili, v Brne pre chorobu vysadená 1 osoba
V.	Petržalka-Kopčany	23. 7. 1946 sovietiske	1189	3 osoby do transportu nenastúpili
VI.	Petržalka-Kopčany	14. 9. 1946 sovietiske	1207	3 osoby do transportu nenastúpili, v Tršni- ciach pre chorobu vysadená 1 osoba
I.	Nováky	12. 5. 1946 americké	1201	žiadna
II.	Nováky	26. 5. 1946 americké	1202	žiadna
III.	Nováky	16. 6. 1946 sovietiske	1202	žiadna
IV.	Nováky	26. 6. 1946 sovietiske	1202	9 osôb vysadených v Brne pre chorobu
V.	Nováky	6. 7. 1946 sovietiske	1202	3 osoby vysadené v Brne pre osýpky
VI.	Nováky	15. 7. 1946 sovietiske	1201	4 osoby vysadené v Brne pre osýpky
VII.	Nováky	24. 7. 1946 sovietiske	1210	11 osôb vysadených v Děčíne pre osýpky detí
VIII.	Nováky	30. 7. 1946 americké	1203	4 osoby vysadené v Brne pre osýpky
IX.	Nováky	6. 8. 1946 sovietiske	1202	žiadna, pribrané 4 osoby zo VI. transportu
X.	Nováky	22. 8. 1946 sovietiske	1205	žiadna
XI.	Nováky	11. 9. 1946 sovietiske	1203	žiadna
XII.	Nováky	26. 9. 1946 americké	1203	žiadna

⁵²² Pozri: SNA, PV – pracovné tábory, š. 3. Zoznam osôb Nemcov v transportoch vyvezených do Nemecka v roku 1946 zo Slovenska; f. PV – prezídium, š. 70. Mesačná správa o činnosti VIII. odboru v mesiaci januári – decembri 1947; f. PV – pracovné tábory, š. 25. Mesačná správa o činnosti VIII. (VI.) odboru za mesiac január – november 1948.

XIII.	Nováky	3. 10. 1946 sovjetske	1208	5 osôb vysadených v Dečíně pre osýpkы
XIV.	Nováky	8. 10. 1946 sovjetske	1210	žiadna
XV.	Nováky	14. 10. 1946 americké	1218	počas transportu zomrelo dieťa na ošetrov- ni v Alešincach
XVI.	Nováky	21. 10. 1946 americké	1219	pri odchode, resp. počas transportu zomreli dve deti, neboli prevzaté 3 osoby z dôvodu maďarskej národnosti a 2 osoby pre pokročilý vek
I.	Poprad	24. 6. 1946 sovjetske	1201	žiadna
II.	Poprad	10. 7. 1946 sovjetske	1200	žiadna
III.	Poprad	24. 7. 1946 sovjetske	1200	žiadna
IV.	Poprad	1. 9. 1946 americké	1200	žiadna
V.	Poprad	16. 9. 1946 sovjetske	1200	žiadna
Čiastkové transporty v roku 1947				
I.	Nováky	16. 5. 1947 sovjetske	14	osoby, ktoré boli už predtým vyvezené za hranice, ale vrátili sa
II.	Nováky	17. 5. 1947 americké	63	
III.	Nováky	23. 6. 1947 sovjetske	25	
IV.	Nováky	15. 10. 1947	30	
V.	Nováky	15. 12. 1947	20	
Čiastkové transporty v roku 1948				
I.	Nováky	27. 3. 1948 americké	30	
II.	Nováky	jún 1948	30	
III.	Nováky	júl 1948	15	
IV- V.	Nováky	august 1948	30	
VI.	Nováky	20. 9. 1948 americké	30	
VII.	Nováky	24. 9. 1948 sovjetske	12	
Spolu ..... 32 546 osôb				

SUMMARY

Forced labor in Slovakia has a long history. Its roots touch the era of Habsburg Monarchy. They have reached the persecution character in turn of years 1938/1939. The nature of the forced labor in Slovakia was influenced by the ended war conflict in 1945. All of the efforts to intern politically undesirable persons led to establishing the camps. It was an urge of restoration of the economy system devastated by the war that led to accepting an order of establishing labor camps. These camps were found in places with an acute lack of labor force. The internees helped with reconstruction works, they worked on repairing the damaged bridges, building the roads, stream regulations, building the towns and villages, coal mining, etc. For the internment were used facilities of the labor camps and centers from the previous regime as well as the abandoned mansions or other bigger buildings. However, during the front's crossing these buildings had been ruined and the interned people then lived in catastrophic conditions. Establishing and using the labor camps was legally normalized by the order of the Slovak National Counsel no. 105/1945 about founding the labor camps. The administration work of the labor and concentration camps was managed by the Main Commandership of the National Security. In October 1945 this agenda was passed on to the V. Department of the Commission of the Interior. Throughout the years 1945 – 1948 there were at least 107 labor and concentration camps established in Slovakia. Majority of the camps ceased to exist in years 1946 – 1947 because of several reasons among which belonged completion of the reconstruction works, resettlement of Germans, expiration of the Labor Camps Act, and criticism of the labor camps by the central government and general public.

After the Labor Camps Act expiration in May 1947 until the enactment of the new legal norm passed in March 1948, there was a so-called legal void in the sphere of labor camps. In Bohemia the forced labor was carried out in a lesser extent in years 1945 – 1948 and there wasn't any similar legal norm to the Slovakian one. However, the experiences with labor camps establishing and their maintaining in Slovakia was used by the representatives of the Ministry of the Interior whilst preparing the Forced Labor Camps Act in Prague. The Act no. 247/1948 Coll. was adopted by the National Assembly on October 25, 1948. For the period of three months up to two years could be placed into the forced labor camps all people being physically and psychologically capable, aged between 18 – 60 years. Assigning and determining the length of their confinement in the camps was the prerogative of security commissions of Regional National Committees. The drafters of the Act openly indicated the Act was based on a class rationale, and stated their objective was to intern and re-educate politically and socially nonconformist persons. For organizing and regulating the so-called enlightenment education in the labor camps an Office for Enlightenment and Education was founded at the Commission of the Interior. The public education program was being implemented by the enlightenment officers. Means of the enlightenment education were precisely various film and radio performances, books, magazines, newspaper, and papers elaborated in sense of the ruling ideology by the enlightenment officers, and later on by the internees themselves.

In years 1948 – 1953 six forced labor camps (tábory nútenej práce or TNPs) were established in Slovakia - in Nováky, Hronec, Ilava, Ústie nad Oravou, Trenčín, and in Ruskov. The administration of the TNPs was passed on to the Division BK/8 of the Commission of the Interior, led back then by Viliam Zábojník, and later on by Capt. Ján Habán. At the end of 1949 the camp in Ilava was moved under the authority of the State Security and all of the forced labor camps became the tool of the class struggle. In reality, the higher functionaries of the Communist Party of Czechoslovakia were unsatisfied with the number and social structure of the internees. The Forced Labor Camps Act was repealed on August 1, 1950 and further existence of the TNPs was legally normalized by the justice-penal code and administration-penal code. The assignment prerogative was moved to the penal commissions of District National Committees, Regional National Committees, judges, and prosecutors. The forced labor camps were at the same time moved under the authority of the Ministry of the National Security. In the beginning of 1951, the leading functionaries of the Communist Party espoused an idea that the forced labor camps were not effective enough and that they should be gradually closed. Until June 1, 1951 the TNPs were moved on to the Ministry of Justice authority and the last forced labor camp in Slovakia was closed on May 15, 1953. However, there were more than 14 743 people that had to undergo the dreadful conditions of labor and forced labor camps in Slovakia during the period 1945 – 1953.

Zoznam skratiek

ABS – Archiv bezpečnostních složek
AOV – okresný akčný výbor Národného frontu
A ÚPN – Archív Ústavu pamäti národa
BA – odbor Štátnej bezpečnosti Poverenictva vnútra
bd. – band (zväzok)
BK – koordinačný odbor Poverenictva vnútra
CIC – Counter Intelligence Corps
č. – číslo
čat. - čatár
čl. – článok
ČKD – Československé kolejové dráhy
ČSM – Československý zväz mládeže
ČSR – Československá republika
ČSSZ – Československé stavebné závody
ČŠM – Československé štátne majetky
ČTK – Československá tlačová kancelária
DO – detašovaný oddiel
DP – donucovacia pracovňa
f. – fond
HG – Hlinkova garda
HSLS – Hlinkova slovenská ľudová strana
HV NB – Hlavné veliteľstvo Národnej bezpečnosti
ILC – The International Labour Conference
ILO – The International Labour Organization
inv. j. – inventárna jednotka
JUC. – kandidát práva
KA – Katolícka akcia
kanc. ofct. – kancelársky oficient
KSČ – Komunistická strana Československa
KSS – Komunistická strana Slovenska
KS ZNB – Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti
MNV – miestny národný výbor
mjr. – major
ml. – mladší
MUC. – kandidát všeobecného lekárstva
MV – ministerstvo vnútra
NB – Národná bezpečnosť
npor. – nadporučík
NÚPOD – Nákupná ústredňa potravinových družstiev
NV – národný výbor
NZ – Národné zhromaždenie
ods. – odsek

okr. – okres
ONV – okresný národný výbor
OSN – Organizácia Spojených národov
PO – pracovný oddiel
písm. - písmeno
plk. – plukovník
por. – poručík
PT – pracovný tábor
PÚ – pracovný útvar
PV – Poverenictvo vnútra
r. z. – rišsky zákonník
ROH – Revolučné odborové hnutie
s. – súdruh
Sl. z. – Slovenský zákonník
SLPB – Sväz ľudových protifašistických bojovníkov
SNA – Slovenský národný archív
SNR – Slovenská národná rada
ST – sústredovací tábor
strážm. - strážmajster
S-ŠtB – správa Štátnej bezpečnosti
SVS – Sbor vězeňské stráže
š. – škatuľa
ŠA – štátny archív
škpt. – štábny kapitán
šstrážm. – štábny strážmajster
ŠtB – Štátna bezpečnosť
ŠŽ – Švermove železiarne
TNP – tábor nútenej práce
uh. z. – uhorský zákonník
ú. V. – úradný vestník
VO – Veliteľstvo oddielu Štátnej bezpečnosti
vrch. strážm. – vrchný strážmajster
zák. – zákon
zb. n. – zbierka nariadení
zb. z. – zbierka zákonov
ZNB – Zbor národnej bezpečnosti
ZSM – Zväz slovenskej mládeže
ZSSR – Zväz sovietskych socialistických republík
zv. – zväzok
ZVS – Zbor väzenskej stráže
ÚŠB – Ústredňa štátnej bezpečnosti
ÚV KSČ – Ústredný výbor Komunistickej strany Československa

Zoznam prameňov a literatúry

1. Pramene

Archívne pramene

Archiv bezpečnostných složek, Praha, fond:

- A2/1 Sekretariát ministra vnitra 1948 – 1959
310 Veličstvo Štátnej bezpečnosti
215 Rôzne bezpečnostné zložky na Slovensku po roku 1945 (S/2)
ZV Zvláštní vyšetrovací spisy

Archiv bezpečnostných složek, Kanice, fond:

- E1 Sběrné, internační, pracovní tábory a tábory nucených prací (TNP)
A12 Bezpečnostní složky MV
Personální spisy příslušníků resortu vnitra
Osobní evidenční karty MV

Archiv poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Praha

Slovenský národný archív, Bratislava, fond:

- Povereníctvo vnútra – pracovné tábory
Povereníctvo vnútra – prezídium
Povereníctvo vnútra – sekretariát
Povereníctvo vnútra – bezpečnostný odbor
Povereníctvo vnútra – spravodajský a štátno-bezpečnostný odbor
Povereníctvo vnútra – legislatívny odbor
Povereníctvo vnútra – obežníky
Povereníctvo vnútra – kolégium povereníka
Povereníctvo vnútra – Správa táborov nútenej práce (nespracované)
Povereníctvo spravodlivosti
Úrad Predsedníctva SNR
Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov, zasadnutia Zboru povereníkov

Archív Ústavu pamäti národa, fond:

- B10/II Krajská správa ZNB Správa ŠtB Košice a útvary ŠtB vo Východoslovenskom kraji
E1 Správa tábora nútenej práce Praha
E5 Povereníctvo vnútra, BK/8 Bratislava
E6 Správa internačných, zberných a pracovných stredísk
E8.1 TNP Bratislava
E8.1-1 Pracovný tábor Jur pri Bratislave
E8.1-2 Sústredovací tábor Petržalka

E8.11 TNP Trenčín
E9.1 TNP Hronec
E9.3 Pracovný tábor Kraľovany
E9.3-1 Pracovný tábor Ústie n/Oravou
E9.4 Pracovný tábor Ľubochňa
E9.4-1 Pracovný tábor Tichá Dolina
E9.6 Pracovný tábor Horná Štubňa
E9.7 TNP Ilava
E9.7-1 Pracovný tábor Ilava
E9.8 TNP Nováky 1948-1951
E9.8-1 Pracovný tábor Nováky 1945-1948
E9.11 Pracovný tábor Krupina
E9.12 Pracovný tábor Megova dolina
E10.6 pracovný tábor Kežmarok
KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Fond starých písomností
KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Vyšetrovacie spisy
Personálna dokumentácia príslušníkov

Štátne archívy Banská Bystrica, fond:

Krajský národný výbor Banská Bystrica, referát pre veci vnútorné 1949 – 1954

Štátne archívy Banská Bystrica, pobočka Kremnica, fond:

Okresný národný výbor Kremnica

Štátne archívy Bytča, fond:

Krajský národný výbor Žilina, referát pre veci vnútorné

Štátne archívy Košice, fond:

Krajský národný výbor Košice, odbor pre veci vnútorné – komisia pre zaraďovanie osôb do TNP

Štátne archívy Nitra, fond:

Krajský národný výbor Nitra, odbor vnútorných vecí

Štátne archívy Prešov, fond:

Krajský národný výbor Prešov, bezpečnostný referát

Publikované pramene

Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa IV. Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei. Bd. II, Augsburg : Weltbild Verlag GmbH, 1994 (reprint).

GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa, ŠUTAJ, Štefan, OLEJNÍK, Milan: *Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945 – 1953 v dokumentoch I.* Prešov : Universum, 2005.

KOSTICKÝ, Bohuš, WATZKA, Jozef: *Štátny archív v Bratislave, pobočka Nitra. Sprievodca po archívnych fondoch II.* Bratislava : Slovenská archívna správa, 1963.

NIŽŇANSKÝ, Eduard, BAKA, Igor, KAMENEC, Ivan: *Holokaust na Slovensku 5. Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1944.* Zvolen : Klemo, 2004.

PÖSS, Ondrej, TAKÁČ, Ladislav (eds.): *Kolektívna vina.* Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003.

Slovenský zákonník 1939 – 1945

WATZKA, Jozef a kol.: *Štátny archív v Bratislave. Sprievodca po archívnych fondoch.* Bratislava : Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra, 1959.

Zbierka zákonov a nariadení štátu Československého 1929, 1938, 1939

Zbierka zákonov a nariadení republiky Československej 1945 – 1950

Zbierka nariadení SNR 1944 – 1945

Zbierka nariadení SNR 1948

2. Literatúra

Monografie a zborníky

BAKA, Igor: *Židovský tábor v Nováku 1941 – 1944.* Bratislava : Zing print, 2001.

BARNOVSKÝ, Michal: *Na ceste k monopolu moci. Mocensko-politické zápasys na Slovensku v rokoch 1945 – 1948.* Bratislava : Archa, 1993.

BARNOVSKÝ, Michal (ed.): *Od diktatúry k diktatúre.* Bratislava : Veda, 1995.

Biografický lexikón Slovenska. I. zväzok. A – B. Martin : Slovenská národná knižnica, 2002.

BOBÁK, Ján: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948).* Martin : Matica slovenská, 1996.

DVORÁKOVÁ, Jiřina: *Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek).* Praha : ÚDVZK, 2007.

FÁBRY, Anton: *Penológia*. Bratislava : Vydar. odd. PF UK, 2000.

GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa, OLEJNÍK, Milan: *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava : Spoločenskovedný ústav SAV, Slovenské národné múzeum, Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2004.

HAJKO, Vladimír a kolektív: *Encyklopédia Slovenska*. Zv. IV. Bratislava : Veda, 1980.

HAJKO, Vladimír a kolektív: *Malá encyklopédia Slovenska. Súhrn poznatkov o minulosti a prítomnosti Slovenska*. Bratislava : Veda, 1987.

HANUS, Ladislav: *Pamäti svedka storočia*. Bratislava : LÚČ, 2006.

HEJL, Vilém: *Zpráva o organizovaném násilí*. Praha : Univerzum, 1990.

HLAVINKA, Ján, NIŽŇANSKÝ, Eduard: *Pracovný a koncentračný tábor v Seredi*. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu, 2009.

HUDAK, Adalbert (ed.): *Der Leidensweg der Karpatendeutschen 1944 – 1946. Eine Dokumentation*. Stuttgart : Arbeitsgemeinschaft der Karpatendeutschen, 1983.

CHÝSKÝ, Jiří: *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovněprávního poměru*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.

JANÁK, Dušan: *Kapitoly o československém vězeňství 1945 – 1955. Historické souvislosti, právní základy a politické aspekty*. Opava : Slezské zemské muzeum Opava, 2002.

JANÁK, Dušan, BORÁK, Mečislav: *Tábory nucené práce v Československu 1948 – 1954*. Opava : Slezský ústav zemského muzea, Tilia, 1996.

JANAS, Karol: *Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939 – 1945)*. Bratislava : ÚPN, 2010.

JANAS, Karol: *Zabudnuté tábory*. Trenčín : Trenčianska univerzita A. Dubčeka, 2008.

KAMENEC, Ivan: *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991.

KAPLAN, Karel: *Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948 – 1956*. Brno : Doplňek, 1999.

Kol. autorov: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*. Praha : MO ČR - AVIS, 2005.

KRATOCHVÍL, Antonín: *Žaluji I. Stalinská justice v Československu*. Praha : Dolmen, 1990.

KRČMÉRY, Silvester: *Vo väzniciach a táboroch*. Bratislava : Charis, 1995.

LETZ, Róbert: *Slovensko v rokoch 1945-1948. Na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava : ÚSKI, 1994.

LIPTÁK, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava : Kalligram, 1998.

Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopédie všeobecných vědomostí. II. diel. Praha : Český kompas, 1926.

MEDVECKÝ, Matej: *Za červené Slovensko. Štátnej bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : ÚPN, 2011.

MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001.

MILOTA, Albert, NOŽIČKA, Josef: *Trestné zákony zeme Slovenskej a Podkarpatskoruskej*. Kroměříž : Gusek, J., 1931.

NEČAS, Ctibor: *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. Brno : Masarykova univerzita, 1994.

NEVERLA, Rudolf (ed.): *Vom Aufstand 1944 in der Slowakei bis zur Vertreibung der Karpatendeutschen 1946 / Od Povstania 1944 na Slovensku po vyhnanie karpatských Nemcov v roku 1946*. Stuttgart, Bratislava : Karpatendeutsche Landsmannschaft Slowakei e. V., SNM – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2004.

Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopédie obecných vědomostí. Zv. VII. Praha : J. Otto, 1893.

PEŠEK, Jan a kolektív: *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989. Personifikácia politického vývoja*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003.

PEŠEK, Jan (ed.): *V tieni totality. Politické perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948 – 1953)*. Bratislava : HÚ SAV, Nadácia M. Šimečku, 1996.

PEŠEK, Jan: *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : HÚ SAV, Nadácia M. Šimečku, 1998.

PEŠEK, Jan: *Štátnej bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Druhé doplnené vydanie. Bratislava : Veda, 1999.

PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997.

PEŠEK, Jan, BARNOVSKÝ, Michal: *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970*. Bratislava : Veda, 1999.

PEŠEK, Jan, LETZ, Róbert: *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.

PLEVZA, Viliam: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Bratislava : Tatrapress, 1991

PODOLÁK, Jozef: *Rozprávka môjho života. Prípad Kočiš a spol.* Bratislava : Dilema, 1998.

POVÁŽSKY, Anton: *Bez dôkazov*. Bratislava : Konfederácia politických väzňov Slovenska, 1997.

Příručný slovník k dějinám KSČ. Svazek I. A – O. Praha : Nakladatelství politické literatury, 1964.

Slovenský biografický slovník. VI. zväzok. T – Ž. Martin : Matica slovenská, 1994.

SRHOLEC, Anton: *Svetlo z hlbín jáchymovských lágrov*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1996.

STANĚK, Tomáš: *Internierung und Zwangsarbeit. Das Lagersystem in den böhmischen Ländern 1945 - 1948*. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum. Bd. 92. München : R. Oldenbourg Verlag, 2007.

STANĚK, Tomáš: *Odsun Němců z Československa 1945 – 1947*. Praha : Academia, Naše vojsko, 1991.

STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*. Opava : Tilia, 1996.

ŠEDIVÝ, Zdeněk F.: *Uranový gulag. Jáchymovské peklo*. Druhé doplnené vydanie. Brno : Moba, 2005.

ŠKVARNA, Dušan a kolektív: *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : SPN, 1997.

ŠPITZER, Juraj: *Nechcel som byť Žid*. Bratislava : Kalligram, 1994.

ŠPITZER, Juraj: *Svitá, až ked' je celkom tma*. Bratislava : Kalligram, 1996.

ŠUTAJ, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993.

TIBENSKÝ, Ján a kolektív: *Slovensko. Dejiny*. Bratislava : Obzor, 1971.

TIBENSKÝ, Rudolf: *Jáchymovské peklo*. Bratislava : Nezávislosť, 1991.

VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kaligram, 2002.

VARINSKÝ, Vladimír: *Nútené práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953*. Banská Bystrica : UMB FHV, 1996.

VARINSKÝ, Vladimír: *Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953*. Banská Bystrica : UMB FHV, 2004.

VNUK, František: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Volga sa vliala do Hrona*. Toronto – Svätý Jur : Zahraničná Matica slovenská, 1994.

WOHLAND, Ludwig (ed.): *Schicksal Hauerland. Untergang des deutschen Siedlungsgebietes in der Mittelslowakei. Eine Dokumentation*. Stuttgart : Hilfsbund Karpatendeutscher Katholiken, 1989.

ZELENÁK, Peter: *Socializácia živností na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1988.

ŽIGO, Pavol: *Cesty osudu*. Nové Mesto nad Váhom : Ludoprint, 1998.

Štúdie a články

BABÁL, Michal: Akcia „B“ („Byty“) v Bratislave. In: *Pamäť národa*, V, 2009, 3, s. 22 – 38.

BÁŤA, Ľubomír: Akcia B – „očista“ miest. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.) : *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 455 – 471.

BORÁK, Mečislav: Tábory nucené práce na Ostravsku (1948 – 1954). In: *Internačné formy politickej perzekúcie. Zborník referátov, reminiscencií a autentických dokumentov*. Košice : LAUS, 1992, s. 25 – 34.

DVORÁKOVÁ, Jiřina: Bedřich Pokorný – vzestup a pád. In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra*, 2004, 2, s. 233 – 279.

FROLÍK, Jan: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948 – 1989. In: *Sborník archivních prací*, 1991, č. 2, s. 447 – 508.

GABZDILOVÁ, Soňa: Nemecká menšina na Slovensku v rokoch 1947 – 1950. In: GAJDOŠ, Marián, KONEČNÝ, Stanislav (eds.): *Etnické minority na Slovensku (história, súčasnosť, súvislosti)*. Košice : Universum, 1997, s. 114 – 123.

GABZDILOVÁ, Soňa: Odsun Nemcov z územia Spiša v rokoch 1946 – 1947 v reflexii ich individuálnej historickej pamäti. In: BAČOVÁ, Viera, KUSÁ, Zuzana (eds.): *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 137 – 144.

GABZDILOVÁ, Soňa: Diskriminácia nemeckého a maďarského obyvateľstva na Slovensku po druhej svetovej vojne v oblasti školstva a vzdelania. In: *Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie v oblasti spoločenských vied*, I, 1998, č. 2, www. saske.sk/cas.

HRABOVCOVÁ, Emília: Akcia JUH. Jeseň 1949 na južnom Slovensku v tieni Štátnej bezpečnosti. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.) : *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 425 – 454.

JANÁK, Dušan: K legislativním a politickým aspektům TNP v Českých zemích a na Slovensku 1948 – 1954. In: *Československá historická ročenka*. Brno : Česko-slovenská/ Slovenská česká komise historiků ve Vyd. MU v Brně, 1998, s. 87 – 92.

JANÁK, Dušan: Organizace a řízení československého vězeňství 1945 – 1955. In: *Vězenství ve střední Evropě v letech 1945 – 1955*. Sborník z mezinárodního semináře ze dne 25. 10. 2000 v Praze, příloha časopisu České vězenství 2001, č. 3, s. 3 – 49.

JANÁK, Dušan: Politické a legislativní aspekty TNP. In: *Slezský sborník*, IIC, 2000, s. 93 – 109, 171 – 190, 300 – 315.

JANÁK, Dušan: Sovětské vlivy v československém vězenství 1948 – 1956. In: *Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Praha : Prius, 2003, s. 153 – 168.

JANÁK, Dušan, JIRÁSEK, Zdeněk: Vznik a existence TNP v podmínkach zakladatelského období komunistického systému v Československu. In: *Tábory nucené práce a další projevy mimosoudní perzekuce 1948 – 1954*. Sborník z konference SÚ ČSAV a KH FF SU. Opava : FF Slezské univerzity v Opavě, 1991, s. 5 – 27.

JANAS, Karol: K vzniku a vývinu Zaistovacieho tábora v Dubnici nad Váhom. In: *Romanodžaniben*, jevend 2002, s. 17 – 25.

JANAS, Karol: Niekoľko nových poznatkov o existencii Zaistovacieho tábora v Dubnici nad Váhom. In: *Romanodžaniben*, ňilaj 2004, s. 29 – 33.

JANAS, Karol: Organizačná štruktúra pracovných útvarov v rokoch 1941 – 1944. In: SOKOLOVIČ, Peter (zost.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : ÚPN, 2008, s. 329 – 341.

JANAS, Karol: Pracovný útvar pre Cigánov a asociálov v Ilave v roku 1943. In: *Bulletin muzea romské kultury*, XI – XII, 2002 – 2003, s. 84 – 85.

JANAS, Karol: Pracovný útvar pre Rómov a tzv. asociálne osoby v Ústí nad Oravou v roku 1944. In: *Zborník Oravského múzea*, XX, 2003, s. 51 – 60.

JANAS, Karol: Pracovný útvar v Dubnici. In: *Bulletin muzea romské kultury*, XI – XII, 2002 – 2003, s. 80 – 83.

JANAS, Karol: Predpoklady pre vznik a organizáciu pracovných útvarov pre Rómov a asociálne osoby v rokoch 1939 – 1942. In: *Romano džaniben*, jevend 2002, s. 79 – 88.

JANAS, Karol: Zmena v organizácii pracovných útvarov v rokoch 1943 – 1944. In: *Romano džaniben*, ťilaj 2004, s. 24 – 28.

KAMENEC, Ivan: Koncentračné, pracovné a zajatecké tábory na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: *Terezínske listy*, VI, 1976, s. 15 – 28.

KAMENEC, Ivan: Nútená pracovná povinnosť ako súčasť politickej a rasovej perzekúcie občanov 1. Slovenskej republiky. In: *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945. VI. Robotný prápor*. Bratislava : Zing print, 1996, s. 19 – 29.

KAMENEC, Ivan: Organizácia perzkučného systému fašistického slovenského štátu v rokoch 1939 – 1945. In: *Zborník Múzea SNP*, VII, 1982, s. 71 – 98.

KAMENEC, Ivan: Vznik a vývoj židovských pracovných táborov a stredísk na Slovensku v rokoch 1942 – 1944. In: *Nové obzory* č. 8. Spoločenskovedný sborník východného Slovenska. Košice: Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove, 1966, s. 15 – 38.

KAMENEC, Ivan: Židovský koncentračný a pracovný tábor v Novákoch. In: *Horná Nitra, vlastivedný zborník*, 3, 1996, s. 51 – 68.

KAPLAN, Karel: Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954. In: BÍLEK, Jiří, KAPLAN, Karel: *Pomocné technické práupy 1950 – 1954. Tábory nucené práce v Československu v letech 1948 – 1954*. 2 vyd. Praha : Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992, s. 77 – 191.

KMET Č, Daniel: Koncentrační tábory na Slovensku. In: *Svobodný zítřek*, III, č. 19, 8. 5. 1947, s. 9.

LUŽICA, René: Vylúčenie Cigánov/Rómov v Slovenskej republike (1939 – 1945). In: *Pamäť národa*, I, 2005, 2, s. 6 – 12.

MAKOVÍNI, Karol: I bez rozsudku možno za ostnatý drót. In: *Čas*, IV, č. 129, 8. 6. 1947, s. 5.

MEDVECKÝ, Matej: K organizačnej štruktúre štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva na Slovensku pred februárom 1948. In: *Pamäť národa*, VI, 2010, 2, s. 23 – 35.

NEČAS, Ctibor: Nucená táborová koncentrace Cikánov v Dubnici nad Váhom. In: *Terezínske listy*, X, 1980, s. 34 – 49.

NEČAS, Ctibor: Pracovní útvar v Revúci 1943 – 1944. In: *Obzor Gemera*, X, 1970, 2, s. 66 – 70.

NEČAS, Ctibor: Pracovní útvary tzv. asociálů a cikánů na východním Slovensku v roce 1942. In: *Nové Obzory*, XVII, 1975, s. 25 – 51.

OLEJNÍK, Milan: Historický vývoj a súčasné postavenie nemeckej menšiny na Slovensku. In: GAJDOŠ, Marián, MATULA, Pavol (eds.): *Niekteré otázky vývoja národnostných menšíň na Slovensku*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 193 – 209.

OLEJNÍK, Milan: Nemecká menšina na Slovensku a jej odsun v rokoch 1945 – 1946. In: GAJDOŠ, Marián, KONEČNÝ, Stanislav (eds.): *Etnické minority na Slovensku (historia, súčasnosť, súvislosti)*. Košice : Universum, 1997, s. 103 – 113.

OLEJNÍK, Milan: Postavenie nemeckej menšiny na Slovensku po porážke nacistického Nemecka. In: *Človek a spoločnosť. Internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie v oblasti spoločenských vied*, I, 1998, č. 2, www.saske.sk/cas.

OLEJNÍK, Milan: Transformácia identity spišských Nemcov v závislosti na meniacich sa štátoprávnych a sociálnych podmienkach Slovenska v 20. storočí. In: BAČOVÁ, Vieira, KUSÁ, Zuzana (eds.): *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 145 – 154.

PEKÁR, Martin: Pracovné útvary pre asociálov 1940 – 1944. In: SOKOLOVIČ, Peter (ed.): *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava : UPN, 2008, s. 342 – 350.

PEŠEK, Jan: Nemci na Slovensku po ukončení povojnového hromadného odsunu (1947–1953). In: BRANDES, Detlef, IVANIČKOVÁ, Edita, PEŠEK, Jiří (eds.): *Vynútený rozchod. Vyhnanie a vysídlenie z ČSR 1938 – 1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*. Bratislava : Veda, 1999, s. 189 – 193.

PEŠEK, Jan: Nemci na Slovensku po ukončení povojnového hromadného odsunu (1947 – 1953). In: *Historický časopis*, 46, 1998, 2, s. 261 – 280.

PEŠEK, Jan: Nútená práca nástroj represie. Slovensko 20. storočia. Ľudia a udalosti – päťdesiate roky. In: *Pravda*, IX, č. 215 z 18. 9. 1999, Sobota č. 36, s. 14.

PEŠEK, Jan: Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 27 – 66.

SCHVARC, Michal: „Úderka a výchovný nástroj hnutia“ – Frewillige Schutzstaffel – dobrovoľné ochranné oddiely Deutsche Partei. In: *Vojenská história* 13, 2009, č. 1, s. 44 – 66.

SIVOŠ, Jerguš: Forced Labour Camp in Hronec (1949 – 1951). In: *Pamäť národa*, VI, 2010, Supplement, s. 39 – 57.

SIVOŠ, Jerguš: Príprava nariadenia SNR o pracovných táboroch v roku 1945. In: *Pamäť národa*, VI, 2010, č. 4, s. 40 – 49.

SIVOŠ, Jerguš: Sústredovací tábor v Novákoch v rokoch 1945 – 1949. In: PROFANTOVÁ, Zuzana (ed.): *Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989*, I. diel, Bratislava : Ústav etnológie SAV, Ústav pamäti národa, 2005, s. 122 – 135.

SIVOŠ, Jerguš: Systém prevýchovy v pracovnom tábore v Novákoch (1945 – 1951). In: *Historický zborník* 16, 2006, č. 1 – 2, s. 57 – 68.

SIVOŠ, Jerguš: Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. In: *Pamäť národa*, I, 2005, č. 1, s. 8 – 27.

SIVOŠ, Jerguš: Tábor nútenej práce v Hronci (1949 – 1951). In: *Pamäť národa*, VI, 2010, 1, s. 15 – 33.

SIVOŠ, Jerguš: Tábory nútenej práce (1948 – 1953). In: *Eurodomino*, I, 2008, č. 16, s. 34 – 38.

SIVOŠ, Jerguš: The Labour Camp Nováky In 1945 – 1949. In: PROFANTOVÁ, Zuzana (ed.): *The Small History of Great Events In Czechoslovakia After 1948, 1968 and 1989*. Bratislava : Veda, 2006, s. 108 – 122.

SIVOŠ, Jerguš: Zoznam občanov zaradených do táborov nútených prác. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948-1989 II*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 541 – 545.

ŠAFRANKO, Peter: Vznik a činnosť pracovného útvaru v Hanušovciach nad Topľou v roku 1942 a riešenie otázky tzv. asociaľnych osôb a Rómov v podmienkach okresu Vranov nad Topľou. In: KUMANOVÁ, Zuzana, MANN, Arne B. (zost.): *Nepriznaný holokaust*. Bratislava : In Minorita SNM, Ústav etnológie SAV, 2007, s. 21 – 25.

ŠPITZER, Juraj: Možnosti odporu a odboja židov v rokoch 1939-1945. In: *Tragédia slovenských židov*. Materiály z medzinárodného sympózia Banská Bystrica 25. – 27. marca 1992. Banská Bystrica : DATEI, 1992, s. 247 – 289.

ŠTAIGL, Jan: Vznik, vývoj a činnosť PTP na Slovensku po februári 1948. In: *Vojenská história*, I, 1997, č. 2, s. 45 – 73.

TOMEK, Prokop: *Dvě studie o čs. vězenství 1948 – 1989*. Praha: ÚDVZK, 2000.

VALIŠ, Zdeněk: Bez rozsudku. Vojenský likvidační tábor Mírov. In: *Vojenské rozhledy. Teoretický časopis armády České republiky*. XV (XXXXVII), 2006, 2, s. 165 – 189.

VARINSKÝ, Vladimír: Nútené práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: *Soudobé dejiny I/6*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 724 – 735.

VARINSKÝ, Vladimír: Nútené práce na Slovensku v rokoch 1945 – 1953. In: *Aktuálne otázky histórie II*. Banská Bystrica : MC, 1993, s. 76 – 92.

VARINSKÝ, Vladimír: Nútené práce na Slovensku v rokoch 1945-1953. In: *Historický časopis*, XXXXIV, 1996, č. 1, s. 83 – 101.

VARINSKÝ, Vladimír: Nútené práce na Slovensku. In: *Obzor Gemera – Malohontu*. XXIV, 1993, č. 1, s. 6 – 11.

VARINSKÝ, Vladimír: Nútené práce za slovenského štátu so zreteľom na ich vývoj v povojsnovom období. In: *Zborník k 50. výročiu SNP*. Banská Bystrica : UMB FHV, 1994, s. 39 – 52.

VARINSKÝ, Vladimír: Plody triednej minulosti – tábory nútenej práce. In: *Historická revue*, V, 1994, č. 2, s. 18 – 19.

VARINSKÝ, Vladimír: Tábory nútenej práce na Slovensku. In: *Obzor Gemera – Malohontu*, XXIV, 1993, č. 2, s. 50 – 54.

VARINSKÝ, Vladimír: Trauma nútenej práce. In: *Historická revue*, VI, 1995, č. 6, s. 33 – 34.

VARINSKÝ, Vladimír: Tresty bez súdu. S nástupom totality vznikali pracovné tábory. In: *Historická revue*, IV, 1993, č. 7, s. 18 – 19.

VARINSKÝ, Vladimír: Tri etapy nútenej práce na Slovensku v rokoch 1941 – 1953. In: BARNOVSKÝ, Michal (ed.): *Od diktatúry k diktatúre*. Bratislava : Veda, 1995, s. 133 – 141.

VICEN, Jozef: K problematike zaistovacieho tábora Ilava v rokoch 1939 – 1945 (Perzkučno-represívny prostriedok). In: *Slovenská republika očami mladých historikov 1939 – 1945 IV*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB a Ústav vedy a výskumu UMB, 2005, s. 135 – 143.

VRABCOVÁ, Eva: Pracovné tábory a tábory nútenej práce. In: MIKLOŠKO, František, SMOLÍKOVÁ, Gabriela, SMOLÍK, Peter (eds.): *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I.* Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 367 – 402.

VRABCOVÁ, Eva: Pracovný tábor Židov v Seredi (1941 – 1945). In: *Archivum Sala. Archívna ročenka II.* Šaľa 2005, s. 110 – 124.

Periodická tlač

Čas 1945 – 1948

Mladá fronta 1948

Práce 1948

Pravda 1945 – 1948

Rudé právo 1948

Svobodný zítřek 1947

MENNÝ REGISTER

- Aláč, Ondrej – 151, 205, 207.
Albert, Eduard – 149.
Andrášik, Ján – 112.
Babál, Michal – 177.
Babic, Jozef – 134.
Baka, Igor – 12, 30, 36, 37, 122, 123.
Bakoš, Rudolf – 111.
Balog, Jozef – 206.
Balucha, Martin – 145.
Barnovský, Michal – 9, 173.
Baroš „Breza“, Karol – 174, 177.
Bartaky – 77.
Baštovanský, Štefan – 120, 174, 213.
Báta, Ľubomír – 177.
Bedrna, Karel – 88.
Bél, Matej – 113, 174.
Belo-Caban, Jozef – 95, 96, 140, 141.
Benada, Ľudovít – 141.
Benkovič, Tibor – 174.
Beňa, Mikuláš – 118.
Beták, Štefan – 117.
Bílek, Jiří – 11.
Blažek, Lubomír – 103.
Bleščák, František – 130, 133.
Bocko – 177.
Bodický, Vladimír Branislav – 48.
Boháčik, Martin – 145.
Borák, Mečislav – 12, 159, 160, 164, 173,
    184, 209, 210.
Buček, Jozef – 140, 141.
Burian, Gustáv – 107.
Bžoch – 140, 141.
Calko, Ján – 167.
Cisár, Jozef – 133.
Čabák, Michal – 126.
Čambal, Florián – 141, 143.
Čech – 68.
Čepička, Alexej – 106.
Čillík, Štefan – 130.
Čolák, Ladislav – 103.
Deptá, Valerián – 55.
Dobrota, Ján – 118.
Dobrovič, Matúš – 133.
Dolinský, Jozef – 167.
Droppa, Karol – 126.
Držík, Tomáš – 132, 133, 202.
Dubiňák, Emil Július – 151, 205.
Dvořáková, Jiřina – 103, 104, 157.
Ďuriník, Ján – 117.
Ďuriš, Emil – 71.
Fábry, Anton – 9, 24, 29.
Fekete, Zoltán – 150.
Felber, Ján – 134.
Ferjenčík, Mikuláš – 77.
Fialka, Vladimír – 155.
Fierlinger, Zdeněk – 107.
Florek, Ondrej – 112.
Forisch, Michal – 142.
Gabura, Štefan – 150.
Gabzdilová-Olejníková, Soňa – 15.
Gajdoš, Juraj – 117.
Gajdoš, Marián – 15.
Galvánek, Eduard – 62, 71.
Garčar, Vojtech – 118.
Gero, Michal – 125.
Goč, Ján – 16.
Gottwald, Klement – 110, 152, 157, 177.
Göllner, Emil – 94, 95, 96, 98, 100, 101.
Grega, Ján – 118.
Greš, Ladislav – 118.
Gula, Bohumil – 112.
Habán, Ján – 96, 111, 112, 120, 121, 124,
    139, 157, 184, 186, 222.
Hajko, Vladimír – 19, 26, 48.
Halák, Štefan – 156.
Hanuliak, Vladimír – 64.
Hanus, Ladislav – 16.
Hecl, Antonín – 157, 190.
Hejl, Vilem – 11, 106.
Hinšt, Karol – 123.
Hlavanda, Jozef – 133, 202.
Hlavinka, Ján – 12.
Holdoš, Ladislav – 44.
Hollý, Pavol – 155, 156.

- Homola, Pavol – 177.
 Horák, Bedrich – 117.
 Horniak, Eugen – 112.
 Horňák, Ján – 164.
 Hrabovcová, Emília – 173.
 Hrabovec, Gustáv – 146.
 Hrobárek, Ladislav – 146.
 Hudák, Adalbert – 16.
 Hurta, Jozef – 93.
 Husák, Gustáv – 46, 47, 51, 52, 76, 120, 213.
 Chalmovský, Štefan – 174.
 Chládek, Edmund – 146.
 Chorvát, Martin – 62.
 Chynoradský, Izidor – 167.
 Chynoranský, František – 142.
 Chyský, Jiří – 9, 10.
 Ilčík, Jozef – 105.
 Izrael, Miloslav – 95, 96.
 Jakab, Mikuláš – 130, 140, 141, 142, 143, 146.
 Jakubík, Štefan – 67.
 Janák, Dušan – 10, 11, 12, 24, 25, 159, 160, 164, 173, 184, 209, 210.
 Janas, Karol – 13, 40.
 Jancusko, Pavel – 166, 167.
 Jazberényi, František – 150.
 Jelačič, František – 194.
 Jiras, Václav – 157, 159, 182, 190.
 Jirásek, Zdeněk – 11.
 John, Oldřich – 107.
 Kamenec, Ivan – 12, 28, 29, 30, 40, 41, 122.
 Kantor, Alexander – 147.
 Kapec, Peter – 123.
 Kaplan, Karel – 11, 12, 106, 151, 167, 177, 192, 204, 206, 209, 210.
 Kapoun, Josef – 107.
 Kazár, Juraj – 103.
 Kimák-Fejko, Ondrej – 164.
 Kinčok, Anton – 145, 146.
 Király, Karol – 117.
 Kišbenedek, Štefan – 142.
 Kišška, Ladislav – 16.
 Klein-Krajňák, Otto – 141.
 Kleman, Michal – 117.
 Klimová, Matilda Štefánia – 125, 127, 130.
 Kliský, Antonín – 95, 96, 97.
 Kmeť, Daniel – 77, 78.
 Kočvara, Štefan – 51, 52, 53, 76.
 Kokeš, Jaroslav – 107.
 Kolár, Aladár – 117.
 Konečný, Stanislav – 15.
 Korda – 103.
 Kosinerová, Berta – 157, 192, 193, 194, 204.
 Kostický, Bohuš – 26.
 Kostúr, Martin – 96, 101.
 Košťál, Ladislav – 157.
 Kott – 100.
 Kováč, Daniel – 205, 207.
 Krajmer, Ján – 58, 59, 60.
 Kráľ, Ján – 135, 140, 164.
 Krampl, Ludovít – 70.
 Kratochvíl, Antonín – 10.
 Kraváriková, Mária – 131.
 Krčmér, Silvester – 16.
 Kroupa, Vlastislav – 206.
 Kršík, Gejza – 141.
 Krupa, František – 142.
 Kubač, Ján – 70.
 Kubička, Štefan – 117.
 Kukla, František – 117.
 Kvačkaj, Ján – 95, 96.
 Laciak, Vojtech – 96.
 Laukota, Róbert – 71, 93.
 Lenin, V. I. – 121, 185.
 Lettrich, Jozef – 53, 76.
 Letz, Róbert – 7, 13, 14, 56, 88, 110, 191, 205, 229.
 Lietavec, Jozef – 58, 84, 88, 93, 95, 96, 104, 105, 106.
 Lipka, František – 174.
 Lovich, kpt. – 174.
 Löhner, Štefan – 118.
 Lukačovič, Ján – 159.
 Lupták, Ladislav – 95.
 Mach, Alexander – 28, 30, 40.
 Machula, František – 104.

- Macháček, Pavol – 62, 71, 93.
Májek, Ján – 111, 112, 117, 130.
Makovíni, Karol – 77.
Martinove, Pavel – 95.
Matejka, Klement – 124, 133.
Maurer, Július – 118.
Mazanec, Július – 117.
Mečiarová, Rozália – 126, 127.
Medvecký, Matej – 70, 174.
Mešťan, Eugen – 123.
Mičura, Martin – 26.
Miklánek – 152.
Mikloš, Štefan – 159.
Mikloško, František – 14, 48, 173, 177.
Mikula, Štefan – 112.
Miller, Jozef Vladimír – 44.
Milota, Albert – 20, 21, 22, 24.
Mischnák, František – 112.
Mojžiš, Ondrej – 117, 152.
Moravčík, Štefan – 111, 112, 152.
Múčka, Josef – 130.
Mudaliar, Ramaswami – 9, 10.
Murgaš, Karol – 28, 30.
Nečas, Ctibor – 13, 41.
Nemčík, František – 118.
Němec, Jan – 108.
Neuman, Karol – 127.
Nižnanský, Eduard – 12, 122.
Nožička, Josef – 20, 21, 22, 24.
Okáli, Daniel – 93, 104, 105, 106, 116,
    120, 124, 125, 143, 174, 213.
Olejník, Milan – 15.
Palan, Július – 117.
Paldan, Andrej – 142.
Paškrta, Jozef – 205, 207.
Paštinský, Aladár – 62, 70, 71, 93.
Pavel, Josef – 113.
Pekár, Martin – 40.
Pekár, Vincenc – 164.
Perečinský, Michal – 118.
Pešek, Jan – 7, 14, 48, 58, 88, 93, 120, 173,
    205.
Pich-Tůma, Miroslav – 157, 190, 206.
Plačko, Štefan – 126, 127.
Plažák, Štefan – 205.
Plevza, Viliam – 46.
Pobiš, Šimon – 91.
Podolák, Jozef – 16.
Pokorný, Bedřich – 105, 157, 159, 174,
    182, 190, 204.
Porubský, Jozef – 140.
Povážsky, Anton – 16.
Pöss, Ondrej – 16.
Prepík, Ladislav – 164.
Púčik, Albert – 16, 146.
Rašla, Anton – 85, 125, 130.
Riecky, Jozef – 117.
Rochovský, Matej – 159.
Ruegger, Paul – 10.
Ružovičová (vyd. Bruženáková), Serafína
    – 126.
Sedmík, Viktor – 103, 147, 174, 182.
Sekerka, Ondrej – 118.
Selecký, Imrich – 150.
Sende, Karol – 88.
Schvarc, Michal – 7, 43.
Sivoš, Jerguš – 14, 15, 160, 180, 210.
Skarba, Imrich – 62, 63, 71, 83, 84.
Slánský, Rudolf – 106.
Slimák, Štefan – 112.
Slivka, Juraj – 118.
Smolík, Peter – 14, 48, 173, 177.
Smolíková, Gabriela – 14, 48, 173, 177.
Sokolovič, Peter – 40.
Sopko, Koloman – 97.
Spišiak, František – 146.
Srholec, Anton – 16.
Stalin, J. V. – 146, 156.
Staněk, Tomáš – 77.
Stanko, František – 159.
Struhárik, Šimon – 93.
Súkeník, Štefan – 147, 174, 204, 205, 207.
Šedivý, Zdeněk F. – 11.
Široký, Viliam – 106, 174.
Škovira, Ladislav – 117.
Šlapka, Karol – 96, 97, 98, 100.
Špitzer, Juraj – 13, 122.
Štaigl, Jan – 136.
Štefánik, Ivan – 48, 52, 79.
Štefek, Štefan – 83.

- Šutaj, Štefan – 15.
Takáč, Ladislav – 16.
Thomes, František – 147.
Tibenský, Ján – 27.
Tibenský, Rudolf – 16.
Tiso, Jozef – 53, 77.
Tomko, Štefan – 118.
Turák, František – 96.
Turnovec, František – 192.
Uhrovský, Anton – 98.
Vadkerty, Katalin – 15.
Valášek, Oskar – 120, 174, 182.
Vališ, Zdeněk – 10, 173.
Varinský, Vladimír – 9, 13, 14, 51, 56, 76,
  84, 128, 135, 139, 144, 211.
Vartík, František – 117.
Vavrek, Jozef – 150, 152.
Verdonič, Pavol – 117.
Veselý, Jindřich – 174, 177, 182.
Vicen, Jozef – 28, 29.
Viest, Karol – 111.
Vígh, Ernest – 96.
Viktorin, Rudolf – 70, 111, 120, 121, 125,
  137, 143, 146, 174.
Viktory, Július – 55, 143, 174.
Vlčko, Ľudovít – 111, 121.
Vnuk, František – 13.
Vodička, Jan – 108.
Vrabcová Eva – 7, 14, 88, 116, 117, 120,
  173, 174.
Vraniak, Vojtech – 205, 207.
Wágner, Eugen – 150.
Watzka, Jozef – 23, 26.
Weiner, Josef – 204.
Zábojník, Viliam – 97, 111, 145, 146, 213,
  222.
Zápotocký, Antonín – 106, 110.
Zelenák, Peter – 13, 88.
Zeman, Luboš – 7.
Zliechovec, Pavel – 151.
Zrelák, Jozef – 143, 205, 207.
Zupkovič, Pavol – 117.

Mgr. Jerguš Sivoš, PhD. (1979)

Študoval na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Doktorandské štúdium v odbore slovenské dejiny absolvoval na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Je pracovníkom Sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa. Zameriava sa na výskum obdobia neslobody, najmä na pôsobenie Štátnej bezpečnosti. Je autorom publikácie *XII. správa ZNB. Dokumenty k činnosti Správy kontrarozviedky v Bratislave v rokoch 1974 – 1989* (2008), spoluautorom publikácie *Biografický slovník predstaviteľov ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministri a jejich námestci* (2009) a spoluautorom výstavy *Prísne tajné! Dejiny ŠtB na Slovensku* (2011).